ION CONSTANTIN

DIN ISTORIA POLONIEI ŞI A RELAŢIILOR ROMÂNO–POLONE

Dlui Ion Horea,

În semn de prețuire pentru
excepționala sa operă literară și
cu gratitudine pentru tot sprijinul
generos acordat în vederea publicării
acestui tom.

18.10.05
București

I Constantin

Corectura: Radu VLĂDUŢ
Coperta şi tehnoredactarea: Marian TĂNASE

ISBN: 973-8369-37-1

Tipar: Tipografia SEMNE '94

ION CONSTANTIN

DIN ISTORIA POLONIEI ŞI A RELAŢIILOR ROMÂNO–POLONE

Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Georgeta FILITTI

Editura Biblioteca Bucureştilor

2005

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
CONSTANTIN ION
Din istoria Poloniei şi a relaţiilor româno-polone /
Ion Constantin ; cuv. înainte: Georgeta Filitti. - Bucureşti :
Biblioteca Bucureştilor, 2005
Bibliogr.
Index
ISBN 973-8369-37-1

I. Filitti, Georgeta (pref.)

94(438)
327(498:438)

Să ne cunoaştem vecinii!

Imaginea celuilalt abordare atrăgătoare şi atât de preţuită în lumea istoricilor de astăzi, îşi găseşte în autorul cărţii de faţă un exeget avizat. Aflat în situaţia privilegiată de diplomat în ţara de istoria căreia se ocupă şi în acelaşi timp de specialist în istoria contemporană a Europei răsăritene, Ion Constantin oferă un ghid convingător ce poate interesa nu doar lumea specialiştilor ci şi publicul larg cultivat. Reperelor esenţiale care configurează istoria statului polonez li se adaugă schematica trecere în revistă a relaţiilor bilaterale. Aici cititorul român e îndemnat la reflecţie, la căutarea şi judecarea elementelor identitare ce definesc matricea spirituală a celor două popoare. Căci Polonia şi România, aflate în aceeaşi zonă geografică, de confruntare a unor mari puteri, prezintă similitudini dar şi deosebiri notabile. Reacţiile lor la stimuli externi asemănători pot genera meditaţii interesante asupra devenirii istorice statale. Cultura de factură occidentală, filtrată de rigorile catolicismului într-un caz, cea de inspiraţie bizantină, parvenită prin intermediul bisericii ortodoxe într-altul, profilează, în Evul Mediu, două entităţi statale deosebite, aflate adeseori în raporturi antagonice. La unii s-a ajuns la anihilare, la alţii la înţelegere silită cu cel mai tare, în speţă imperiile înconjurătoare habsburgic, ţarist, otoman.

Dar şi Polonia şi România renasc, întregite, unificate, după primul război mondial. Din nou vecinătatea, interesele le-au obligat să coopereze. Dar realitatea nu trebuie idealizată. Dacă la modul general vorbind, cele două ţări nu au avut litigii teritoriale şi comunicarea permanentă a făcut parte dintr-un comportament de ţări europene, sistemul de alianţe în care au intrat nu a fost totdeauna comun.

În acest context, proba de foc, în care s-au amestecat tragedia, disperarea, căutarea limanului cu generozitatea, ospitalitatea necondiţionată, mâna întinsă de un frate creştin, a rămas acel septembrie '39 însângerat pentru polonezi. Sfâşiecată între bolşevici

şi naziști în timpul războiului, Polonia s-a aflat, după 1945, alături de o Românie, înfeudată şi ea, Rusiei sovietice.

Şi din nou vecinii au suportat aceleaşi rigori dar au reacționat cel mai adesea diferit. Democratizarea mai timpurie a Poloniei, desprinderea de Moscova şi la presiunea semnificativă a diasporei sale au făcut ca reorientarea spre Europa să devină o realitate palpabilă pe malurile Vistulei. Ieşirea graduală din sistemul totalitar, grație unei opoziții bine structurată în jurul ***Solidarității*** şi a unei ***inteligheții*** dramatic implicate în soarta țării constituie, aşa cum observă şi Ion Constantin, un adevărat model de succes.

Dacă revoluția română din 1989, însângerată şi cu convulsii prelungite vreme de doi ani, a făcut pe mulți reticenți față de ce se întâmpla în spațiul carpato-danubiano-pontic, iată că încet-încet lucrurile se normalizează şi iarăşi românii pot privi spre modelul polonez.

Judecate din perspectivă istorică, cele două țări, în pofida unor deosebiri, a opțiunilor politice din momente de răscruce ale fiecăreia, grație vecinătății, curiozității reciproce în ceea ce priveşte valorile spirituale, ca şi posibilităților largi de cooperare economică au sumedenie de elemente comune, ca şi capacitatea de a construi împreună. Acesta e mesajul transmis de cartea de față şi care ar trebui să fie un început în a ne cunoaşte în acelaşi mod toți vecinii.

Prof. univ. dr. Georgeta FILITTI

Partea I

Polonia – Istorie. Tranziție. Integrare

Capitolul I

Date generale despre Republica Polonă

1. Coordonate geografice

Denumirea oficială: Republica Polonă (Rzeczpospolita Polska).

Situarea: În Nordul Europei Centrale şi se învecinează la nord cu Marea Baltică şi Rusia, la est cu Lituania, Belarus şi Ucraina, la sud cu Republica Cehă şi Slovacia, iar la vest cu Germania.

Suprafaţa: 312.677 km^2.

Populaţia: (2000): 38.639.000 locuitori, cu o densitate de 123,5 persoane/km^2. Din totalul populaţiei, 98% o reprezintă polonezii, restul fiind germani, ucraineni, bieloruşi, slovaci, cehi, lituanieni şi ruşi. Aproximativ 15 milioane de polonezi trăiesc în străinătate, în comunităţile din Statele Unite, Rusia şi alte ţări din fosta Uniune Sovietică, precum şi în Germania, Franţa, Canada, Brazilia, Australia şi Marea Britanie.

Religia: creştină; 95% din cetăţenii polonezi aparţin Bisericii Romano-Catolice, care şi-a manifestat influenţa încă din secolul al X-lea, când Polonia a fost convertită la creştinism. Papa Ioan Paul al II-lea a fost de origine poloneză.

Limba oficială: polonă, limbă indo-europeană aparţinând grupului apusean al limbilor slave. Foloseşte alfabetul cu caractere latine. Conţine numeroase dialecte, unele dintre ele reprezentând o verigă intermediară între polonă şi germană sau ucraineană. Minorităţile etnice utilizează, pe lângă limba polonă, şi propriul lor idiom.

Sărbătoarea naţională: 11 noiembrie 1918, ziua Independenţei. Alte sărbători importante sunt: Crăciunul (25 decembrie); Anul Nou (1 ianuarie); Ziua Muncii (1 mai); Ziua Constituţiei Poloneze (3 mai), care marchează ratificarea primei constituţii a Poloniei (1791), alcătuită pe baza ideilor revoluţiei franceze.

Una dintre sărbătorile tradiţionale poloneze este Festivalul "Wianki" ("Cununa"), care se desfăşoară la 23 iunie.

Drapelul: Două benzi orizontale – albă şi roşie.

Moneda oficială: Zlot (Zloty) = 100 Groszy; din ianuarie 2006 – Euro.

Capitala: Varşovia (Warszawa), situată în Marea Câmpie Poloneză, pe râul Vistula, numărând aproximativ 1.638.000 de locuitori (2000). Oraşul datează din secolul al XIII-lea, este în secolul următor reşedinţa cnezatului Mazovia, devine în 1596 capitala Regatului Polon. Capitală a Marelui Ducat al Varşoviei (1807 – 1813), apoi a Regatului Polon inclus în Rusia ţaristă (1815 – 1918), Varşovia devine capitala Republicii Polone independente în 1918. Distrus în timpul celei de-a doua mari conflagraţii mondiale (1944), oraşul este reconstruit după război.

Alte oraşe importante: Łódz, centrul industriei textile poloneze; Cracovia, centru cultural şi industrial; Poznań, centru industrial şi locul de desfăşurare anuală a târgului comercial internaţional; Gdansk, centru portuar şi şantier naval; Katowice, centru minier şi industrial.

Condiţii naturale: Partea nordică a teritoriului Poloniei este o întinsă câmpie, cu altitudinea medie de 150 m. Spre sud urmează zona podişurilor şi masivele de mică altitudine. Pe teritoriul Poloniei sunt Munţii Sudeţi în Vest şi Carpaţii Nordici în est. Clima este temperată. Principalele fluvii sunt Vistula şi Odra. Pădurile ocupă circa ¼ din suprafaţa ţării.

În subsolul Poloniei se găsesc însemnate resurse de cărbune, minereu de fier, cupru, zinc, plumb, gaze naturale. argint, sare, sulf, potasiu, petrol, turbă etc. Principalele resurse agricole sunt : secara, ovăzul, grâul, orzul, cartofii, sfecla de zahăr, inul, legumele, tutunul, lemnul.

2. Organizarea de stat

Polonia este republică, potrivit *Legii Constituţionale* din 17 octombrie 1992, intrată în vigoare la 8 decembrie 1992.

Puterea executivă este exercitată de *preşedinte*, ales prin vot popular, pentru cel mult două mandate consecutive a câte cinci ani fiecare, şi de către guvern.

Instituţia prezidenţială este condusă de *Cancelaria preşedintelui*, şeful acesteia având rang de ministru de stat.

Preşedintele este reprezentantul suprem al statului în relaţiile interne şi internaţionale şi *comandantul suprem al Forţelor Armate*.

În anumite situații, are puterea de a dizolva *Parlamentul* și de a organiza noi alegeri. Aprobă, de asemenea, componența guvernului, având drept de veto la numirea miniștrilor și este președintele *Consiliului de Securitate Națională*, organ consultativ în domeniul securității statului.

Primul-ministru este numit de președintele țării și conduce *Consiliul de Miniștri*. *Guvernul* are obligația ca, în decurs de 14 zile de la numire, să prezinte *Seimului* programul său și să obțină votul de încredere. În cazul în care votul de încredere nu este obținut, *Seimul* desemnează un nou președinte al *Consiliului de Miniștri* și guvernul propus de acesta, care este învestit apoi de președinte.

Puterea legislativă este exercitată de un parlament bicameral, alcătuit din *Seim* (Camera Inferioară) și *Senat* (Camera Superioară).

– *Seimul* este reprezentat de 460 de deputați, aleși prin vot direct, universal și egal, pentru un mandat de patru ani, după sistemul reprezentării proporționale. Activitatea *Seimului* este condusă de președintele acestui forum (*Mareșal*) și de comisiile de specialitate.

– *Senatul* este alcătuit din 100 de membri aleși, de asemenea, prin vot popular pentru o perioadă de patru ani.

Seimul și *Senatul* deliberează împreună, sub conducerea *mareșalului Seimului*, formând Adunarea Națională. Organul suprem de control în stat este *Camera Superioară de Control*, subordonată *Seimului*.

Puterea judecătorească este reprezentată de *Curtea Supremă*, alcătuită din patru compartimente: penal, civil, administrativ, muncă și asistență socială. Cei peste 100 de membri ai săi sunt propuși de către *Consiliul Național al Puterii Judecătorești* și numiți pe viață de către președintele țării. *Curtea Supremă* este condusă de "primul președinte", care este desemnat de *Seim* la recomandarea șefului statului.

Partidele politice cele mai reprezentative sunt:

– Alianța Stângii Democrate (SLD);
– Social-Democrația Poloneză (SDPL);
– Uniunea Muncii (UP);
– Acțiunea Electorală Solidaritatea (AWS);
– Uniunea Libertății (UW);
– Partidul Țărănesc Polonez (PSL);
– Mișcarea pentru Reconstrucția Poloniei (ROP).

3. Organizarea administrativă

La nivel local, Polonia era administrată, până în 1998, printr-un sistem de 49 de provincii (voievodate), fiecare provincie purtând numele oraşului sub administraţia căruia se află. Voievodatele erau împărţite în aproximativ 2.460 de oraşe şi comune ("gminy") administrate de guvernatori locali şi adunări voievodale, membrii adunării voievodale fiind aleşi de consiliile populare ale oraşelor şi comunelor respective.

Potrivit legii referitoare la împărţirea administrativ-teritorială a ţării, adoptată în anul 1998, numărul de voievodate a fost redus la 16. Acestea sunt: Knjowsko-Pomorskie (Bydgozcz – Torun), Lubuskie (Gorzów Wielkopolski – Zielona Góra), Lódzkie (Lódz), Opolskie (Opole), Swiętokrzyskie (Kielce), Warminsko-Mazurskie (Olsztyn), Wielskopolskie (Poznań), Zachodnia-Pomorskie (Szczecin), Dolnosląskie (Wrocław), Lubelskie (Lublin), Małopolskie (Cracovia), Podkarpackie (Rzeszów), Podlaskie (Białystok), Pomorskie (Gdansk), Mazowieckie (Varşovia) şi Sląskie (Katowice).

4. Economia

Înaintea celui de-al doilea război mondial, principala ramură a economiei poloneze era agricultura, iar în timpul regimului comunist s-a pus accentul pe ramura industrială.

La sfârşitul anilor '70, Polonia s-a confruntat cu o serie de probleme economice provocate de recoltele slabe, numeroase mişcări sociale, lipsa bunurilor de consum, tehnologia depăşită, creşterea inflaţiei, precum şi datoriile externe extrem de mari.

În decembrie 1989, noul guvern condus de sindicatul "Solidaritatea" a lansat un program de reformă menit să transforme economia poloneză într-o economie de piaţă. S-a renunţat la controlul preţurilor şi s-a introdus impozitul pe salariu. Totodată, unele întreprinderi de stat au fost transformate în companii cu capital mixt, iar altele au fost trecute pe lista de privatizare sau cumpărate de investitori străini. Restructurarea economiei poloneze a atras după sine concedieri masive şi o creştere rapidă a şomajului. Produsul Intern Brut (PIB) a scăzut considerabil în 1990 şi 1991.

Între 1992 – 1996, economia Poloniei a început să se redreseze, PIB-ul anual înregistrat în această perioadă cunoscând o tendință pozitivă. Producția industrială a crescut cu aproximativ 12 procente în anii următori, determinând o scădere semnificativă a șomajului și inflației.

Polonia este considerată "Tigrul Europei Centrale", întrucât continuă să aibă unul dintre ritmurile cele mai înalte de creștere economică de pe continent, investitorii străini apreciind că în această țară contextul economic și social-politic a devenit tot mai favorabil, mai ales după aderarea la UE, în mai 2004.

Principalele *ramuri industriale* sunt: metalurgică (cu o pondere de circa 6,6% în producția industrială, dispunând de importante capacități în domeniul fabricației de mașini-unelte, automobile, material rulant, echipamente de calcul, aparate și echipamente electronice și electrotehnice); chimică (6,6% din producția industrială) asigură o gamă largă de materiale pentru construcția de mașini, îngrășăminte chimice, insecticide, pesticide, detergenți și cosmetice; industria mineralelor, care grupează activitățile de producție a materialelor de construcții și a articolelor din sticlă, faianță și ceramică (reprezentând 5,4% din producția industrială); industria de prelucrare a lemnului și hârtiei (2%); industria ușoară (5,8%), care grupează importante capacități de producție în domeniul textilelor, confecțiilor și articolelor de pielărie; industria combustibililor, care asigură 7,8% din producția industrială, cuprinzând industria extractivă, producția de combustibili lichizi și solizi, producția și distribuția energiei electrice și termice.

Deși a cunoscut o scădere considerabilă după 1989, din cauza concedierilor masive, în urma ajutorului primit de la Banca Mondială, sectorul minier a fost restructurat și modernizat, Polonia numărându-se printre liderii producătorilor de antracit și sulf.

Sectorul energetic a fost restructurat în peste 100 de companii, în conformitate cu normele ecologice. Controlul asupra acestor companii este deținut de stat. Deoarece rezervele de țiței ale Poloniei sunt limitate, acesta este importat în mare parte, pe mare, din Golful Persic, Africa de Nord, Norvegia și Marea Britanie, precum și din fosta Uniune Sovietică, prin conducta care pleacă din Rusia și traversează Belarus, ajungând la rafinăria petrochimică din Plock (centrul Poloniei).

Agricultura dispune de o suprafață arabilă de peste 18.000 de hectare și se concentrează mai ales în zona Câmpiei Centrale;

circa 80% din terenul agricol reprezintă gospodării individuale. Sectorul agricol include culturile de cereale (grâu, secară, orz, ovăz), de cartofi, sfeclă de zahăr, oleaginoase, rapiță.

Silvicultura este o ramură importantă a economiei poloneze, aproximativ 28% din teritoriul Poloniei fiind acoperit de păduri. Polonia exportă cantități importante de produse lemnoase, în special lemn pentru fabricarea hârtiei, în țările scandinave, Austria, Germania.

Comerțul a fost orientat către dezvoltarea schimburilor cu statele occidentale, printre care Germania, SUA, Franța, Marea Britanie și Italia. Importurile și exporturile includ produse ale industriei constructoare de mașini, produse metalurgice, chimice, combustibili și energie, produse agroalimentare, minerale.

Turismul s-a dezvoltat în ultimii ani, principalele puncte de atracție fiind stațiunile de pe coasta Mării Baltice, munții Carpați și Sudeți, precum și numeroasele locuri istorice și instituții culturale.

5. Relații Internaționale

Polonia promovează o politică activă de pace și stabilitate, reflectată în inițiativele și numeroasele contacte stabilite la nivel bilateral, regional și internațional, prin angajarea sa în cadrul programelor de promovare a colaborării politice, economice și militare. Astfel, Polonia este membră a numeroase organizații economice și politice internaționale, printre care ONU și organismele sale, Organizația Mondială a Comerțului, Consiliul Europei, Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare, Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică. De asemenea, face parte din Grupul de la Vișegrad, Inițiativa Central-Europeană (ICE) și Acordul Central European de Comerț Liber (CEFTA).

La Summitul de la Madrid, din iulie 1994, Polonia a fost invitată, alături de Republica Cehă și Ungaria, în primul grup de state care au aderat. apoi, în 1999, la Alianța Nord-Atlantică.

Din mai 2004 Polonia este membră a Uniunii Europene.

Capitolul II

Scurtă istorie a Poloniei din cele mai vechi timpuri şi până în epoca modernă

1. Originile proto-slave

Cele mai vechi urme ale activităţii umane pe teritoriul cuprins între Vistula şi Odra datează de circa 100.000 de ani î.Chr. Omul de Neanderthal a fost prezent în acest spaţiu, îndeosebi în actuala zonă de sud a Poloniei. Cele mai vechi aşezări ale lui Homo Sapiens în Polonia au fost datate în era mezolitică (8.000 – 5.500 de ani î.Chr.), fiind edificate de popoarele migratoare aparţinând Culturii Bazinului Dunărean.

Cu timpul – în parte şi datorită incursiunilor diverselor triburi din Asia – locuitorii actualului teritoriu al Poloniei au început să se organizeze în grupuri sociale mari şi să-şi construiască aşezări fortificate. Un exemplu este cel descoperit la Biskupin (secolul al VIII-lea î.Chr.), constând dintr-un refugiu înconjurat de palisade, având o populaţie de circa 1.000 – 1.200 de oameni.

Mai târziu, începând din veacul al VI-lea î.Chr., teritoriul viitorului stat polonez a devenit ţinta raidurilor triburilor de sciţi şi sarmaţi din est şi a triburilor de celţi şi germani din vest. Adesea invadatorii s-au asimilat cu locuitorii indigeni şi au rămas în teritoriile cucerite.

În afara aspectului distructiv, aceste invazii au adus cu sine elementele unei civilizaţii mai avansate şi au încurajat comerţul. Primele indicii despre "drumul chihlimbarului" – rută comercială care lega Marea Baltică de Roma şi Bazinul Mediteranean – datează din secolul al V-lea î.Chr.

Referirile cele mai vechi privitoare la teritoriile poloneze apar în operele autorilor romani şi bizantini din secolele I şi II d.Chr. (Tacitus, Ptolemeu, Pomponius Mela, Iordanes, Procopius din Caesarea). În secolul al VI-lea d.Chr. au sosit pe teritoriul actualei Polonii triburile slave care au devenit treptat grupul dominant în acest spaţiu. Triburile slave au ridicat centre administrative puternice (la Wiślica, Poznań şi Gniezno) cu structuri de putere bazate pe adunările tribale în frunte cu un şef suprem, construind, totodată,

puncte comerciale cum sunt cele de la Szczecin şi Wolin, cât şi lăcaşuri religioase (Mănăstirea Ślęża). De asemenea, ele au avut un rol de apărare, împotrivindu-se invaziilor triburilor nomade din Asia şi atacurilor vecinilor din Moravia Mare.

În jurul anului 850 d.Chr., în lucrarea *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagem Danubii* (*Descrierea oraşelor şi regiunilor de la Nord de Dunăre*), geograful Bavarus enumeră câteva triburi slave care locuiau în bazinul dintre Vistula şi Odra. Numele polonezilor provine de la vechiul trib slav al polonilor – "locuitori ai zonelor de câmpie".

2. Formarea statului polonez

Volumul în creştere al comerţului a contribuit la dezvoltarea aşezărilor de-a lungul rutelor comerciale care trebuiau apărate în faţa invaziilor străine. A crescut puterea şefilor tribali, cu preponderenţă în regiunea Wielkopolska (Polonia Mare), unde triburile de poloni au ajuns rapid la o anumită ascendenţă; la mijlocul secolului al X-lea s-au extins în est (Mazowia) şi vest (regiunile Lubusz şi Lusatia). Primele organisme politice aveau caracterul unor formaţiuni etnice, constituite în special în jurul cetăţilor. Treptat polonezii şi-au subordonat triburile slave vecine, punând bazele unui stat cu un sistem administrativ eficient.

Prin unificarea micilor principate feudale, în a doua jumătate a secolului al X-lea, a luat fiinţă statul polon, sub conducerea lui Mieszko I (cca. 960 – 992) din dinastia Piaştilor, care în 966 a adoptat creştinismul latin. Anul 966 este considerat începutul statului centralizat şi independent polonez, după modelul altor state din Europa creştină. Între anii 972 şi 990, statul polonez, dispunând de sprijinul Bisericii, îşi sporeşte prin războaie de cucerire teritoriul, absorbind Pomerania, Polonia Mică (Lesser) şi Silezia.

Procesul de unificare a teritoriilor polone s-a desăvârşit în timpul fiului lui Mieszko I, Boleslaw I cel Viteaz (Chrobry) (992 – 1025), care şi-a extins autoritatea în sud, anexând Cracovia şi Sandomir, şi în est, unde a cucerit teritoriile de pe Bugul Superior.

În baza colaborării cu împăratul german Otto al III-lea, după congresul de la Gniezno (1000), Boleslaw I cel Viteaz obţine recunoaşterea independenţei bisericii poloneze; s-au creat arhi-episcopatul de Gniezno şi episcopatele de Cracovia, Poznań,

Wroclaw şi Kolobrzeg. În acest fel s-a consolidat poziţia internaţională a principelui polon, el fiind considerat partener al planurilor anexioniste ale Imperiului german. În atari circumstanţe, în anul 1025, Bolesław I cel Viteaz se autoproclamă rege al statului polon independent.

Primul pătrar al secolului al XI-lea este apreciat ca o perioadă culminantă a procesului de edificare a statului polon, proces care a fost posibil în contact cu patrimoniul civilizaţiei mediteraneene şi cu creştinismul.

În timpul lui Mieszko al II-lea – fiul lui Bolesław I cel Viteaz – Polonia era deja o ţară cu un sistem administrativ eficient şi o structură dezvoltată a Bisericii. Războaiele dintre principii locali, cu implicarea unor state vecine, duc la subminarea puterii centrale şi slăbirea statului polon. Gniezno va fi cucerit de cehi (1038), iar după moartea lui Mieszko al II-lea va izbucni o mişcare de secesiune în Mazowia. Ca urmare, această regiune şi alte teritorii vor fi, temporar, pierdute. În timpul domniei lui Cazimir I – fiul lui Mieszko al II-lea – stabilitatea statului este recâştigată prin recuperarea Sileziei, Mazowiei şi Pomeraniei, graţie ajutorului împăratului german Konrad, cât şi alianţei cu Rusia kieveană. Politica lui Cazimir I va fi continuată de fiul său, Bolesław cel Curajos.

Regele Bolesław al III-lea Gură Strâmbă (nepotul lui Bolesław cel Curajos) (1102 – 1138) nu poate stopa declinul ţării; după moartea sa, în 1138, s-a ajuns la divizarea regatului între fiii săi.

Senioratul, adică dreptul de moştenire a tronului de către fiul mai mare, a dus la nesfârşite conflicte şi, ca urmare, în secolul al XII-lea puterea centrală a decăzut, fărâmiţarea feudală s-a accentuat, permiţând pătrunderea Ordinului Cavalerilor Teutoni în ţară (1226). În curând aceştia devin cei mai puternici şi mai primejdioşi duşmani ai Poloniei.

Mai multe invazii mongole au pustiit Polonia în secolul al XIII-lea (1241 – 1242, 1259, 1287).

3. Reconsolidarea statului

Procesul de reunificare a statului polon a fost încheiat în secolul al XIV-lea sub regii Władysław I cel Scurt (1306 – 1333) şi Cazimir al III-lea cel Mare (1333 – 1370). Acest ultim rege din dinastia Piaştilor a reuşit să realizeze stabilitatea internă şi externă a

statului (introducerea codului de legi, susținerea oraşelor şi satelor, acceptarea evreilor refugiați din Europa Centrală).

În contextul amenințării din partea Brandenburgului, a cavalerilor teutoni şi a regelui Boemiei, al tentativelor nereuşite de recucerire a Pomeraniei şi Sileziei, se remarcă năzuința de expansiune spre est, tendință materializată sub Cazimir al III-lea cel Mare prin ocuparea Ruteniei şi a Haliciului (1349).

La curțile ducilor şi ale episcopilor se dezvoltă cultura. Încă în timpul lui Boleslaw al III-lea Gură Strâmbă apare *Cronica regilor polonezi*, importantă operă literară datorată lui Gall Anonimul. La Cracovia, Tyniec şi Wroclaw se înalță edificii importante în stil romanic. În 1364 a fost înființată la Cracovia Universitatea Jagiellonă (a doua din Europa Centrală ca vechime, după Universitatea din Praga).

4. Uniunea polono-lituaniană

După ce, o scurtă perioadă, tronul a fost ocupat de ramura ungară a dinastiei de Anjou, la 14 august 1385 Polonia a încheiat cu Lituania înțelegerea de la Krewo (Kriewo), care a pus bazele Uniunii statale polono-lituaniene. Marele duce Jagiello (Jagaila) s-a căsătorit (la 18 februarie 1386) cu Jadwiga şi s-a încoronat rege al Poloniei (la 4 martie 1386), sub numele de Wladyslaw al II-lea, întemeind dinastia Jagiellonă. Principala cauză care a determinat pe marii seniori polonezi să recurgă la această uniune a fost creşterea pericolului Cavalerilor Teutoni; aceştia urmăreau unificarea pământurilor din Prusia cu cele din Livlanda. Pe de altă parte, cele două state unite vor realiza cu mai mult succes expansiunea în Ucraina. Devenind una dintre cele mai importante puteri din Europa, Uniunea obține victorii la Grünwald (1410) şi Marienburg (1422) asupra Cavalerilor Teutoni. În 1466, aceştia recunosc legitimitatea Tratatului de la Torun, privind suveranitatea statului polon. În bătălia de la Grünwald, de partea regelui polon au luptat şi formațiuni de cavalerie din Moldova. Legăturile dintre Polonia şi Lituania au fost adâncite prin Uniunea de la Lublin (1569), care a favorizat politica expansionistă în răsăritul Europei. Astfel, au fost cucerite pământurile ucrainene ale Marelui Ducat al Lituaniei, ceea ce a deschis noi perspective de dezvoltare marilor latifundii în est.

5. Republica nobiliară – prima monarhie electivă

După moartea ultimului reprezentant al dinastiei Jagiellone, Sigismund al II-lea August (14 august 1572), monarhia a devenit electivă, recunoscându-se dreptul nobilimii (şleahta) de a participa la alegerea regelui (*Pacta conventa* din 11 mai 1573), ceea ce a transformat statul polonez într-o republică nobiliară ("Rzeczpospolita Polska").

În această perioadă cunoaşte o adevărată înflorire cultura Renaşterii, mărturie vie în acest sens fiind numeroasele monumente de arhitectură. În domeniul literaturii, al scrierilor politice, Renaşterea se leagă în principal de aspiraţiile intelectuale şi politice ale nobilimii mijlocii. Celălalt curent cultural, apropiat de aspiraţiile burgheziei în ascensiune, se adresa în special negustorilor îmbogăţiţi în urma exporturilor de cereale şi a comerţului cu obiecte de lux. Dominaţia limbii latine începe să scadă iar literatura în limba polonă cunoaşte o dezvoltare rapidă, intrând în patrimoniul universal. În acest context, o strălucire deosebită capătă ştiinţa poloneză care îmbogăţeşte patrimoniul european cu elemente de valoare cum e teoria copernicianã a heliocentrismului.

În veacul al XVI-lea pătrunde în Polonia Reforma, însă structura socială a statului şi politica regelui Sigismund al II-lea August împiedică izbucnirea unor războaie religioase sau condamnarea adepţilor noii credinţe. De altfel, *Pacta conventa* prevedea egalitatea de drepturi dintre catolici şi protestanţi, ceea ce a făcut ca Polonia să fie cunoscută, prin excelenţă, ca o ţară a toleranţei religioase. Nu întâmplător contemporanii, ca şi generaţiile de mai târziu, au denumit perioada jagiellonă, îndeosebi secolul al XVI-lea. drept "Epoca de aur".

La 16 mai 1573 e ales rege al Poloniei Henric de Valois, fiul regelui Franţei Henric al II-lea (1547 – 1559), întemeindu-se astfel dinastia de Valois. Apoi, la 14 decembrie 1575 voievodul Transilvaniei Ştefan Báthory a fost ales rege al Poloniei. Între 1579 şi 1582 acesta a dus războaie împotriva marelui cnezat al Moscovei; în urma lor Livonia a fost alipită statului polono–lituanian. În acelaşi timp Polonia se îndrepta spre un conflict inevitabil cu Suedia.

6. Dinastia suedeză pe tronul Poloniei

La 19 august 1587 a fost ales rege al Poloniei principele Sigismund, fiul regelui Suediei Johann al III-lea (1568 – 1592), întemeind dinastia Vasa.

Prosperitatea şi puterea militară a statului polonez au fost serios afectate, apoi au intrat în declin după moartea regelui Władyslaw al IV-lea (1632 – 1648).

În condiţiile slăbirii forţelor interne, Polonia nu şi-a putut menţine cuceririle pentru mult timp. Livonia a fost pierdută în urma unor lungi războaie cu Suedia, iar războiul cu Rusia, din anii 1654 – 1667, s-a soldat cu pierderea teritoriilor situate la est de Nipru (inclusiv Kievul).

Invadată de suedezi în 1655 – 1660, Polonia îşi pierde o vreme independenţa.

După moartea lui Michał Korybut Wiśniowiecki (10 noiembrie 1673), fără urmaşi direcţi, Seimul alege ca rege (la 21 mai 1674) pe reputatul comandant militar Jan Sobieski – devenit Jan al III-lea Sobieski – împotriva candidaţilor Carol (Charles) de Lorena, susţinut de Austria şi a principelui de Neuburg, susţinut de Franţa.

În această perioadă Polonia participă activ la o seamă de bătălii împotriva turcilor; Sobieski obţine strălucita victorie de la Viena (1683), înfrângând puternica armată otomană care asedia capitala Austriei.

Polonia intră în ***Liga Sfântă*** alături de Austria, Veneţia şi Ţările române sub înaltul patronaj al papei. În urma păcii de la Karlowitz (1699), statul polonez redobândea Camenița, Podolia şi o parte a Ucrainei vestice. Situaţia favorabilă nu s-a menţinut însă prea mult timp, deoarece o dată cu moartea regelui Jan al III-lea Sobieski (1696) nobilimea s-a opus candidaturii fiului său la funcţia de rege, nedorind ca acesta să aibă puteri prea mari.

La 27 iunie 1697 o parte din electorii polonezi aleg rege pe principele elector al Saxoniei, Frederic August, susţinut de Rusia, Austria şi Brandenburg, în timp ce altă parte aleg candidatul Franţei, Ludovic (Louis) de Conti. A câştigat cel dintâi. Frederic August a jurat pe ***Pacta conventa*** la 27 iulie 1697, iar la 15 septembrie 1697 s-a încoronat rege la Cracovia, întemeind dinastia de Saxa.

7. O țară răvășită de războaie

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi primele două decenii ale secolului următor, din cauza numeroaselor războaie împotriva Rusiei, Suediei şi Imperiului Otoman, şi a slăbirii autorității centrale, s-a înregistrat o criză socială, economică şi politică a statului polon, care a dus şi la amestecul puterilor străine în viața politică internă. Procesul nu a putut fi oprit nici de curentele reformiste de la jumătatea secolului al XVIII-lea

Între 1700 şi 1721 Polonia a fost teatrul unor lupte între armata suedeză, venită cu Stanisław Leszcyński, pretendent la tronul Poloniei, şi cea a Saxoniei, care îl susținea pe August al II-lea de Saxa.

La 12 iulie 1704 Stanisław Leszcyński a fost ales rege al Poloniei cu sprijinul regelui Suediei Carol al XII-lea; acesta invadase Polonia luptând împotriva lui August al II-lea în ceea ce s-a numit "războiul nordic"; noul rege a fost încoronat la Varşovia în 4 octombrie 1705. Prin tratatul de pace de la Altronstädt (24 septembrie 1706) dintre Carol al XII-lea şi August al II-lea, acesta din urmă a renunțat la coroana Poloniei în favoarea lui Stanisław Leszcyński.

După înfrângerea lui Carol al XII-lea la Poltava (8 iulie 1709) şi pătrunderea trupelor ruseşti comandate de B. P. Şeremetiev în Polonia, Stanisław Leszcynski părăseşte țara, iar August al II-lea revine pe tronul Poloniei.

Înfrângerea Suediei de Rusia şi medierea țarului Petru cel Mare în conflictul lui August al II-lea cu opoziția au deschis drumul influenței ruseşti în Polonia. Pericolul care îi amenința independența a crescut pe măsură ce statele absolutiste formate la fruntariile sale deveneau tot mai puternice.

După moartea lui August al II-lea (1 februarie 1733) a izbucnit Războiul pentru succesiunea la tronul Poloniei (1733 – 1735) între Rusia şi Austria, care susțineau candidatura lui Frederic August al III-lea, electorul Saxoniei, fiul lui August al II-lea şi Franța, care-l susținea pe Stanisław Leszcyński.

La 12 septembrie 1733, Seimul l-a ales ca rege pe S. Leszczyński. Mai târziu, la 5 octombrie 1733, o parte din nobilii poloni aflați pe teritoriul ocupat de ruşi l-a ales pe Frederic August al

III-lea. După capitularea Gdansk-ului (7 iulie 1734) în fața armatei ruse, Stanisław Leszczyński se refugiază în Prusia; prin preliminariile de la 5 octombrie 1735 (pacea de la Viena dintre Franța și Austria), care puneau capăt Războiului, August al III-lea a fost recunoscut rege al Poloniei, S. Leszczyński renunțând la coroana poloneză (26 ianuarie 1736). A primit în schimb, pe viață, ducatul Lorenei.

8. Ultimul rege – un patron al artelor

Moartea lui August al III-lea (5 octombrie 1763) a declanșat o aprigă dispută pentru coroana polonă; în cele din urmă a fost ales (la 7 septembrie și încoronat la Varșovia, la 25 septembrie 1764) Stanisław August Poniatowski, nepotul puternicului și influentului om de stat Adam Czartoryski, susținut de Ecaterina a II-a a Rusiei și de Frederic al II-lea al Prusiei.

Domnia acestuia, ultimul rege al Uniunii Polonia – Lituania, a fost plină de contradicții. Pe de o parte, s-a manifestat obedient față de Rusia, cu ajutorul căreia obținuse coroana, pe de altă parte, a sprijinit considerabil cultura poloneză. El a fost un adevărat protector al artelor, care a dorit să facă din Polonia unul din statele cele mai avansate ale vremii, inițiind numeroase reforme în plan cultural, economic și social. În timpul domniei sale s-au publicat operele lui Adam Naruszewicz, scrierile istorice ale episcopului Ignacy Krasicki și a luat naștere teatrul național polonez (edificat de Wojciech Bogusławski). Varșovia, capitală a Poloniei din vremea lui Sigismund al III-lea, a devenit unul din centrele europene ale stilului neoclasic; a înflorit iluminismul, căruia i-au dat strălucire personalități culturale de excepție, precum Stanisław Staszic și Hugo Kołłątaj. Reformele sale au nemulțumit însă Rusia și Prusia, el pierzând sprijinul magnaților precum și pe cel al clanului Czartoryski.

9. Colapsul statului

Evoluția complexă a raporturilor internaționale din Europa Centrală ca și disoluția autorității politico-instituționale în interior au determinat dispariția statului polonez – una din marile puteri medievale devenită obiect de împărțiri succesive între Austria, Prusia și Rusia.

După prima împărțire teritorială (în 1772), Polonia a pierdut a patra parte din suprafață, în favoarea Rusiei, Austriei și Prusiei.

Între 1773 – 1792 au fost înfăptuite o serie de reforme în favoarea dezvoltării statului. La 3 mai 1791 a fost adoptată o Constituție modernă, care favoriza burghezia ce putea ocupa acum orice funcție în administrație, justiție, armată, cler și, totodată, putea deține proprietăți rurale. Adoptarea Constituției a nemulțumit în egală măsură atât marea nobilime cât și Prusia și Rusia, care au atacat împreună Polonia, în 1793, ajungându-se la a doua împărțire.

În 1795, după înfrângerea răscoalei conduse de Tadeusz Kościuszko, s-a produs a treia împărțire, în urma căreia Polonia a dispărut ca stat, fiind împărțită între Prusia, Austria și Rusia. În aceste condiții, ultimul rege polonez, Stanisław August Poniatowski a abdicat la 25 noiembrie 1795 și s-a retras în Rusia (unde a murit, la 12 februarie 1798). Din acest moment numele Poloniei avea să dispară de pe hărțile Europei pentru o perioadă de peste un secol.

10. O națiune fără stat

Polonezii au intrat astfel sub dominații străine diferite, austriecii și germanii fiind catolici, iar rușii ortodocși. Situația lor a fost foarte dificilă, orice încercare de revoltă fiind înăbușită în sânge. Legăturile dintre polonezi s-au menținut cu ajutorul culturii și al religiei catolice care alături de limba polonă au contribuit la păstrarea sentimentului de unitate națională.

Evoluțiile politice pe plan european de la sfârșitul secolului al XVIII-lea au fost de natură să resuscite speranțele polonezilor în redobândirea independenței statului, ca urmare a succeselor militare ale lui Napoleon.

În 1797 se formează în Italia legiunile poloneze sub comanda generalului Jan Henryk Dąbrowski (*Imnul legiunilor*, cunoscut și ca *Mazurka* lui Dąbrowski – compus de Józef Wybicki – va deveni ulterior imnul național al Poloniei). Legiunile poloneze au participat, alături de armatele lui Napoleon, la bătăliile de la Trebia, Hohenlinden și Marengo. În același timp, prințul Adam Czartoryski, ministru de externe al Rusiei, plănuia restaurarea statului polonez sub domnia țarului rus Alexandru I. Ca de atâtea ori în istoria Poloniei, dezbinarea între partizanii cooperării cu Vestul și, respectiv, cu Răsăritul avea să se manifeste și acum.

Speranţele polonezilor în Napoleon s-au înfăptuit doar într-o mică măsură. După înfrângerea Austriei şi a Prusiei, în anul 1807, Napoleon a creat Marele Ducat al Varşoviei, în care a intrat o parte din teritoriile fostului stat polonez. Sub conducerea prinţului Józef Poniatowski (nepotul ultimului rege), trupele poloneze au participat la toate marile bătălii ale lui Napoleon, inclusiv de la Borodino şi Leipzig (unde Poniatowski a murit înecat). Dezastrul campaniei din Rusia (1811 – 1812) şi căderea lui Napoleon aveau să schimbe, însă, soarta Poloniei, ca de altfel a întregii Europe. După Congresul de la Viena (1815) s-a constituit Regatul Poloniei, inclus în Rusia, Galiţia revenind Austriei, iar Marele Principat Posen, Prusiei. Cracovia este proclamată oraş liber (anexat în 1846 de Austria).

Împărţirea Poloniei între puterile imperiale vecine a avut importante consecinţe în plan social. Nobilimea (şleahta), foarte numeroasă, care înainte de împărţirea statului constituise elita civică, a fost deposedată de propriul stat, iar în urma câtorva revolte împotriva ocupanţilor, a pierdut o mare parte din avere. Urmare a evoluţiei socio-culturale, aceasta a îngroşat rândurile *inteligentziei* (intelectualitatea).

11. Lupta pentru independenţă

În acest fel, intelectualitatea a devenit noua elită a poporului în lupta pentru obţinerea independenţei. Momente de vârf au constituit răscoalele din 1830 – 1831, 1846 (la Cracovia) şi 1863 – 1864, demonstrând spiritul liberal al clasei politice, răspândit şi în masele populare.

În 1848 au loc acţiuni revoluţionare de eliberare naţională în toate teritoriile poloneze, cu excepţia celui supus Rusiei. Personalităţi marcante participă la lupta de eliberare naţională din alte ţări europene: Italia (Adam Mickiewicz şi Wojciech Chrzanowski), Germania (Wiktor Heltman, Ludwik Mierosławski şi Franciszek Sznajde), Austria (Józef Bem) şi Ungaria (Bem, Henryk Dembiński, Józef Wysocki).

În urma răscoalei din 1863 – 1864 autonomia a fost drastic îngrădită, iar rusificarea s-a intensificat. În aceste împrejurări, mulţi reprezentanţi ai elitei poloneze au luat calea exilului, implicându-se activ în viaţa politică şi culturală din ţările de reşedinţă, acţionând pentru independenţa statului polonez. Astfel, cea mai cunoscută

capodoperă a literaturii poloneze – poemul epic național *Pan Tadeusz* de Adam Mickiewicz – a fost creată în Franța. Polonezii au fost, de asemenea, prezenți în multe evenimente mondiale, nu numai ca militari sau politicieni, ci și ca oameni de știință și cultură: Ignacy Domenyko a condus o fundație de geologie în Chile; Ernest Malinowski a construit căile ferate din Peru; Pawel Edmund Strzelecki a făcut explorări în Africa și Australia, fiind în serviciul Coroanei britanice; scriitorul Joseph Conrad (Józef Konrad Korzeniowski) a căpătat o notorietate internațională iar muzicieni ca Frederyk Chopin și Ignacy Paderewski au ajuns printre cei mai faimoși artiști ai lumii.

Ideologia luptei pentru independență se datorează marilor poeți romantici ai primei părți a secolului al XIX-lea: Juliusz Słowacki, Zygmunt Kraśinski și îndeosebi, Adam Mickiewicz. La baza ei se afla ideea răspunderii elitei naționale pentru bunul comun al întregii societăți, precum și colaborarea și solidaritatea ei cu poporul. Marile curente politice care au dus la independența Poloniei în timpul primului război mondial – socialist, naționalist și țărănesc, își au sorgintea în această idee.

În 1877 a luat ființă Partidul Național Democrat, condus de Roman Dmowski, militant pentru reînființarea statului polonez. În 1892 – 1893 s-au creat două partide muncitorești de masă: Partidul Socialist Polon (PPS) al lui Józef Pilsudski și Social-Democrația Regatului Poloniei și Lituaniei (SDKPIL), în frunte cu Roza Luxemburg și Julian Marchlewski.

Visul redobândirii independenței părea realizabil o dată cu Revoluția rusă din 1905. Deși aceasta nu a dus la schimbări politice semnificative în teritoriile poloneze ocupate – ca de altfel nici în Rusia însăși – polonezii nu au încetat să spere în posibilitatea eliberării naționale. Unele grupări politice optau pentru organizarea luptei armate, în timp ce altele preferau politica negocierilor cu puterile ocupante. Devenise tot mai clar că un conflict pan-european – cu participarea statelor ocupante – nu putea fi evitat, încât elita poloneză a elaborat o serie de strategii și direcții de acțiune de folosire a acestei oportunități pentru realizarea independenței. Unii fruntași – în primul rând, Józef Pilsudski și grupul din jurul acestuia – înclinau pentru cooperarea cu Austria și Prusia; alții (Roman Dmowski și grupările naționaliste) vedeau o oportunitate în alianța cu Rusia și puterile Antantei (Franța, Marea Britanie și, mai târziu, SUA).

În 1908, Piłsudski a format organizația secretă Uniunea Militară de Acțiune pe care, în 1910, la solicitarea autorităților militare austriece, a transformat-o în Uniune cu statut legal.

Evenimentele care au precedat primul război mondial au generat acțiuni asidui de refacere a statului polonez, mai ales în statele neutre. Astfel, la Vevey (Elveția) funcționa un club politic secret, condus de marele romancier Henryk Sienkiewicz şi pianistul Ignacy Jan Paderewski, sub acoperirea unei societăți de binefacere. În 1915 un alt club politic secret se înființează la Lausanne, amândouă subordonate Comitetului Național Polonez, condus de Roman Dmowski, cu sediul la Petrograd, ulterior la Paris. O puternică mişcare în favoarea Poloniei independente a desfăşurat diaspora poloneză din SUA. Aici a fost creat, încă din 1915, un Comitet Polonez de Securitate, în strânse relații cu organizațiile similare din Elveția.

După declanşarea primului război mondial (1914), Polonia, având promisiunea independenței, a participat alături de Puterile Centrale la operațiunile militare, sub conducerea lui Józef Piłsudski.

În 1915, când armatele ruse au fost înfrânte, Regatul polon a trecut sub ocupația austriacă şi germană.

La 5 noiembrie 1916, Puterile Centrale au proclamat independența Poloniei, sperând ca diviziile poloneze să fie trimise împotriva Rusiei, astfel încât trupele germane să se poată deplasa pe frontul de vest. Independența şi condițiile de existență ale acestui stat au fost doar fictive. Piłsudski, numit şef al departamentului militar al nou-creatului Consiliu de Stat polonez, a acceptat ideea constituirii armatei naționale, cu condiția ca aceasta să fie expresia noului stat suveran. Guvernul german nu a acceptat propunerea, cerând în schimb fidelitate față de Puterile Centrale. Piłsudski a refuzat, drept care a fost arestat, în iulie 1917, şi închis la Magdeburg, împreună cu Kazimierz Sosnkowski, şeful Statului Major al legiunilor poloneze, care au fost dizolvate.

În anul 1917 Statul sovietic recunoaşte dreptul Poloniei la independență, obiectiv aflat şi în strategia Antantei, care recunoaşte oficial Comitetul Național Polon, înființat la Paris.

În toamna anului 1918 s-a constituit Guvernul provizoriu de la Lublin, condus de Ignacy Daszynski.

După colapsul militar al Germaniei, Piłsudski a fost eliberat şi s-a întors la Varşovia la 10 noiembrie 1918, fiind primit ca un erou național.

La 11 noiembrie 1918 statul polonez şi-a proclamat independenţa, Józef Pilsudski devenind şeful statului şi comandantul armatei poloneze.

Statul polonez renăscut a trebuit să facă faţă unei situaţii extrem de dificile, atât pe plan intern, cât şi extern. Problema frontierelor rămânea deschisă. Germania, înfrântă, semnând armistiţiul cu statele Antantei, nu a renunţat la teritoriile deţinute în răsărit. Un puternic conflict armat a izbucnit în Galiţia de est, teritoriu anexat odinioară de Austria. Motivul l-a constituit oraşul Lwów, care, deşi locuit majoritar de polonezi, se afla într-o regiune cu populaţia ucraineană predominantă. De asemenea, un germene permanent de conflicte l-au constituit disputele cu cehii, pentru zona Teschen (Těšin).

Capitolul III

Momente din istoria Poloniei în perioada interbelică

În 1918, Polonia a redevenit stat independent, prin reunirea părților din vechiul Regat polonez, anexate de Rusia, Prusia și Imperiul Austro-Ungar. Conferința de la Paris a confirmat, prin tratate internaționale, destrămarea imperiilor multinaționale și întregirea teritorială a unor state sau apariția altora succesorale, între care Polonia.

Într-o măsură considerabilă, obținerea independenței Poloniei s-a datorat unor personalități ca Józef Piłsudski (1), Roman Dmowski (2), Ignacy Paderewski (3), Wincenty Witos (4), Wojciech Korfanty (5) sau Ignacy Daszynski (6).

I. Consolidarea statului independent polon

1. Mica Constituție

După redobândirea independenței, Polonia s-a confruntat cu probleme dificile, mai ales în ceea ce privește consolidarea puterii centrale și stabilirea granițelor. Structura națională a Poloniei era extrem de eterogenă: în părțile occidentale și centrale polonezii locuiau în mase compacte, în timp ce în partea orientală minoritățile aveau o pondere mai mare. De asemenea, avea cea mai numeroasă comunitate evreiască din Centrul și Sud-Estul Europei – 7,8% din populație sau 2.500.000 de locuitori.

La 26 ianuarie 1919, în provinciile poloneze eliberate au fost organizate alegeri pentru Seim, Partidul Național-Democrat obținând 35% din voturi, urmat de Partidul Țărănesc Piast – cu 33% și Partidul Socialist – cu 26%.

În ziua de 20 februarie 1919, Seimul nou format a adoptat "Mica Constituție", primul act fundamental al Poloniei independente. În aceeași zi, Seimul l-a ales ca șef al statului pe Józef Pilsudski,

comandantul armatei poloneze. Cu prilejul zilei onomastice (19 martie 1920) Seimul i-a conferit gradul de mareşal.

2. Rezolvarea divergenţelor teritoriale cu vecinii

La sfârşitul primului război mondial, Polonia avea probleme teritoriale cu toţi vecinii, mai puţin cu România, frontiera comună fiind fixată, fără dificultate, în lungul Ceremuşului şi Nistrului.

Pentru frontiera răsăriteană, Polonia a fost nevoită să se angajeze într-un război sângeros cu ucrainenii de la Kiev, apoi cu Rusia bolşevică.

Încă înainte de încheierea armistiţiului s-a declanşat lupta polonezilor împotriva ucrainenilor, ca urmare a Tratatului de la Brzesc (9 februarie 1918) între Puterile Centrale şi "Republica Populară Ucraineană". Conform Tratatului, atât Austro-Ungaria cât şi Germania recunoscuseră o parte din pretenţiile Republicii proclamate la Kiev, în legătură cu teritoriile poloneze locuite de ucraineni, iar când austriecii au fost obligaţi să evacueze Lwówul au cedat ucrainenilor Galiţia răsăriteană. Conform Tratatului de la Brest-Litovsk (13 martie 1918) bolşevicii vor fi nevoiţi să recunoască independenţa "Republicii Populare Ucrainene", trebuind să evacueze teritoriul acesteia. În acest context, generalii Kazimierz Sosnkowski şi Andrzej Szeptycki refac armata poloneză care număra 200.000 de militari. Între 20 – 22 octombrie 1918 au loc puternice lupte cu ucrainenii. La 22 noiembrie 1918 a fost recucerit de către polonezi oraşul Lwów (Lemberg), iar până la începutul lunii ianuarie 1919 întreaga regiune intră sub control polonez, ucrainenii fiind respinşi în Podolia. Starea de conflict a încetat prin semnarea unui armistiţiu la începutul lui martie 1919 (7).

Deşi Rusia bolşevică recunoscuse naţiunii poloneze dreptul de a decide asupra soartei sale şi a se unifica, Armata Roşie a declanşat, la începutul anului 1919, operaţiuni militare împotriva polonezilor. Acţiunea bolşevicilor a fost favorizată de dezarmarea trupelor germane şi austriece după armistiţiu, prilej prielnic de a încerca o expansiune spre vest. Ca urmare a operaţiunilor, la începutul lunii martie 1919, oraşele Pinsk, Brzesc şi Wilno (Vilnius) au căzut în mâinile bolşevicilor, care au proclamat Republica Sovietică Socialistă Lituaniano-Bielorusă (8).

În aprilie 1919, polonezii opresc ofensiva rusă, recucerind Wilno, în urma unei contraofensive condusă de Józef Piłsudski, iar în mai ajung aproape de aliniamentul fixat ca frontieră doi ani mai târziu, prin tratatul de la Riga (9).

În primele luni ale anului 1920, Rusia bolşevică s-a îndreptat asupra Ucrainei, reuşind să înfrângă rapid armatele albgardiste şi să cucerească Kievul. În aceste condiţii, ucrainenii fac apel la Polonia pentru a se apăra, cerere acceptată de mareşalul Piłsudski, care urmărea să contracareze, astfel, o previzibilă ofensivă bolşevică. Ca atare, în aprilie 1920, mareşalul J. Piłsudski şi atamanul Semion Petliura semnează un tratat prin care ucrainenii recunosc ca aparţinând Poloniei toate teritoriile de la vest de Zbrucz, afluent al Nistrului, care servea drept frontieră încă din 1793 între Galiţia austriacă şi Podolia rusă. Deşi cea mai mare parte a Seimului şi societăţii poloneze nu sprijinea decizia şefului statului, totuşi acţiunea comună a fost declanşată, iar la începutul lunii mai 1920 polonezii şi ucrainenii au eliberat Kievul şi au înlăturat guvernul de factură comunistă condus de bulgarul Cristian Rakovski (10).

La vestea căderii Kievului, bolşevicii – invocând sloganul privind "ameninţarea Marii Rusii" – au determinat o parte a ofiţerimii armatei "albe" învinse să consimtă la o acţiune comună. S-a ajuns, astfel, ca, în iunie 1920, trupele de cavalerie conduse de Semion Budionnîi să-i oblige pe polonezi şi armata lui Petliura să se retragă în direcţia Varşovia. În acelaşi timp, generalul Mihail Tuhacevski a început recucerirea oraşului Wilno (Vilnius). Lituanienii au semnat imediat un acord de pace cu bolşevicii, în baza căruia gen. Tuhacevski renunţa la Wilno; în schimb, trupele sale reluau ofensiva asupra Poloniei. La începutul lunii august 1920 Armata Roşie a forţat Bugul şi a declanşat o mare ofensivă la nord de mlaştinile Pripetului, ajungând, la jumătatea lui august, pe un aliniament la 20 de kilometri est de Varşovia (11). Aşezată pe malurile Vistulei, Varşovia reprezenta un obiectiv extrem de important pentru trupele bolşevice în marşul spre Centrul Europei. Din aceste considerente, Józef Piłsudski a dispus protejarea capitalei poloneze dinspre est, de către armata generalului Lucjan Żeligowski, în timp ce altă armată, cea condusă de generalul Władysław Sikorski, a trecut la o puternică contraofensivă în nord (12).

În urma Armatei Roşii au pătruns pe teritoriul polonez autorităţile civile bolşevice, formate din funcţionari ai Internaţionalei Comuniste (Kominternul) şi unităţi ale poliţiei politice (Czeka), fiind

activaţi totodată comuniştii locali. Aceştia au constituit, la Bialostock, Comitetul Revoluţionar Provizoriu Polonez (Polrewkom), în frunte cu Julian Marchlewski, care anunţase deja "intrarea triumfală a Armatei Roşii în Varşovia". Pe teritoriul ocupat de bolşevici au fost instituite "tribunale revoluţionare" care au provocat dezordini şi tulburări sociale, asasinate, confiscări ilegale ale proprietăţilor ţărăneşti etc. (13)

În aceste condiţii, Polonia a cerut ajutor Marilor Puteri. Solicitările s-au soldat doar cu îndemnuri din partea Franţei de a continua lupta, în timp ce Marea Britanie sugera încheierea unui armistiţiu. Încă din iulie 1920, în timpul desfăşurării Conferinţei de la Spa a statelor europene, Marea Britanie ceruse delegaţiei poloneze recunoaşterea liniei Curzon ca bază pentru negocierile cu bolşevicii. Încrezător în victoria revoluţiei bolşevice în întreaga Europă, Lenin a respins propunerea.

În faţa ameninţărilor, la sfârşitul lunii iulie 1920 s-a constituit Guvernul Apărării Naţionale, în frunte cu Wincenty Witos şi Ignacy Daszynski, şi o armată de voluntari de 100.000 de soldaţi. Guvernul a adresat un apel către "întregul popor polonez la lupta pentru apărarea căminelor, a muncii şi libertăţii cetăţeneşti, la lupta sfântă pentru apărarea Patriei libere şi independente". De asemenea, episcopatul polonez şi nunţiul papal Achilles Ratti (viitorul Papă Pius al XI-lea) au chemat pe credincioşi în "apărarea civilizaţiei creştine ameninţate" (14).

În zilele de 12 – 18 august 1920 s-a desfăşurat bătălia decisivă pentru apărarea Varşoviei. După lupte grele, când a căzut eroic preotul Ignacy Skorupka, mareşalul Piłsudski, comandantul armatei poloneze, printr-o manevră abilă a reuşit să despartă forţele bolşevice şi, în câteva zile, să înainteze spre est peste 100 kilometri. În acest fel el obţinea una dintre cele mai strălucite victorii din istorie, "miracolul de pe Vistula" ("kud nad Wisła") cu rol decisiv în blocarea drumului comunismului spre Europa. Victoria a fost calificată de lordul Viscount D'Abernon drept "a optsprezecea bătălie din istoria lumii", într-o ierarhie personală în care mai figurau victoria de la Tours (732), a creştinilor împotriva musulmanilor sau izbânda de pe Marna (1914), a francezilor contra nemţilor (15). Succesul asupra bolşevismului a dezvăluit Europei incontestabilul geniu militar al lui Józef Piłsudski (16). Mareşalul, a cărui personalitate şi-a pus în mod inconfundabil amprenta pe o societate în căutarea propriei identităţi

naționale (17), a fost perceput, în conștiința europeană, ca un apărător al cauzei libertății și democrației (18).

La 21 septembrie 1920 s-au deschis la Riga preliminariile de pace polono-ruse, "Polonia fiind salvată, iar regimul sovietic rămânând monopolul Rusiei" – cum arăta Raymond Matton (19). Semnat la 18 martie 1921, Tratatul fixa, în sfârșit, frontiera estică a Poloniei între Dwina și Nistru, la 50 kilometri est de linia ce unea Lwówul cu Wilno, frontieră pentru a cărei recunoaștere oficială diplomația poloneză a trebuit să negocieze timp de doi ani cu marile puteri (20).

Încă din timpul preliminariilor păcii cu Rusia, Polonia a decis să încheie divergențele teritoriale cu Lituania, pentru regiunea Wilno (Vilnius), spațiu multietnic și pluriconfesional, unde majoritatea, în orașe, o formau polonezii, restul fiind locuită de evrei, bieloruși și lituanieni (21).

În legătură cu modul de rezolvare a problemei lituaniene, politicienii polonezi aveau concepții diferite. Motivat de considerații romantico-afective, Józef Pilsudski proiecta includerea regiunii într-o federație, perspectivă susținută de liderii cercurilor politice varșoviene de sorginte lituaniană (Adam Czartoryski, Janusz Radziwill, Eustachy Sapieha), la fel de Adam Mickiewicz, Juliusz Slowacki (22) sau mai aproape de noi de Ceslaw Miłosz (1911 – 2004), laureat al premiului Nobel în 1980 (23). La rândul său, Roman Dmowski privea cu scepticism formula federalistă, el refuzând lituanienilor compromisul – esența oricărui sistem federal (24).

La 16 aprilie 1919, Piłsudski pătrundea cu armata pe teritoriul Lituaniei, demersul fiind grăbit, printre altele, și de perspectiva instaurării unei dinastii germane pe tronul acesteia, în persoana prințului Ulrich von Wittenberg (25).

Combinând inteligent acțiunea militară propriu-zisă cu negocierile diplomatice, Józef Piłsudski a insistat pe lângă guvernele aliate să accepte înființarea unei federații polono-lituaniene, obținând în acest sens sprijinul Franței.

Aflate în plină ofensivă împotriva Armatei Roșii care se retrăgea după bătălia din fața Varșoviei, în apropiere de Grodno, trupele poloneze au fost atacate, în mod neașteptat, de lituanieni, în flancul stâng. În această situație, la jumătatea lunii octombrie 1920, trupele poloneze, comandate de generalul Lucjan Żeligowski, au ocupat Wilno și s-au oprit spre vest pe un aliniament considerat adevărata frontieră cu Lituania; pe teritoriul ocupat s-a format

"Lituania Centrală", cu o suprafață de 13.500 km^2 şi o populație de 500.000 locuitori. Pe această temă, între cele două țări s-au purtat discuții timp de un an, fără a se ajunge însă la vreun rezultat. La începutul anului 1922, în acest teritoriu au fost organizate alegeri, iar în februarie deputații voievodatului Wilno au votat încorporarea "Lituaniei Centrale" la Polonia, ceea ce s-a şi realizat efectiv în anul 1923. Liga Națiunilor a recunoscut decizia majorității locuitorilor regiunii Wilno. În schimb, Lituania nu a acceptat pierderea vechii capitale a Marelui Ducat Lituanian şi a încetat relațiile diplomatice cu Polonia, care vor fi reluate abia în anul 1938 (26).

În ceea ce priveşte granița de vest, în ianuarie 1919, la deschiderea lucrărilor Conferinței de Pace, Roman Dmowski cerea pentru Polonia toate teritoriile locuite majoritar de polonezi şi portul Danzig. Era sprijinit de Franța, în timp ce guvernul britanic era potrivnic, temându-se de o influență prea puternică a Franței în Polonia.

În configurarea formatului final al frontierei de vest o influență decisivă au avut-o acțiunile diplomatice, dar şi confruntările militare din teritoriile disputate, de natură să grăbească decizia marilor puteri.

La sfârşitul lunii decembrie 1918 izbucnise la Poznań insurecția condusă de Wojciech Korfanty şi generalul Józef Dowbór-Muśnicki. În două luni, insurgenții i-au alungat pe germani din regiunea Wielkopolska, iar Conferința de la Versailles a confirmat această stare de lucruri, recunoscând dreptul polonezilor asupra teritoriului în cauză (27).

Pe baza cererilor poloneze, Comisia teritoriilor a propus Consiliului Suprem Interaliat să atribuie Poloniei următoarele teritorii: Silezia Superioară, Pomerania Vistuliană, coridorul Danzig şi o parte din Prusia răsăriteană. La opoziția vehementă britanică s-a prevăzut în cele din urmă organizarea unui plebiscit pentru Prusia Orientală şi Silezia Superioară, iar Danzigul să aibă statut de oraş liber.

La 11 iulie 1920 plebiscitul din Pomerania Vistuliană şi Prusia Orientală a fost favorabil Germaniei. Delegația poloneză a protestat, arătând că plebiscitul s-a desfăşurat în momentul când Polonia se găsea în război cu forțele bolşevice în ofensivă. Protestul nu a influențat, însă, hotărârea marilor puteri.

În urma acordurilor din 1920 şi 1921, Danzigul a primit statutul de oraş liber, cu administrație germană autonomă, dar cu acces la mare pentru polonezi. Această situație a generat nemulțumiri

permanente de ambele părți, perioada următoare înregistrând numeroase conflicte între Polonia și orașul liber.

În martie 1921 s-a desfășurat plebiscitul pentru fixarea granitei între Polonia și Germania, care a relevat o majoritate poloneză la est și una germană la vest. Având sprijinul britanicilor, Germania a susținut că un asemenea partaj ar însemna ruina sa economică. În urma intervenției energice a Franței, Polonia a primit toată regiunea Katowice și 4/5 din bazinul carbonifer (28).

Referitor la regiunea Teschen-ului (Těšin) și districtele Orawa și Spisz din Munții Tatra, acestea au făcut obiectul partajului polono-ceh pentru Silezia superioară. Deși cu o populație majoritar poloneză, Teschen a fost ocupat în întregime de cehi în luna ianuarie 1919. Aceasta a fost posibil deoarece apărarea poloneză era foarte slabă, majoritatea forțelor armate fiind angajată pe frontul răsăritean. Negocierile de un an și jumătate între cele două părți s-au finalizat cu refuzul cehilor de a organiza un plebiscit. În situația creată părțile au convenit ca diferendul să fie arbitrat de Consiliul Suprem Interaliat. Partajul a avut loc la 28 iulie 1920, fiind în general favorabil cehilor (29).

Delimitarea granițelor statului polonez – prin demersuri diplomatice și operațiuni militare – s-a încheiat practic în 1921. Doi ani mai târziu, Liga Națiunilor a recunoscut frontiera răsăriteană a statului polonez.

Modul stabilirii frontierelor occidentale ale Poloniei nu a fost cel mai favorabil posibil, un număr mare de polonezi rămânând în afara noii Polonii, ceea ce avea să influențeze pentru multă vreme relațiile cu Germania și Cehoslovacia (30). Acest aspect se va constata în întreaga politică externă a Poloniei din perioada interbelică.

3. Constituția din martie 1921

La 17 martie 1921, Adunarea Constituantă a Poloniei a votat o nouă Constituție care stipula principiile fundamentale de funcționare ale statului polon independent. La elaborarea ei s-au avut în vedere modelele francez și britanic din acea vreme, cât și cel al Constituției poloneze din 3 mai 1791.

Noua Constituție prevedea în preambul: "Noi, Națiunea poloneză, mulțumind Providenței că am primit libertatea după un

secol şi jumătate de robie, evocăm cu recunoştinţă curajul şi devotamentul neobosit al generaţiilor care au luptat şi şi-au consacrat cele mai bune eforturi cauzei Independenţei; reluând tradiţia glorioasă a memorabilei Constituţii de la 3 mai; având în vedere binele Patriei-mame întregi, liberă şi unificată, dornici să fixeze independenţa sa, puterea sa, securitatea sa, după cum este ordinea socială, pe principiile veşnice ale dreptului şi libertăţii, dornici de a asigura dezvoltarea tuturor forţelor morale şi materiale pentru binele umanităţii întregi renăscute, ca şi de a garanta tuturor cetăţenilor Republicii egalitate, respect faţă de muncă, recunoaşterea drepturilor sale şi protecţia particulară a statului, am adoptat şi decretăm hotărârea Adunării Constituante a Republicii Polone" (31).

Capitolul I al Constituţiei prevedea ca formă de stat Republica (art. 1), organizată pe principiul unei largi autonomii teritoriale (art. 3). Puterea legislativă aparţinea Parlamentului bicameral, alcătuit din Seim şi Senat (cap. II). Deputaţii erau aleşi prin vot universal de cetăţenii având peste 21 de ani, pe o perioadă de 5 ani (art. 11). Membrii Senatului erau aleşi de voievodate, prin vot universal, egal, direct, secret şi proporţional. Fiecare voievodat se constituia într-o circumscripţie electorală (art. 36). Aceeaşi persoană putea fi simultan membru al Seimului şi al Senatului (art. 36). Iniţiativa legislativă aparţinea Guvernului şi Parlamentului (art. 10). Toate proiectele de lege votate de Seim erau trimise Senatului, care, în termen de 30 de zile, trebuia să le voteze. Dacă nu erau adoptate, Preşedintele Republicii putea promulga legea (art. 35).

Puterea executivă era exercitată de Preşedintele Republicii (cap. III anexele 3 şi 4) şi de miniştri, solidar responsabili, constituţional şi penal (art. 56 – 58). Preşedintele reprezenta ţara pe plan extern şi avea dreptul de a dizolva Seimul cu aprobarea a 3/5 din senatori.

Capitolul IV se referă la puterea judecătorească. Aceasta se exercita de tribunale independente (art. 2 şi 77). Judecătorii erau numiţi de Preşedintele Republicii şi nu puteau fi destituiţi sau suspendaţi (art. 78). Pentru judecarea cazurilor excepţionale, existau tribunale militare (32).

Celelalte capitole ale Constituţiei se referă la: Drepturi universale şi obligaţii, Hotărâri generale şi Hotărâri tranzitorii.

Între obligaţiile fundamentale ale cetăţenilor figurau: loialitatea faţă de stat, respectarea legilor acestuia, executarea serviciului militar, executarea îndatoririlor de interes public prevăzute de lege.

Constituția garanta o serie de drepturi şi libertăți cetățeneşti: protejarea vieții, inviolabilitatea proprietății private fără deosebire de origine, sex, naționalitate, rasă sau religie.

Potrivit Legii fundamentale, biserica catolică deținea locul principal între cultele existente în Polonia. Raporturile statului cu biserica urmau să fie reglementate printr-un concordat cu Scaunul Apostolic (33).

Constituția din martie 1921, de factură republicană, era întemeiată în cea mai mare parte pe principiile dreptului francez. Caracteristică era predominarea puterii legislative asupra celei executive. Experiența anilor următori va arăta că, din cauza dezbinării forțelor politice, parlamentul nu a funcționat prea eficient.

II. Polonia în perioada guvernelor parlamentare

1. Populația şi teritoriul statului polonez

După primul război mondial, Polonia avea o suprafață de peste 388.000 km^2, situându-se, astfel, din punct de vedere al întinderii geografice, pe locul VI în Europa. Potrivit primului recensământ postbelic, din 1921, ea avea o populație de 27 milioane locuitori, dintre care 35% nepolonezi. În cei 20 de ani de independență populația va creşte până la 35 milioane de locuitori (34).

Regiunile cele mai dezvoltate din punct de vedere economic erau situate în vestul țării, locuit majoritar de polonezi, iar în Pomerania şi Silezia în parte şi de germani. Aceste teritorii aveau cele mai dezvoltate rețele de căi ferate şi şosele, orientate, totuşi, în cea mai mare parte, spre centrul Germaniei. Acolo s-au dezvoltat industria, agricultura şi comerțul. Teritoriile centrale se caracterizau prin diversitatea nivelului de dezvoltare. Pe lângă oraşe moderne, ca Varşovia sau Cracovia, existau regiuni întinse sărace şi înapoiate. Situația cea mai grea o aveau pământurile de la răsărit ale țării. Întârzierea civilizației aici se explica prin apartenența o vreme mai îndelungată la Rusia țaristă. Cu rare excepții, industria era nedezvoltată, iar economia agrară – chiar pe suprafețe mari – avea o productivitate scăzută. Regiunile răsăritene erau locuite în măsură considerabilă de minorități naționale slave (ruşi, bieloruşi, ucraineni

ş.a.) şi de evrei. Aceştia din urmă puteau fi întâlniţi, de altfel, pe întreg teritoriul Poloniei – atât în centrele orăşeneşti mici, cât şi în cele mai mari oraşe: Varşovia, Łódz, Cracovia, Lwów sau Wilno.

Din cauza acestor deosebiri una din sarcinile importante ale guvernelor care s-au succedat la conducerea ţării a fost omogenizarea economică şi reducerea treptată a decalajelor şi disproporţiilor dintre regiuni.

2. Alegerile din 1922

Cea mai gravă carenţă a sistemului parlamentar din Polonia în anii 1922 – 1926 a constat în fărâmiţarea politică a Seimului. De aceea nu s-au putut forma coaliţii guvernamentale durabile care să ia decizii concrete, realizabile. Această stare de lucruri se datora deosebirilor programatice dintre diversele grupări politice şi fricţiunilor de ordin etnic (în cazul partidelor minorităţilor naţionale) şi moştenirii istorice. Obţinerea independenţei a facilitat, ce-i drept, în ritm lent, procesul unificării grupărilor politice cu programe asemănătoare. Evenimentele cotidiene au influenţat, însă, nu o dată, în mod negativ, viaţa politică democratică din Polonia.

Conform Constituţiei din martie 1921, Adunarea Constituantă s-a dizolvat, iar la 5 noiembrie 1922 au fost organizate alegeri pentru Seim şi Senat. Prezenţa la vot a fost de 68%, în voievodatele din zona de sud-est procentul fiind chiar mai mic. Au fost aleşi în Parlament deputaţi şi senatori reprezentând circa 200 partide şi grupări politice, structura noilor corpuri legiuitoare fiind, prin urmare, foarte eterogenă. Partidele de dreapta, grupate în Unitatea Naţională Creştină şi-au consolidat poziţia, obţinând 28% din mandate în Seim, cele de centru 30%, iar stânga, de asemenea, a ieşit întărită prin cele 22% din mandate. Minorităţile naţionale au obţinut, în total, 20% din mandate, dintre care evreii – 8%, germanii – 4%, iar bieloruşii – 3 %. În noul Parlament au mai intrat şi ucrainenii cu un procent nesemnificativ. La Senat dreapta a câştigat 36% din mandate, centrul – 25%, stânga – 14%, iar minorităţile naţionale – 24% din mandate (35).

Noua structură parlamentară nu a dat nici unui partid posibilitatea să formeze singur guvernul. În aceste împrejurări s-a format coaliţia de centru-dreapta: Uniunea Popular-Naţională (ZLN), Partidul Ţărănesc Polonez "Piast" (PSL), condus de Wincenty Witos, şi Partidul Creştin-Democrat.

La 9 decembrie 1922 s-a constituit Adunarea Națională pentru alegerea președintelui Republicii, fiind ales Gabriel Narutowicz, un apropiat al lui Piłsudski, sprijinit de forțele de stânga și de minoritățile naționale. Conform Constituției, șeful statului, Józef Piłsudski a predat puterea primului președinte ales al Republicii Polone, la 14 decembrie 1922.

Partidele naționaliste de dreapta ("Endecja") au organizat manifestații violente împotriva președintelui ales, sub lozinci xenofobe și antisemite. La numai două zile de la preluarea funcției, la 16 decembrie 1922, Gabriel Narutowicz a fost asasinat de un fanatic al naționaliștilor democrați, pictorul Eligiusz Niewiadomski. În urma asasinatului convorbirile privind formarea blocului partidelor de centru-dreapta au fost întrerupte, iar partidele radicale de dreapta și de stânga și-au făcut tot mai mult simțite îndemnurile la răsturnarea ordinii constituționale. Majoritatea societății poloneze se pronunța, totuși, pentru democrație. La 20 decembrie 1922, Adunarea Națională l-a ales președinte pe reprezentantul forțelor de centru-stânga, Stanisław Wojciechowski, strâns legat de Partidul Țărănesc Polonez "Piast" (PSL). Mareșalul J. Piłsudski a acceptat să fie doar șeful Marelui Stat-Major al armatei.

La 17 mai 1923 democrația națională ("Endecja") și democrația creștină au încheiat o înțelegere cu Partidul Țărănesc Polonez "Piast" (PSL), în așa fel încât toate guvernele din anii 1923 – 1926 au avut membri numai din cele trei partide ale coaliției. Greutățile economice și incapacitatea Seimului de a găsi o formulă guvernamentală care să rezolve gravele probleme sociale ale țării au creat o stare de criză în societate.

3. Criza economică și tulburările sociale

În anul 1923 situația economică din Polonia s-a înrăutățit, reformele inițiate de ministrul de finanțe Władysław Grabski nereușind să ducă la stoparea inflației și însănătoșirea economiei. Șomajul a crescut iar pauperizarea marii majorități a populației s-a accentuat. Criza economică va avea drept consecință intensificarea mișcărilor sociale de protest, îndeosebi în marile centre industriale.

Atmosfera incendiară în plan social s-a amplificat în urma acțiunilor partidelor radicale de stânga: Partidul Muncitoresc Comunist Polonez (din 1925, Partidul Comunist Polonez – KPP) și

anexele sale: Partidul Comunist Bielorus de Vest (KPZB) şi Partidul Comunist Ucrainean de Vest (KPZU). S-a ajuns, astfel, la confruntări sângeroase între muncitori înarmaţi şi armată, cel mai tragic eveniment având loc în noiembrie 1923 la Cracovia, când şi-au găsit sfârşitul câteva zeci de lucrători, dar şi în alte centre, ca Borysław şi Tarnów.

III. Primii ani ai regimului Sanaţiei

1. Lovitura de stat din mai 1926

Frământările sociale şi politice de la începutul anilor '20 au generat o mare instabilitate guvernamentală, creând cadrul apariţiei unor tendinţe autoritare, caracteristice multor ţări europene în acea vreme.

După încetarea mandatului de Conducător al Statului, în urma alegerilor din decembrie 1922, mareşalul Józef Piłsudski s-a retras, treptat, din viaţa politică, neputând accepta ideea pierderii influenţei în armată. Când aripa guvernamentală de dreapta şi-a asumat puterea politică, Piłsudski a demisionat din postul de şef al Marelui Stat-Major al armatei, la 29 mai 1923, a părăsit Varşovia şi s-a stabilit la Sulejówek, în apropierea capitalei. Trăind retras, a menţinut totuşi contacte cu partidele de stânga şi cu ofiţeri din armată, care îi rămăseseră loiali din primul război mondial. Se interesa, totodată, de activitatea Parlamentului, ai cărui membri erau criticaţi în presă. În mediile politice şi de presă se vehicula tot mai frecvent ideea unor schimbări în Constituţie în sensul întăririi puterii executive pe seama legislativului.

Această stare de spirit a fost exploatată de mareşalul Józef Piłsudski şi adepţii săi, pentru organizarea, la 12 mai 1926, a "marşului asupra Varşoviei" (după modelul "marşului asupra Romei", al lui Mussolini). Deşi Parlamentul l-a ales Preşedinte al Republicii, la 31 mai 1926, Piłsudski a refuzat să preia funcţia, în locul său fiind propulsat un vechi prieten, Jgnacy Mościcki (36). În noul guvern, Piłsudski a preluat Ministerul Apărării, post deţinut până la moarte, în 1935. El a instaurat un regim politic autoritar, al ***Sanaţiei*** ("asanării morale", în limba polonă), care în fond reprezenta o realitate politică şi socială complexă, izvorâtă din originalitatea spaţiului politic polonez (37).

Ziarul "Gazeta Poranna Warszawska" constata că, în urma loviturii de stat, puterea îi aparţinea lui Józef Pilsudski, consemnând că "guvernul se va sprijini pe voinţa unei singure persoane"; "Kurjer Warszawski", anticipând nuanţele autoritare pe care Mareşalul le introducea în viaţa politică poloneză, preciza că "guvernul stă pe terenul dictaturii" (38). Termenul de dictatură a fost însă respins cu fermitate, încă de la început, de către insuşi Józef Pilsudski; el a adus în discuţie felul cum a ajuns la putere, acceptat de cea mai mare parte a populaţiei: "Cunoscând istoria dictaturilor de tot felul, m-am întrebat cum se nasc dictaturile. Sunt două căi obişnuite: una e aceea a impunerii cu forţa, şi aceasta se întâmplă destul de des în istoria popoarelor, a doua e calea alegerii libere din partea oamenilor care, în momentele de restrişte, când e nevoie de o voinţă individuală, când spiritele sunt înspăimântate, caută pe un singur om să-i încredinţeze viaţa lor. Aici n-a fost primul şi nici al doilea caz. Aici s-a întâmplat un caz cu totul deosebit, o sforţare morală a unei naţiuni care s-a aflat într-o situaţie excepţională" (39). De esenţă autoritară, regimul lui Pilsudski nu poate fi definit, totuşi, dictatorial, atât timp cât a conservat sistemul parlamentar: păstrarea şi garantarea drepturilor şi libertăţilor democratice, separarea puterilor în stat, existenţa şi funcţionarea partidelor politice (exceptând partidele comunist şi fascist), libertatea întrunirilor şi a conştiinţei etc. (40).

La 2 august 1926 a fost aprobată o nouă ***Constituţie***, care consacra regimul autoritar. Noua lege fundamentală acorda Preşedintelui puteri sporite: era autorizat să semneze decrete cu putere de lege, în vederea reorganizării administrative şi a asanării financiare a ţării; putea convoca, închide, amâna sau dizolva Parlamentul pe baza propunerii Consiliului de Miniştri, însă era obligat să anunţe noi alegeri în cel mult 90 de zile după încetarea activităţii forului legislativ; avea drept de a promulga decrete-lege pe durata dizolvării Seimului; aceste acte îşi pierdeau forţa executivă dacă Guvernul nu le supunea forului legislativ spre aprobare în 14 zile de la constituirea lui sau dacă, fiindu-i prezentate, le respingea. În cazul unui conflict între cele două Camere ale Parlamentului, Preşedintele Republicii avea dreptul de a decide (41).

2. *Era "guvernelor coloneilor"*

Preluarea puterii de către Józef Pilsudski a însemnat, neîndoielnic, restaurarea ordinii şi legalităţii pe eşichierul vieţii politice interne, ceea ce s-a reflectat pozitiv pe plan economic, guvernele din această perioadă promovând o politică activă: se formează trusturi şi carteluri industriale, se consolidează moneda naţională şi continuă reforma agrară. După ani de căutări şi reforme inconsecvente, economia poloneză începe să dea semne de înviorare. Noul ministru de finanţe, Gabriel Czechowicz (15 mai – 15 iunie 1926) a iniţiat o serie de proiecte legislative pentru amendarea măsurilor de austeritate introduse de către predecesorul său Jerzy Zdziechowski. Astfel politica financiară, aplicată curajos şi evident cu implicarea unor costuri sociale ridicate, a devenit un instrument viabil în refacerea economică a ţării. Din cauza grevelor minerilor din Anglia, a crescut exportul polonez spre această ţară, depăşindu-se blocajul economic instituit de germani şi reconfirmând, după mai mulţi ani, încrederea populaţiei în zlot (42). Efectele pozitive ale regimului sanatist pe plan economic s-au concretizat în realizarea unor importante obiective industriale, precum portul Gdynia, uzinele chimice de la Tarnów, refacerea şi modernizarea căilor ferate şi rutiere, reintroducerea asigurărilor sociale (43).

Îmbunătăţirea situaţiei generale a statului a fost de natură să întărească noua echipă guvernamentală, suport politic durabil în formarea aşa-numitului "Bloc non partinic de colaborare cu guvernul" (Bezpartyjny Blok Wspólpracy Rządem – BBWR), având ca preşedinte pe colonelul Walery Slawek (1879 – 1939). Plasat deasupra oricăror curente politice şi uzând de lozinci mistice referitoare la destinul istoric al Poloniei, blocul se baza pe sprijinul marilor industriaşi şi ofiţerii superiori, reunind oameni politici de diverse coloraturi politice, de la conservatori la foşti socialişti sau democraţi. Programul blocului viza modificarea Constituţiei în favoarea creşterii puterii executive printr-o guvernare de mână forte. Având menirea susţinerii regimului lui Pilsudski, BBWR se dorea a fi, totodată, o replică la Adunarea Polonezilor (OWP), coaliţie a partidelor de dreapta, apărută la sfârşitul lui 1926, sub conducerea lui Roman Dmowski.

În urma alegerilor generale din 4 martie 1928, BBWR a devenit cea mai puternică forţă politică din Parlament, nereuşind, totuşi, să obţină o majoritate confortabilă în Seim şi Senat. Partidele

parlamentare de opoziție – dreapta ("Gruparea Națională" – SN), centru (populiștii și Democrația Creștină) și stânga (în principal Partidului Socialist Polonez – PPS, ai cărui lideri au încetat să-l mai sprijine pe Piłsudski) – nu au fost în măsură să formeze un front împotriva puterii.

Rezultatul alegerilor nu i-a mulțumit pe adepții lui Piłsudski. BBWR a inițiat măsuri pentru limitarea rolului Parlamentului în problemele statului, consolidându-și, treptat, propria capacitate în luarea deciziilor și, implicit, controlul guvernului asupra Seimului și Senatului. În această perioadă s-a vehiculat intens ideea restaurării monarhiei. În martie 1928, col. Walery Slawek făcea următoarele aprecieri: "Polonia, pentru a deveni o mare putere, trebuia să unească strâns toate teritoriile ce o alcătuiesc. Această unire nu se poate face în cadrul Constituției actuale. Un simbol este indispensabil, care să ralieze în jurul lui elemente disparate din care se compune țara noastră. Acest simbol nu poate fi decât Monarhia, zdrobind orice opoziție și luând în stăpânire completă administrația și chiar organizațiile sociale din țară. Progresăm în această direcție pas cu pas" (44).

Guvernul Kazimierz Bartl (27 iunie 1928 – 13 aprilie 1929) și-a depus mandatul după un vot de neîncredere din partea Parlamentului. În această situație, Józef Piłsudski impune un guvern Kazimierz Switalski (14 aprilie – 7 decembrie 1929) (45). Pe fondul dificultăților determinate de criza economică și a nemulțumirilor sociale tot mai mari, Piłsudski s-a decis să adopte o politică mai radicală pe plan intern, impunând un guvern Walery Sławek (29 martie – 23 august 1930). Începea astfel era "guvernelor coloneilor", unde anturajul șefului statului era format preponderent din ofițeri superiori, foști combatanți în Legiunile poloneze. Conducerea efectivă a țării de către "regimul coloneilor" se va realiza abia după dispariția fizică a lui Józef Piłsudski și, într-un mod particular, datorită trăsăturilor specifice ale scenei politice poloneze diferite de realitățile din alte țări, ca Grecia, Ungaria, Italia, Iugoslavia, Bulgaria etc. (46).

Ca răspuns la provocările antidemocratice ale puterii, partidele de centru-dreapta – Partidul Social-Democrat, Partidul Țărănesc "Piast", Partidul Național Muncitoresc, Democrația Creștină (care s-a retras după scurt timp) – s-au reunit în alianța "Centrolew" care a elaborat un plan de luptă cu forțele Sanației. În acest sens au fost organizate mitinguri și demonstrații de stradă sub lozinca apărării

democrației. A fost atras și tineretul polonez, din rândul căruia, în anul 1926, se constituise "Lagărul Poloniei Mari" (OWP), organizație neparlamentară condusă de Roman Dmowski. Atitudini diferite de "Centrolew" au avut Partidul Comunist din Polonia și Democrația Națională.

În ziua de 23 iunie 1930, la Teatrul din Cracovia a avut loc Congresul pentru apărarea drepturilor și libertăților poporului, care a adoptat o rezoluție privind "răsturnarea dictaturii Sanației". Concomitent, reprezentanți ai "Centrolew" se întâlneau la Varșovia pentru a discuta formarea unui "guvern muncitoresc-țărănesc". Drept răspuns, mareșalul Pilsudski, într-un interviu acordat presei, i-a denumit "bandiți" pe organizatorii manifestării de la Cracovia (47), iar premierul Walery Slawek a luat măsuri pentru suspendarea Congresului și reprimarea liderilor "Centrolew".

În aceste circumstanțe, la 29 iulie 1930, președintele Ignacy Mościcki a dizolvat Seimul și Senatul, anunțând alegeri pentru toamnă; la 25 august mareșalul prelua personal postul de premier, iar la 30 august a dizolvat Parlamentul.

După alte demonstrații organizate de "Centrolew" la Cracovia, în septembrie 1930 puterea a decis arestarea liderilor opoziției parlamentare care nu mai dispuneau, deja, de imunitatea parlamentară. Au fost arestați, astfel, politicieni legați de "Centrolew" (între care Wincenty Witos), dar și deputați ai "Grupării Naționale" (SN), ca și ai minorității ucrainene (în total 70 de deputați). Aceștia au fost închiși într-o fortăreață din Brzésc pe Bug, unde li s-a aplicat un tratament foarte aspru. Apoi au primit pedepse cuprinse între un an și jumătate și trei ani de închisoare. Unii și-au ispășit pedeapsa, iar restul – în frunte cu W. Witos – au luat calea exilului. Episodul în sine reflecta intenția mareșalului de intimidare a opoziției, el dorind de fapt să conducă prin intermediul guvernului, dar în detrimentul Seimului (48).

Situația politică a făcut necesară organizarea de noi alegeri, desfășurate la 16 noiembrie pentru Seim și la 23 noiembrie 1930 pentru Senat. Acestea au avut loc într-o atmosferă tensionată, guvernul luând măsuri severe împotriva presei de opoziție. mai mulți fruntași ai "Centrolew" fiind arestați. Rezultatele au fost din nou favorabile Blocului guvernamental (56% din mandate în Seim și 67% în Senat) (49).

Pe fondul divizării opoziției, după 1930 regimul Sanației a devenit mai sever, militarii preluând mai multe posturi în conducerea

statului. Rolul Parlamentului s-a diminuat, acesta rezumându-se, de regulă, la adoptarea bugetului şi votarea proiectelor de lege venite de la Guvern. Se produce accesul la funcţii importante în stat al unor personalităţi tinere, precum Aleksander Prystor, Janusz Jędrzejewicz, Leon Kozlowski, Józef Beck ş.a.

Regimul Sanaţiei a înăsprit măsurile antidemocratice. În 1932 şi 1933 au fost emise legi cu privire la dreptul la adunare şi asociere, prin care se limitau libertăţile politice. În iulie, august şi octombrie 1932, prin decrete ale şefului de stat, a fost suspendată independenţa judiciară, avocatura şi Tribunalul administrativ suprem trecând în subordinea Guvernului.

În pofida reprimării brutale a opoziţiei, atât parlamentare, cât şi neparlamentare (în 1933 OWP a fost scos în afara legii), regimul Sanaţiei se bucura de un sprijin social destul de mare. Acesta avea la bază prestigiul şi imaginea de patriot şi de persoană dezinteresată a mareşalului Pilsudski în rândul mai multor categorii ale populaţiei. În aceste medii era larg acreditată ideea necesităţii întăririi rolului puterii centrale în viaţa politică a statului. De un prestigiu apreciabil se bucurau, graţie presei, şi unii demnitari ai regimului Sanaţiei, între care înalţi ofiţeri ai armatei. La aprecierea în general pozitivă a activităţii guvernelor Sanaţiei o anumită influenţă a avut şi evoluţia favorabilă a situaţiei economice a ţării. Prăbuşirea economică se va produce abia la începutul anilor '30, fiind în legătură directă cu criza economică mondială începută, în 1929, în SUA.

Istoricii polonezi apreciază că, în comparaţie cu situaţia politică din statele vecine (în afară de Cehoslovacia, unde sistemul democraţiei parlamentare a funcţionat neîntrerupt), în Polonia regimul Sanaţiei, "autoritar", a fost "mult mai uşor" (50). Putem aprecia că regimul Sanaţiei a fost unul *autoritar de esenţă naţionalistă*. Un argument în acest sens este faptul că în perioada respectivă a funcţionat principiul separării puterilor în stat, fiind menţinute, totodată, drepturile şi libertăţile democratice. În plus, mareşalul era, în egală măsură, un adversar al extremismului de stânga şi al celui de dreapta, lucru demonstrat de faptul că, în lagărul înfiinţat de el la Bereza Kartuska erau închişi atât comunişti, cât şi fascişti sau terorişti (51).

3. Constituția din aprilie 1935

Încă de la începutul anului 1935 guvernul a pus tot mai stăruitor problema schimbării Constituției. Noua lege fundamentală a țării trebuia să consacre în plan juridic poziția adepților lui Pilsudski, în condițiile în care ieșirea de pe scena politică a mareșalului devenea tot mai probabilă o dată cu agravarea stării sale de sănătate.

După dezbateri aprinse în Seim și Senat, între Blocul Non Partinic (formațiunea de guvernământ) și opoziție, s-a adoptat noua Constituție, promulgată de președintele Mościcki la 23 aprilie 1935. Forma de guvernământ rămânea Republica. Spre deosebire de Constituția din martie 1921, care punea în prim plan "națiunea poloneză", noua lege fundamentală evidențiа statul și elita formată din "cei mai buni fii ai Poloniei" (art. 1). Puterea în stat era exercitată de Președintele țării și de guvern, în timp ce Parlamentul era plasat pe un loc secund.

Puterea executivă era exercitată de președinte, răspunzător numai "în fața lui Dumnezeu și a istoriei" (52). El exercita funcția de supervizare și control asupra întregului aparat guvernamental, fiind "cea mai mare autoritate în stat" (art. 11). Președintele era ales pe șapte ani de către Parlament dintre doi candidați, unul propus de Președintele în retragere, celălalt de Adunarea electorală (art. 16). Acesta avea prerogative foarte largi: numea și revoca premierul și pe miniștri; opunea veto-ul suspensiv; hotăra asupra trimiterii membrilor guvernului în fața Tribunalului de Stat (art. 13); avea drept de grațiere; numea și revoca pe președintele Tribunalului Suprem și pe inspectorul general al forțelor armate; desemna membrii Tribunalului Suprem și o treime din senatori; avea drept de a dizolva Parlamentul; era cea mai înaltă autoritate militară; reprezenta statul în relațiile cu alte țări; propunea unul din candidații la Președinția Republicii; desemna, pe timp de război, urmașul Președintelui; era împuternicit de a emite decrete privind organizarea Comandamentului suprem; avea drept de a numi pe comandantul suprem al armatei, care era responsabil numai în fața Președintelui (art. 63). Actele oficiale ale Președintelui trebuiau contrasemnate de premier (art. 14); decretele șefului de stat aveau putere de lege și erau publicate în "Monitorul Oficial" (53).

Guvernul era responsabil în fața Președintelui; Seimul putea da vot de neîncredere guvernului sau miniștrilor, dar propunerea nu putea fi votată în aceeași sesiune și trebuia să obțină aprobarea

Senatului. Când propunerea se aproba, şeful statului demitea guvernul sau dizolva Parlamentul (54).

Puterea legislativă era deţinută de Seim şi Senat; iniţiativa legislativă aparţinea guvernului şi Seimului. Acesta era alcătuit din deputaţi aleşi prin vot universal, egal, secret şi direct; dreptul de a alege îl avea orice cetăţean, indiferent de sex, care împlinise 24 de ani, cu excepţia militarilor activi; eligibil era orice cetăţean care împlinise 30 ani; durata mandatului era de 5 ani (art. 32). Senatul era compus din membri numiţi de Preşedintele Republicii (o treime) şi aleşi (două treimi), modalitatea de alegere stablindu-se printr-o lege specială (art. 47). Conform noii legi electorale din 8 iulie 1935, senatorii erau desemnaţi de colegiile electorale voievodale; membrii acestora erau aleşi, la rândul lor, de colegiile electorale judeţene (55).

Constituţia din aprilie 1935 transpunea în norme juridice ideile politice ale mareşalului Piłsudski, finalizând, practic, sistemul politic autoritar prezidenţial. Poziţia legislativului în relaţiile politice din stat era limitată, iar raporturile cetăţean-stat erau tranşate în favoarea puterii statale care, prin legi suplimentare, reglementa cadrul de exercitare a libertăţilor publice.

Toate aceste elemente făceau ca noua lege fundamentală poloneză să semene, într-o măsură considerabilă, cu reglementările constituţionale din Italia, Portugalia şi alte ţări corporatiste. Opoziţia de centru-stânga a criticat Constituţia din aprilie nu numai pentru modul "neformal" în care a fost adoptată, ci şi pentru lipsa responsabilităţii Preşedintelui, ca şi pentru caracterul ierarhizat în care era concepută construcţia sistemului de stat (56).

La câteva săptămâni după adoptarea Constituţiei – 12 mai 1935 – Józef Piłsudski a încetat din viaţă. Funeraliile au avut loc la Varşovia, după care corpul neînsufleţit al Mareşalului a fost transportat cu un tren special la Cracovia, fiind înmormântat în catedrala Wawel, alături de regii Poloniei.

IV. Ultimii ani ai celei de-a II-a Republici Polone (1935 – 1939)

1. Sanația fără Pilsudski

După moartea lui Pilsudski au urmat vii dispute între adepții revenirii la un regim democratic şi cei care se pronunțau pentru întărirea regimului autoritar. Potrivit noii legi electorale, din 8 iulie 1935, creştea controlul guvernului asupra organizării şi desfăşurării alegerilor. Numărul membrilor Senatului s-a redus la 96, din care o treime desemnați de Preşedinte, iar două treimi – aleşi de Consiliile locale electorale.

Desfăşurate la 8 septembrie 1935, primele alegeri pe baza noului sistem au înregistrat o prezență la urne de numai 45,9%. Întreaga opoziție a boicotat alegerile, coaliția guvernamentală obținând 46.52% din voturi. Parlamentul astfel rezultat era compus aproape exclusiv din membri ai Blocului Non Partinic (BBWR) şi reprezentanți ai minorităților naționale.

O dată cu dispariția lui Pilsudski s-au accentuat divergențele în interiorul BBWR, ceea ce a dus la întărirea poziției președintelui Mościcki şi la slăbirea celei a col. Walery Slawek, preşedintele Blocului Non Partinic. Concomitent, a crescut rolul generalului Edward Śmigł-Rydz care va deveni în curând mareşal al Poloniei şi va ocupa funcția de inspector general al armatei, respectiv de comandant suprem, în caz de război (57).

Criza internă a Sanației a dus la dizolvarea BBWR, în octombrie 1935. În februarie 1937 adepții politicii de "mână forte" din tabăra puterii, grupați în jurul mareşalului Śmigł-Rydz, au constituit o nouă formațiune politică: Frontul Unității Naționale (OZN), prescurtat "Ozon".

În mai 1936 a fost format noul guvern în frunte cu generalul Felicjan Sławoj Składkowski, cu reprezentanți ai celor două facțiuni principale din cadrul Sanației: gruparea loială preşedintelui Mościcki şi cea militară din jurul lui Śmigł-Rydz. O poziție independentă avea ministrul Afacerilor Externe, col. Józef Beck (58).

2. Aspecte ale dezvoltării economice

În februarie 1937, vicepremierul şi ministrul tezaurului Eugeniusz Kwiątkowski a lansat ambiţiosul proiect privind realizarea unei Zone Industriale Centrale (COP) în regiunea dintre fluviile Vistula şi San. Ea urma să cuprindă 15% din suprafaţă şi 18% din populaţia Poloniei, reprezentând un adevărat "triunghi al securităţii" cu un rol economic dar şi strategic bine definit. Pentru atragerea de investiţii la realizarea proiectului, mareşalul Śmigł-Rydz a semnat, în 1937, un acord cu guvernul francez (59).

În cadrul COP au fost construite obiective industriale importante pentru viitorul ţării, precum: întreprinderea de produse electrice de la Rożnow, combinatul metalurgic din Stalowa Wola, fabricile de armament de la Radom şi Sanok, uzinele de avioane din Mielec şi Rzeszów, combinatele chimice de la Dębica şi Niedomice. Dezvoltarea industriei se realiza prin creşterea sectorului de stat, în acest sens guvernul preluând, între altele, cel mai mare concern industrial din Górny Śląsk (Silezia Superioară).

Datorită investiţiilor de stat s-au dezvoltat întreprinderile pentru aparatură radio şi telecomunicaţii, optică şi avioane din Varşovia şi a fost consolidat portul Gdynia, aflat în concurenţă cu Gdansk (Danzig).

Prin realizarea programelor de investiţii guvernamentale, producţia industrială poloneză era în anul 1938 cu 19% mai mare decât în 1928 (60).

Agricultura nu a cunoscut acelaşi ritm de dezvoltare, principala cauză fiind parcelarea terenurilor în urma reformei agrare, care a generat dificultăţi financiare pentru ţăranii polonezi.

Situaţia creată a determinat radicalizarea formelor de luptă politică ale ţărănimiii poloneze, în anii '30 fiind organizate demonstraţii şi greve; cea mai amplă a avut loc în august 1937, când conducerea Partidului Ţărănesc Polonez (PSL) a cerut producătorilor agricoli să suspende orice tranzacţie de mărfuri agro-industriale (61).

În această perioadă viaţa socială a continuat să fie tensionată, având loc numeroase greve. În anul 1936 s-a ajuns la confruntări violente între muncitori şi organele de ordine, soldate cu morţi şi răniţi.

3. Mişcarea de stânga. Dizolvarea Partidului Comunist Polonez

Cea mai puternică formaţiune politică de stânga era Partidul Socialist Polonez, în cadrul căruia au apărut, în anii `30, două aripi. Una îşi avea aderenţi în mediile tineretului socialist radical şi nu renunţase la colaborarea cu comuniştii, având ca ţel realizarea prin revoluţie a statului socialist. A doua aripă reprezenta cea mai mare parte a socialiştilor şi îşi propunea revenirea la valorile tradiţionale ale democraţiei, respingând însă orice colaborare cu Partidul Comunist.

În cadrul mişcării muncitoreşti, Partidul Comunist Polonez (KPP) era formaţiunea cea mai radicală, neavând însă o influenţă prea mare în societatea poloneză, în primul rând din cauza sprijinului dat invaziei bolşevice în 1920. Printre liderii marcanţi ai KPP predominau reprezentanţi ai minorităţilor naţionale, între care un procent important erau evrei.

În seria de epurări şi execuţii din URSS, iniţiată în 1936, a venit rândul şi Partidului Comunist Polonez. În august 1937 a fost arestat în Uniunea Sovietică secretarul general al partidului, Julian Leński-Leszczyński, chemat în acest scop din Franţa. Pe baza mărturiilor acestuia au fost arestaţi ceilalţi activişti comunişti polonezi.

În primăvara anului 1938 Comitetul Executiv al Kominternului a dizolvat Partidul Comunist Polonez, sub acuzaţia de a fi devenit instrumentul spionajului polonez. În anii 1938 – 1939 au fost executaţi în URSS toţi funcţionarii importanţi ai partidului.

4. Frontul Morges

Neliniştea provocată de extremiştii de dreapta şi de stânga a fost de natură să consolideze forţele de centru, între care Democraţia Creştină (CD) şi Partidul Muncitoresc Naţional (NPR). Acestea se bucurau de un sprijin considerabil în Silezia Superioară şi Pomerania, beneficiind şi de susţinerea bisericii catolice.

Centrul mişcării se afla la Morges, în Elveţia, unde Ignacy Paderewski se stabilise după retragerea din viaţa politică internă (1919) şi apoi din funcţia de reprezentant al Poloniei la Societatea Naţiunilor (1921).

În 1936 J. Paderewski a făcut demersuri pentru constituirea unei mişcări politice întemeiate pe valori democratice şi naţionale. Denumită "Frontul Morges", mişcarea nu avea sprijin social prea larg şi nici nu dispunea de structuri organizatorice proprii. În schimb, reunea personalităţi marcante, între care: gen. Władysław Sikorski, gen. Józef Haller, Wojciech Korfanty şi Karol Papiel.

Paderewski a întreţinut, totodată, relaţii cu oameni politici de diverse orientări din ţară: Herman Lieberman (PPS), Wincenty Witos (PSL), Stanisław Grabski (NPR) ş.a.

5. Politica externă

Principalul obiectiv al politicii externe poloneze în anii '30 – desfăşurată sub conducerea col. Józef Beck (62) – a constat în menţinerea echilibrului în contactele cu statele vecine cele mai puternice: al III-lea Reich şi Uniunea Sovietică, păstrând în acelaşi timp alianţele cu Franţa şi România. Această orientare a dat rezultate pozitive câtă vreme raporturile dintre Berlin şi Moscova nu erau prea bune; încă de la începutul anilor '30 Germania şi URSS s-au aflat într-o permanentă confruntare, atât din considerente ideologice, cât şi politice. Ostilitatea dintre cele două sisteme totalitare a atins punctul culminant în anul 1936, din cauza războiului civil din Spania.

Realizând necesitatea unei politici de echilibru, Polonia a semnat în 1932 un pact de neagresiune cu URSS, iar la 26 ianuarie 1934 un document analog a fost încheiat cu Germania. Până la încheierea pactului de neagresiune polono-german, raporturile dintre cele două ţări au fost dominate de resentimente şi neîncredere. Problema Coridorului, la care se adăuga acuzaţia Berlinului că populaţia germană din Prusia Orientală se poloniza încetul cu încetul, păreau a fi ameninţări prevestitoare ale unor grave conflicte pentru viitor şi nu lăsau să se întrevadă decât puţine speranţe pentru rezolvarea lor pe cale paşnică.

Prin Tratatul de neagresiune din 26 ianuarie 1934, "Germania evita realizarea unei strânse colaborări polono-ruse, care în ultimă instanţă s-ar fi întors împotriva ei, iar Polonia, pe lângă eliminarea primejdiei unui conflict iminent, a uşurat situaţia Franţei, care nu mai era împiedicată în raporturile sale cu Germania de obligaţiile unui sprijin plin de pericole faţă de aliata sa, Polonia" (63). Semnarea Tratatului cu Germania a reprezentat punctul culminant al politicii

Varşoviei vizând transformarea Poloniei într-o mare putere regională în spaţiul Europei Centrale şi de Sud-Est. Louis Barthou, şeful diplomaţiei franceze, aprecia în mod corect că atât Józef Piłsudski cât şi Józef Beck au văzut în acest tratat "simbolul independenţei unei foarte mari puteri", polonezii crezând că "schimbarea de front germană a fost cauzată de propria lor forţă". Încheierea tratatului de neagresiune germano-polon a însemnat, indirect, şi un eşec al diplomaţiei franceze, rezultat al politicii adoptate de Franţa faţă de chestiunea securităţii poloneze statuate în cadrul Conferinţei de la Locarno (64).

Identificându-se cu sintagma "Intermarium" ("międzymorze") sau "politica celei de a treia Europe", însemnând, în esenţă, spaţiul etno-politic şi geografic cuprins între Marea Neagră, Marea Baltică şi Marea Adriatică, diplomaţia lui Beck se confrunta însă cu dificultăţi tot mai mari, începând din a doua parte a anilor '30. Cauza directă a ameninţării intereselor poloneze era atitudinea conciliantă a statelor occidentale faţă de încălcările repetate ale tratatelor internaţionale de către Hitler. În 1935 führerul a introdus obligativitatea serviciului militar, violând astfel Tratatul de la Versailles; asemănător s-a întâmplat în 1938, când armata hitleristă a ocupat Austria. Ţinta următoare a expansiunii germane era Cehoslovacia. Luând în considerare posibilitatea unei agresiuni germane, mareşalul Śmigł Rydz a ordonat, încă din iunie 1936, să se întocmească planul de război cu Germania (65).

Menţinerea politicii de echilibru devenea tot mai dificilă pentru Varşovia în condiţiile în care Hitler dorea atragerea Poloniei la colaborare împotriva URSS.

Eficienţa politicii poloneze depindea, în condiţiile arătate, de sprijinul pe care Varşovia l-ar fi primit din partea puterilor neangajate în conflictul URSS – Germania. Această "a treia forţă" practic nu exista în Europa, întrucât Franţa se apropia tot mai mult de poziţia sovietică, iar Anglia manifesta o atitudine pasivă. Asigurând Polonia de intenţii pacifiste, al III-lea Reich viza slăbirea legăturilor polono-franceze şi atragerea Varşoviei în Pactul Antikomintern, încheiat între Germania şi Japonia în noiembrie 1936 şi la care, un an mai târziu, va adera şi Italia.

În timp ce trupele germane intrau în Austria, la 17 martie 1938 guvernul polonez a adresat guvernului lituanian un ultimatum în care se solicita reluarea relaţiilor diplomatice în termen de 48 ore, cu ameninţarea că, în caz contrar, vor fi folosite "alte mijloace".

Pretextul imediat al ultimatum-ului a fost moartea unui grănicer polonez într-un incident de frontieră. Mareşalul Śmigł Rydz s-a deplasat la Wilno, armata fiind pusă în alertă, iar în întreaga ţară au fost organizate demonstraţii sub lozinca: "Conducătorule, du-ne la Kowno" (66) (capitala lituaniană din acea vreme – n.a.). Ultimatum-ul a stârnit nelinişte în Franţa şi reacţii aspre la Moscova. La 19 martie 1938 guvernul lituanian a acceptat condiţiile Varşoviei şi a reluat relaţiile diplomatice cu Polonia.

Când Germania se pregătea să invadeze Cehoslovacia, în urma acordului de la München, Varşovia a adresat, la 30 septembrie 1938, un ultimatum guvernului de la Praga iar în zilele de 2 – 3 octombrie trupele poloneze au ocupat regiunea Teschen (Těšin). Totuşi, în acest demers autorităţile de la Varşovia au avut unele temeri datorită posibilei intervenţii sovietice; au sondat poziţia Berlinului "dacă Polonia poate conta pe asistenţa Reichului în cazul unui atac sovietic" (67). Guvernul german a dat un răspuns evaziv, întrucât nu luase în calcul o asemenea eventualitate.

Polonia a pregătit din vreme terenul în vederea ocupării regiunii Teschen, motivul principal fiind tratamentul discriminatoriu la care era supusă minoritatea poloneză de către autorităţile de la Praga. Prin nota din 26 mai 1938, adresată de Beck lui G. Bonnet, acesta îi împărtăşea părerea că "dificultăţile actuale ale Cehoslovaciei decurg, într-o mare măsură, din politica sa internă în raport cu minorităţile. Minoritatea poloneză este tratată cu brutalitate de către cehi" (68).

După "rezolvarea" problemei Teschenului, Polonia era hotărâtă să ocupe Ucraina Subcarpatică, Italia fiind favorabilă, acţiune considerată de Varşovia pe placul Franţei şi Angliei, ca un baraj împotriva Germaniei.

În cursul unei întrevederi desfăşurate la Galaţi, în ziua de 18 octombrie 1938, între colonelul Beck, regele Carol al II-lea şi ministrul de externe român N.P. Comnen, partea polonă s-a străduit să cointereseze România la împărţirea Cehoslovaciei, respectiv la ocuparea împreună cu Ungaria a Ucrainei subcarpatice, propunere refuzată de guvernul de la Bucureşti.

6. Preliminariile celui de-al doilea război mondial

La 24 octombrie 1938, în timpul unui dejun oferit de şeful diplomaţiei germane, Ioachim von Ribbentrop, acesta a formulat pentru prima dată ambasadorului Poloniei la Berlin, Józef Lipski, pretenţiile teritoriale ale Reichului faţă de Polonia. Ele constau în retrocedarea oraşului liber Danzig (Gdansk) care, în conformitate cu Tratatul de la Versailles, avea statut deosebit ce nu putea fi schimbat. Ministrul de externe al Reichului mai cerea polonezilor dreptul de a construi o autostradă şi o cale ferată, care ar fi unit Germania cu Prusia Orientală şi, totodată, ar fi lipsit Polonia de acces la Marea Baltică (69). În decembrie 1938, partea germană n-a insistat asupra rezolvării problemelor teritoriale, considerând că vor fi soluţionate automat în cadrul unei reglementări mai largi, generale, în Europa de Est (70).

În zilele de 5 – 6 ianuarie 1939, ministrul de externe polonez Józef Beck a vizitat capitala Reichului, unde a purtat negocieri secrete cu Adolf Hitler şi Ioachim von Ribbentrop. În faţa insistenţelor părţii germane privind cedarea Danzigului, şeful diplomaţiei de la Varşovia a arătat că e o problemă complicată şi că el nu poate să nu ţină seama de opinia publică poloneză (71). Eşuarea negocierilor, prin refuzul polonez de a ceda Danzigul, a condus la răcirea relaţiilor dintre cele două ţări.

La jumătatea lunii martie 1939, trupele germane ocupă întreaga Cehoslovacie, încălcând astfel acordul de la München din septembrie 1938. O săptămână mai târziu, Germania a anexat Klaipeda, localitate portuară la Marea Baltică, având statut de oraş liber asemănător Danzig-ului, în conformitate cu Tratatul de la Versailles.

Hitler avea convingerea că problema Danzigului şi cea a Coridorului puteau fi rezolvate pe cale paşnică.

La rândul său Beck miza pe faptul că, atâta timp cât Danzigul stătea între Polonia şi Germania, "el putea evita oferta stânjenitoare a unei alianţe germane, putând fi astfel păstrată independenţa Poloniei" (72).

În cadrul consfătuirii secrete cu conducătorii militari germani din 23 mai 1939, Hitler a afirmat clar: "Danzigul nu este obiectivul care ne interesează. Pentru noi se pune problema extinderii spaţiului vital şi a asigurării hranei..." (73).

La sfârşitul lunii aprilie 1939, Germania a denunţat pactul de neagresiune germano-polon şi a trecut la aplicarea planului de izolare a Poloniei, pentru "a îndepărta în mod definitiv [...] orice ameninţare venind din acea direcţie şi a limita războiul strict la Polonia" (74).

Strategia germană de izolare a Poloniei miza pe atitudinea oscilantă a Marilor Puteri, care credeau în continuare că problemele în litigiu dintre Polonia şi Germania se vor putea rezolva pe cale paşnică şi, îndeosebi, pe faptul că negocierile tripartite sovieto-anglo-franceze erau nefinalizate.

7. Pregătiri pentru război

În aceste împrejurări, Hitler a dispus ca Înaltul Comandament german să întocmească planul operaţiunilor militare împotriva Poloniei.

La 5 mai 1939, într-o cuvântare considerată istorică, ministrul Beck definea limitele concesiilor pe care nu le putea depăşi guvernul unui stat suveran: "Polonia nu poate fi mutată de la Baltica! Noi, polonezii, nu cunoaştem noţiunea de pace cu orice preţ. În viaţa oamenilor, naţiunilor şi statelor există un singur lucru care nu are preţ. Acest lucru este onoarea" (75). Discursul lui Beck şi dezbaterile furtunoase ce au urmat în Seim au alimentat o atmosferă de rezistenţă şi de refuz a pretenţiilor germane, având un ecou remarcabil în rândul populaţiei, aspect relevat şi de numeroasele donaţii făcute la Fondul de Apărare Naţională (FON), constituit special în acest scop. Polonia se pregătea de război, deşi potenţialul său militar era în medie de patru ori mai redus decât cel german.

Efectivul sub arme al armatei germane "a crescut rapid, în cursul lunii august 1939, la aproape 2 milioane de oameni, iar transporturile de trupe şi materiale, spre frontiera de Est, deveneau din ce în ce mai frecvente şi mai caracteristice" – se arăta într-o broşură cu caracter secret, editată de Secţia a II-a a Marelui Stat Major al armatei române, pentru uzul corpului ofiţeresc, în octombrie 1939 (76).

Pregătirile militare în zona fortificaţiilor de pe Odra s-au intensificat, concomitent cu refacerea şi completarea reţelei de căi ferate şi drumuri, în special către Moravia şi Slovacia, cu o orientare evidentă spre frontiera poloneză.

În broşura menţionată, specialiştii români apreciau că, "deşi din ansamblul acestor măsuri militare, reieşea, până la evidenţă, hotărârea Germaniei de a recurge la război, în cazul nesatisfacerii revendicărilor sale, Polonia pare totuşi să fi sperat, până în ultimul moment, că totul nu este decât o nouă manevră de intimidare. Din această cauză, măsurile sale militare nu au mers în acelaşi ritm cu cele germane. Numai astfel se explică faptul că, la data începerii operaţiunilor, armata poloneză nu era complet mobilizată şi nici concentrată" (77).

La începutul lunii august 1939, efectivul sub arme al armatei poloneze a fost uşor sporit, prin chemarea unui contigent întreg de rezervişti şi părţi din alte trei contigente; astfel, totalul militarilor aflaţi sub arme se ridica la circa 6 – 700.000, cifră menţinută până la 24 august. Abia după această dată, măsurile militare iau o amploare mai mare. Efectivul sub arme este ridicat la 1.500.000 oameni, realizându-se unităţi complete către frontiera de Nord-Vest şi Vest şi incomplete pe restul teritoriului (78).

Concentrarea armatei poloneze nu a putut fi terminată în întregime până la începerea războiului, astfel că la 1 septembrie 1939 forţele militare poloneze aflate pe poziţii de luptă cuprindeau: 24 de divizii de infanterie (3 de rezervă), o brigadă motomecanizată, 8 brigăzi de cavalerie şi 3 brigăzi de vânători de munte, la care se adăugau 56 de batalioane şi alte câteva subunităţi de interior (79). Disproporţia faţă de forţele germane era foarte pronunţată, mai ales în ce priveşte tancurile şi aviaţia. În afară de aceasta, diviziile poloneze erau inferioare celor germane ca înzestrare cu armament şi tehnică de luptă, şi ca pregătire de luptă.

8. Pactul Molotov – Ribbentrop şi consecinţele asupra Poloniei

Între timp, la Moscova, tratativele sovieto-anglo-franceze intraseră într-un con de umbră din cauza suspiciunilor reciproce. Având de ales între perspectiva creării unui sistem de securitate colectivă în Europa (propunere venită de la anglo-francezi) şi împărţirea sferelor de interese (propusă de germani), Stalin alege a doua variantă, oferindu-i astfel posibilitatea lui Hitler să declanşeze un nou război, care foarte curând se va generaliza. Aşa cum rezultă din discursul lui Stalin în cadrul şedinţei Biroului Politic al PC (b) al URSS, din 19 august 1939, dictatorul de la Kremlin a propus

acordarea unui ajutor Germaniei în campania împotriva Franței și Marii Britanii, ca părțile beligerante să-și epuizeze puterile; ulterior Uniunea Sovietică va interveni în război și-și va extinde dominația. "Respectând neutralitatea și așteptându-și ora, URSS va oferi ajutor actualei Germanii, asigurând-o cu materie primă și mărfuri alimentare" (80), declara Stalin. S-a ajuns, astfel, la parafarea, în ziua de 23 august 1939, a "celei mai sinistre alianțe diplomatice a veacului al XX-lea" (81), pactul de neagresiune Molotov – Ribbentrop, însoțit de nefastul protocol secret, prin care se împărțea Europa est-centrală în sfere de influență germană și sovietică. Acest protocol prevedea împărțirea Poloniei între al III-lea Reich și URSS, granița fiind fixată pe linia Narev, Vistula și San.

Preocupate de evoluția neașteptată a evenimentelor, cancelariile occidentale au adresat Germaniei și Poloniei mesaje cerând evitarea ciocnirilor militare și soluționarea problemelor litigioase la masa tratativelor.

Inspirată de modelul münchenez, Italia a încercat să-l convingă pe Hitler că un atac asupra Poloniei ar fi condus la declanșarea unui război generalizat; pentru evitarea acestuia era necesar ca Germania să participe alături de marile puteri la o conferință pentru detensionarea relațiilor pe continent. Hitler a respins însă inițiativa italiană, fiind convins că "revizuirea trebuie să vină. Dictatul de la Versailles era intolerabil" (82).

În seara zilei de 31 august 1939 a avut loc ultimul contact germano-polon înainte de declanșarea războiului, când Ribbentrop l-a întâlnit pe ambasadorul polonez Lipski. Acesta i-a împărtășit disponibilitatea Poloniei de a lua în considerație propunerile Angliei de a purta negocieri directe. Întrucât ambasadorul polonez nu era împuternicit de guvern să ia decizii, von Ribbentrop a renunțat să-i comunice condițiile germane. Prin urmare, în zorii zilei de 1 septembrie 1939, fără declarație de război Germania a atacat Polonia, declanșându-se astfel cea de-a doua conflagrație mondială.

Capitolul IV

Drama poloneză în timpul celui de-al doilea război mondial

1. Războiul germano-polon

Războiul a început în dimineaţa zilei de 1 septembrie 1939, printr-un atac intempestiv de proporţii, terestru şi aerian, executat de forţele germane asupra teritoriului Poloniei.

În aceeaşi zi, preşedintele Republicii Polone a declarat starea de război şi l-a numit pe Inspectorul general al forţelor armate în calitatea de comandant suprem al armatei.

Prin hotărâre a Consiliului de Miniştri a fost declarată starea excepţională pe întregul teritoriu al ţării, ceea ce presupunea limitarea drepturilor cetăţeneşti impuse de apărarea statului în situaţia creată prin invadarea teritoriului naţional de către o armată străină. De asemenea, au fost instituite Comisariatul general civil şi comisariatele civile de pe lângă comandamentele militare teritoriale. Comisar general civil al Varşoviei a fost numit Ştefan Starzyński, iar apărarea capitalei era coordonată de gen. Walerian Czuma.

Deşi destul de clare pentru situaţia creată la 1 septembrie, acordurile Poloniei cu Franţa şi Anglia nu au fost aplicate imediat, acestea hotărând, după consultări reciproce, că nu vor declara război Germaniei decât după ce vor fi fost epuizate toate căile de evitare a ostilităţilor. În această privinţă este relevantă nota ultimativă adresată Germaniei de guvernul britanic: "Dacă nu se dau de către guvernul german asigurări satisfăcătoare guvernului Majestăţii Sale că guvernul german încetează orice acţiune agresivă împotriva Poloniei şi-şi retrage imediat forţele din teritoriul polon, guvernul Majestăţii Sale va executa fără şovăire obligaţiile faţă de Polonia" (83). După ce Franţa a adoptat o poziţie similară, refuzul Germaniei de a răspunde notelor ultimative comune a determinat ca, la 3 septembrie 1939, să intervină starea de război împotriva Germaniei.

Începerea ostilităţilor a surprins conducerea poloneză şi a găsit armata nepregătită pentru a face faţă atacului german. În această privinţă, a existat "o insuficienţă în domeniul informativ, o neînţelegere a psihologiei germane, precum şi influenţe externe (engleze) temporizatoare" (84).

Armata poloneză a fost total surprinsă de noile metode de ducere a războiului folosite de germani. Bombardamentele masive ale aviației în scopul terorizării populației și dezorganizării sistemului de comunicați deschideau calea acțiunilor impetuoase ale tancurilor. Diviziile "Panzer", sprijinite de aviație, în special de bombardierele "Stukas", pătrundeau cu rapiditate în adâncime, încercuiau forțele adversarului, pus în imposibilitate de a opune o rezistență organizată. Cuplul tanc-bombardier în picaj a dominat câmpurile de luptă în prima perioadă a celui de-al doilea război mondial (85).

În zorii zilei de 1 septembrie 1939, aviația germană a bombardat masiv cele mai importante aerodromuri poloneze. Aviația de vânătoare, puțină la număr, și slaba apărare antiaeriană poloneză nu au putut face față agresorilor. Din prima zi aviația germană a reușit să nimicească o mare parte din aviația poloneză și să dobândească supremația aeriană; și-a mutat apoi efortul pentru a împiedica concentrarea și desfășurarea armatei poloneze și pentru sprijinirea trupelor terestre proprii (86).

După numai câteva zile de lupte, situația frontului a devenit dramatică pentru Polonia, în pofida rezistenței eroice a armatei, deoarece germanii – cu ajutorul aviației lor superioare – au fost în măsură să stânjenească, în mod grav, executarea transporturilor de afluire și de concentrare.

Înaintarea rapidă a trupelor mecanizate germane a impus modificarea radicală a planului general de transport și angajarea succesivă a forțelor sosite în zonă, înainte de terminarea concentrărilor (87).

Lipsa de prevedere, în ceea ce privește momentul izbucnirii războiului, cât și în legătură cu forma și ritmul pe care aveau să le ia operațiunile, au făcut ca toate depozitele de materiale, precum și mai toate întreprinderile de armament, instalații petrolifere etc., să cadă, în mare măsură neatinse, în mâinile armatei germane. Ulterior, rapiditatea înaintării a împiedicat nu numai încercările de evacuare a acestor depozite și instalații, dar și distrugerea lor. De asemenea, nu s-a mai putut efectua nici distrugerea comunicațiilor și transmisiunilor care, dacă ar fi fost executată la timp, ar fi încetinit înaintarea germană, înlesnind, în oarecare măsură, organizarea rezistenței în spatele frontului (88).

Referitor la desfășurarea propriu-zisă a operațiunilor militare, studiul Marelui Stat Major român menționat mai sus evidențiază faptul că, în ofensiva împotriva Poloniei, armata celui de-al III-lea Reich a

pus în aplicare în mod repetat "clasica manevră de dublă învăluire, care constituie doctrina adânc înrădăcinată în spiritul întregii armate germane" (89).

Manevra principală de dublă învăluire a forțelor poloneze ce operau la Est de Vistula s-a executat printr-o acțiune pe direcția Częstochowa – Varșovia, combinată cu înaintarea unui grup de forțe din Prusia Orientală către Varșovia.

Aceeași formă de manevră s-a realizat după 10 septembrie, prin înaintarea grupului de forțe din Prusia Orientală, peste Narev și Bug, în direcția Brest Litovsk, concomitent cu forțarea râului San și acționarea cu alt grup, pe direcția Przemysl – Włodzimierz. Manevre similare s-au executat și în operațiunile de mai mică amploare (reducerea Coridorului și cucerirea Sileziei Poloneze) (90).

Reușita manevrei de dublă învăluire a fost asigurată prin:

– superioritatea de forțe (atât cantitativ, cât și calitativ) puse de la început în linie, marcată în special prin aviația numeroasă și un mare număr de unități blindate și motorizate; această superioritate a dat, de la început, manevrei un caracter de acțiune masivă;

– viteza în execuție, realizată cu prisosință, prin folosirea unităților blindate și motorizate, care au imprimat operațiunilor un ritm extrem de rapid;

– forma frontierei, care a permis alegerea unor direcții de atac, ce conduceau direct în flancurile sau chiar pe comunicațiile unora din grupările de forțe poloneze (91).

Desăvârșirea succesului acestor manevre, prin căderea pe liniile de comunicații ale adversarului, s-a obținut nu numai cu trupele terestre, dar și cu aviația de bombardament, care a anticipat tăierea liniilor de retragere ale forțelor poloneze (92).

În primele 4 zile, printr-o înaintare rapidă, trupele germane au reușit să reducă întreg Coridorul, făcând joncțiunea – în regiunea Chelm – între grupul de forțe ce înainta din Pomerania și acel care opera din Prusia Orientală spre Sud-Vest. În același timp, au realizat o pătrundere adâncă pe direcția Częstochowa – Varșovia, concomitent cu înaintarea din Prusia Orientală spre Sud. De asemenea, printr-o acțiune secundară – pornită prin Slovacia, peste masivul Tatra – bine conjugată cu atacul principal pornit din Silezia Germană, s-a obținut cucerirea regiunii industriale din Silezia Poloneză.

În zilele următoare, înaintarea a fost continuată tot la fel de rapid, astfel încât, în a zecea zi, trupele germane au ajuns pe linia:

cursul inferior al Bugului – Varşovia – Sandomierz – râul San, reducând astfel marele intrând al Posnaniei şi regiunea Kutno – Łódz. Aceasta a marcat succesul deplin al manevrei de dublă învăluire, prin care s-a tăiat retragerea forţelor poloneze din acea regiune (93).

Operaţiunile militare în cea de-a doua fază, începută la 11 septembrie, se caracterizează prin încercarea, neizbutită, a forţelor poloneze, de a închega o rezistenţă pe linia generală: Bug – Vistula – San şi succesul deplin al unei noi manevre de dublă învăluire germane, care a reuşit să desfiinţeze aproape întreaga armată poloneză (94).

La 16 septembrie, elementele înaintate ale trupelor germane ce acţionau pe mai multe direcţii au făcut joncţiunea în regiunea Wladowa – Chelm, marcând astfel reuşita manevrei de dublă învăluire şi scoaterea din luptă a restului armatei poloneze.

2. Invazia sovietică

În situaţia creată, la 17 septembrie 1939, comisarul poporului pentru afacerile externe al URSS, V.M. Molotov, a făcut cunoscut ambasadorului Poloniei la Moscova că, întrucât "Polonia s-a transformat într-un câmp propice pentru diferite întâmplări şi surprize, ce poate crea o ameninţare pentru URSS [...] guvernul sovietic nu mai poate avea o atitudine neutră faţă de aceste fapte" şi, în consecinţă, "a dat dispoziţiuni Înaltului Comandament al Armatei Roşii să ordone trupelor să treacă frontiera şi să ia sub apărare viaţa şi averea populaţiei din Ucraina de vest şi Bielorusia de vest" (95). În aceeaşi zi, armata sovietică a pătruns pe teritoriul Poloniei, înaintând rapid, fără a întâlni rezistenţă poloneză, către linia de demarcaţie fixată de guvernul german şi cel sovietic (râurile Pisia, Bug, Vistula, San). În acelaşi timp, armata germană şi-a retras forţele la Vest de această linie.

În cursul războiului au fost folosite o serie de mijloace specifice de propagandă, diversiune şi sabotaj. Astfel, în ziua de 6 septembrie, aviaţia germană a lansat, în Varşovia şi alte oraşe, manifeste scrise în limba polonă, îndemnând populaţia să se desolidarizeze de politica guvernului şi să nu mai opună rezistenţă. De asemenea, posturile de radio germane transmiteau emisiuni în limba polonă, prin care comunicau situaţii menite să slăbească rezistenţa morală a populaţiei poloneze. Au fost organizate acţiuni de

sabotaj prin agenți trimiși din timp de pace pe teritoriul polonez, recrutați în special din rândul unor minoritari (germani, slovaci, ucraineni), care au distrus lucrări de importanță strategică, în special transmisiunile, pentru a paraliza acțiunea trupelor poloneze.

A fost necesar ca autoritățile poloneze să ia măsuri severe pentru paza obiectivelor de importanță strategică și a transmisiunilor; au utilizat în acest scop premilitarii și populația civilă.

După victoria armatei germane, pe cea mai mare parte a teatrului de operații au rămas, între coloane, sau în spatele avangărzilor germane, fracțiuni de unități sau grupuri răzlețe de luptători, izolate complet de grosul armatei poloneze.

Acestea, ajutate de populația civilă, au continuat, în unele locuri, să lupte, atacând coloane sau formațiuni de servicii ale armatei germane, provocându-le mari pierderi și dând astfel naștere la un adevărat război de "guerilă".

Germanii au declarat aceste acțiuni ca ilegale și le-au reprimat cu severitate, în special acolo unde participarea populației civile a fost evidentă. Mai mult, organizarea rezistenței armate în marile centre populate, ca Varșovia și Lwów (Lemberg), pentru care s-a făcut apel și la populația civilă, a fost considerată de Comandamentul german tot ca o acțiune ilegală.

În împrejurările dramatice arătate mai sus, în noaptea de 4 spre 5 septembrie a început evacuarea din Varșovia a guvernului, a instituțiilor de stat, ca și a tezaurului Băncii Poloniei. Situația fără ieșire creată prin atacarea, din două părți, de către două mari puteri, a determinat conducerea politică și militară poloneză să adopte calea refugiului în România (aspect abordat pe larg în cea de-a doua parte a lucrării de față). Varianta refugiului pe teritoriul românesc a fost luată în calcul datorită calității de aliat a României și a faptului că, având graniță comună cu Polonia, România devenise singura cale de refugiu a polonezilor spre libertate. "Polonezii – consemna Alexandru Pelimon, ataşatul militar al României la Varşovia – priveau cu mult interes țara noastră în acele vremuri grele când, strânși în cleşti, găseau la noi o ieşire dintr-o situație atât de imposibilă" (96).

Blocate de invadatorii naziști în zonele Kutno, Varșovia, Modlin și Przemysl, forțele poloneze, deși mai continuau să reziste, au fost înfrânte. La 28 septembrie, la ordinul Comandamentului Armatei "Varșovia", apărătorii capitalei poloneze au încetat focul pe baricade și în tranșee. O mare parte dintre ei au continuat lupta în rândurile Rezistenței.

În decursul unei campanii de aproximativ trei săptămâni, armata poloneză a fost înfrântă şi ţara ocupată. Armata poloneză a avut aproximativ 66.000 de soldaţi şi ofiţeri morţi, 135.000 răniţi şi 350.000 prizonieri. Invadatorii hitlerişti au pierdut 16.343 de morţi, 27.640 de răniţi şi 320 dispăruţi. Au fost distruse sau avariate 993 de tancuri şi maşini blindate, 6.046 de maşini auto, 369 de guri de foc şi aproximativ 600 de avioane (97).

Succesul rapid al armatei germane s-a datorat superiorităţii ei zdrobitoare numerice şi tehnice. Armata poloneză a fost insuficient înzestrată cu mijloace moderne de luptă, în primul rând cu aviaţie, tancuri, artilerie antitanc şi antiaeriană. La aceasta trebuie adăugată lipsa de prevedere a Comandamentului polonez, încetineala în luarea hotărârilor şi subestimarea posibilităţilor adversarului (98).

Înfrângerea rapidă a Poloniei se datorează şi faptului că Franţa şi Anglia nu i-au venit oportun în ajutor şi nu şi-au îndeplinit obligaţiile asumate. La procesul de la Nürnberg, generalul Jodl, şeful de stat-major al OKW, a declarat: "Dacă noi nu am fost înfrânţi încă din 1939, acest lucru s-a întâmplat pentru că cele aproximativ 110 divizii franceze şi engleze aflate în timpul războiului nostru cu Polonia în Occident, şi care aveau în faţa lor numai 23 de divizii germane, au rămas total inactive" (99).

3. Regimul de ocupaţie

Teritoriile poloneze din părţile de nord au fost anexate de Germania: zonele Lublin, Cracovia, Kielce, Łódz şi parte din zona Varşovia au constituit ***Guvernământul General***, administrat de nazişti sub conducerea lui Hans Frank, considerat ca "o colonie germană".

Polonia a fost singura ţară ocupată de germani în care nu s-a dorit şi nici nu a fost posibilă organizarea unei administraţii locale colaboraţioniste.

Teritoriile din est au rămas sub ocupaţie sovietică. Ambele puteri ocupante au desfăşurat o politică sistematică de exterminare a populaţiei poloneze, chiar dacă în moduri diferite. Pe teritoriile ocupate, armata germană şi SS au trecut la organizarea celor mai mari gheto-uri şi lagăre de concentrare, în care aveau să fie exterminaţi în masă evreii din Europa, punându-se astfel în aplicare pe scară largă "soluţia finală". Mijloacele de exterminare au variat de

la euthanasierea copiilor până la gazarea adulților în lagărele de concentrare de la Oświecim/Auschwitz şi Dachau. Din 1939 şi până în 1945 întregul teritoriu al Poloniei a fost transformat într-un imens lagăr de purificare etnică. Naziştii au ucis 3 milioane de cetăţeni polonezi de naţionalitate evreiască şi peste 2 milioane de polonezi neevrei.

Peste un sfert de milion de civili polonezi de toate naţionalităţile au fost deportaţi de autorităţile sovietice în "Arhipelagul Gulagului" (Rusia Arctică, Siberia, Kazahstan), unde au fost supuşi unui regim extrem de dur de exterminare lentă, cei mai mulţi murind. Ofiţerii polonezi au fost triaţi şi concentraţi în trei lagăre ale NKVD-ului: Koziolsk, Ostaşkov şi Starobelsk. Un număr de 21 mii de ofiţeri, oficiali şi intelectuali au fost executaţi, din ordinul lui Stalin, în aprilie 1940, la Katyn, Harkov şi în alte locuri din URSS. Documente recent publicate demonstrează că Stalin s-a implicat personal în deciziile care vizau soarta polonezilor, că sovieticii au masacrat mii de persoane (ofiţeri de carieră, poliţişti, gardieni, funcţionari etc.) (100), că au colaborat cu autorităţile naziste în privinţa cedării acelor polonezi, inclusiv evrei, originari din regiunile trecute sub control german (101). Intelectualii polonezi au fost masacraţi în pădurile de la Palmiry, pe Wawer, precum şi în alte locuri de execuţie. Răspunderea pentru aceste crime a fost asumată abia în ultimii ani de autorităţile de la Moscova.

4. Organizarea rezistenţei

Această politică a ocupantului a dat naştere la o mişcare de rezistenţă deosebit de activă, măsurile antisemite, de lichidare a minorităţii evreieşti fiind sprijinite într-o măsură nesemnificativă şi doar accidental de populaţia locală poloneză. În general, atitudinea acesteia a fost de respingere a ocupantului; a fost organizat un întreg sistem administrativ operaţional clandestin de rezistenţă, un "stat subteran" care a desfăşurat un ansamblu complex de activităţi, inclusiv în domeniul educaţiei la nivel secundar şi universitar, în condiţiile în care naziştii interziseră învăţământul de toate gradele pentru polonezi, cu excepţia celui primar.

Similar situaţiei din alte ţări ocupate de naziști, rezistenţa poloneză s-a structurat în două mari grupări: prima era formată din Partidul Naţional, Partidul Muncii, Partidul Ţărănesc Populist şi

Partidul Socialist; ea a constituit Comitetul Politic al Înțelegerii și era controlată din emigrație. La sfârșitul lunii septembrie 1939, Ignacy Mościcki, Președintele în funcție al Poloniei, a transmis atribuțiile sale lui Władysław Raczkiewicz, aflat în emigrație la Paris. În ziua de 30 septembrie acesta l-a desemnat ca prim-ministru pe generalul Władysław Sikorski, apoi și comandant suprem al forțelor armate poloneze, care avea să lupte alături de Națiunile Unite și să conducă mișcarea de rezistență din interiorul țării împotriva ocupanților germani. După capitularea Franței, în iunie 1940, guvernul Sikorski s-a mutat în Anglia. În urma morții generalului Sikorski, la 4 iulie 1943, în fruntea guvernului a fost numit Kazimierz Sosnkowski (102).

Sub coordonarea acestei grupări, pe teritoriul polonez s-a constituit, încă din 1939, o organizație de luptă, formată din ofițeri și soldați ai fostei armate poloneze, numită "Uniunea luptei armate" (ZWZ). Aceasta a fost cea mai puternică organizație de rezistență cu caracter militar din Polonia în anii 1939 – 1940. Organizațile de rezistență au desfășurat o amplă propagandă antihitleristă, acțiuni de sabotaj, au cules și transmis informații la Londra ș.a. (103).

A doua grupare de rezistență era formată din comuniști, care considerau că aliatul firesc și modelul politic al viitoarei Polonii independente erau Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și URSS. Un "grup de inițiativă", creat la Moscova în august 1941 sub conducerea lui Marceli Nowotko, Pawel Finder, Jan Turleiski ș.a., urmat la scurt timp de un al doilea grup de inițiativă, condus de Aleksander Kowalski, au reușit să se întoarcă la Varșovia, în decembrie 1941. La 5 ianuarie 1942 s-a organizat o conferință a grupului de inițiativă venit de la Moscova și conducătorii organizațiilor muncitorești existente în țară, hotărându-se unirea într-un partid unic, Partidul Muncitoresc Polonez, având în frunte pe Marceli Nowotko. PMP se pronunța pentru coalizarea tuturor forțelor antinaziste în lupta pentru eliberarea Poloniei, cerând totodată guvernului Sikorski din emigrație aplicarea prevederilor tratatului polono-sovietic. Din inițiativa comuniștilor s-a constituit Consiliul Național al Țării, pentru a conduce mișcarea de rezistență.

După descoperirea, în 1942, a gropilor comune cu cadavrele ofițerilor polonezi împușcați, lângă Katyn, guvernul polonez din exil, aflat la Londra, a rupt relațiile cu Moscova. De atunci, sovieticii i-au sprijinit doar pe comuniștii polonezi.

În timp ce rezistența necomunistă își organizase structura militară "Armata Țării" ("Armja Krajowa"), comuniștii erau grupați în "Garda Populară" ("Gwardija Ludowa"), având ca obiectiv distrugerea sistemelor de comunicații, dezorganizarea aparatului administrativ al ocupanților, sabotarea producției de război și apărarea populației împotriva exterminării.

La 19 aprilie 1943, membrii Organizației Evreiești de Luptă și ai altor grupări de rezistență evreiască au declanșat o răscoală militară în gheto-ul din Varșovia împotriva politicii de exterminare naziste. Confruntările au durat trei săptămâni și s-au soldat cu exterminarea a peste 50.000 de evrei, dar și cu importante pierderi în rândurile trupelor germane implicate în represalii.

Mișcarea de rezistență condusă de PMP nu era privită favorabil de guvernul polonez din emigrație al gen. Sikorski. Acesta nu a acceptat înțelegerea cu Uniunea Sovietică în problema participării armatei poloneze de sub comanda gen. Anders la războiul antihitlerist în cadrul Armatei Roșii. În martie 1942, cei 32.000 de soldați și ofițeri, împreună cu 12.000 de membri ai familiilor lor, au fost evacuați din URSS în Iran. În august au mai fost evacuați încă 70.000 de polonezi. Pe teritoriul URSS mai rămăseseră însă mulți militari polonezi, care au constituit noi unități, organizate de către *Uniunea patrioților polonezi*, creată în primele luni ale anului 1943. Uniunea condusă de un Consiliu General, în cadrul căruia un rol important au avut Wanda Wasilewska (104) și Alfred Lampe, a desfășurat o vie propagandă antifascistă, dar și comunistă în rândurile polonezilor din URSS. Prin Radio Moscova, Wanda Wasilewska a făcut numeroase apeluri către polonezii de pe teritoriul URSS, în vederea constituirii de unități poloneze care să lupte "umăr la umăr cu Armata Roșie", atacând, totodată, furibund, guvernul polonez de la Londra, care ar fi "dat dovadă de lipsă de loialitate față de aliat" (105).

Guvernul sovietic a autorizat constituirea în mai 1943 a unor unități militare poloneze în URSS. Prima divizie poloneză a purtat numele lui Tadeusz Koszciuszko. Ulterior s-a constituit pe teritoriul URSS. Corpul I al forțelor armate poloneze, care avea comandant pe generalul Zygmunt Berling, iar locțiitor pe generalul Karol Swierczewski (106). Unitățile poloneze au primit botezul focului în octombrie 1943 lângă Lenino, nu departe de Smolensk. La sfârșitul anului 1943, efectivul armatelor poloneze din URSS se ridica la 40.000 de oameni (107).

Arestarea generalului Ştefan Rowecki (denumit şi "Grot"), în iunie 1943, de către hitlerişti (care l-au şi executat în 1944) a slăbit colaborarea în cadrul Rezistenţei dintre "Armata Ţării" şi "Garda Populară". Noul comandant al "Armatei Ţării", Tadeusz Komorowski (nume conspirativ "Bór"), legat din punct de vedere politic de guvernul din emigraţie, a intensificat acţiunile îndreptate împotriva creşterii influenţei comuniştilor. S-a căutat totodată să se mărească prestigiul "Înţelegerii politice" a celor patru partide prin transformarea *Comitetului politic al înţelegerii* în *Reprezentanţa politică a ţării* (15 august 1943). Într-o declaraţie programatică, noua organizaţie anunţa efectuarea unor reforme sociale şi politice la sfârşitul războiului. Treptat însă se reliefau contradicţii, în special între populişti şi socialişti, pe de o parte, în rândurile cărora se delimitau o aripă de stânga şi "endeţii", pe de altă parte. În mai 1943, populiştii au încheiat o înţelegere cu "Armata Ţării", în urma căreia "batalioanele ţărăneşti" (formaţiuni militare ale populiştilor) erau încorporate acesteia. În ceea ce priveşte partidul socialist, care în urma Congresului al II-lea din aprilie 1943 a căpătat o nouă denumire – Partidul muncitoresc al socialiştilor polonezi, acesta s-a desolidarizat de tabăra londoneză, militând pentru sprijinirea luptelor de partizani. Această formaţiune nu dorea însă să colaboreze cu PMP, ceea ce a întârziat crearea unui front general naţional antifascist. Socialiştii au reuşit să constituie propriul lor centru politic, *Consiliul popular de conducere* (februarie 1944) (108). Acesta prefera o cale politică proprie: nici cu guvernul din exil, nici cu comuniştii. S-a stabilit însă aplicarea unor reforme politice şi sociale la sfîrşitul războiului şi după eliberare.

În noiembrie 1943, Partidul Muncitoresc Polonez a publicat manifestul "Pentru ce luptăm – Marea Declaraţie" care preconiza o serie de reforme, printre care cea agrară, naţionalizarea industriei grele, ziua de muncă de 8 ore. La 15 decembrie 1943, PMP a reuşit să coalizeze 14 organizaţii politice mai mici, creându-se, la 1 ianuarie 1944, *Consiliul Naţional Popular* (*Krajowa Rada Narodowa*). Luptele de partizani s-au amplificat, la ele participând atât comunişti, cât şi trupe din Armata Naţională (109).

Paralelismul dintre forţele de rezistenţă din Polonia s-a menţinut şi în 1944, guvernul din emigraţie (de la Londra) neacceptând colaborarea cu forţele comuniste, care acţionau pentru constituirea unor centre politice locale tot mai puternice. La 9 ianuarie 1944, *Comitetul politic al înţelegerii* s-a reorganizat,

devenind *Consiliul unității populare*, prin cuprinderea mai multor organizații.

În ziua de 20 iulie 1944, Armata Roşie a depăşit frontiera dintre Polonia şi Uniunea Sovietică (fixată după invazia sovietică, în septembrie 1939). Prin reunirea unităților din interior, cu cele care acționaseră pe teritoriul Uniunii Sovietice s-a constituit armata poloneză. Pe măsura eliberării teritoriului polonez, în spatele frontului se organizau centre locale ale puterii de stat, controlate de comuniști. La 21 iulie 1944, în condițiile înfrângerii trupelor germane, *Consiliul Național Popular* a constituit *Comitetul Național de Eliberare* (controlat de comuniști). La 22 iulie 1944, acesta a publicat manifestul-program al viitorului stat democrat-popular polonez (ziua de 22 iulie 1944 a devenit "sărbătoarea națională" a Poloniei). *Comitetul Național* îl avea în frunte, în calitate de prim-ministru, pe socialistul Edward Osóbka-Morawski, iar comunistul Bołesław Bierut îndeplinea funcția de şef de stat. La 1 august 1944, guvernul sovietic a recunoscut *Comitetul Național de Eliberare*, cu sediul la Lublin, drept singur reprezentant oficial al poporului polonez (110).

5. Insurecția varşoviană

Luând în considerare avansul comuniştilor în zona răsăriteană, guvernul din emigrație şi-a dat seama că realizarea planului "Burźa" ("Furtuna"), de a cuceri puterea politică în teritoriul de unde se retrăgeau ocupanții germani, devenise imposibilă. Guvernul din străinătate a fost de acord ca "Armata Țării" să declanşeze insurecția în Varşovia, pentru ca eliberarea acesteia să se realizeze de către *Consiliul Unității Populare*, reprezentând guvernul din emigrație, urmărind astfel ca în capitală să existe un guvern legal al Poloniei libere, înainte de sosirea trupelor sovietice. Aceasta se impunea cu atât mai mult cu cât se cunoştea dorința lui Stalin de a impune la Varşovia un guvern obedient Moscovei.

Insurecția din Varşovia a fost fixată pentru 1 august orele 17,00 de către generalul Tadeusz Komorowski ("Bór"), comandantul "Armatei Țării", la sugestia colonelului Antoni Chruściel (Monter), comandantul regiunii militare Varşovia. Amândoi erau ofițeri cu îndelungată experiență, inclusiv în cadrul armatei austriece înainte de

1918, ceea ce a conferit insurecției caracterul unei acțiuni militare bine organizate.

Având o durată de 63 de zile, insurecția din Varşovia a fost susținută de 50.000 de patrioți polonezi, dintre care 40.000 aparțineau "Armatei Țării". Deşi declanşată fără asentimentul tuturor forțelor politice, insurecția odată începută a atras în focul ei pe reprezentanții tuturor organizațiilor militare poloneze. Insurecția a avut două faze: una ofensivă, de la 1 la 4 august; a doua fază, defensivă, de la 5 august la 2 octombrie 1944. Trupele germane, profitând de inactivitatea celor sovietice în această perioadă, au lichidat-o, după lupte violente. În timpul ei au pierit peste 70.000 de oameni, dintre care 15.000 de insurgenți, iar restul civili. Armata germană a avut, la rândul ei, pierderi importante. După înăbuşirea insurecției, Hitler a dat ordin de distrugere totală a Varşoviei.

Insurecția a demonstrat eroismul armatei poloneze naționale (necomunistă), dar şi cinismul sovieticilor, care au asistat pasivi la distrugerea acestei forțe de rezistență, care ulterior ar fi putut să se întoarcă împotriva lor (111). În finalul cumplit al insurecției, Stalin afirma cu ipocrizie că dezastrul şi pierderile nu ar fi fost atât de mari dacă ar fi fost şi el măcar consultat de şefii insurecției!! (112).

Limitată la teritoriul capitalei, insurecția se înscrie ca cea mai completă bătălie în spatele frontului împotriva ocupantului nazist din cel de-al doilea război mondial. Pentru poporul polonez ea rămâne un simbol neegalat în istoria sa de demnitate şi onoare (113).

În urma înfrângerii insurecției, Stanislaw Mikolajczyk a fost înlocuit din fruntea guvernului de emigrație cu Tomasz Arciszewski, situat politic mai la dreapta decât predecesorul său.

În ziua de 12 ianuarie 1945 s-a declanşat marea ofensivă sovietică, în cadrul căreia Varşovia a fost cucerită la 17 ianuarie. Atunci când Armata Roşie a intrat în Varşovia, în frunte cu elementele comunizate ale celor două divizii poloneze, "oraşul părea un cimitir unde, în lipsa unei rezistențe, se putea scrie cu uşurință orice istorie!" (114).

La sfârşitul războiului, problema organizării politico-statale a Poloniei nu era clară, fapt ce avea să ducă la ample confruntări, atât pe plan intern, cât şi extern.

6. Contribuția poloneză pe fronturile celui de-al doilea război mondial

În timpul celei de-a doua conflagrații mondiale, forțele poloneze au participat pe fronturile europene: la Narvik, alături de trupele franceze, bătălia pentru apărarea Marii Britanii (1940), Tobruk (1941 – 42), Normandia şi Monte Cassino (1944). Cea mai mare unitate militară poloneză din vest a fost Corpul II de Armată, condus de gen. Anders şi care a luptat în Italia. Această unitate a fost creată în 1941 în URSS, ca urmare a unei înțelegeri între Sikorski şi Stalin, fiind formată, în principal, din prizonieri de război şi deportați eliberați din lagărele de concentrare sovietice.

În cursul desfăşurării războiului, peste 300 de piloți polonezi au acționat în cadrul forțelor Națiunilor Unite. Polonezii au avut, totodată, o contribuție majoră la efortul aliaților în domeniul spionajului, cei doi matematicieni care au decriptat codul german *Enigma* fiind de naționalitate poloneză.

Capitolul V

Polonia în perioada regimului comunist

I. Primii ani ai "democrației populare" (1944 – 1948)

1. Forma teritorială a Poloniei în discuțiile Marilor Puteri

La încheierea celui de-al doilea război mondial, forma teritorială a Poloniei a generat vii controverse între marile puteri componente ale coaliției antihitleriste, respectiv Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi SUA. Problema poloneză a fost discutată la toate întâlnirile liderilor acestora.

Începând din 1942, pe măsura creşterii importanței militare a URSS, marile puteri aliate au acceptat, tot mai mult, poziția Moscovei, respectiv criteriul etnic drept bază pentru stabilirea viitoarei frontiere polono-sovietice.

Decizia în această problemă a fost luată în timpul conferinței de la Teheran (28 noiembrie – 1 decembrie 1943), când liderii celor trei mari puteri au convenit ca frontiera răsăriteană a Poloniei să fie stabilită în conformitate cu linia Curzon. Frontiera poloneză occidentală a fost fixată pe Oder, iar cea nordică la Marea Baltică, Poloniei revenindu-i totodată oraşul Gdansk şi partea de nord a Prusiei Orientale. Cele convenite la Teheran au fost conforme discuțiilor secrete purtate de guvernul polonez cu reprezentanți ai emigrației în vara anului 1944 (115).

Problema frontierelor poloneze a fost reluată timp de şase din cele opt zile ale conferinței de la Yalta (4 – 11 februarie 1945), când s-a hotărât ca Poloniei să-i fie compensată pierderea teritoriilor din est prin cedarea zonelor germane din nord până la linia Oder-Neisse şi din sudul Prusiei Orientale (116).

Conferința de la Potsdam (17 iulie – 2 august 1945) a reglementat definitiv situația politică a Poloniei. Statele Unite şi Marea Britanie recunoscuseră Guvernul de Uniune Națională (TRJN)

şi au încetat a mai credita guvernul polonez de la Londra, care din acest moment îşi întrerupea activitatea (117).

Potrivit situaţiei existente la 1 iulie 1946, lungimea frontierei teritoriale poloneze era de 3.069 km, iar graniţa maritimă avea 497 km.

Noul format teritorial-administrativ al Poloniei, aflat într-o măsură importantă în conformitate cu graniţele naturale ale ţării, era însă mai mic cu 77 mii km^2 decât cel de la 1 septembrie 1939 (118). Polonia, mutată cu aproximativ 200 km spre Vest, dobândea un mai pronunţat caracter naţional, din punct de vedere al compoziţiei etno-demografice. Dacă în 1939 populaţia poloneză era de circa 35,1 milioane de locuitori, din care 31% minorităţi naţionale, primul recensământ postbelic, din 14 februarie 1946 (a cărui credibilitate este, evident, îndoielnică) arăta că în ţară locuiau 23,9 milioane persoane, din care 20,5 milioane polonezi (119).

După cel de-al doilea război mondial (1946), numărul populaţiei a scăzut cu aproximativ 11 milioane persoane, în comparaţie cu anul 1939. Aceasta s-a datorat războiului, asasinatelor în masă hitleriste şi staliniste, precum şi transmutărilor şi schimbărilor de frontieră. Pierderile de populaţie din timpul războiului se cifrează la 22% din populaţie, adică peste 6 milioane de persoane, ceea ce reprezintă una dintre cele mai mari pierderi în raport cu celelalte state aflate sub ocupaţie hitleristă în anii 1939 – 1945. Până în prezent nu s-a putut stabili cu exactitate numărul cetăţenilor polonezi dispăruţi ca urmare a represiunilor puterii sovietice. Numai în timpul războiului şi al ocupaţiei, pe teritoriul polonez şi-au pierdut viaţa circa 8 – 9 milioane persoane, dintre care peste 3 milioane evrei. Printre cei dispăruţi în închisori şi lagăre de concentrare s-au aflat mulţi reprezentanţi ai intelectualităţii poloneze. În total Polonia a pierdut circa 38% din cetăţenii săi care, înainte de 1939, aveau pregătire superioară (120).

Una dintre cele mai importante consecinţe ale noului statut teritorial al Poloniei după război a fost schimbarea structurii minorităţilor naţionale; potrivit datelor din 1949 ele reprezentau doar 1,5% din populaţie, adică aproximativ 630 mii de persoane. Aceasta a fost rezultatul schimbărilor demografice din anii 1944 – 1949, ceea ce a permis ca Polonia să devină "stat naţional unitar" (121).

Numărul membrilor minorităţilor naţionale s-a redus, treptat, în intervalul 1944 – 1945 şi anii '90. Relevantă în această privinţă este evoluţia situaţiei minorităţii germane, cea mai importantă din

Polonia. Potrivit datelor oficiale, în anul 1945, în interiorul frontierelor poloneze locuiau circa 3,2 – 3,5 milioane etnici germani. După 1989, potrivit statisticilor poloneze, se mai aflau în țară circa 300 – 350 mii de germani. De menționat că, în conformitate cu evaluările făcute de organizațiile minorităților naționale, numărul membrilor acestora se cifrează la circa 1,5 milioane, iar potrivit datelor oficiale, între 900 mii și 1,2 milioane. Pe baza unor surse independente, Fundația Helsinki pentru Drepturile Omului apreciază numărul membrilor minorităților naționale între 860 – 980 mii de persoane (122).

2. Situația social-economică a Poloniei la sfârșitul războiului

Ca rezultat direct al războiului, au fost distruse, parțial sau în întregime mai multe orașe și localități poloneze. Partea Varșoviei de pe malul stâng al Vistulei a fost distrusă în proporție de 75%, ca urmare a bombardamentelor sistematice germane, după înăbușirea insurecției. În ruine se aflau orașele Gdansk și Wroclaw, iar unele localități din Prusia Orientală și Silezia au fost distruse după încheierea războiului (123). De asemenea, au fost devastate, în cea mai mare parte, întreprinderile industriale și exploatările miniere. Transportul pe calea ferată nu putea funcționa, întrucât germanii au distrus aproape toate podurile de pe marile fluvii: Vistula, Odra, Narva și Bug. O situație precară se înregistra și în domeniul agriculturii. Se adăuga și faptul că după război sovieticii au transportat din zonele apusene ale Poloniei o serie de întreprinderi industriale la ei (124).

Dificultățile economice se împleteau cu problemele create de modificarea frontierelor. Din teritoriul Poloniei au fost luate regiunile răsăritene care, în perioada interbelică, făcuseră corp comun cu restul țării, fiindu-i în schimb încorporate pământuri occidentale care aparținuseră Germaniei, dar care, prin devastările produse în timpul războiului, necesitau investiții considerabile de refacere a infrastructurilor distruse.

De asemenea, Polonia a pierdut valori inestimabile ale patrimoniului cultural național: monumente și edificii istorice, biblioteci și arhive, colecții de artă, lăcașuri de cult etc.

3. Sovietizarea Poloniei

În cadrul procesului de sovietizare a Europei Centrale şi de Est, Polonia a avut tratamentul cel mai dur, datorită poziţiei geografice, dar şi prin mărimea sa, reprezentând unul dintre factorii importanţi în asigurarea poziţiei dominante strategice şi politice a Moscovei în această zonă. Evident că acestor factori de natură geostrategică li se adăugau şi cei emoţionali, la polonezi existând un sentiment cvasigeneral antirus, generat de experienţa raporturilor lor cu Rusia şi Uniunea Sovietică. Acest sentiment s-a accentuat când Uniunea Sovietică a atacat Polonia, la 17 septembrie 1939, ocupându-i o bună parte din teritoriu, a deportat o parte a populaţiei de etnie poloneză din zona ocupată şi a asasinat circa 15.000 de ofiţeri şi subofiţeri polonezi în pădurile de la Katyn, în aprilie 1940 (125).

Instalarea regimului comunist a fost un obiectiv de importanţă majoră pentru conducerea sovietică la sfârşitul celei de-a doua conflagraţii mondiale. În discuţiile cu factorii politici occidentali, I.V. Stalin a adoptat un ton categoric, solicitând să se respecte cele stabilite privind zonele de influenţă. Relevantă în această privinţă este replica dată, la 24 aprilie 1945, de către dictatorul de la Kremlin, preşedintelui SUA, Harry Truman, care intervenise pentru apărarea democraţiei în Polonia: "Nu ştiu dacă în Grecia a fost format un guvern cu adevărat reprezentativ şi dacă în Belgia există un guvern cu adevărat democratic. Uniunea Sovietică nu a fost întrebată atunci când au fost constituite aceste guverne. Guvernul sovietic nici nu a pretins să se amestece în aceste treburi, întrucât înţelege întreaga însemnătate a Belgiei şi Greciei pentru securitatea Marii Britanii. Este de neînţeles de ce, atunci când examinaţi problema Poloniei, nu vreţi să ţineţi seama de interesele Uniunii Sovietice şi din punctul de vedere al securităţii [...] La drept vorbind, dv. cereţi să renunţ la interesele securităţii Uniunii Sovietice, dar eu nu pot să acţionez împotriva propriei mele ţări" (126). La 1 mai 1945, guvernul şi-a mutat reşedinţa de la Lublin la Varşovia. Calea către sovietizarea Poloniei era deschisă.

La încheierea războiului, problema organizării politico-statale a Poloniei a generat ample confruntări, atât pe plan intern cât şi extern (între Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi SUA) (127).

4. Formarea primului guvern de factură comunistă în Polonia

La 31 decembrie 1944, Consiliul Național al Țării (KRN) a numit guvernul provizoriu al Poloniei, structură dominată de comuniști și controlată de sovietici, având în frunte pe Osóbka-Morawski, iar ca vicepreședinți pe Wladyslaw Gomułka și S. Janusz.

În cadrul conferinței de la Yalta s-a hotărât recunoașterea guvernului provizoriu din Polonia cu condiția ca din el să facă parte câteva personalități independente din țară și străinătate și să organizeze cât mai curând alegeri libere. Pe această bază s-au desfășurat, la Moscova, negocieri între 17 și 21 iunie 1945, pentru formarea unui guvern care să fie recunoscut de cele trei mari puteri.

La negocieri au participat reprezentanți ai guvernului provizoriu de la Varșovia (Bolesław Bierut, Edward Osóbka-Morawski, Władysław Gomułka și Władysław Kowalski), fostul premier al guvernului polonez de la Londra, Stanisław Mikołajczyk, precum și câteva persoane din țară și străinătate, din mișcarea clandestină poloneză (128).

Discuțiile au avut loc într-o atmosferă de șantaj și intimidare. Sprijinul SUA și al Marii Britanii pentru reprezentanții opoziției poloneze a fost pur formal, în timp ce comuniștii acționau după indicațiile Moscovei. Poziția Partidului Comunist Polonez a fost exprimată clar de Gomułka: "Nu vom ceda niciodată puterea odată cucerită" (129).

În timpul negocierilor, la 18 iunie, a început la Moscova procesul celor 15 șefi ai mișcării clandestine poloneze din timpul războiului, arestați de NKVD în martie 1945. Acest proces constituia o încălcare flagrantă a dreptului internațional, care nu recunoaște judecarea reprezentanților unei țări de către organele de justiție ale altei țări, pe baza prevederilor legislației acesteia.

Desfășurarea concomitentă a procesului și a negocierilor era menită să intimideze participanții polonezi la discuții, urmărind, totodată, compromiterea în fața opiniei publice a liderilor mișcării clandestine poloneze, condamnați, în manieră stalinistă, la diferite perioade de detenție: gen. Leopold Okulicki – 10 ani; Jan Stanisław Jankowski – 8 ani; miniștrii Adam Bień și Stanisław Jasiukowicz – la câte 5 ani; ministrul Antoni Pajdak – 5 ani închisoare și 5 ani deportare în Siberia; Kazimierz Pużak – 6 luni; Kazimierz Baginski

– 1 an; Aleksander Zwierzynski – 8 luni; Eugeniusz Czarnowski – 6 luni; Stanisław Mierzwa, Zbigniew Stypułkowski, Józef Chacinski şi Stanisław Urbanski – la câte 4 luni (130).

Simbolic pentru soarta Poloniei a fost faptul că sentința în proces a fost dată în aceeaşi zi (21 iunie 1945) cu publicarea comunicatului privind înțelegerea de la Moscova în problema formării guvernului provizoriu de unitate națională.

Guvernul avea în frunte pe Edward Osóbka-Morawski, vicepremieri – Władysław Gomułka şi Stanisław Mikołajczyk. Resorturile cheie erau deținute de comuniști: apărarea națională – gen. Michał Żymierski ("Rola"), securitatea publică – Stanisław Radkiewicz, afacerile externe – Vincenty Rzymowski, industrie – Hilary Minc (131).

Dintre necomuniști, doar Mikołajczyk deținea funcția de vicepremier şi ministru al Agriculturii, ceilalți ocupând posturi de rangul doi.

Formațiunea reprezentată de Mikołajczyk – Partidul Țărănesc Polonez (PSL) – se bucura de o popularitate considerabilă în societatea poloneză, fapt ilustrat de primirea entuziastă la Varşovia, făcută liderului partidului, cu ocazia întoarcerii de la Moscova (27 iunie 1945). Numai că, în momentul revenirii acestuia în capitala polonă, existau două partide țărăneşti, ca de altfel şi două partide socialiste şi două democratice, fiecare revendicând autenticitatea. La fel ca şi ceilalți lideri țărănişti din Europa Centrală şi de Sud-Est, Mikołajczyk şi-a pus speranțele în puterile democratice occidentale şi în viitoarele alegeri pentru a se debarasa de comuniști (132).

În curând, întregul guvern va fi însă controlat de comuniști, consilieri şi agenți sovietici.

La 25 iunie 1945, guvernul Arciszewski a făcut o declarație publică, în care protesta față de constituirea guvernului provizoriu de unitate națională, afirmând că "singura putere legitimă poloneză rămâne guvernul londonez" (133).

Guvernul provizoriu de unitate națională va fi totuşi recunoscut de principalele state ale coaliției antihitleriste: URSS, SUA, Marea Britanie şi Franța, care vor retrage totodată recunoaşterea guvernului Arciszewski (134).

În cursul lunii iulie 1945, guvernul de la Varşovia a fost recunoscut de majoritatea statelor membre ONU. Scaunul Apostolic nu a recunoscut guvernul, iar unele țări, ca Spania, Irlanda, Cuba şi

Liban, au menţinut, pentru un anumit timp, raporturi cu guvernul din exil.

În aceste condiţii, la 1 iulie 1945, Consiliul unităţii naţionale a hotărât să se autodizolve, făcând o ultimă declaraţie către popor: "Din momentul constituirii noului guvern şi al recunoaşterii sale de către puterile occidentale, pentru noi ia sfârşit posibilitatea luptei conspirative [...], dar rămâne problema luptei deschise de partea forţelor democratice din Polonia, având ca obiectiv interesele poporului şi programele sale" (135).

5. Acţiunile întreprinse de comunişti pentru lichidarea opoziţiei

În cadrul confruntărilor politice din anii 1944 – 1947, Partidul comuniştilor polonezi a devenit principalul instrument prin care Kremlinul şi-a impus linia politică în Polonia. Acest partid a promovat o politică sistematică de consolidare a propriei poziţii şi de izolare şi lichidare a partidelor democratice tradiţionale (istorice).

Dintre formaţiunile de opoziţie, doar Partidul Ţărănesc Polonez (PSL), condus de Stanisław Mikołajczyk, şi-a putut continua activitatea în mod legal, popularitatea acestuia fiind în creştere, astfel că, în mai 1946, număra 800 mii de membri (136).

În condiţiile în care PSL se bucura de un sprijin notabil din partea statelor occidentale, propaganda comunistă şi Ministerul Securităţii Publice s-au concentrat împotriva acestei formaţiuni. Actele de represiune au fost diverse, de la boicotarea activităţii, şicanarea membrilor săi şi culminând cu asasinarea secretarului general al Comitetului Executiv al partidului, Bolesław Sciborek, în decembrie 1945 (137).

La sfârşitul lunii septembrie 1945, Partidul Muncitoresc Polonez (PPR) avea 198 mii de membri, până la sfârşitul lunii decembrie, numărul acestora ajungând la 235 mii. La primul Congres al PPR (Varşovia, 6 – 13 decembrie 1945) s-a afirmat că realizarea "noului sistem social-economic" poate să aibă loc numai în alianţă cu "toate forţele naţionale democratice şi patriotice", încât să se realizeze întărirea "unităţii frontului clasei muncitoare". Aceasta semnifica, în fapt, intenţia comuniştilor de a-şi subordona Partidul Socialist Polonez (PPS).

La Congres a fost ales Comitetul Central format din 46 persoane care, la rândul lor, au ales Biroul Politic, alcătuit din:

Władysław Gomułka (secretar general), Jakub Berman, Hilary Minc, Stanisław Radkiewicz, Marian Spychalski, Roman Zambrowski şi Aleksander Zawadzki. Bolesław Bierut a fost ales membru "secret" al Biroului Politic. Fiind preşedinte al Consiliului Naţional al Ţării (KRN) (parlamentul provizoriu), Bierut nu putea face parte, *de jure*, dintr-o formaţiune politică (138).

6. Referendumul din 30 iunie 1946

În perspectiva confruntării în alegeri cu PSL, comuniştii au constituit Blocul Partidelor Democratice; li s-au raliat Partidul Socialist (PPS), Partidul Ţărănesc (SL) şi Partidul Democrat (SD).

Prima înfruntare directă a avut loc în cadrul referendumului din 30 iunie 1946; polonezii trebuiau să se pronunţe asupra a trei probleme: menţinerea sau abolirea Senatului; pentru sau împotriva reformei agrare şi naţionalizării industriei de bază cu menţinerea întreprinderilor private; asupra graniţelor occidentale ale Poloniei. Prin organizarea referendumului blocul guvernamental condus de comunişti voia să demonstreze unitatea societăţii şi încrederea în autorităţile centrale ale statului. Rezultatele oficiale, anunţate după două săptămâni, au dat câştig de cauză guvernului – au votat afirmativ 7.844.522 (66,2%), iar negativ – 3.686.029 (33,8%) (139). Aceste rezultate nu reflectă, însă, situaţia reală, ele fiind, în fapt, falsificate. Este relevant că numai în regiunea Cracovia, unde s-a reuşit numărarea voturilor în mod credibil, 83% din populaţie a răspuns negativ la prima întrebare (140). În legătură cu falsificarea rezultatelor referendumului, Mikołajczyk s-a adresat cu apeluri statelor occidentale, fără a primi, însă, vreun sprijin efectiv, în timp ce comuniştii polonezi şi aliaţii lor se bucurau de o puternică susţinere din partea lui Stalin.

7. Alegerile din ianuarie 1947

Pe baza succesului repurtat la referendum, guvernul a apreciat că putea organiza şi câştiga alegerile parlamentare. În septembrie 1946, Consiliul Naţional al Ţării a adoptat legea electorală.

În cadrul campaniei electorale s-au înfruntat partidele aflate sub conducerea comuniştilor şi Partidul Ţărănesc Polonez al lui

Mikolajczyk. Comuniştii constituiseră aşa-zisul "Bloc de la Lublin", format din partidele şi grupările care colaboraseră cu Uniunea Sovietică pentru înfiinţarea Comitetului de la Lublin în timpul războiului şi care mai târziu s-a proclamat guvern provizoriu. În cadrul acestei alianţe, rolul principal îl avea partidul comunist, denumit acum Partid Muncitoresc Polonez (PPR). Acesta controla guvernul şi administraţia, iar prin Bolesław Bierut deţinea preşedinţia Consiliului Naţional al Ţării, care îndeplinea funcţia de Parlament provizoriu (141).

Comuniştii au purtat o luptă aprigă împotriva opoziţiei politice, reprezentată de Partidul Ţărănesc Polonez (PSL), condus de Stanisław Mikołajczyk. Într-o cuvântare ţinută la Sosnowiec, la 16 decembrie 1946, Gomułka îl etichetase pe Mikołajczyk drept "Führerul polonez care a beneficiat de sprijinul tuturor celor care contestă frontierele noastre pe Odra şi Nisa" (142). În ultimele luni ale anului 1946, securitatea poloneză (UB) a întreprins ample acţiuni represive împotriva PSL, fiind închise 43 de comitete municipale şi arestaţi aproximativ 2.000 de membri, dintre care 149 de candidaţi pentru Seim. De asemenea, au fost lichidaţi mai mulţi activişti PSL, dintre care doi candidaţi pentru funcţia de deputat (143).

Asupra alegătorilor s-au exercitat presiuni deosebite, secţiile electorale fiind înţesate de militari şi miliţieni. În multe cazuri, alegătorii erau îndemnaţi în mod făţiş să voteze listele "blocului", adică Partidul Muncitoresc Polonez (PPR) şi aliaţii acestuia.

În asemenea împrejurări rezultatele alegerilor din 19 ianuarie 1947 erau oarecum previzibile, partidele "blocului" obţinând 80% din voturi, iar PSL doar 10%.

Conform rezultatelor, repartiţia mandatelor în Seim a fost următoarea: coaliţia guvernamentală – 119 locuri, Partidul Socialist – 119 locuri, Partidul Ţărănesc – 103 locuri, Partidul Democratic – 43 locuri; în total 384 locuri din totalul de 444. PSL (Mikołajczyk) a obţinut 28 locuri, iar Partidul Muncitoresc – 15 locuri. Restul de 17 locuri au fost obţinute de grupări şi partide de mai mică importanţă (144).

În legătură cu falsificarea alegerilor, conducerea P.S.L. a dat publicităţii un protest, fiind înştiinţate, totodată, ambasadele celor trei mari puteri garante. Singura reacţie a fost declaraţia secretarului de Stat al SUA, George Marshall, referitoare la faptul că "alegerile din Polonia nu au îndeplinit condiţiile stabilite la Yalta şi Potsdam" (145).

Rezultatul alegerilor a consemnat înfrângerea opoziției politice poloneze, în frunte cu PSL, ai cărui reprezentanți au fost excluși din guvern. Mikolajczyk și câțiva dintre colaboratorii săi au fost nevoiți să ia calea exilului (octombrie 1947), pentru a nu împărtăși soarta liderilor unor formațiuni politice similare, ca cele din România sau Bulgaria.

După alegeri puterea de stat a fost acaparată în întregime de comuniști, fiind instituit sistemul "democrației populare". La 5 februarie 1947, Seimul l-a ales președinte al Republicii pe comunistul Bolesław Bierut, iar la 8 februarie a fost format noul guvern, în frunte cu Józef Cyrankiewicz, din partea Partidului Socialist Polonez. Adjuncții acestuia erau comunistul Władysław Gomułka și Antoni Korzycki, membru al Partidului Țărănesc (pro-guvernamental) (146). În realitate, centrul puterii se afla mai departe la Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Polonez, unde erau adoptate deciziile strategice în problemele economice, politice și militare.

8. "Constituția cea Mică"

La 19 februarie 1947 a intrat în vigoare legea cu privire la "prerogativele celei mai înalte autorități a Republicii Polone", cunoscută sub denumirea de "Constituția cea Mică". Legea stabilea prerogativele Seimului, ale Președintelui și ale guvernului. Activitatea legislativă a noului Parlament era limitată, reducându-se la două sesiuni pe an. În plus, se prevedea constituirea Consiliului de Stat, organ colectiv de conducere în fruntea căruia se afla Președintele (147).

"Constituția cea Mică" avea un caracter provizoriu, incomplet, vădind lipsa unor principii elementare referitoare la sistemul politic și social-economic, și sfera drepturilor și libertăților cetățenești.

9. Impunerea regimului stalinist. Crearea Cominformului. Poziția poloneză

În perioada 22 – 27 septembrie 1947 s-au desfășurat la Szklarska Poręba lucrările unei consfătuiri secrete a tuturor reprezentanților partidelor comuniste din Bulgaria, Cehoslovacia,

Franța, Italia, Polonia, România, Ungaria, Uniunea Sovietică și Iugoslavia. S-a hotărât înființarea Biroului Informativ al Partidelor Comuniste și Muncitorești, cunoscut în istorie sub denumirea de Cominform. Având ca obiectiv oficial organizarea schimburilor de experiență și coordonarea activităților pe baza acordului reciproc, noua instituție – al cărei sediu s-a stabilit la Belgrad – își propunea, de fapt, să consolideze controlul Uniunii Sovietice asupra partidelor comuniste din Europa centrală și răsăriteană.

În dezbateri, Wladysław Gomułka a fost rezervat față de înființarea Biroului Informativ, exprimându-și temerea că ar putea deveni ceea ce fusese altădată Cominternul, respectiv o "instanță prin care se limita libertatea de mișcare a partidelor comuniste" (148). Gomułka era convins că "există calea proprie poloneză pentru construcția socialismului", nefiind nevoie de un centru coordonator din afară. El se pronunța, totodată, împotriva grăbirii colectivizării în țările din blocul sovietic. Gomułka era, astfel, unul din primii lideri comuniști din noile "democrații populare" care se opuneau fățiș ideilor lui Stalin.

10. Formarea Partidului Muncitoresc Unit al Poloniei (PZPR)

La începutul anului 1948 s-au intensificat presiunile comuniștilor pentru obținerea deplină a puterii asupra mișcării socialiste, în direcția subordonării și înglobării Partidului Socialist Polonez (PPS).

În timpul războiului, reprezentanții mișcării socialiste făcuseră parte din guvernul în exil de la Londra și luptaseră împotriva ocupației germane din țară; fuseseră, totodată, intransigenți față de compromisul cu Partidul Comunist. Acum liderii comuniști încurajau înființarea unui nou partid socialist, menit să-l contracareze pe cel din exil. Prin mijloace diverse, vizând compromiterea unor lideri socialiști, Partidul Comunist a obligat conducerea PPS să accepte linia sa politică, grupul socialiștilor condus de Józef Cyrankiewicz procedând la o amplă epurare în rândul acestei formațiuni. Concomitent s-a intensificat lupta pentru putere în interiorul Partidului Comunist, grupul lui Bierut îndepărtându-l pe Gomułka și colaboratorii acestuia din Biroul Politic al Comitetului Central al PPS. În scurt timp, Gomułka va fi acuzat de "tendințe naționaliste, de dreapta" (149).

În această situație, la sfârșitul anului 1948 s-a ajuns la fuziunea PPR și PPS în cadrul Partidului Muncitoresc Unit al Poloniei (PZPR). Programul noii formațiuni politice îl continua, practic, pe cel al Partidului Muncitoresc. Președinte al Partidului a fost ales Bolesław Bierut, iar Biroul Politic, format din 11 persoane, avea în componență 7 membri ai fostului PPR (Jakub Berman, Franciszek Jóźwiak, Hilary Minc, Stanisław Radkiewicz, Marian Spychalski, Roman Zambrowski și Aleksander Zawadzki) și doar trei membri ai PPS (Józef Cyrankiewicz, Adam Rapacki și Henryk Świątkowski) (150). După unificare, Partidul Muncitoresc Unit Polonez număra un milion și jumătate de membri dintre care jumătate de milion proveneau din fostul Partid Socialist.

Pentru a menține aparența pluralismului politic, Partidul Democrat și Partidul Țărănesc, formate din disidenți favorabili comunismului, au fost autorizate să-și desfășoare activitatea în continuare, rolul lor fiind însă pur decorativ, căci puterea reală era exercitată de comuniști, aflați sub directa coordonare a Moscovei.

II. Dictatura comunistă în Polonia (1948 – 1956)

Începuturile dictaturii comuniste în Polonia au fost marcate de disputa acerbă dintre tabăra moscovită, reprezentată de Bolesław Bierut, Hilary Minc și Jakub Berman, și comuniștii autohtoni, al căror principal exponent, Władysław Gomułka, a fost înlăturat din funcția de secretar general în anul 1948, fiind acuzat de "deviații naționaliste". De asemenea, cei mai mulți dintre "vechii bolșevici" au fost eliminați în favoarea noilor activiști, care își datorau cariera lui Stalin. Astfel, Bolesław Bierut (1892 – 1956), fusese agent sovietic, instructor al Cominternului în Bulgaria, Cehoslovacia și Austria. Asemenea altor exponenți arhetipali ai generației staliniste (Mathias Rakosi, Klement Gottwald, Walter Ulbricht, Maurice Thores, Dolores Ibarruri, Ana Pauker), B. Bierut reprezenta o formulă politică integral determinată de spiritul Cominternului stalinist, sprijinind toate inițiativele Kremlinului, văzând în URSS întruchiparea absolută a celor mai generoase idealuri de justiție și libertate.

Referindu-se la mentalitatea exponenților generației staliniste, politologul Vladimir Tismăneanu arăta că "atunci când altruistele promisiuni se vedeau contrazise de realitate, atunci când logica stalinistă intra în conflict cu valorile profesate de doctrina marxistă,

aceşti oameni negau evidenţele, tăgăduiau ceea ce chiar ei proclamaseră orgolios deunăzi, îşi abjurau legămintele şi anulau orice consideraţii raţionale. Nimic nu a caracterizat mai precis generaţia stalinistă decât acest iraţionalism febril, această proiecţie extatică în presupusa genialitate a secretarului general de la Kremlin, mortificarea masochistă a oricărei urme de inteligenţă critică" (151).

Relevante sunt interviurile luate de ziarista Teresa Toranska, la începutul anilor '80, foştilor lideri ai Partidului Comunist Polonez. Exprimând încrederea oarbă în succesul comunismului, fostul membru al Biroului Politic şi secretar al Comitetului Central, Jakub Berman, declara: "Fără să-mi pun speranţa în puterea magică a cuvintelor, sunt totuşi convins că suma acţiunilor noastre, duse la îndeplinire cu pricepere şi hotărâre, va da până la urmă rezultate şi va crea o nouă conştiinţă poloneză; pentru că toate avantajele ce decurg din noua cale deschisă de noi se vor confirma, trebuie să se confirme, şi dacă nu ne va distruge un război atomic şi nu vom dispărea în nimicnicie, va fi până la urmă o schimbare de mentalitate care îi va da un conţinut şi o calitate cu totul noi. Şi atunci noi, comuniştii, ne vom putea aplica toate principiile democratice pe care am vrea să le aplicăm şi nu le putem aplica acum pentru că am sfârşi înfrânţi şi eliminaţi. Asta s-ar putea întâmpla de acum în cincizeci de ani sau într-o sută de ani, nu vreau să fac profeţii, dar sunt sigur că se va întâmpla într-o zi" (152).

În perioada "luptei pentru putere" în Partidul Muncitoresc Unit al Poloniei (PMUP) (comunist) au fost primiţi foarte mulţi cetăţeni, de cele mai multe ori "în bloc", pe bază de liste. De asemenea, prin fuziunea Partidului Muncitoresc Polonez (PPR) cu Partidul Socialist Polonez (PPS), în rândurile noului partid – PMUP – au intrat multe persoane "confuze" din punct de vedere ideologic şi politic. Pentru a-şi exercita rolul de "avangardă a clasei muncitoare" şi a putea aplica "ferm" linia marxist-leninist-stalinistă, Partidul Comunist avea nevoie de "puritate ideologică". Pe această bază, între anii 1948 –1951 a avut loc o amplă epurare în rândurile Partidului Comunist Polonez, efectivele acestuia diminuându-se de la 1.300.000, la circa 1.000.000 (153). Epurările au vizat cadrele PMUP, apoi ale armatei şi administraţiei.

După înlăturarea a circa o sută de generali şi a unui mareşal (Michał Rola-Zymierski), a avut loc procesul de sovietizare a armatei

poloneze. În fruntea acesteia a fost instalat, în noiembrie 1949, la "cererea guvernului polonez", mareşalul sovietic Konstanty Rokossowski, fiind în momentul numirii comandantul celor 300.000 militari sovietici staţionaţi la Legnica, lângă Varşovia (154).

Născut în 1896 într-o familie poloneză, K. Rokossowski petrecuse cea mai mare parte a vieţii în URSS, ca militar în Armata Roşie, fiind unul dintre cei mai importanţi comandanţi ai acesteia în timpul celui de-al doilea război mondial. Deşi, ca şef al armatei poloneze, Rokossowski se subordona, formal, lui Bierut – preşedinte al ţării şi lider al partidului, în realitate poziţia sa era mai puternică decât cea a lui Bierut. Sub conducerea sa a început reconstrucţia armatei şi a industriei militare poloneze. Astfel, dacă în decembrie 1948 armata poloneză număra 140.000 de militari, la începutul lui 1963 efectivele ei ajunseseră la 410.000 (155). În proporţii similare s-au dezvoltat industria şi infrastructurile militare. Evident, deciziile în aceste probleme erau luate la Moscova, autorităţile poloneze ducându-le doar la îndeplinire.

O dată cu reconstrucţia armatei, mareşalul Rokossowski a trecut la infiltrarea acesteia cu ofiţeri sovietici; la începutul anilor '50 în armata poloneză se aflau 52 de generali şi 670 de ofiţeri superiori sovietici. Concomitent a avut loc epurarea vechilor cadre, numai în primii cinci ani ai ministeriatului lui Rokossowski fiind înlăturaţi din serviciul activ circa 10.000 de ofiţeri (156).

Epurările au cuprins nu numai armata, ci şi administraţia de stat, învăţământul şi cultura.

După 1948 s-a intensificat teroarera împotriva tuturor duşmanilor regimului comunist din Polonia. Elita poloneză a fost exterminată fizic sau marginalizată total din viaţa socială. Toţi foştii lideri politici care nu apucaseră să ia calea exilului au fost arestaţi şi întemniţaţi, mulţi dintre ei pierzându-şi viaţa în închisori. La fel s-a întâmplat şi cu biserica, mulţi preoţi catolici fiind destituiţi şi arestaţi, sub acuzaţia că erau ostili regimului democrat-popular. Cardinalul Stefan Wyszyński, Primatul Bisericii Catolice poloneze, a fost exilat în 1953, pentru 3 ani, într-o mănăstire.

În cadrul "revoluţiei culturale" s-a desfăşurat în această perioadă o intensă propagandă pentru răspândirea cultului lui Stalin, combaterea ideologiei "imperialiste", dezvăluirea şi combaterea

"rămăşiţelor reacţionare burgheze" în toate manifestările ei, popularizarea succeselor obţinute de Uniunea Sovietică, publicarea şi preluarea materialelor de propagandă sovietice, în vederea aplicării lor în toate componentele vieţii sociale. În învăţământ, limba rusă a devenit obligatorie, începând cu clasa a IV-a primară. În întreg procesul de educaţie, accentul era pus pe prietenia polono-rusă, pe popularizarea valorilor culturale ruseşti (sovietice), paralel cu denigrarea celor occidentale, considerate decadente, reacţionare. Patriotismul era blamat cu vehemenţă.

Cultul lui Stalin a persistat, un timp, şi după moartea acestuia (martie 1953), oraşul Katowice schimbându-şi denumirea în Stalinogród, iar Palatul Culturii şi Ştiinţei din Varşovia (construcţie similară, din punct de vedere arhitectural, Casei Scânteii din Bucureşti) fiind botezat cu numele lui.

În iulie 1952 a fost adoptată o nouă Constituţie, elaborată după directive sovietice, cu elemente declarativ-propagandistice. Încă din primul articol se stabilea noua formă de stat: "Republica Populară Polonă este un stat de democraţie populară, independent şi suveran", în care "puterea aparţine poporului muncitor de la oraşe şi sate" (157). Formulările "democraţie populară" şi "popor muncitor" erau neclare şi imprecise. Acelaşi caracter propagandistic îl avea definirea statului ca "independent şi suveran", în condiţiile în care practic Polonia era ocupată de sovietici, care aveau aici Armata Roşie, consilieri, agenţi K.G.B., iar liderii politici polonezi nu întreprindeau nici o acţiune fără avizul prealabil al Kremlinului.

Constituţia stipula principiul "dictaturii proletariatului" ca bază a noii puteri în Polonia Populară, întemeiată pe "alianţa dintre muncitorime şi ţărănime", în cadrul căreia "rolul conducător îl are clasa muncitoare" (158). R.P. Polonă apăra cuceririle revoluţionare ale poporului muncitor, asigurându-i "puterea şi libertatea în faţa duşmanilor poporului", ceea ce însemna, practic, statuarea principiului luptei de clasă, specific doctrinei regimului comunist totalitar.

În Constituţie nu era pomenită proprietatea privată; în schimb era menţionată "proprietatea individuală a cetăţenilor", fără însă ca aceasta să fie clar definită. Principiul repartiţiei venitului era cel valabil în toate regimurile comuniste: "de la fiecare după capacităţile

sale, fiecăruia după munca prestată" (159), ceea ce, evident, constituia o utopie marxistă.

Prin asemenea prevederi se anticipa o masivă reorganizare a economiei naţionale, în baza concepţiei PMUP, potrivit căreia "mijloacele de producţie aparţin statului"; aşa se putea trece la naţionalizare şi planificarea economiei naţionale. Noua Constituţie desfiinţa principiul separării puterilor în stat, stipulând că organele "puterii de stat" sunt Seimul, Consiliul de Stat şi Consiliile Populare, iar organele "administraţiei de stat" – guvernul şi ministerele. Organul suprem al puterii de stat şi singurul organ legislativ al RP Polone era Seimul cu următoarele atribuţii: alegerea Prezidiului Seimului; formarea guvernului, modificarea Constituţiei; stabilirea numărului, atribuţiilor şi denumirii ministerelor, desfiinţarea sau contopirea acestora; vota bugetul statului, încheia exerciţiile bugetare, fixa impozitele şi modul de percepere; decidea în chestiunile războiului şi ale păcii, consulta poporul prin referendum; acorda amnistia (160). Spre deosebire de "Constituţia din martie", în noua lege fundamentală nu era explicat modul de funcţionare a Seimului. Alegerile urmau să aibă loc o dată la 4 ani, votul fiind universal, secret şi direct. Dreptul de a alege pentru Seim şi Consiliile Populare îl aveau toţi cetăţenii (bărbaţi şi femei) de la 18 ani împliniţi, iar cel de a fi ales – de la 18 ani, pentru Consiliile Populare şi de la 21 de ani în cazul Seimului (161).

Pe baza noii Constituţii, în octombrie 1952 au avut loc alegeri pentru Seim, falsificate în întregime de aparatul de represiune, adevăratul rezultat fiind, practic, necunoscut. 99,8% din voturile celor 95% persoane cu drept de vot ar fi fost acordate alianţei "Frontul Naţional" (Partidul Muncitoresc Unit Polonez, Partidul Ţărănesc şi Partidul Democrat). Noul Seim a ales Consiliul de Stat. Din noul guvern făceau parte: Bolesław Bierut – premier; Józef Cyrankiewicz, Władysław Dworankowski, Tadeusz Gede, Piotr Jaroszewicz, Stefan Jędrychowski, Hilary Minc, Zenon Nowak şi Konstanty Rokossowski – vicepremieri.

În 1950 a început realizarea "Planului de 6 ani de dezvoltare economică şi de construire a bazelor socialismului". Se urmărea lichidarea sectorului capitalist la oraşe şi transformarea unei părţi importante din gospodăriile ţărăneşti în gospodării colective. Producţia industrială trebuia să crească cu 136%, venitul naţional cu 112%, iar veniturile populaţiei cu 50 – 60%.

Greutățile apărute în realizarea acestor planuri şi aplicarea aberantă a teoriei staliniste despre ascuțirea luptei de clasă au făcut să se producă numeroase încălcări ale drepturilor omului şi acte cu caracter represiv.

Cea mai mare parte a țărănimii privea cu neîncredere colectivizarea micilor gospodării. Pentru a înlătura rezistența s-au folosit metode represive, mijloace de presiune, în neconcordanță cu legea. Aceste metode au mărit disensiunile dintre organele de stat şi masele largi țărăneşti. Numeroşi țărani au fost condamnați şi închişi, deoarece refuzau să se înscrie în gospodăriile agricole colective (162). S-a ajuns la frânarea producției agrare, ceea ce a atras după sine greutăți în colectarea şi aprovizionarea cu cereale a populației. Câțiva ani mai târziu s-a renunțat definitiv la aceste metode de represiune.

Din 1954 au crescut tendințele care urmăreau să pună capăt metodelor staliniste de până atunci. Dezvăluirea treptată a cultului personalității lui Stalin a creat baza favorabilă pentru dezvoltarea curentelor reformiste din Polonia. Cercuri largi ale populației au început să ceară revizuirea politicii şi schimbări în sânul partidului şi al guvernului, ceea s-a realizat în toamna anului 1956 şi ulterior.

III. Polonia în perioada guvernării lui Wladyslaw Gomulka (1956 – 1970)

1. Criza din 1956

În procesul de destalinizare intelectualii polonezi încep să caute noi principii şi dogme socialiste. Schimbarea din interior, promovată de discursul lui Hruşciov la Moscova, privind condamnarea cultului lui Stalin, devine cerința prioritară a liberalilor din conducerea partidului. Un moment important a fost publicarea, în 1955, a mult discutatului *Poem pentru adulți*, de Adam Wazyk, unde erau denunțate condițiile inumane de viață ale poporului, minciuna, lipsa de dreptate socială. Apreciat, la început, de oficiosul PMUP, "Trybuna Ludu", ca o "isterie infantilă", accepția s-a schimbat radical

după evenimentele din februarie 1956. Revizionismul trebuia însă pus în aplicare "prin intermediul partidului" (163).

În martie 1956 a încetat din viață Bolesław Bierut, deschizându-se astfel un aprig conflict la vârful Partidului pentru preluarea puterii. Lupta s-a dus între grupul de la Natolin (mică localitate de lângă Varşovia) şi grupul Puławska (după numele străzii din Varşovia unde se reuneau membrii Comitetului de partid al Capitalei). Cel dintâi grup era alcătuit din activişti pro-sovietici de rang secund, cu vederi conservatoare şi ortodoxe, care încercau să se spele de responsabilitatea pentru crimele epocii staliniste şi să-şi demonstreze "antistalinismul" prin frazeologie naţionalistă, antisemită şi antiintelectualistă, solicitând, din raţiuni tactice, readmiterea lui Gomułka în conducerea de partid. Erau adepţii unor reforme temperate, dar, în acelaşi timp, se pronunţau pentru întărirea controlului statului asupra societăţii. Se bucurau, evident, de sprijinul Ambasadei sovietice de la Varşovia. În cadrul acestui grup un rol de seamă avea Aleksander Zawadzki, preşedintele Consiliului de Stat, iar printre cei mai importanţi lideri se aflau Zenon Nowak, Wiktor Kłosiewicz, Franciszek Mazur, Kazimierz Witaszewski. Mareşalul Rokossowski simpatiza cu această grupare.

Al doilea grup era compus din adepţii unor reforme democratice mai rapide. Era format din evrei aflaţi în anii războiului în URSS, foşti cominternişti internaţionalişti şi stalinişti reconvertiţi la liberalizare, beneficiind de bune legături cu presa favorabilă schimbării, dar având un program politic imprecis. Erau în căutarea liderului providenţial şi carismatic care să răspundă aspiraţiilor populare – fără a accepta însă revenirea lui Gomułka (164). Un rol important în acest grup îl avea Roman Zambrowski, printre lideri aflându-se "tinerii secretari" Jerzy Morawski, Władysław Matwin, Jerzy Albrecht, iar mai târziu Józef Cyrankiewicz.

La sfârşitul lunii aprilie 1956 a fost dat publicităţii comunicatul privind arestarea fostului viceministru al Securităţii Publice (organism desfiinţat la sfârşitul anului 1954) – gen. Roman Romkowski şi a fostului director al anchetelor din acest departament, col. Anatol Fejgin, sub acuzaţia de "lipsire de libertate a unor oameni nevinovaţi şi aplicarea de metode ilegale în anchete" (165). De asemenea, fostul ministru al Securităţii Publice, Stanisław Radkiewicz, responsabil pentru teroarea instituită după 1948, a fost

îndepărtat din guvern. La 6 mai, Jakub Berman, fost coordonator al aparatului securității şi unul dintre colaboratorii cei mai apropiați (alături de Hilary Minc) ai lui Bierut, a fost nevoit să demisioneze. În aceeaşi notă se înscria şi înlocuirea ministrului Afacerilor Externe, Stanisław Skrzeszewski, cu Adam Rapacki. În schimb, Hilary Minc a rămas neatins de aceste măsuri, întrucât în ochii opiniei publice el fusese responsabil doar de starea catastrofală a economiei, iar nu pentru crimele politicii staliniste. În realitate, "troica formată din Bierut, Berman şi Minc luase cele mai importante decizii politice" în perioada stalinistă (166). De altfel, schimbările păreau a fi numai de persoane şi mai puțin de orientare politică. Acest aspect este relevat şi de faptul că înlocuitorul lui Bierut, Edward Ochab, numit în fruntea Comitetului Central pe 20 martie 1956, aparținea aripii staliniste a Partidului Comunist Polonez.

Confruntată cu grave probleme social-economice, populația aştepta de la aceste schimbări o îmbunătățire vizibilă a existenței cotidiene. Salariile mici şi creşterea normelor de producție menite să conducă la redresarea economiei provocaseră încă de la finele anului 1955 nemulțumiri în rândurile muncitorimii. La sfârşitul lunii iunie 1956, acestea au explodat cu prilejul desfăşurării Târgului internațional de la Poznań. Lucrătorii de la uzina de locomotive şi maşini grele Zispo din Poznań nu mai erau de acord cu condițiile de muncă şi viață, din ce în ce mai grele; la întoarcerea delegației de la convorbirile cu ministrul de resort, Juliusz Tokarski, față de refuzul autorităților de la Varşovia de a le satisface revendicările, manifestanții nu au mai cerut numai "pâine", ci au scandat "Jos URSS", "Libertate religioasă!", "Libertate pentru cardinalul Wyszinski!", sub privirile siderate ale expozanților şi vizitatorilor străini (167). Când mulțimea a preluat controlul câtorva comisariate de poliție, eliberând persoanele deținute în sediul acestora, autoritățile au făcut apel la armată şi securitate, care au degajat brutal, inclusiv cu ajutorul blindatelor, străzile oraşului. Luptele de stradă au durat două zile (28 – 29 iunie) şi s-au soldat, conform cifrelor oficiale, cu 53 de morți şi 300 de răniți. Cu toate că autoritățile au pus incidentele pe seama acțiunii unor "provocatori înarmați" şi intervenției "agenților imperialismului american", aflarea bilanțului oficial al tulburărilor a sporit tensiunea în societatea poloneză (168).

În aceste împrejurări, prăpastia dintre membrii reformatori şi cei dogmatici ai Partidului Comunist Polonez se adâncea tot mai

mult, transformând revenirea lui Gomulka la putere într-o condiție necesară pentru asigurarea supraviețuirii sistemului însuși. La plenara partidului din 18 – 20 iulie 1956, liderul grupului de la Natolin, Zenon Nowak, s-a lansat într-un vehement atac antisemit, axat pe ideea responsabilității staliniștilor de origine evreiască pentru greșelile trecutului și necesitatea eliminării lor din posturile de conducere. Echilibrul dintre cele două grupuri nu a putut fi restabilit prin riposta grupului Puławska. Tensiunea socială era în continuă creștere o dată cu apariția spontană a consiliilor muncitorești, chemările intelectualității la democratizare reală, presiunile activiștilor organizației de tineret pentru reorganizarea radicală a acesteia și ale clericilor pentru eliberarea cardinalului Wyszinski și desfășurarea, la sfârșitul lunii septembrie, a procesului manifestanților de la Poznań, așa că în cele din urmă grupul Puławska, secondat de presa reformistă, s-a raliat celui de la Natolin în susținerea readucerii la putere a lui Gomułka (169).

Reintrarea lui Władysław Gomułka pe scena politică poloneză s-a produs într-o atmosferă schimbată radical, cu renașterea interesului public față de politica și viitorul statului. Întoarcerea liderului altădată dezavuat era cerută acum atât de membrii de rând ai partidului, cât și de grupurile de presiune din afara lui. Se realiza, astfel, o coagulare a opiniei publice în favoarea lui Gomułka. Acesta condiționa revenirea în fruntea partidului de implementarea programului "căii poloneze" către socialism, pe care-l propusese încă din 1948. El avea în vedere îndeosebi înlocuirea ofițerilor și consilierilor sovietici din armata poloneză, în special a mareșalului Konstanty Rokossowski (ministrul Apărării și membru al Biroului Politic al PMUP) (170).

La ședința Biroului Politic al partidului, din zilele de 8 și 10 octombrie 1956, au fost sintetizate problemele cu care se confrunta PMUP în acel moment: lipsa de unitate și autoritate a membrilor Biroului Politic; legătura slabă dintre conducere și activiștii partidului; inechități în raporturile polono-ruse (prețul cărbunelui trimis în URSS, amestecul ambasadorului sovietic în treburile interne ale țării, înalți ofițeri ai armatei nu erau cetățeni polonezi și nu cunoșteau limba polonă) (171).

Participând pentru prima oară după acuzarea sa, în august 1948, de "deviere de dreapta și naționalism", la ședința Biroului

Politic din 13 octombrie, Gomułka a arătat că partidul continua să se confrunte cu dificultăți, din cauza "erorilor comise în trecut" și a "presiunii puternice exercitate de tendințe străine și ostile". Chestiunea relațiilor sovieto-polone era serioasă și trebuia "normalizată" pentru "a stăvili manifestă ile antisovietice" – aprecieri ce au generat reacția iritată a lui Rokossowski (172). Punctul culminant al confruntării a fost atins cu ocazia furtunoasei Plenare din 19 octombrie 1956, când veteranul Ochab a renunțat la funcție și a susținut candidatura lui Gomułka; acesta a fost ales în fruntea Partidului, în pofida rezervelor venite din partea sovietică. Împreună cu el au mai fost cooptați în CC al PMUP trei colaboratori apropiați ai săi: Marian Spychalski, Zenon Kliszko și Jgnacy Loga-Sowiński. Alegerea lui Gomułka la 21 octombrie în funcția de prim-secretar al CC al PMUP a fost amplu sprijinită popular, alimentată de legenda comunistului patriot. În mai multe localități din țară au fost organizate demonstrații și adoptate moțiuni, delegații de studenți participând incognito la ședințele muncitorilor, iar muncitorii acordând un sprijin activ unor demonstrații studențești din Varșovia. A doua zi după alegerea lui Gomułka, Biroul Politic era epurat de staliniștii notorii, între care Rokossowski și Nowak, iar cardinalul Wyszinski eliberat din închisoare (173).

Triumful lui Gomułka nu însemna totuși un triumf al națiunii poloneze împotriva Moscovei, deoarece noul lider era un vechi comunist, legat trup și suflet de regimul întemeiat pe doctrina marxist-leninistă (174).

Manifestările populare de susținere a lui Gomułka au dus la tensionarea și mai mult a raporturilor sovieto-polone. De la manifestații restrânse numeric (Gdansk, Szczecin 22 octombrie etc.), s-a trecut, în următoarele zile, la altele reunind până la 100.000 de oameni (Poznań, Lublin, Łódz, Bydgoszcz, Kielce, Wrocław etc., 23 octombrie) sau chiar 500.000 de persoane (Varșovia, 24 octombrie). Unele s-au soldat cu victime și distrugeri de bunuri materiale, ca la Wrocław, unde a fost devastat teatrul evreiesc, fiind înregistrați morți și răniți. Starea de spirit antisovietică de la Varșovia, din acele zile, era surprinsă de ambasadorul României, Marin Ionescu. La 23 octombrie el raporta: "Astăzi, nimeni în Varșovia n-are curajul să spună că este rus, de frică să nu fie linșat, așa departe a ajuns atmosfera antisovietică" (175). Față de această stare liderii de la Kremlin au început să gândească la sancțiuni economice sau chiar

militare. Hruşciov credea totuşi că: "A găsi un motiv pentru un conflict cu Polonia ar fi fost foarte simplu acum, dar a găsi o cale de a pune capăt acestui conflict ulterior, ar fi foarte dificil" (176). În plus, Rokossowski îi avertizase pe liderii sovietici la începutul crizei că armata poloneză se va opune cu dârzenie unei intervenţii externe, iar informaţii recente arătau că se începuse distribuirea armelor de foc către "miliţiile muncitoreşti", în timp ce Gomułka ordonase trupelor din subordinea Ministerului de Interne să închidă împrejurimile Varşoviei pe unde ar fi putut penetra trupele sovietice. Acest complex de condiţii nefavorabile intervenţiei militare l-a determinat pe Hruşciov să caute o soluţie politică de compromis cu Gomułka (177).

La rândul său, noul lider polonez a insistat imediat asupra autonomiei în politica internă a ţării; în acelaşi timp a dat asigurări sovieticilor că Polonia rămânea un membru loial al Pactului de la Varşovia. A încercat astfel să demonstreze disponibilitatea de a rămâne credincios lagărului democraţiilor populare, chiar şi în condiţii de criză. Gomułka a reuşit să obţină, în schimbul rămânerii trupelor sovietice pe teritoriul polonez, avantaje economice şi financiare, şi o oarecare marjă de autonomie pentru propriul sistem (178).

Noua linie politică a PMUP prevedea, între altele: consolidarea raporturilor cu ţările socialiste pe baza egalităţii şi a neamestecului în treburile interne; asigurarea caracterului echitabil al întrajutorării economice şi schimburilor comerciale dintre ţările socialiste, încât "întărirea economică a unei ţări" să nu se facă "în detrimentul slăbirii economice a alteia"; raportarea industrializării la realităţile naţionale (materii prime, mână de lucru calificată, pieţe de desfacere), renunţarea la unele "ramuri industriale care aduc pierderi imense unei ţări, de dragul servirii cu anumite mărfuri pe piaţa internă a altei ţări prietene"; respectarea "cu sfinţenie" a angajamentelor contractuale "între ţările prietene", astfel încât să nu fie călcată în picioare "mândria naţională a unui popor mai mic, de către alt popor mai mare, şi să înceteze a se considera partidele comuniste şi muncitoreşti un fel de organizaţii de bază ale altui partid mai mare, iar primul-secretar al partidului să se considere primul-secretar al celorlalţi prim-secretari ai partidelor frăţeşti cărora le dă ordine şi ei execută" (179).

La marea adunare populară din faţa Palatului de Cultură şi Ştiinţă din Varşovia, în ziua de 25 octombrie 1956, Gomulka a adoptat un ton mult mai conciliant, subliniind necesitatea consolidării relaţiilor de "prietenie cu Uniunea Sovietică şi celelalte ţări ce construiesc socialismul", accentuând că această prietenie trebuie să fie pe picior de egalitate, că "toţi acei ce vor să tulbure liniştea prin provocări huliganice sau altfel de manifestări vor primi pedeapsa cuvenită". În pofida îndemnurilor lui Gomulka, "grupuri de huligani" au scos steagul polonez vechi şi al Ungariei şi au început să cânte cântece naţionaliste strigând: "Pământul polonez pentru polonezi!", "Afară cu armata sovietică de pe pământul polonez!" (180).

Polonia a fost ţara în care condamnarea intervenţiei sovietice în Ungaria a fost cea mai directă şi unanimă. Scriitori, studenţi şi muncitori şi-au manifestat solidaritatea prin greve, mesaje şi demonstraţii de protest.

În privinţa diferenţelor de reacţie din partea Uniunii Sovietice în Polonia şi Ungaria, trebuie luate în calcul motivele care i-au determinat pe conducătorii sovietici să nu distrugă prin forţă mişcarea poloneză şi anume: fidelitatea lui Gomulka faţă de alianţa cu Uniunea Sovietică, şi mobilizarea extraordinară a populaţiei de partea sa.

În plină desfăşurare a crizei maghiare, la jumătatea lunii noiembrie 1956, conducerea sovietică îl primea pe liderul polonez la Moscova şi aproba noua linie politică a PMUP, ce includea concesii făcute societăţii civile, de neconceput în ţara vecină după intervenţia sovietică în forţă din 4 noiembrie. "Atitudinii acomodante a Kremlinului îi va corespunde atitudinea mai mult decât acomodantă adoptată de către Gomulka faţă de intervenţia sovietică în Ungaria şi, ulterior, execuţia lui Imre Nagy" (181).

Cum pe bună dreptate susţine istoricul Adrian Pop, impactul momentului octombrie 1956 în societatea poloneză a fost ambivalent. Succesul negocierilor cu Kremlinul şi compararea deznodământului acestora cu drama maghiară au întărit imaginea lui Gomulka de simbol al independenţei Poloniei şi lider naţional care a reuşit evitarea vărsării de sânge. "Capitalizarea politică a acestei imagini i-a asigurat lui Gomulka, o bună bucată de vreme, autoritatea atât în interiorul partidului, cât şi asupra societăţii" (182).

2. Reformele interne determinate de «Octombrie polonez»

Schimbările interne din Polonia au marcat paşi importanţi pe calea reformei. Astfel, cu prilejul alegerilor din 20 ianuarie 1957, Gomulka a promis cetăţenilor că "vor vota şi nu numai vor merge la vot", ceea ce, oarecum, avea să se adevereasca. Erau 723 candidaţi pentru 459 de locuri, dar toţi figurau, în continuare, pe o singură listă. Reprezentanţii Partidului Comunist nu au câştigat în totalitate alegerile, reuşind să trimită în Seim ceva mai mult de jumătate din cei aleşi (51,7%, respectiv 238 de locuri). Totodată, au fost recunoscute şi au câştigat teren şi alte formaţiuni politice: Partidul Ţărănesc, Partidul Democrat, alături de un număr de "independenţi". Opoziţia reprezenta 18,3%, ceea ce era totuşi semnificativ în condiţiile unui regim totalitar. Noul Parlament a investit, la 27 februarie 1957, guvernul, avându-l în frunte pe Józef Cyrankiewicz. Reforma nu a mers prea departe. Speranţele de "eliberare" nu s-au ridicat la înălţimea aşteptărilor opiniei publice, mai ales ale celei internaţionale (183).

Experienţa gomulkistă în materie de reformă a durat câteva luni, rezumându-se la a îndrepta aspecte nepopulare şi negative ale politicii staliniste (limitarea puterii poliţiei, eliberarea unor deţinuţi politici, atribuţii mai mari pentru Seim, reîntoarcerea parţială la exploatarea privată în agricultură). A afişat în schimb ambiţii novatoare în domeniul economico-social care, dacă ar fi fost realizate sau prelungite, ar fi putut sta la originea unei căi socialiste originale (184).

Criza politică din 1956 a avut ca efect o oarecare liberalizare a regimului politic polonez. Prezenţa sovietică a devenit mai discretă, iar puterea serviciilor secrete a fost diminuată. Noii deţinători ai puterii au pus capăt luptei violente împotriva Bisericii. schimbând direcţia spre convieţuire, fapt ce nu a înlăturat adversitatea faţă de religie, dar a temperat presiunea exercitată de regim.

Comuniştii au mai recunoscut şi drepturile cultivatorilor particulari, punând capăt colectivizării forţate. Au fost desfiinţate

astfel 8.000 cooperative agricole de producție și s-au liberalizat micul comerț și practicarea meșteșugurilor.

Un interes deosebit comportă dezbaterea angajată în cadrul Consiliului economic de pe lângă guvern, condus de Oskar Lange și cu concursul celor mai reprezentativi economiști ai țării. Din dezbatere s-a desprins un consens – reflectat de "tezele" publicate în aprilie 1957 – în favoarea limitării gestiunii centralizate la nivel macro-economic și a acordării unei maxime autonomii întreprinderilor. Veleitățile reformatoare ale lui Gomułka nu au fost însă decât un foc de paie, partizanii menținerii sistemului centralizat în economie având câștig de cauză. Consiliile muncitorești, care, dezvoltând democrația directă în industrie, trebuiau să compenseze birocrația Partidului, au fost transformate, încă din 1958, în "conferințe de autogestiune muncitorească" la care 2/3 dintre delegați erau numiți de conducere, sindicat și Partid (185).

Opoziția era încă slabă, firavele forțe din sânul conducerii partidului care ar fi putut constitui embrionul mișcării similare care se va dezvolta 12 ani mai târziu au fost înghițite de grupul dominant, condus de Gomułka. Lideri precum Leszek Goździk și Jacek Kuron au fost marginalizați, rezultatul pe ansamblu fiind îndepărtarea tuturor grupurilor care înclinau către schimbare. Pe de altă parte, după «Octombrie polonez», comuniștii au pierdut din autoritatea exercitată în plan ideologic, pluralismul în cultură a trebuit să fie recunoscut, s-a lărgit marja de libertate în plan științific, inclusiv în sfera științelor sociale, și a fost acceptată funcționarea bisericii catolice ca instituție autonomă față de stat. Aceste concesii au erodat, treptat, subordonarea societății civile față de autorități, permițând unor grupuri sociale diverse să-și articuleze aspirațiile în plan sociopolitic. "Din perspectiva epuizării, după 1956, a resurselor de implementare a modelului stalinist de edificare și conducere a societății în Polonia și a sădirii germenilor unui nou ciclu evolutiv, care avea să conducă la crizele din 1970, 1976 și 1980 – 1981 și, în cele din urmă, la prăbușirea sistemului comunist, fără îndoială că «Octombrie polonez» a reprezentat un autentic punct de cotitură" (186).

3. Reconstrucția societății civile poloneze

Liberalizarea de după 1956 a creat premisele unui proces de reconstrucție a societății civile poloneze; un rol esențial l-au avut Biserica (ce a reușit să-și păstreze o anumită independență) și intelectualitatea, căreia i s-a garantat o mai mare posibilitate de exprimare.

Condusă de energicul și tenacele cardinal Stefan Wyszynski, Biserica a luptat pas cu pas împotriva Partidului, pentru a-și menține pozițiile și a se opune oricărei restricții în materie de cult și practică. Mai mult, de câte ori a avut ocazia, Biserica a deschis discuția și a contestat însușirea de către partidul comunist a statului și națiunii. Într-o scrisoare adresată guvernului, în octombrie 1966, primatul Poloniei afirma că "Nu este posibil să se identifice Partidul și cu națiunea și Statul, și nici atitudinea critică a cetățenilor față de conduita organelor administrative cu lupta politică. Nu toți cetățenii sunt membri de partid, așa încât nu au obligația să asculte de directivele sale. Dimpotrivă, ei au drepturi bine definite ca membri ai națiunii și cetățeni ai statului" (187).

Pe de altă parte, tot mai mulți intelectuali, dezamăgiți de Gomulka, se manifestă critic față de regim, făcând obiectul unor represiuni severe din partea organelor de securitate (Urząd Bezpieczenstwa – UB). În 1964, 34 de scriitori cer o politică culturală mai suplă și abolirea parțială a cenzurii. Un an mai târziu, în martie 1965, doi tineri marxiști – Karol Modzelewski și Jacek Kuron – adresează o scrisoare deschisă conducerii PMUP, în care critică "birocrația politică centrală ce guvernează, în numele partidului muncitor, privând clasa muncitoare de organizare, program și mijloace de autoapărare" (188). Cei doi sunt arestați și condamnați la trei ani închisoare, în perioada următoare dezlănțuindu-se o furibundă campanie împotriva intelectualității contestatare.

Conflictul dintre autorități și societate devenea tot mai evident. Încordarea între Stat și Biserica Catolică, prilejuită de celebrarea *Milenium*-ului (1966), ca și campania anti-semită declanșată de partid în 1968 puneau tot mai clar în lumină dezamăgirea națiunii poloneze față de guvernarea lui Gomulka.

În martie 1968 au izbucnit ample manifestații studențești, în sprijinul mișcării cehoslovace, cerând în același timp dreptul de a participa la administrarea universităților. Acestea sunt reprimate cu o

brutalitate ce indignează opinia publică şi suscită dezaprobarea oficială din partea episcopatului polonez.

Politica de dezbinare promovată de comunişti, vizând destrămarea solidarităţii şi colaborării civice între intelectualitate, ţărani şi muncitori a făcut ca proletariatul din marile oraşe să nu sprijine, în martie 1968, revoltele studenţilor şi profesorilor împotriva cenzurii; doi ani mai târziu, în decembrie 1970, intelectualii au rămas indiferenţi faţă de protestele muncitorilor împotriva măririi preţurilor. "Muncitorii nu aveau încredere în intelectuali, iar intelectualii nu aveau încredere în muncitori, închizându-se în cercul lor elitist, strâmt, şi încercând să se împotrivească comunismului prin forţe proprii" (189).

IV. Epoca lui Edward Gierek (1971 – 1980)

Reforma brutală a preţurilor, anunţată la 12 decembrie 1970 şi care s-a tradus într-o sporire a lor la carne, făină, lapte şi alte produse alimentare, declanşează violente tulburări în porturile Mării Baltice. Ca urmare a intervenţiei în forţă a organelor de represiune, au fost ucişi 44 muncitori, 4.165 răniţi şi circa 3 mii arestaţi. Importante au fost, de asemenea, pagubele materiale, fiind incendiate, parţial sau în întregime, 19 clădiri, inclusiv sediile voievodale (judeţene) de partid din Gdansk şi Szczecin (190). De la mişcarea de protest, din iunie 1956, de la Poznań, aceasta a fost cea mai amplă acţiune de reprimare a unei manifestaţii contra regimului comunist din Polonia.

În aceste condiţii, la 20 decembrie 1970, plenara C.C. al PMUP l-a înlocuit pe W. Gomułka din funcţia de prim-secretar al partidului cu Edward Gierek. Marian Spychalski a fost înlăturat din Biroul Politic, iar ulterior şi din funcţia de preşedinte al Consiliului de Stat. Din Secretariatul CC au mai fost înlocuiţi Bolesław Jaszczuk, Ryszard Strzelecki şi Zenon Kliszko. De asemenea, au devenit membri ai Biroului Politic – Edward Babiuch, Piotr Jaroszewicz, Mieczysław Moczar, Stefan Olszowski şi Jan Szydlak, iar membri supleanţi ai Biroului Politic – Wojciech Jaruzelski, Henryk Jabłoński şi Józef Kępa. Noii secretari ai CC erau: Edward Babiuch, Kazimierz

Barcikowski şi Stanisław Kociołek. La şedinţa Seimului din 23 decembrie 1970, premierul Cyrankiewicz şi-a dat demisia, noul şef al guvernului fiind Piotr Jaroszewicz. Józef Cyrankiewicz avea să preia funcţia de preşedinte al Consiliului de Stat, din care va fi înlocuit, la 28 martie 1972, cu Henryk Jabłoński (191).

La începutul anilor '70 Polonia a cunoscut o oarecare redresare economică. Datorită creditelor străine, magazinele dispuneau de bunuri de larg consum, au apărut noi întreprinderi iar nivelul de trai al populaţiei a înregistrat o îmbunătăţire sensibilă.

Economia comunistă n-avea cum să fie, însă, eficientă; după numai câţiva ani, salariile reale s-au redus simţitor, iar penuria bunurilor de consum s-a acutizat în aceeaşi măsură. Primele semne ale crizei au apărut în 1976, când puterea comunistă a repetat greşeala făcută cu şase ani în urmă, prin creşterea bruscă a preţurilor la produsele alimentare, ceea ce a determinat greve şi manifestaţii muncitoreşti la Płock, Radom şi Ursus (în apropiere de Varşovia). În dorinţa de a da un exemplu şi a descuraja mişcările de protest, autorităţile comuniste întreprind o vastă şi nemiloasă represiune: 2.500 de arestări, mai multe sute de condamnări de la nouă luni la 10 ani de închisoare. Această dezlănţuire a puterii indignează societatea poloneză şi suscită acţiuni de solidaritate decisive pentru viitorul mişcării poloneze de opoziţie. De data aceasta muncitorimea e în avanpostul rezistenţei faţă de regimul comunist. Pentru prima dată intelectualii şi muncitorii se reunesc într-o singură structură – Comitetul de Apărare al Muncitorilor (KOR) (192). Apar, de asemenea, alte grupuri ilegale ale opoziţiei anticomuniste şi publicaţii clandestine. Acţiunile greviste s-au extins la Szczecin şi în minele de cărbuni din Silezia. În întreaga ţară, regimul totalitar se găsea în pericol. Se prefigura începutul unei greve generale a întregii societăţi.

În sprijinul Comitetului au venit sute, apoi mii de studenţi şi intelectuali, care s-au angajat să-i ajute material şi juridic pe participanţii la proteste supuşi represiunii. Ei înşişi au fost pedepsiţi din această cauză, iar unul dintre ei – studentul Stanisław Pyjas – omorât de agenţii poliţiei politice. Erau ocrotiţi însă, până la un anumit nivel, de poziţia, cunoscută atât în Polonia, cât şi în străinătate, a unor membri ai Comitetului, pe care puterea nu avea curajul să-i persecute prea brutal (193).

Realizarea KOR a fost facilitată de apropierea între "familii" de origine şi sensibilitate socio-politică diferită: "revizioniştii" grupaţi în jurul lui J. Kuron şi A. Michnik; intelectualitatea catolică (grupul Znak, animat de Jerzy Turowicz) şi intelectualitatea anti-comunistă "ce rămăsese până atunci în afara vieţii publice" (A. Smolar) (194).

Grevele din 1970 şi 1976 au discreditat *establishment*-ul polonez nu numai din punct de vedere politic, ci şi economic. Pretenţia PMUP de a reprezenta întreaga clasă muncitoare şi a veni în întâmpinarea nevoilor sale materiale se dovedea acum, mai mult ca oricând, lipsită de conţinut. Baza economică a regimului s-a subţiat considerabil, în pofida infuziei masive de credite occidentale. Acestea nu puteau să ducă la soluţionarea disfuncţionalităţilor funciare ale economiei socialiste, determinate de ineficienţa şi penuria cronică – realităţi care se vedeau acum cât se poate de clar (195).

Rolul de catalizator al societăţii civile poloneze l-a avut biserica catolică. În 1977, Adam Michnik – mult timp ostil atât Bisericii cât şi puterii – afirmă în cartea sa *Biserica şi Stânga* că, ţinând seama de contextul polonez, unica soluţie rezonabilă pentru forţele de stânga era alierea cu Biserica. În jurul acesteia – mai puternică decât oricând după alegerea ca Papă a lui Ioan Paul al II-lea în toamna lui 1978 – se strânge, la sfârşitul anilor '70, întreaga societate civilă poloneză (196). În primul său discurs pontifical din 22 octombrie 1978, noul Papă va adresa încurajarea: "Nu vă fie teamă!", care a avut efect mobilizator deosebit în rândurile populaţiei poloneze.

V. Prăbuşirea regimului comunist

1. Mişcarea "Solidaritatea"

Una din trăsăturile esenţiale ale revoluţiei anticomuniste în Polonia derivă din caracterul complex al disidenţei din această ţară, în egală măsură naţionalistă şi religioasă, rând pe rând violentă şi legalistă, revizionistă şi liberală, muncitorească şi intelectuală (197), ceea ce a conferit opoziţiei anticomuniste o amplă cuprindere, în medii şi categorii diverse din întreaga societate.

După 25 de ani de eforturi pentru "umanizarea" socialismului real, însoţite de puternice tulburări sociale (Poznan 1956, Silezia 1970), către sfârşitul anilor '70 s-a ajuns la consolidarea opoziţiei poloneze. Grevele de lungă durată – începute în februarie 1980 la Gdansk şi aproape generalizate în cursul lunii august – s-au soldat cu rezultate notabile: apariţia unui lider, Lech Walęsa; recunoaşterea, pentru prima dată într-o ţară comunistă, a unui sindicat independent, "Solidaritatea"; stabilirea de noi raporturi între stat şi societatea civilă, fondate pe un compromis şi un nou mecanism de organizare socială, demonstrate prin acordurile de la Gdansk, din 31 august (198). "Solidaritatea" s-a transformat rapid într-o amplă mişcare de masă, ajungând la aproape 10 milioane de membri, între care numeroşi membri ai partidului comunist. Era un fenomen fără precedent în întregul bloc sovietic, esenţialmente ireconciliabil cu sistemul politic comunist.

Supusă unei presiuni intense, echipa conducătoare de la Varşovia încearcă să câştige timp, lansând formule iluzorii ca programul de guvernare al noului premier Józef Pinkowski în faţa Seimului, la 5 septembrie 1980. Era vorba de îmbunătăţirea situaţiei economice şi rezolvarea celor mai stringente probleme sociale (199). Era o ofertă comunistă pentru rezolvarea crizei şi în care populaţia nu mai putea avea încredere. Programul conţinea promisiuni privind creşterea de salarii, îmbunătăţirea aprovizionării cu produse alimentare, intensificarea luptei împotriva corupţiei, dezvoltarea construcţiei de locuinţe etc. În privinţa politicii externe, Józef Pinkowski declara cu toată convingerea: "Vom dezvolta, adînci şi apăra alianţa cu Uniunea Sovietică, ca şi alianţa cu alte state socialiste, precum şi colaborarea Poloniei în cadrul Tratatului de la Varşovia şi CAER, ca pe avutul nostru cel mai de preţ" (200).

Programul dovedea falimentul total al comunismului după 35 de ani de experienţe lipsite de orice rezultat. Epoca "propagandei succesului" – cum a fost denumită perioada guvernării lui E. Gierek – lua sfârşit; în aceste împrejurări, la conducerea PMUP a fost instalat, pentru o scurtă perioadă, Stanisław Kania.

2. Legea marţială

Situaţia din Polonia se înrăutăţea constant, nemulţumirea populaţiei creştea, iar sindicatul "Solidaritatea" devenise o adevărată forţă politică alternativă. Echipa conducătoare de la Varşovia pune capăt cu brutalitate experienţei "socialismului contractual" inventat şi impus de opoziţia poloneză (201). La 18 octombrie 1981, generalul Wojciech Jaruzelski a preluat conducerea partidului, iar la 13 decembrie a dat o lovitură de stat, instituind legea marţială şi scoţând în afara legii sindicatul "Solidaritatea". Soluţia Jaruzelski a însemnat "decesul neoficial al comunismului polonez, partidul trecând pe un loc secundar şi lăsând întreaga responsabilitate a supravieţuirii regimului pe umerii unui general şi ai armatei" (202). Generalul Jaruzelski cumula preşedinţia partidului, conducerea guvernului şi portofoliul de ministru al Apărării. Succedându-i lui Kania, se prezenta ca ultima speranţă, ca singurul om capabil să restabilească ordinea din ţară, evitând o baie de sânge şi o intervenţie sovietică directă. Această teză, adoptată de majoritatea polonezilor, a fost avansată de Jaruzelski însuşi şi de către Zbigniew Brzezinski care, într-un interviu acordat televiziunii poloneze, la 13 decembrie 1990, afirma: "Pe 3 decembrie 1980, generalii Jaruzelski, Siwicki şi Hupałowski erau deja la curent cu planurile unei invazii sovietice în Polonia şi, în consecinţă, au luat decizia de a pregăti o «invazie internă» ca să împiedice intrarea trupelor Pactului de la Varşovia" (203).

Potrivit Catherinei Durandin, această teză care-l «salvează» pe Jaruzelski a fost infirmată de colonelul Ryszard Kuklinski – fost ofiţer în cadrul Statului Major polonez şi agent colaborator recrutat de CIA, scos clandestin de americani din Polonia în noiembrie 1981, pentru a fi pus la adăpost, în plină criză socială şi politică –, de sovieticii implicaţi în gestionarea crizei poloneze din 1980 – 1981, de istoricii americani care dispun de arhivele poloneze şi sovietice,

precum şi de informaţiile furnizate CIA de către colonelul "trădător al comunismului". Aceste dezvăluiri arată că "CIA ştia că, cel puţin până la plecarea informatorului său, sovieticii nu aveau cu adevărat intenţia de a declanşa o intervenţie de amploare prin care să restabilească ordinea în Polonia şi preferau să se bazeze pe tovarăşii polonezi" (204).

Proclamarea "legii marţiale" a pus capăt, pentru aproape 5 ani, experimentului "socialismului contractual". Autorităţile au arestat câteva mii de membri ai opoziţiei iar grevele au fost înăbuşite cu ajutorul armatei şi al unităţilor speciale de miliţie şi securitate. În ziua de 16 decembrie 1981 au fost ucişi nouă mineri de la mina de cărbune din Wujek. Mai mulţi reprezentanţi ai opoziţiei şi ai organizaţiilor sindicale clandestine au fost condamnaţi, în timp ce alţii au fost forţaţi să emigreze.

Deşi oficial dizolvată, "Solidaritatea" a continuat să existe prin membrii săi (în acel moment în număr de aproape 10 milioane), reuniţi în jurul nucleului conducător şi organizaţi în grupuri ad-hoc (societăţi, cluburi, cercuri) dedicate promovării unor activităţi independente, precum şi în asociaţii ale Bisericii.

Pe plan internaţional "Solidaritatea" s-a bucurat de un sprijin tot mai mare, semnificativă în acest sens fiind şi acordarea Premiului Nobel pentru Pace pe anul 1983 liderului mişcării, Lech Wałęsa.

3. Rolul Bisericii în dialogul dintre putere şi opoziţie

Perseverent şi abil, Papa Ioan Paul al II-lea nu a încetat să încurajeze liberalizarea sistemului socialist, privilegiind Polonia, ale cărei probleme le cunoştea, şi ştia că poate servi de model şi catalizator unei mutaţii generale. Prin intermediul clerului naţional, cât şi al statelor occidentale, Roma a încurajat soluţiile de compromis între "Solidaritatea" şi Partidul Comunist (205). O influenţă deosebită asupra stării de spirit a populaţiei au avut-o cele două pelerinaje ale Papei Ioan Paul al II-lea în Polonia (1983 şi 1987) care au oferit contacte cu Lech Wałęsa şi ceilalţi lideri ai "Solidarităţii".

În ziua de 19 octombrie 1984, preotul Jerzy Popiełusko, paroh al bisericii Św. Stanisław Kostek din Varşovia, a fost asasinat de funcţionari ai Ministerului Afacerilor Interne. Pentru milioane de polonezi jertfa acestuia avea semnificaţia unui martiraj în slujba

idealurilor "Solidarității". Funcționarii asasini ai preotului Popiełusko aveau să fie judecați și pedepsiți cu sancțiuni privative de libertate, iar șefii acestora înlăturați din funcțiile ce le dețineau în conducerea Ministerului Afacerilor Interne. Era primul caz într-o țară socialistă când funcționari ai aparatului securității erau pedepsiți cu închisoarea pentru "exces de zel" în activitățile de poliție politică.

În anii `80, Biserica a jucat un rol deosebit în medierea raporturilor opoziției cu puterea comunistă, reprezentanți ai Episcopatului polonez având inițiativa în realizarea fiecărui moment mai important al acestui dialog (206).

4. Influența gorbaciovistă asupra evoluțiilor din Polonia

După accederea la putere a lui Mihail Gorbaciov în URSS, în anul 1985, "perestroika" și "glasnost" au avut o influență notabilă asupra reformelor din Polonia, Jaruzelski beneficiind de sprijinul total și declarat al liderului sovietic. Acest fapt este evidențiat de măsurile întreprinse de echipa Jaruzelski, în spiritul demersului gorbaciovist, pentru redresarea situației economice dificile, prin amorsarea unei reforme globale a sistemului. Regimul de la Varșovia se confrunta, însă, cu o situație absolut excepțională într-o țară comunistă, și anume existența unei opoziții puternice și organizate reprezentate de sindicatul "Solidaritatea". În aceste condiții, măsurile întreprinse de echipa Jaruzelski au avut un caracter inovator, fiind specifice Poloniei.

Așa cum arăta istoricul Jean-François Soulet, "W. Jaruzelski nu trebuie considerat doar un discipol sârguincios al gorbacioviștilor, ci și un maestru al lor. În această perioadă de elaborare a unui nou sistem socialist, Polonia a fost mai mult un laborator experimental – în care s-au testat soluții instituționale de compromis între Partid și societatea civilă – decât un simplu câmp de aplicare a programului lui Gorbaciov" (207).

Referitor la relațiile cu Gorbaciov, Jaruzelski nota în *Memoriile* sale: "Ne unea un fel de complicitate. Într-o zi Gorbaciov mi-a spus: «Eu și cu tine ne aflăm în cea mai dificilă situație... aceea a oamenilor aflați la mijloc. Ne lovesc din toate părțile...»" (208).

Jaruzelski era contestat în Partid, atât de stânga, cât și de dreapta. Conservatorii din Partid se dezlănțuiseră, acuzîndu-l că "a vândut socialismul, că a revizuit marxism-leninismul, că a cedat în

fața unei Biserici catolice atotputernice și, mai ales, că a prejudiciat poziția nomenclaturii în sistemul politic". În cele din urmă, el a reușit să se impună, lovind în dreapta (eliminarea lui S. Grabski, S. Kociołek, a generalului Milewski, responsabil cu securitatea) și în stânga (îndepărtarea lui T. Fiszbach și M. Jagielski, favorabili unei deschideri spre sindicatul "Solidaritatea"). Dar partida nu a fost niciodată câștigată definitiv (209).

Pe măsura adâncirii crizei economice (către sfârșitul anilor '80 datoria externă atinsese 35 miliarde dolari) și a urmărilor în plan social – ce amenințau să facă societatea poloneză neguvernabilă, cât și pe fondul presiunilor din exterior, echipa conducătoare de la Varșovia s-a arătat mai tolerantă față de "Solidaritatea". În 1986 a fost decretată amnistia politică, Polonia devenind astfel cea dintâi și cea de pe urmă țară comunistă fără deținuți politici, și a fost creat un consiliu consultativ pe lângă președintele Consiliului de Stat, deschis reprezentanților societății civile. De asemenea s-a produs o anumită relaxare a cenzurii și a legislației privitoare la dreptul de asociere (tolerarea "cluburilor de dezbateri"), alegerea primarilor de către populație și diminuarea birocrației (210). În domeniul economic, măsurile sunt similare cu cele preconizate de Mihail Gorbaciov în Uniunea Sovietică: sporirea autonomiei întreprinderilor față de administrația centrală; introducerea treptată a mecanismelor pieței libere; consolidarea sectorului privat industrial; revizuirea legislației în sensul creării de întreprinderi mici și mijlocii prin intermediul unor societăți comune ("joint-ventures") (211). Deși nu creau o economie de piață, măsurile preconizate configurau premisele de bază ale acesteia.

5. Referendumul din 30 noiembrie 1987

Atacată vehement de conservatorii din partid pentru noua orientare politică și dorind ca sprijinul din exterior (atât din partea lui Gorbaciov, cât și a statelor occidentale) să fie dublat de unul intern, echipa lui Jaruzelski a supus noile reforme unui referendum popular (30 noiembrie 1987), ale cărui rezultate urmau să fie raportate la numărul de înscriși. Deși a fost un eșec, referendumul a evidențiat, o dată în plus, necesitatea compromisului puterii cu opoziția. Faptul a devenit și mai evident în condițiile valurilor de greve care au zguduit Polonia în 1988 (212).

6. Pregătirea şi desfăşurarea "mesei rotunde"

Fundalul 1988 – 1989 a fost deosebit de propice pentru resuscitarea societăţii civile poloneze Prăbuşirea economică, presiunile occidentale crescânde, cumulate, la nivel interior, cu agitaţiile populaţiei, şi mai ales sprijinul vizibil al bisericii catolice pentru "Solidaritatea" – toate acestea l-au constrâns pe generalul W. Jaruzelski să deschidă negocierile cu sindicatele şi să adopte calea concesiilor (213). El a tatonat mai întâi poziţia Moscovei pe timpul vizitei lui Gorbaciov în Polonia, la 11 – 15 iulie 1989. A rezultat, fără echivoc, faptul că Gorbaciov nu era adeptul doctrinei Brejnev (214), ceea ce însemna, implicit, asigurarea că URSS nu va interveni în vreun fel împotriva suveranităţii statului polonez.

Luând în calcul că violenţa nu mai putea constitui o soluţie pentru regim şi nici gesturile timide de deschidere operate până atunci nu mai erau în măsură să ofere satisfacţie opoziţiei, la 26 august 1988 autorităţile au propus o "masă rotundă" opozanţilor "care respectă ordinea legală şi constituţia". La 31 august, Lech Walesa s-a întâlnit cu generalul Czesław Kiszczak, ministrul de Interne, în acest sens (215).

La 10 septembrie "Solidaritatea" şi-a exprimat acordul în legătură cu desfăşurarea "mesei rotunde", iar la 16 octombrie, într-o suburbie a Varşoviei (Magdalenka) a avut loc prima întâlnire între reprezentanţii puterii (Kiszczak), "Solidarităţii" (Wałesa), şi ai bisericii catolice.

Întrucât ideea "mesei rotunde" nu era agreată de toţi exponenţii puterii, regimul a întreţesut declaraţiile în favoarea sa cu provocări: mai întâi declanşarea de către purtătorul de cuvânt al guvernului, Jerzy Urban, a unei campanii de presă vizând discreditarea liderilor "Solidarităţii", apoi închiderea legendarelor – de acum – şantiere navale "Lenin" din Gdansk, urmată de intervenţia în forţă, la 11 noiembrie, a trupelor ZOMO împotriva celor care demonstrau paşnic cu ocazia împlinirii a şapte decenii de la dobândirea independenţei Poloniei (216). Mesajul categoric al premierului britanic Margaret Thacher de la sfârşitul vizitei la Varşovia, în noiembrie 1988, după întâlnirea cu Lech Wałesa – ignorarea "Solidarităţii" ar fi un dezastru (217) – precum şi vizita celui din urmă la Paris, la Conferinţa Premiului Nobel, unde s-a

întâlnit cu disidentul sovietic Andrei Saharov (9 - 12 decembrie), aveau să demonstreze noului guvern polonez condus de Mieczysław Rakowski (fost redactor-şef al cotidianului "Polytika") necesitatea schimbării atitudinii faţă de sindicatul liber (218).

Oficialităţile comuniste de la Varşovia se menţineau încă pe o poziţie ezitantă faţă de "Solidaritatea"; deşi "masa rotundă" figura pe ordinea de zi, cea de-a X-a Plenară a CC al PMUP, începută la finele lui decembrie, nu s-a pronunţat asupra ei. Un prim pas către relegalizarea "Solidarităţii" s-a făcut abia la 18 ianuarie 1989, când CC al PMUP a adoptat rezoluţia privind recunoaşterea pluralismului sindical în schimbul unei participări a Partidului Comunist la alegerile legislative anticipate din mai 1989. De altfel, negocierile care aveau să înceapă se vor desfăşura în afara cadrului legal: aşa cum nu a existat o delegare a autorităţii partidului-stat către grupul negociatorilor guvernamentali, tot aşa liderii opoziţiei nu au avut, oficial, mandatul societăţii civile (219).

"Masa rotundă" s-a ţinut în perioada 6 februarie - 5 aprilie 1989, între reprezentanţi ai puterii politice (PMUP, Uniunea Democratică, Partidul Ţărănesc Unit) şi cei ai Sindicatului Independent "Solidaritatea". Alţi opozanţi, mai radicali, nu au fost acceptaţi la discuţii, încât şi azi se consideră neangajaţi faţă de obligaţiile asumate de părţi atunci.

Discuţiile au început la Palatul Namiestników (în prezent reşedinţa preşedintelui Republicii) din Varşovia, cu 57 de persoane, reprezentând guvernul şi sindicatul "Solidaritatea". Au prezidat profesorii Władysław Findeisen şi Aleksander Gieysztor. Observatori din partea Episcopatului polonez au fost arhiepiscopul Bronisław Dąbrowski şi preotul Alojzy Orszulik (220).

În urma negocierilor purtate s-a ajuns la un compromis, în ziua de 5 aprilie 1989 fiind semnate documentele "mesei rotunde". Cel mai important dintre acestea era înţelegerea politică, în baza căreia întregul mecanism al "Solidarităţii" (Solidaritatea Rurală, Asociaţia Independentă a Studenţilor etc.) a fost repus în legalitate (221). Înţelegerea mai prevedea restructurarea cadrului instituţional al guvernului, limitarea prerogativelor preşedintelui, care trebuia ales de Adunarea Naţională, adică Senatul şi Seimul (camera inferioară) la un loc. Senatul era liber ales, iar Seimul avea nevoie de o majoritate de două treimi pentru a trece de veto-ul Senatului în promulgarea legilor. S-a stabilit ca, la primele alegeri parlamentare, 55% din locurile în Seim să revină coaliţiei comuniste, alcătuită din

PMUP şi aliaţii acestuia Ministerele cheie (al Apărării şi al Afacerilor Interne) reveneau reprezentanţilor comunişti, însă opoziţia îşi putea publica propriile ziare şi avea acces limitat la radio şi televiziune, controlate în continuare de stat (222).

7. Însemnătatea "mesei rotunde" pentru tranziţia poloneză

Înţelegerea convenită în cadrul "mesei rotunde" a avut o însemnătate crucială pentru tranziţia la societatea democratică din Polonia. Între arhitecţii acestei înţelegeri s-au aflat, din partea societăţii civile: Lech Wałęsa, Zbigniew Bujak, Władysław Frasyniuk, Bronisław Geremek, Lech Kaczynski, Tadeusz Mazowiecki, Adam Michnik şi Andrzej Stelmachowski, iar din partea puterii comuniste: gen. Wojciech Jaruzelski, Władysław Baka, Stanisław Ciosek, gen. Czesław Kiszczak, Aleksander Kwasniewski şi Janusz Reykowski (223).

"Ţara ereticilor politici" – cum a fost numită Polonia la Kremlin chiar şi în perioada Gorbaciov – a putut face astfel demonstraţia unei revoluţii care, chiar dacă nu era de "catifea", n-a căzut nici în extrema violenţei incontrolabile, cu urmări atât de nefericite, cum s-a dovedit a fi România pentru imaginea ei în lume.

Prin înţelegerea elitelor şi efortul comun de a găsi soluţii negociate problemelor cu care se confrunta societatea poloneză, cele două "tabere" – aripa moderată a puterii şi cea moderată a opoziţiei – s-au apropiat, fiind puse astfel bazele viitoarei clase politice poloneze postcomuniste.

Spiritul "mesei rotunde" a marcat întreaga evoluţie a situaţiei interne din Polonia, în epoca postcomunistă, impunând o anumită etică în raporturile dintre forţele politice, fapt definitoriu şi astăzi pentru societatea poloneză.

Experimentul "mesei rotunde" a avut o înrâurire considerabilă asupra evenimentelor din ţara vecină, Ungaria, ca un adevărat model al tranziţiei negociate.

8. Primele alegeri libere

Potrivit înțelegerii, primele alegeri legislative libere și democratice au avut loc la 4 iunie 1989, când Comitetul Civic "Solidaritatea" a obținut toate mandatele din Seim (161) și 92 din cele 100 mandate pentru Senat. La turul doi al scrutinului, din 11 iunie 1989, "Solidaritatea" a mai câștigat 7 mandate, din cele 8 rămase vacante (224). Astfel, victoria opoziției a fost totală, criza vechiului sistem devenind evidentă.

Rezultatele alegerilor au generat nemulțumire profundă, apatie și pesimism în rândurile cadrelor PMUP, manifestată, în unele cazuri, prin depunerea carnetelor de partid. "Unii membri de partid au votat pentru reprezentanții opoziției, iar în armată circa 60% dintre militari au votat împotriva listei naționale, respectiv contra coaliției pe care se găsea de altfel și ministrul Forțelor Armate, Florian Siwicki" (225). A început să se pună tot mai acut problema împărțirii puterii între comuniști și "Solidaritatea". În această privință este relevant articolul "Președintele vostru, premierul nostru", publicat de Adam Michnik în ziarul "Gazeta Wyborcza", în iulie 1989 (226).

9. Alegerea președintelui

În condițiile în care unii deputați ai coaliției guvernamentale nu mai erau dispuși să voteze automat pentru Jaruzelski, considerându-l răspunzător, în mare măsură, pentru concesiile făcute opoziției la masa rotundă și rezultatele slabe obținute la alegerile parlamentare, câțiva deputați proeminenți ai "Solidarității" au așteptat numărarea voturilor și și-au invalidat în mod deliberat propriile voturi pentru a asigura alegerea, la limită, a lui Jaruzelski, la 19 iulie 1989 (227). La această opțiune comună s-a ajuns pe baza concluziei trase atât de opoziție, cât și de forțele coaliției, că nu există o altă personalitate capabilă să păstreze echilibrul de forțe și să evite aruncarea țării în haos (fostul ministru de interne, Czeslaw Kiszczak, recomandat de Jaruzelski însuși, fiind considerat prea compromis) (228).

10. Formarea noului guvern

Acelaşi spirit de c ncordie a dominat şi demersurile pentru alcătuirea noului guvern. Ca urmare a negocierilor purtate, la 24 august 1989, Tadeusz Mazowiecki – personalitate proeminentă a intelectualităţii catolice, reprezentant al aripii moderate din sânul "Solidarităţii", redactor-şef al cotidianului sindicatului, "Tygodnik Solidarności" şi consilier al lui Walęsa – a fost numit prim-ministru. Evenimentul avea o însemnătate epocală, Mazowiecki fiind primul premier necomunist într-o ţară membră a Pactului de la Varşovia. În legătură cu formarea unui guvern condus de "Solidaritatea", cu minoritate comunistă, a existat un acord prealabil exprimat de preşedintele sovietic Gorbaciov (229).

Noul executiv a fost format din reprezentanţi ai grupărilor: Comitetul Civic "Solidaritatea", Partidul Ţărănesc Unit, Uniunea Democratică şi 5 miniştri din PMUP. Din cele 23 de portofolii, 12 – inclusiv cel de Finanţe, încredinţat lui Leszek Balcerowicz, un adept al "terapiei de şoc" – la care se adăuga portofoliul de premier, reveneau "Solidarităţii"; comuniştilor le-au revenit, pe lângă cele două ministere negociate la masa rotundă, al Apărării şi de Interne, Transporturile şi Comerţul Exterior (230). Componenţa guvernului T. Mazowiecki a fost prezentată Seimului la 12 septembrie 1989. Semnificativ rămâne consensul exprimat cu acest prilej de preşedinţii grupurilor parlamentare P.M.U.P. şi "Solidaritatea", M. Orzechowski şi Bronislaw Geremek, privitor la înlocuirea lozincii "Preşedintele vostru, premierul nostru" cu lozinca "Preşedintele, premierul şi guvernul sunt ai noştri, ai tuturor" (231).

La 29 decembrie 1989, Seimul a adoptat amendamente la Constituţia din 1952, în virtutea cărora denumirea oficială a statului a devenit "Republica Polonă", definită ca "stat de drept, democratic, în care puterea supremă aparţine poporului şi este exercitată de către reprezentanţii săi, aleşi în Seim, Senat, precum şi în organele locale autonome" (232).

Partidul Comunist a intrat într-o criză profundă, în zilele de 27 – 29 ianuarie 1990 având loc ultimul său congres, care a adoptat hotărârea de autodizolvare. Delegaţii la congres au constituit două noi partide: Social-Democraţia Republicii Polone (SdRP) şi Uniunea Social-Democrată (USD) (233).

11. Sprijinul Occidentului

Urmărind îndeaproape evoluțiile novatoare din Polonia, țările occidentale, îndeosebi SUA, s-au implicat activ în sprijinirea opoziției poloneze și, ulterior, a noului guvern democratic polonez. În sprijinul realizării țelurilor electorale și politice ale "Solidarității", Congresul SUA a aprobat pentru anul bugetar 1989 alocarea a 3 milioane de dolari (față de 2 milioane în 1988 și 1 milion în 1989), la care se adăugau fondurile colectate de statul vest-german, de fundațiile private americane, de sindicatele americane, vest-germane, italiene și belgiene și birourile "Solidarității" din Bruxelles (numai în primele cinci luni ale anului acestea din urmă reușiseră să strângă 300.000 de dolari) (234).

O dată cu victoria "Solidarității" în alegerile din iunie 1989, Occidentul a trecut la normalizarea rapidă a raporturilor cu statul polonez, punând capăt perioadei de restricții economico-financiare și izolare politico-diplomatică, inaugurată în relațiile cu Varșovia după instituirea legii marțiale. Un rol decisiv l-au avut vizitele pe care Jaruzelski, în calitate de președinte al Consiliului de Stat al RP Polone le-a efectuat în Belgia și Marea Britanie (9 – 11 iunie), și vizitele președinților Franței și SUA, François Mitterand și George Bush, făcute în Polonia la mai puțin de o lună distanță (14 – 16 iunie, respectiv 9 – 11 iulie). Cu aceste ocazii au fost date publicității declarații de sprijinire a Poloniei, au fost semnate convenții și acorduri, a fost anunțată lansarea unor importante programe economice și financiare menite să ajute depășirea gravei crize economice și să faciliteze acomodarea țării, cu costuri cât mai mici, la programele instituțiilor financiare internaționale de macrostabilizare economică. Prin vocea autorizată a premierului Margaret Thatcher, Marea Britanie se oferea să aibă un rol constructiv în discuțiile referitoare la problemele financiare ale Poloniei în cadrul FMI. Un "argument prospectiv" îl reprezenta suma de 25 milioane lire sterline oferită de guvernul britanic pe timp de 5 ani, în tranșe anuale de 5 milioane pentru pregătirea managerilor polonezi. Totodată, Londra sprijinea reeșalonarea – în termene favorabile – a debitului Poloniei, în cadrul Clubului de la Paris, iniția acțiuni în cadrul Comunității Economice Europene (CEE) pentru liberalizarea comerțului cu Polonia și eliminarea limitărilor cantitative discriminatorii în schimburile comerciale reciproce. Marea Britanie se angaja, de asemenea, să încurajeze "și conducerile altor țări în efortul de coparticipare la

asistența financiară a reformelor din Polonia" (235). Premierul belgian Wilfried Martens a declarat că va acționa ca "purtător de cuvânt al Poloniei" în cadrul CEE, iar președintele Comisiei CEE, Jacques Delors, a ținut să sublinieze hotărârea CEE de a traduce în viață documentele semnate cu Polonia la 22 mai (236).

Pe timpul vizitei la Varșovia, președintele Franței, Francois Mitterand a declarat că este gata să reprezinte interesele Poloniei față de statele occidentale și îndeosebi cele din CEE. Cu acest prilej L. Walęsa a solicitat Franței un ajutor de 10 miliarde de dolari în decurs de 3 ani. Mitterand a declarat că va analiza memoriul respectiv și a subliniat că este vorba de o participare în domeniul industriei, al investițiilor comune (237).

La rândul său, președintele George Bush a declarat că va acționa în cadrul întâlnirii de la Paris a celor 7 state industrializate occidentale pentru coordonarea eforturilor în a acorda ajutor Poloniei, va cere Congresului american acordarea a 100 milioane dolari pentru dezvoltarea sectorului particular al agriculturii poloneze, va îndemna Banca Mondială să acorde 325 milioane de dolari pentru dezvoltarea agriculturii și industriei alimentare poloneze, va solicita Occidentului să reeșaloneze cele 5 miliarde de dolari din datoria poloneză, va cere Congresului american să acorde 15 milioane de dolari pentru conservarea bunurilor culturale din Cracovia și pentru lucrări de protecție din punct de vedere ecologic a zonei Cracovia (238). În timpul vizitei s-au semnat două acorduri economice de reeșalonare a debitului polonez față de SUA, în valoare de 940 milioane dolari. și alocarea a 100 milioane dolari pentru pregătirea personalului de conducere polonez în economie. Arătând că "Statele Unite sprijină înțelegerea «mesei rotunde» și aplaudă înțelepciunea, rezistența, răbdarea unuia din marii conducători ai Poloniei – Lech Walęsa", președintele american s-a referit la "Solidaritatea" ca la "mișcarea care a urnit imaginația umanității", recunoscând că "autoritățile poloneze au dat dovadă de înțelepciune, de abordare creatoare și curaj, făcând acești pași istorici". Apreciind relațiile polono-americane drept "ceva mai mult decât relații diplomatice, ceva în genul unei legături de familie". George Bush a încredințat Poloniei misiunea de avanpost al inițierii procesului de lichidare a ordinii democrațiilor populare: "Polonia este acolo unde a început cel de-al II-lea război mondial. Polonia este acolo unde – și pentru care – a început Războiul Rece și exact aici, în Polonia, putem începe unificarea Europei. Stă în puterea noastră să ajutăm la lichidarea

acestei diviziuni. Nu-mi pot închipui un popor mai bun, mai capabil. căruia i s-ar putea încredința această misiune" (239).

Pe măsură însă ce tranziția politică devenea o certitudine în Polonia, declarațiile americane de ajutor economico-financiar au devenit tot mai reținute (240).

Capitolul VI

Polonia după 1990

I. Repere ale tranziției

La al doilea Congres al "Solidarității" (19 – 24 aprilie 1990), Lech Wałęsa a fost reales președinte al sindicatului liber, cu acest prilej anunțându-și intenția de a candida la funcția supremă în stat.

La alegerile prezidențiale din 9 decembrie 1990, L. Wałęsa a obținut o victorie decisivă, în al doilea tur de scrutin revenindu-i peste 74% din voturi. El a instaurat un gen de "consiliu consultativ" pe lângă președinția Republicii, compus din reprezentanții fiecărui partid de pe eșichierul politic, de la dreapta până la foștii comuniști.

Noul guvern, condus de Krzysztof Bielecki, avea în componență reprezentanți ai Uniunii Creștin-Naționale, Alianța Centrului, Congresul Liberal-Democratic, precum și tehnocrați și independenți. Leszek Balcerowicz și-a păstrat funcția de viceprim-ministru și ministru al Finanțelor pe care o deținea încă din septembrie 1989. El a avut un rol decisiv în democratizarea Poloniei, coordonarea programului de reformă economică, stoparea hiper-inflației și crearea condițiilor de trecere la economia de piață, adoptat de Seim, la 28 decembrie 1989.

Cele 14 "legi Balcerowicz" – asupra cărora Seimul polonez a lucrat aproape neîntrerupt în ședințe de zi și de noapte, mai multe săptămâni în toamna anului 1989 – au constituit axul legislativ al reformei și ele au fost respectate de toate guvernele care s-au succedat la conducerea Poloniei, de la cel condus de Tadeusz Mazowiecki până la actualul executiv în frunte cu Marek Belka.

Ca un element grăitor pentru coerența și continuitatea aplicării reformelor este fenomenul atragerii în diverse posturi din eșaloanele secundare ale executivului – în guvernele Mazowiecki, Bielecki, Olszewski și Hanna Suchocka – a unor tehnocrați, cunoscuți ca foști comuniști, dar care aveau o experiență verificată în dirijarea unor domenii de specialitate, ceea ce a dus la evitarea în bună măsură a diletantismului și improvizațiilor.

Prin aplicarea consecventă a "legilor Balcerowicz", care reglementau liberalizarea comerțului și a investițiilor, privatizarea și

reprivatizarea, au fost puse bazele creării mecanismelor economiei de piață, asigurându-se totodată premisele integrării Poloniei în structurile europene şi euroatlantice.

Într-un interviu publicat de revista "22" în aprilie 1997, Leszek Balcerowicz explica raţiunile "terapiei de şoc" a reformei astfel: "Când vorbim despre transformarea economiei sau chiar a sistemului, trebuie să acţionăm foarte rapid, pentru că socialismul nu poate fi modificat cu paşi mici. El este un centru de gravitaţie foarte puternic şi dacă ai ieşit doar puţin din el rişti să fii atras înapoi în scurt timp. De aceea, primele schimbări trebuie să fie cât mai mari, pentru a schimba logica întregului sistem". Politica financiară a Poloniei în prima perioadă a fost subordonată ideii de oprire a inflaţiei: "Pentru a stopa inflaţia a trebuit să tăiem din cheltuieli, mai ales în ce priveşte subvenţiile pentru industrie". În România, a arătat Leszek Balcerowicz, subvenţionarea continuă sub formă vizibilă sau ascunsă (de către Banca Naţională), prin credite ieftine acordate industriei neperformante, iar acest lucru afectează echilibrul financiar al ţării. Întrebat dacă se poate vorbi despre o "lecţie poloneză" în aplicarea reformei, Leszek Balcerowicz a spus: "Nu avem pretenţia de a se vorbi despre o lecţie poloneză. Polonia este însă o dovadă a eficienţei unor lucruri teoretice. Economia aplicată se poate compara cu medicina. Medicina este pe de o parte lista bolilor, iar pe de alta lista celor mai bune tratamente. Ştim că în medicină există şi boli incurabile. După părerea mea însă, în economie toate bolile pot fi tratate când din punct de vedere politic este posibilă aplicarea anumitor terapii" (241).

Spiritul "mesei rotunde" este relevant şi în privinţa alternativei la putere ca expresie autentică a democraţiei.

După demisia guvernului Bielecki – în urma disensiunilor din coaliţie – la 23 decembrie 1991 a fost investit un nou Cabinet, condus de Jan Olszewski (Alianţa Centrului) şi alcătuit din reprezentanţi ai Uniunii Creştin-Democrate, Alianţa Centrului, Alianţa Ţărănească (PL) şi independenţi. La 26 mai 1992, preşedintele Lech Walęsa a retras sprijinul pentru guvernul Olszewski, considerând că aplicarea hotărârii Seimului privind "lustraţia" afectează interesul de stat al Poloniei, încât la 4 iunie 1992, la propunerea sa, Seimul a demis guvernul.

În ziua de 5 iunie 1992, Waldemar Pawlak (Partidul Ţărănesc Polonez – PSL) a fost însărcinat cu formarea unui nou guvern, dar nu

a întrunit sprijinul parlamentar, trebuind să renunțe la misiunea încredințată după numai 33 de zile.

La 10 iulie 1992, Seimul a investit-o pe Hanna Suchocka în funcția de prim-ministru, susținută de "Coaliția celor 8": Uniunea Creștin-Națională (ZChN) Alianța Țărănească (PL), Partidul Țărănesc-Creștin (SLC), Partidul Democraților Creștini (PCD), Sindicatul "Solidaritatea" (NSZZ), Uniunea Democratică (UD), Congresul Liberal-Democrat (KLD) și Programul Economic Polonez (PPG). Dar la 27 mai 1993, Grupul parlamentar "Solidaritatea" a retras sprijinul pentru guvernul Suchocka, introducând în Seim moțiunea de cenzură.

În alegerile legislative de la 19 septembrie 1993 au ieșit învingătoare forțele postcomuniste: Alianța Stângii Democrate (SLD) – 20%, Partidul Țărănesc Polonez (PSL) – 15%. Cele 10 procente ale Uniunii Democrate (UD), 7 procente ale Uniunii Muncii (UP) și cele 5 procente întrunite de Confederația Polonia Independentă (KPN) și Blocul Apartinic de Sprijinire a Reformei (BBWR) au demonstrat pierderea sprijinului populației de către noua elită politică de dreapta. Coaliția parlamentară s-a constituit din Alianța Stângii Democrate și Partidul Țărănesc Polonez, care au format guvernul condus de Waldemar Pawlak, investit la 26 octombrie 1993. Portofoliile Apărării, Afacerilor Externe și Afacerilor Interne au fost ocupate de independenți, numiți de președintele Walęsa.

În urma nemulțumirilor din rândul Alianței Stângii Democrate și a disensiunilor cu președintele Lech Walęsa, Seimul a retras, la 1 martie 1995, sprijinul pentru primul ministru W. Pawlak.

Alegerile pentru organele locale s-au desfășurat în luna iunie 1994, când Alianța Stângii Democrate și Uniunea pentru Libertate au obținut cele mai multe voturi.

La 4 martie 1995 a fost investit guvernul Jożef Oleksy, susținut de aceeași coaliție.

Semnificativă pentru tranziția din Polonia este ascensiunea lui Aleksander Kwasniewski, fost lider al tineretului comunist. La alegerile din 19 noiembrie 1995, el l-a învins categoric pe Walęsa, devenind președintele Republicii. Explicând cauzele victoriei lui Kwaśniewski în alegeri, publicistul Bogumil Luft (fost ambasador al Republicii Polone în România, între anii 1993 – 1999) arăta: "Multor politicieni, legați anterior de mișcarea de rezistență împotriva comunismului, li s-a părut că autoritatea obținută atunci, care le permitea să exercite o conducere morală și politică în timpul luptei pentru democrație, le va asigura un loc sigur în cadrul noii elite. În

schimb, societatea a încetat să mai aştepte de la politicieni o conducere morală şi ideologică. Alegătorii au început să-i sprijine pe cei care, cu multă eficienţă, deşi nu întotdeauna cu adevăr, le trezeau speranţe că vor rezolva cel mai bine anumite probleme concrete. Din această cauză, de exemplu, marele erou naţional Lech Walęsa a pierdut alegerile pentru cel de-al doilea mandat prezidenţial, în favoarea unui tânăr şi energic fost membru activ al partidului comunist, Aleksander Kwaśniewski. Walęsa, conducătorul carismatic al luptei împotriva comunismului, s-a dovedit a fi un preşedinte (...) incapabil să funcţioneze corect în cadrul mecanismelor democratice. Astăzi, se află la marginea vieţii publice. Kwaśniewski, fost comunist, acţionează raţional şi înţelege foarte bine mecanismele democratice" (242).

La 19 decembrie 1995, ministrul Afacerilor Interne Andrzej Milczanowski a sesizat Procuratura Militară Generală, solicitându-i să înceapă urmărirea penală împotriva primului ministru Jożef Oleksy, acuzat de a fi colaborat cu serviciile de spionaj sovietice şi ruse. Faptul a provocat agitaţie pe scena politică poloneză şi în mass media; s-a acreditat ideea că scandalul a fost o manevră a Moscovei pentru obstrucţionarea intrării Poloniei în NATO.

La 24 ianuarie 1996, Jożef Oleksy şi-a prezentat demisia. Din spirit de solidaritate, Social Democraţia Republicii Polone l-a ales pe Oleksy, cu cvasiunanimitate, preşedinte al partidului.

Noul guvern, condus de Włodzimierz Cimoszewicz, susţinut de aceeaşi coaliţie, a fost format la 7 februarie 1996. Din cabinetul Cimoszewicz au făcut parte, de asemenea, şi câţiva specialişti independenţi.

Pe scena politică poloneză apare în acest timp Acţiunea Electorală Solidaritatea (A.W.S.), întrunind majoritatea formaţiunilor de dreapta: Sindicatul liber "Solidaritatea", Alianţa Centrului (PC), Uniunea Creştin-Naţională (ZChN), Confederaţia Polonia Independentă (KPN) – Adam Słomka, Federaţia Asociaţiilor Familiilor Catolice (FSRK), Mişcarea Celor O Sută, Confederaţia Polonia Independentă (KPN) – Leszek Moczulski şi Mişcarea "Solidari în Alegeri" (SWW).

Alegerile legislative din septembrie 1997 au fost câştigate de Acţiunea Electorală Solidaritatea. Ca urmare, noua coaliţie guvernamentală a fost formată din forţele de centru-dreapta: Acţiunea Electorală Solidaritatea şi Uniunea pentru Libertate. Guvernul

investit la 11 noiembrie 1997 a fost condus de Jerzy Buzek, reprezentant al "Solidarității".

La alegerile prezidențiale din octombrie 2000, Aleksander Kwaśniewski a câștigat un nou mandat, pentru cinci ani, obținând confortabil, din primul tur de scrutin, 53% din voturi, în timp ce principalul său contracandidat, Lech Wałęsa, a avut doar 1% din voturi.

În urma alegerilor legislative din 23 septembrie 2001, forțele politice de stânga au revenit din nou la putere, coaliția formată din Alianța Stângii Democrate (SLD) și Uniunea Muncii (UP) obținând 44 la sută din voturi, ceea ce a însemnat 232 de mandate din totalul de 460 în Seim și 81 din cele 100 ale Senatului. Coaliția catolică de dreapta a premierului Jerzy Buzek n-a reușit să obțină nici măcar minimul de voturi necesare pentru a fi reprezentată în Parlament. Noul premier a devenit Leszek Miller, liderul SLD.

Astfel, la 12 ani de la căderea comunismului, echilibrul de forțe s-a schimbat în Polonia: stânga atât de hulită cu ani în urmă revine triumfal la putere, în timp ce alianța "Solidaritatea", cu profunde rezonanțe în lupta polonezilor împotriva comunismului, își pierde actualitatea, demonstrând că timpul retoricii anticomuniste, al competiției ideologice polarizate a trecut.

De altfel, "schimbarea la față" a foștilor comuniști a devenit extrem de evidentă în Polonia: atât Alianța Stângii Democrate, cât și Uniunea Muncii sunt formațiuni politice pro-europene și au un program politic cu un pronunțat caracter liberal.

Ca urmare a retragerii Partidului Țărănesc Polonez (PSL) din coaliția de guvernământ (martie 2003) și a măsurilor impopulare ale cabinetului Miller pentru ca Polonia să poată adera la Uniunea Europeană, în martie 2004 s-a ajuns la scindarea Alianței Stângii Democrate (SLD), din care s-a desprins un grup de 30 de deputați care au înființat o nouă formațiune de centru-stânga, Social-Democrația poloneză (SDPL). Leszek Miller s-a retras de la președinția SLD și a demisionat din funcția de prim-ministru, fiind înlocuit de Marek Belka.

Experiența poloneză în tranziția la sistemul democratic prezintă o utilitate incontestabilă pentru România, având în vedere similitudinea problemelor cu care se confruntă cele două țări, cât și pozițiile asemănătoare pe plan geostrategic. De asemenea, un argument important în această privință îl constituie interesul comun

al României şi Poloniei pentru dezvoltarea relaţiilor bilaterale, cât şi de conlucrare în realizarea obiectivelor de politică externă.

II. Coordonate ale politicii externe poloneze

1. Integrarea europeană şi euro-atlantică

Spiritul "mesei rotunde" se regăseşte în consecvenţa şi continuitatea politicii externe a Poloniei, în perioada tranziţiei la sistemul democratic, având ca obiectiv prioritar integrarea în structurile europene şi euroatlantice. Acesta explică în mare măsură succesele politicii externe poloneze, concretizate, în principal, în primirea în NATO (martie 1999) şi integrarea în UE (mai 2004).

În Polonia procesul de pregătire pentru aderare s-a desfăşurat încă de la schimbarea sistemului politic (în 1989). Atunci, noile autorităţi democratice de la Varşovia şi-au dat seama că obiectivul firesc al politicii externe, în concordanţă cu interesele reale ale ţării, îl constituie integrarea în Comunitatea Economică Europeană.

În decembrie 1989 Consiliul de Miniştri al CEE a decis să ajute Polonia şi Ungaria prin aplicarea programului PHARE.

La 16 decembrie 1991 a fost semnat tratatul de asociere, cu perspectiva clară ca Polonia să devină membră a Comunităţii Economice Europene.

Această orientare a dus la realizarea a două forme de cooperare regională cu un real impact asupra procesului integrării: Grupul de la Vişegrad (1991, Polonia, Cehia, Ungaria şi Slovacia) şi Triunghiul de la Weimar (Franţa, Germania şi Polonia). Prima reînvia tradiţiile dreptei interbelice din cadrul colaborării între ţările cuprinse între Marea Baltică şi Marea Neagră; cea de-a doua era menită să demonstreze Europei că ţări de îndelungată rivalitate istorică (Franţa – Germania, de o parte, şi Germania – Polonia, de altă parte) pot constitui exemple de colaborare în efortul de obţinere a stabilităţii pe continent. Din Vişegrad a rămas "spiritul vişegrădean", din Weimar – permanentizarea contactelor dintre şefii celor trei state, ceea ce a fost profitabil intereselor politice, economice, sociale, culturale etc.

Participarea Poloniei la "Grupul de la Vişegrad" a cunoscut semnificative mutaţii. După o diminuare a coeziunii grupului – în perioada guvernului Meciar în Slovacia, Polonia a devenit, din nou,

interesată de cooperare, o dată cu schimbarea contextului politic din Slovacia, în 1998. Reorientarea Slovaciei a determinat o atitudine de sprijin față de inițiativa Vișegrad, conferindu-i acesteia coeziune și eficiență.

Toate acestea, ca și participarea Poloniei la crearea Inițiativei Central-Europene (ICE) și a acordurilor de liber schimb (CEFTA), ca și organizarea de euroregiuni între statele limitrofe, au demonstrat că țările din "anticamera" Uniunii Europene parcurg cu succes "rodajul" colaborării între ele.

În cadrul strategiei de integrare, Polonia a adoptat câteva mii de acte normative care alinează legislația țării cu acquis-ul comunitar. În același timp s-au cerut mai multe perioade de tranziție pentru diferite domenii ale economiei. După parcurgerea tuturor etapelor de negociere și aderare, Polonia a fost primită ca membru cu drepturi depline în UE la 1 mai 2004, în prezent aflându-se în plină desfășurare procesul deplinei integrări a țării în forul european.

2. Colaborarea regională

Polonia participă activ la organismele internaționale, regionale și subregionale, acordând o importanță deosebită colaborării în cadrul OSCE. Ilustrativ în acest sens este faptul că Polonia a pus bazele unei instituții permanente a OSCE, Oficiul pentru Instituțiile Democratice și Drepturile Omului (ODIHR) care desfășoară la Varșovia o bogată activitate.

Polonia a susținut inițiativele OSCE privind dezarmarea și reducerea forțelor militare, considerând că în acest fel contribuie la consolidarea propriei securități.

Ca membru în Troica OSCE, Polonia a sprijinit activ în 1997 inițiativele de întărire a instituțiilor democratice și de apărare a drepturilor omului, de desfășurare a diplomației preventive, contribuind la definirea noului model de securitate europeană pentru secolul XXI.

În exercitarea președinției OSCE, în cursul anului 1998, Polonia a insistat ca organizația să rămână cu atribuții specifice în domeniul diplomației preventive și să nu-și asume competențele altor structuri, astfel ca OSCE să nu fie percepută ca o alternativă pentru NATO.

În concepția autorităților poloneze, apartenența la NATO înseamnă garanții de securitate extinse asupra noilor membri ai pactului, creându-se totodată condiții pentru integrarea acestora în Uniunea Europeană, ceea ce le asigură securitatea economică. Acest lucru este considerat "incomparabil mai mult decât poate să ofere apartenența la OSCE".

Polonia este membră în Consiliul Țărilor Baltice, unde a sprijinit şi promovat inițiative de cooperare economică, protecția mediului, combaterea şi prevenirea crimei organizate.

Remarcăm, totodată, implicarea diverselor zone de graniță ale Poloniei în forme de cooperare regională şi transfrontalieră de tipul Euroregiunilor.

Acest ansamblu de factori permite Poloniei să joace rolul unei puteri regionale, care se manifestă activ în zona centrală şi sud-est europeană. Într-un interviu publicat la 16 februarie 1999 de ziarul "Rzeczpospolita", ministrul de Externe, Bronisław Geremek, arăta că transformarea Poloniei într-o putere regională "implică nu numai un mecanism politic pe care am reuşit să-l creăm, dar şi unul economic, iar noi dispunem de un fond de ajutor, cu care să sprijinim dezvoltarea țărilor post-comuniste". Între țările pe care Polonia îşi propune să le sprijine şi față de care şi-a asumat rolul de avocat al intereselor vizând integrarea europeană şi euroatlantică, şeful diplomației de la Varşovia menționa, alături de statele baltice, România şi Bulgaria (243).

3. Parteneriatul privilegiat polono-american

În strategia politicii externe a Poloniei, relațiile cu SUA au o însemnătate aparte, ele facilitând într-o măsură considerabilă integrarea țării în structurile de securitate euro-atlantice. Lobby-ul polonez în SUA a avut un rol deosebit, atât la nivel instituțional (executiv, legislativ), cât şi în rândul diasporei (Congresul polonezilor americani). Amendamentul Brown a constituit principalul moment psihologic prin care Polonia a dobândit "undă verde" în dinamizarea procesului de integrare euro-atlantică.

Caracterul privilegiat al relațiilor polono-americane în domeniul economic s-a evidențiat încă de la începutul reformelor din Polonia, fapt relevat şi de locul fruntaş pe care SUA îl ocupă între investitorii străini din această țară.

În edificarea cooperării Polonia – SUA, o contribuție deosebită au avut-o raporturile statornicite între armatele și serviciile speciale din cele două țări. Aceste raporturi s-au dezvoltat după 1990, când în condițiile atacului Irakului asupra Kuweitului, la solicitarea CIA serviciile speciale poloneze au organizat operațiunea de evacuare urgentă din Irak a întregii rețele a spionajului american.

Treptat, între cele două țări s-au consolidat relații strânse de colaborare privind combaterea principalelor amenințări sau premise ale declanșării acestora: imigrația masivă dinspre spațiul fost sovietic, crima organizată, comerțul ilegal cu armament sau substanțe radioactive, trafic de droguri etc.

În mass media occidentale, și nu numai, se consideră că Polonia constituie unul din "capetele de pod" ale SUA în Europa, prin care Washington-ul își realizează obiectivul participării la asigurarea păcii și stabilității pe continentul european.

În cadrul campaniei NATO împotriva terorismului, Polonia are comanda Diviziei Multinaționale formată din 6.000 de militari din 15 țări – dintre care 2.400 sunt polonezi, și care asigură securitatea pe un segment important al teritoriului irakian.

4. Politica răsăriteană a Poloniei

În Polonia există un consens al forțelor politice privind politica față de țările din fostul areal sovietic, astfel încât poziția oficială nu trebuie redefinită la schimbarea președintelui, a premierului sau a ministrului Afacerilor Externe.

O dată cu prăbușirea comunismului și dezmembrarea fostei Uniuni Sovietice, Polonia a promovat, față de Federația Rusă, relații cu un caracter pragmatic, realist, în condițiile dezideologizării acestora.

La începutul anilor '90 raporturile Varșovia – Moscova au evoluat pe două planuri distincte: pe de o parte tensiuni generate de trecutul istoric comun, iar de cealaltă preocuparea Poloniei de a promova contacte neconflictuale pe azimutul est.

Între obiectivele prioritare s-a aflat determinarea părții ruse de a-și retrage trupele amplasate în baza Tratatului de la Varșovia, proces încheiat la 17 septembrie 1993, în conformitate cu acordul polono-rus, semnat la 22 mai 1992 la Moscova. Cu același prilej, a

fost încheiat şi Tratatul de prietenie, colaborare şi bună vecinătate dintre Polonia şi Federaţia Rusă.

Dialogul politic Varşovia – Moscova s-a derulat în condiţiile demersurilor tot mai articulate ale Poloniei de integrare europeană şi euroatlantică, cu preocuparea sistematică de a nu antagoniza raporturile cu Rusia.

Normalizarea relaţiilor polono-ruse a cunoscut momente importante, între care recunoaşterea de către Moscova, cu prilejul vizitei preşedintelui Boris Elţîn la Varşovia, în august 1993, a crimelor comise de organele de represiune staliniste la Katyn, unde, în timpul celui de-al doilea război mondial, au fost asasinaţi 15.000 de militari polonezi.

Îmbunătăţirea sensibilă a raporturilor dintre Varşovia şi Moscova a fost determinată şi de convenirea Actului Fondator de Colaborare NATO – Federaţia Rusă, care a reprezentat, practic, acordul implicit al Kremlinului pentru extinderea spre Est a Pactului Nord-Atlantic. Referindu-se la Carta NATO – Rusia, preşedintele Aleksander Kwaśniewski, într-un interviu acordat ziarului "Rzecz-pospolita" din 14 mai 1998, a apreciat că "semnarea acestui document este un eveniment de o însemnătate istorică egală cu extinderea NATO". El a arătat, de asemenea, că Polonia este interesată ca între NATO extins şi Moscova să existe o bună colaborare, exprimându-şi convingerea că Rusia s-a împăcat cu ideea lărgirii pactului; el s-a angajat să contribuie la determinarea ei de a se manifesta grabnic în sprijinul acestui proces (244).

În strategia politicii răsăritene Polonia a urmărit respingerea tendinţelor imperiale ale Moscovei, demonstrând că acestea sunt disimulate într-o serie de concepte precum: străinătatea apropiată, zonele tampon sau culoarele sanitare, regiuni de interes special pentru Rusia, şi în teza potrivit căreia lărgirea NATO ar ameninţa democratizarea Rusiei, încurajând forţele naţionaliste şi destabilizarea armatei ruse.

Polonia, ca preşedinte în exerciţiu al OSCE în 1998, s-a opus finalizării prciectului rus al Cartei Securităţii Europene înainte de 1999 (prezumat ca an al admiterii ei în NATO, ceea ce s-a şi înfăptuit). S-a considerat că prin conceptul lansat la Kremlin se urmărea blocarea extinderii alianţei şi transformarea OSCE într-o organizaţie de securitate cu structuri decizionale ierarhizate.

Polonia a sprijinit mişcările democratice din Federaţia Rusă, ca şi din Republica Belarus, susţinând forţele democratice de opoziţie

față de regimul de la Minsk, precum și aspirațiile de independență ale Ceceniei (în acest scop, la Cracovia a luat ființă Centrul de Informare Cecen, organizație civică neguvernamentală).

Pe fondul acuzațiilor de spionaj, urmate de expulzarea a 9 diplomați de la Ambasada Federației Ruse din Varșovia și a măsurilor de retorsiune privind un număr identic de diplomați polonezi acreditați la Moscova, anul 1999 a marcat o răcire a raporturilor polono-ruse. Ulterior, situația s-a redresat, ca urmare a contactelor bilaterale la diverse niveluri.

5. Problema Kaliningradului

Polonia se învecinează la nord-est cu așa-numita "enclavă" Kaliningrad, teritoriu preluat de Rusia, de la Germania (fosta Prusia Orientală), separată total de Rusia, prin teritoriul Lituaniei și cel al Republicii Belarus.

Granița comună dintre Republica Polonă și regiunea Kaliningrad se desfășoară pe o lungime de 210 km.

În perioada stalinistă, majoritatea locuitorilor de origine germană ai acestui teritoriu au fost deportați în Siberia, fiind înlocuiți cu etnici ruși, ucraineni și turkmeni colonizați din zona central-asiatică a Uniunii Sovietice.

În anii '90 Kaliningrad a devenit un punct de atracție pentru noii veniți din interiorul Rusiei și al statelor CSI, în special din Kazahstan. Etnici germani, dar și polonezi din această fostă republică sovietică folosesc Kaliningradul drept "etapă tranzitorie" pentru repatrierea în țările de origine.

În fosta URSS, Kaliningradul a avut o însemnătate deosebită din punct de vedere militar, menținută și în timpul Federației Ruse, Moscova conferindu-i un statut special în cadrul sistemului de apărare.

Sub pretextul importanței strategice a regiunii, Moscova a promovat, în toată această perioadă, o politică de puternică militarizare a Kaliningradului, care a devenit teritoriul cu cea mai mare concentrare de trupe din Europa.

Rolul acestui "cap de pod rus" este similar, în unele privințe, cu cel al Transnistriei pentru Republica Moldova.

În momentul de față se derulează proiecte privind transformarea Kalingradului în "zonă economică specială", cu participare rusă, polonă și germană.

6. Relațiile polono-ucrainene

În politica răsăriteană a Poloniei, relațiile cu Ucraina au un caracter special și prioritar. Frecventele contacte la cel mai înalt nivel, pe planul parlamentar, executiv și obștesc sunt menite să determine o orientare occidentală, lipsită de ambiguitate, a Ucrainei. Astfel, în politica poloneză este actuală opinia lui Józef Pilsudski, conform căreia "nu va exista o Polonie independentă fără o Ucrainăindependentă". Această temă a fost abordată în diverse ocazii de Zbigniew Brzezinski, fost consilier al președintelui S.U.A. pentru probleme de securitate (1977 – 1981). Într-un interviu acordat cotidianului polonez "Gazeta Wyborcza" din 15 octombrie 1998, el arăta că independența Ucrainei are o importanță deosebită pentru evoluția situației politice din Europa, fiind unul din elementele esențiale ale echilibrului de forțe pe continent. Ea contribuie la rezolvarea a două dintre marile probleme pe care Europa nu a fost în măsură să le soluționeze cu forțe proprii: dezvoltarea neproporțională ca putere continentală a Germaniei și expansiunea imperială a Rusiei. Prima problemă a fost rezolvată prin reconcilierea istorică dintre Germania și Franța în cadrul garanțiilor oferite de NATO și UE. A doua este în curs de rezolvare prin transformarea Rusiei tot mai mult într-un stat post-imperial, dezvoltarea colaborării Est – Vest și extinderea treptată a NATO și UE. Independența Ucrainei este catalizatorul acestor importante transformări istorice. Din punct de vedere cultural și politic – sublinia, în continuare, Z. Brzezinski – Ucraina este un stat central-european și nu o parte a imperiului euro-asiatic, existând interesul clar al Occidentului de consolidare a statalității ucrainene, în scopul creșterii contribuției ei la construcția noii arhitecturi a Europei. Pentru viitorul continentului, reconcilierea istorică polono-ucraineană are o deosebită însemnătate. Prietenia Ucrainei întărește securitatea și libertatea Poloniei, reciproca fiind, de asemenea, valabilă. Modelul împăcării franco-germane – fără de care astăzi nu ar fi Uniunea Europeană – trebuie urmat îndeaproape de Polonia și Ucraina (245).

Aceste idei se regăsesc în politica Poloniei, de apropiere față de Ucraina și de "europenizare" a acesteia, prin stimularea și sprijinirea raporturilor Kievului cu țările occidentale. În cadrul demersurilor întreprinse pentru extinderea relațiilor politice și economice ale Ucrainei cu Occidentul, Polonia și-a asumat rolul de "ambasador" al intereselor ucrainene pe arena internațională, apreciind că relansarea dialogului polono-ucrainean este posibilă datorită depășirii "clișeelor trecutului de confruntare". Potrivit lui Brzezinski, Lwów-ul poate avea un important rol în cadrul acestui proces istoric, fiind orașul ucrainean cel mai înaintat spre Vest și totodată important centru cultural și științific. În acest oraș sunt prezente nu doar tradițiile ucrainene, ci și cele poloneze, evreiești, armene și austriece. Omologul polonez al Lwów-ului este Wrocław, între cele două localități fiind multe asemănări. "Colaborarea dintre Lwów și Wrocław, după modelul celei existente între localități germane și franceze, ar putea avea – în opinia lui Brzezinski – un rol important în reconcilierea polono-ucraineană" (246).

Dinamica și caracterul raporturilor polono-ucrainene viitoare depind, într-o măsură considerabilă, de evoluțiile din Ucraina. Există premise că acestea vor evolua favorabil, având în vedere recenta victorie a candidatului democrat Viktor Iușcenko.

III. Locul și rolul Bisericii Catolice în Polonia

Evoluția istorică a Poloniei este profund marcată de rolul Bisericii Catolice, a cărei importanță se menține și astăzi în viața politică, socială și culturală a țării.

Prestigiul Bisericii Catolice s-a consolidat în lupta împotriva totalitarismului comunist. Un rol esențial în lupta împotriva comunismului l-a avut Papa Ioan Paul al II-lea care, în timpul primei sale vizite, ca Suveran Pontif, în Polonia, din anul 1979, s-a adresat mulțimii imense, unită numai de ideea rezistenței împotriva înrobirii.

Biserica a constituit forța spirituală care a propulsat mișcarea politico-sindicală "Solidaritatea" de la începutul anilor '80, ceea ce a făcut ca Polonia să devină "vârful de lance" al transformărilor ce au cuprins apoi toate țările socialiste din Europa Centrală și de răsărit. Ea a avut un rol activ în inițierea celebrei "mese rotunde" în jurul căreia, în februarie 1989, au luat loc reprezentanții puterii comuniste

şi cei ai opoziţiei reprezentate de "Solidaritatea", iniţiind tranziţia pe cale paşnică la sistemul democratic.

Astăzi, majoritatea polonezilor şi-a menţinut legătura personală cu biserica şi cu valorile spirituale propagate de aceasta, dar "orice încercare de ingerinţă prea pe faţă a episcopilor în viaţa politică este primită cu o mare aversiune din partea populaţiei. Aceasta are, bineînţeles, o legătură directă cu tradiţia poloneză foarte puternică de despărţire a problemelor religioase de cele politice. Deja din secolul XVI Polonia a fost singura ţară catolică din Europa unde vrăjitoarele nu erau arse pe rug şi unde nu au existat aproape deloc războaie religioase, deoarece regii refuzau ca statul să sprijine lupta împotriva protestantismului" (247).

Cadrul juridic al relaţiilor Poloniei cu Vaticanul îl constituie Concordatul încheiat la 28 iulie 1993 şi ratificat de parlamentul polonez, după îndelungi dezbateri, abia în 1998. În spiritul Concordatului, instituţiile de învăţământ religios catolic sunt subvenţionate de stat, iar cununiile religioase sunt recunoscute de stat drept acte de încheiere a căsătoriei, cu efecte de drept civil. Parohiile sunt obligate ca în decurs de 5 zile de la cununie să informeze oficiile de stare civilă din cadrul primăriilor cu competenţă teritorială.

În ultimii ani, relaţiile dintre stat şi biserică se desfăşoară normal, în spirit de înţelegere şi respect reciproc. La edificarea acestor relaţii o contribuţie importantă a avut-o a doua vizită oficială a Papei Ioan Paul al II-lea (30 mai – 10 iunie 1997), care a prilejuit ample manifestări de efuziune spirituală din partea societăţii poloneze. Mesajul papal adresat naţiunii a cuprins îndemnul la armonie socială, promovarea valorilor creştine universale şi accentuarea spiritului euharistic. Deşi pelerinajul apostolic a avut loc cu doar o lună înainte de începerea oficială a campaniei electorale, Suveranul Pontif a adoptat o atitudine reticentă faţă de fenomenul politic, fără a manifesta preferinţe pentru vreunul dintre partidele care urmau să se confrunte în scrutinul din septembrie. În predicile rostite, Papa a propovăduit principiul unităţii spirituale europene, în realizarea căruia Biserica Catolică poate juca un rol însemnat.

Ierarhii catolici polonezi au susţinut, permanent, aderarea ţării la structurile europene occidentale, continuând, totodată, să propovăduiască învăţăturile Suveranului Pontif cu privire la păstrarea valorilor etice perene şi a unui ecumenism modern.

Vizita Papei Ioan Paul al II-lea în România, în mai 1999, a fost urmărită cu o vie satisfacţie în mediile politice, ecleziastice şi

culturale, de opinia publică din Polonia, fiind apreciată drept un moment de referință în procesul reconcilierii și al refacerii unității dintre catolicism și ortodoxie, element indispensabil pentru o adevărată Europă unită.

IV. "Polonia" ca diasporă a polonezilor

Un factor important în înțelegerea realității din Polonia îl constituie cei aproximativ 15 milioane de etnici polonezi care trăiesc, în momentul de față, în afara frontierelor țării. În această cifră se includ toți cei care vorbesc limba polonă sau sunt descendenți din familii poloneze. Răspândiți pe toate meridianele globului, aceștia sunt cuprinși sub denumirea generică de "Polonia", având menirea de a sublinia relația indestructibilă cu patria de origine, conceptul de "diasporă" fiind folosit destul de rar de autoritățile de la Varșovia în legătură cu polonezii din străinătate.

De-a lungul istoriei, polonezii care au trăit în afara granițelor s-au remarcat în mod deosebit în viața statelor de reședință, exemple elocvente în acest sens constituind generalii Tadeusz Kościuszko și Kazimierz Pulaski, figuri legendare din timpul războiului pentru independență din SUA. Anumite patronime ale locuitorilor din Haiti au rădăcină poloneză de la legionarii trimiși acolo de Napoleon. Toponime cu rezonanță poloneză, de asemenea, pot fi întâlnite din Siberia până în Texas.

În țările vecine, îndeosebi în Lituania, Letonia, Belarus, Ucraina, Cehia și Slovacia, polonezii sunt, în cea mai mare parte, descendenți ai populației aflate pe aceste teritorii din timpuri străvechi. Comunitățile respective sunt, așadar, rezultatul modificărilor teritoriale, începând cu secolul al XVIII-lea.

În alte țări, polonezii sunt imigranți sau descendenți ai acestora, care au venit în trei valuri principale:

1) în secolul al XIX-lea, îndeosebi după marile revolte populare din anii 1830, 1848, 1863 și până la primul război mondial, perioadă în care s-a produs o migrație masivă a polonezilor din teritoriile aflate sub ocupație.

2) între cele două războaie mondiale, când fenomenul migrației a avut un caracter preponderent economic, principalele țări vizate fiind: SUA, Franța, Germania, dar și Brazilia, Argentina, Canada ș.a.

3) după al II-lea război mondial, când migrația a avut un pronunțat caracter politic, iar din deceniul al 8-lea și un caracter economic. Exilul politic polonez s-a format în majoritatea țărilor occidentale și, în principal, în: SUA, Canada, Franța, Germania, Austria, Italia, Suedia, Elveția, Israel ș.a. Mulți militari polonezi s-au stabilit în țări membre ale Commonwealth-ului (cu preponderență în Marea Britanie și Australia).

Ca un simbol al unei continue opoziții anticomuniste, până în 1990 a existat la Londra un guvern polonez în exil.

Cea mai importantă organizație poloneză din afara granițelor țării este Congresul polonezilor din SUA, care are peste 5 milioane de membri. Semnificative sunt și comunitățile de polonezi din Canada, Australia, Republica Belarus (418.000 membri), Lituania (260.000 membri), Ucraina (220.000 membri), Federația Rusă (95.000 membri) și din Kazahstan (60.000 membri).

Politica Poloniei față de comunitățile etnicilor săi din străinătate a avut un caracter articulat și coerent încă din perioada interbelică, remarcându-se eficiența acțiunilor de apropiere a diasporei față de țara-mamă.

În perioada postbelică, o dată cu instaurarea comunismului în Polonia, raporturile autorităților de la Varșovia cu polonezii din afara granițelor au avut un caracter tensionat, îndeosebi în anii regimului stalinist. După venirea la putere a lui W. Gomulka (1956), aceste raporturi au cunoscut un anumit "dezgheț" care avea, însă, o evidentă tentă ideologizantă.

Abia după 1971, noul lider polonez, Edward Gierek – care fusese el însuși emigrant în Franța – va manifesta o sensibilitate aparte față de "Polonia" de pretutindeni, încurajând forme noi de colaborare și de apropiere a polonezilor de peste graniță cu țara lor de origine, necunoscute la vremea respectivă în cadrul lagărului comunist.

Date fiind limitele funciare ale sistemului comunist, nici Edward Gierek nu a mers prea departe în ceea ce privește politica față de diasporă, neavând curajul să abordeze problema polonezilor de pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice, nici chiar chestiunea manifestării lor culturale, lingvistice sau religioase.

Un rol aparte în contactele cu polonezii din America, Canada, Australia, Franța etc. l-a exercitat episcopul și apoi cardinalul Cracoviei, Karol Wojtyła, care încă din timpul studiilor la Roma în anii '50, dar mai ales în anii '70, a desfășurat o activitate susținută

pentru dezvoltarea raporturilor, îndeosebi pe plan spiritual, cu polonezii de pretutindeni. Ales Papă în noiembrie 1978, Ioan Paul al II-lea devine un simbol al polonezilor de peste graniță, revigorează contactele cu personalitățile marcante ale diasporei poloneze din SUA, Germania, Austria, Israel, susținîndu-le în conlucrarea cu țara de origine.

O involuție în raporturile Varşoviei cu diaspora s-a înregistrat după 1981, urmare a introducerii legii marțiale de către generalul Wojciech Jaruzelski, dar diplomația Vaticanului devine tot mai insistentă – inclusiv cu sprijinul unor polonezi de talia lui Zbigniew Brzezinski – în demolarea comunismului.

După 1989, o dată cu prăbuşirea comunismului, comunitatea de interese şi afinitățile polonezilor din țară şi de pretutindeni vor fi puse într-o lumină nouă. Conştiente de potențialul deosebit pe care-l reprezintă polonezii din străinătate în acțiunile de lobby în interesul țării de origine, autoritățile de la Varşovia au conceput o "politică de parteneriat" în raporturile cu polonezii de peste graniță. Această politică se deosebeşte de cea de "absorbție" promovată în perioada interbelică şi mai ales de politica "selecției" care a caracterizat raporturile regimului comunist cu diaspora.

În concepția poloneză, "politica de parteneriat" cu comunitățile proprii din străinătate oferă autorităților de stat posibilitatea de a nu se manifesta în mod paternalist, iar conaționalilor pe aceea de a-şi pune mai bine în valoare vocația şi capacitatea de promotori, respectiv de sprijinitori ai aspirațiilor naționale.

În noua configurație politică apărută după 1989, când Polonia a ajuns să aibă şapte țări vecine (față de trei câte avea înainte), iar în fiecare dintre acestea se manifestă puternice comunități ale polonezilor, s-a pus problema asigurării drepturilor lor la standarde europene.

În acelaşi scop, au fost create structuri guvernamentale şi neguvernamentale ce au ca obiect emigrația poloneză şi comunitățile din vecinătatea Poloniei.

Pentru "unirea eforturilor în întărirea legăturilor între polonezii din țară şi străinătate cu Patria", în 1992 a fost înființată Asociația "Comunitatea poloneză" ("Wspólnota Polska"), organism finanțat de la buget.

În Polonia există o serie de instituții de învățământ şi cercetare care au ca obiect de activitate problematica referitoare la diasporă, valorificarea şi prezentarea contribuțiilor acesteia,

îndeosebi pe plan cultural. Un institut de acest gen funcționează pe lângă Universitatea Jagiellonă din Cracovia, cu arhivă, bibliotecă și muzeu privind diaspora.

Capitolul VII

Cultura poloneză

În decursul istoriei sale milenare, Polonia a avut o contribuție excepțională la patrimoniul cultural, artistic și științific universal. Prin monumentele de cultură create de poporul polonez, în ținuturile de pe Odra și Vistula, ca și pe alte meleaguri, în clipele de restriște ale Poloniei, încă din perioadele de înflorire ale acestei culturi, din timpul Renașterii, iluminismului și romantismului până în zilele noastre, cultura a dat dovadă de o mare vitalitate, ea fiind motorul care n-a lăsat niciodată edificiul național să se prăbușească, fluidul care a ținut trează conștiința națională în momentele dramatice ale istoriei (248).

O dată cu trecerea la creștinism, în secolul X, în Polonia a început aderarea la cultura Europei centrale și occidentale. Din perioada romanică (sec. XI – XIII) au rămas, printre altele, Biserica Sf. Andrei din Cracovia, Biserica Capitolină din Tumb, de lângă Leczyca și vestita poartă din bronz a Domului din Gniezno (1170). Perioada gotică (începând din sec. XIII) se evidențiază prin opere de artă, alcătuite de artiștii și arhitecții germani din fostele teritorii ocupate de Cavalerii Teutoni (Marienburg), biserici și clădiri cu valoare universală, cum sunt Domul și Biserica Maria din Cracovia, Domurile din Poznan și Gniezno, Biserica Maria din Gdansk și primăriile din Gdansk și Cracovia.

Perioada barocă (sec. XVII – XVIII) este reprezentată, pe lângă biserici, de parcurile ce împrejmuiesc marile castele, ca acelade la Wilanów, fosta reședință de vară a lui Jan Sobieski al III-lea, la sud de Varșovia.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, cultura poloneză a cunoscut o dezvoltare excepțională, ilustrată de operele unor scriitori precum ***Bolesław Prus***, ***Eliza Orzeszkowa***, ***Stefan Żeromski***, ***Adam Asnyk***, și pictori precum ***Jan Matejko***, ***Józef Chełmonski***, ***Henryk Siemiradzki***, ***Stanisław Wyspianski***, acesta din urmă fiind și un remarcabil dramaturg.

După reînființarea statului polon, în 1918, au avut loc transformări esențiale care vor redimensiona aproape întreaga realitate spirituală poloneză.

Cultura poloneză contemporană se deosebeşte de cea occidentală prin însăşi experienţele istorice ale acestui popor, având astfel o contribuţie cu totul aparte la patrimoniul spiritual al Europei zilelor noastre.

1. Ştiinţa

În diverse domenii ştiinţifice. Polonia a dat o seamă de învăţaţi de talie mondială, creatori şi gânditori ale căror opere şi idei au purtat gloria patriei lor pretutindeni. Dintre aceştia, renumitul matematician şi astronom ***Wojciech din Brudzew*** (1445 – 1487), sub îndrumarea căruia, la Universitatea Jagiellonă din Cracovia. s-a pregătit ***Mikołaj Kopernik*** (1473 – 1543), genialul astronom polonez care prin lucrarea sa – *De Revolutionibus Orbium Caelestium* (1543) – a revoluţionat concepţia despre univers.

Încă de la înfiinţare (1364) şi până în epoca modernă, Universitatea din Cracovia a fost centrul în jurul căruia erau promovate ideile noi izvorâte din contactele ştiinţifice cu universităţile italiene, franceze. germane. cehe şi slovace.

În 1602. secta arianilor – ***fraţii polonezi*** – a înfiinţat în regiunea Sandomierz, la Rakow. Universitatea Ariană care a purtat mai departe făclia progresistă a ştiinţei poloneze, fiind frecventată de studenţi germani, elveţieni. italieni. olandezi şi englezi. După închiderea porţilor Universităţii. în 1638. ***fraţii polonezi*** şi-au continuat activitatea în numeroase centre din Europa. între care Cluj şi Sibiu.

Un eveniment de referinţă din istoria ştiinţei poloneze este şi descoperirea, în anul 1664, de către astronomul ***Johannes Hevelius*** din Gdansk, a 9 comete şi 7 noi constelaţii. Prin această descoperire, savantul polonez a devenit membru al Societăţii Regale Britanice de Geografie.

După o perioadă de regres, ştiinţa poloneză cunoaşte un reviriment o dată cu deschiderea. în 1740, de către ***Stanisław Konarski***, a *Collegium Nobilium* din Varşovia. în care se introduce un program nou de instrucţie şi educaţie. Câteva decenii mai târziu s-a creat ***Şcoala cadeţilor*** din Varşovia, prima şcoală laică de stat din Polonia, de pe băncile căreia s-au ridicat mulţi oameni de seamă, care au jucat un rol important în istoria zbuciumată a ţării.

Dezvoltarea impetuoasă a ştiinţei poloneze este ilustrată de contribuţiile inestimabile ale lui *Hugo Kollątaj*, luptător pentru introducerea ideilor iluministe în Polonia, *Stanisław Stasic*, scriitor, primul care întocmeşte harta geologică a Poloniei, *Jan Sniadecki*, fizician, matematician şi astronom, creatorul terminologiei ştiinţifice poloneze, şi ale fratelui sau, *Jędrzej Sniadecki*, renumit învăţat în domeniul chimiei, dar mai ales ale lui *Adam Naruszewicz*, autorul Istoriei poporului polonez, în şase volume.

Dezmembrarea Poloniei, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, avea să frâneze brusc această impunătoare dezvoltare a ştiinţei, dar învăţaţii nu vor precupeţi nici un efort şi se vor alătura şi mai îndârjiţi la lupta generală pentru libertate şi independenţă a ţării. Ei vor căuta să se afirme pretutindeni unde vor găsi condiţii propice pentru a se perfecţiona în domeniul ştiinţei, ocupând locuri de cinste în ierarhia mondială, numele lor amintind lumii întregi de patria lor, Polonia. Astfel, în 1853 *Ignacy Łukasiewicz* a pus la punct o metodă industrială eficientă pentru rafinarea petrolului şi a construit prima lampă cu parafină din lume, iar *Ludwik Zamenhof* a creat Esperanto şi a publicat manualul său pentru această limbă. *Zygmunt Wróblewski* şi *Karol Olszewski* au fost primii oameni de ştiinţă care au realizat lichefierea oxigenului atmosferic şi a nitrogenului (1886). Nu în ultimul rând, merită amintită *Maria Skłodowska-Curie* (1867 – 1934), fizician care – împreună cu soţul său *Pierre* – a obţinut rezultate epocale în domeniul descoperirii radioactivităţii şi al izolării izotopilor radioactivi, fiind laureată a premiului Nobel în anii 1903 şi 1911.

În cercetarea filologică şi lingvistică o menţiune aparte se impune cu privire la opera savantului *Aleksander Brückner*.

În domeniul istoriografiei s-a realizat o specializare tot mai aprofundată, în această perioadă iniţiindu-se primele cercetări privind istoria luptei pentru independenţa naţională a Poloniei; s-au remarcat studiile lui *J. Feldman*, *M. Handelsman*, *Konopczynski*, *K. Tymienicki* ş.a. După război, studiile istorice au cunoscut o dezvoltare multilaterală, elaborându-se lucrări monografice şi de sinteză valoroase (*A. Gieysztor*, *T. Manteuffel*, *S. Herbst*, *S. Kiniewicz* şi *B. Lesnodorski*).

În ştiinţele economice se remarcă în mod deosebit lucrările lui *Oskar Lange*, traduse şi în româneşte, care prezintă o sinteză amplă a economiei, teoriei economice, econometriei şi statisticii.

O contribuție de seamă la dezvoltarea științelor sociale, istoriei filosofiei, teoriei cunoașterii, esteticii, semanticii și antropologiei au adus *T. Kotarbimki*, *K. Adjukiewicz*, *T. Czezowski*, *W. Tatarkiewicz* și *N. Lubnicki*.

2. Literatura

După trecerea la creștinism, tradițiile populare poloneze au fost exprimate în scrieri bisericești în limba latină. Pe lângă acestea au apărut și scrieri istorice. La sfârșitul secolului al XV-lea, Universitatea Jagiellonă din Cracovia a devenit cel mai important centru al umanismului, ceea ce a constituit un stimulent și pentru înflorirea literaturii, mai ales a celei în limba latină.

Din literatura veacului al XV-lea se evidențiază opera monumentală a strălucitului cronicar *Jan Długosz* (1415 – 1480), autorul *Istoriei Poloniei în 12 cărți*, precum și *Jan Ostrorog* (1436 – 1501), ale cărui scrieri se remarcau prin patriotism și gândire progresistă.

Debutul Reformei religioase din secolul al XVI-lea a favorizat formarea literaturii în limba polonă, așa cum arată scrierile protestantului *Mikolaj Rej Nagłowic* (1504 – 1569), considerat "părintele literaturii naționale poloneze" și care timp de trei decenii va domina cu opera sa variată literatura acestui secol. Dacă despre *Mikolaj Rej Nagłowic* se poate afirma că a pregătit limba literară polonă pentru a exprima cele mai profunde trăiri, *Jan Kochanowski* (1530 – 1584) este cel care ridică poezia polonă la nivel european Scrierile sale marchează un important salt calitativ în literatura polonă, rămas neîntrecut până la apariția marilor romantici din secolul al XIX-lea.

Notabile pentru această perioadă sunt și creațiile lui *Wacław Potocki* (1621 – 1696), care a scris poezii de critică socială, istorie, romane alegorice în versuri. Poezia lui *Jan Andrzej Morsztyn* (1613 – 1693) e considerată drept cea mai interesantă operă literară a barocului polonez.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea se dezvoltă în Polonia marile idei ale iluminismului care se vor concretiza, într-o perioadă scurtă de timp, în opere remarcabile în domeniul artelor plastice, arhitecturii, muzicii și literaturii.

Din pleiada scriitorilor iluminişti fac parte *Adam Naruszewicz* (1735 – 1786), autorul unor cunoscute satire şi al Istoriei poporului polonez şi *Jgnacy Krasicki* (1735 – 1801), considerat cel mai reprezentativ scriitor al iluminismului polonez. Acestora li s-au adăugat: *Stanisław Trembecki* (1739 – 1812), *Tomasz Kajetan Węgierski* (1756 – 1787), *Franscieszek Zabłocki* (1715 – 1821), *Wojciech Bogusławski* (1757 – 1821), *Franscieszek Karpinski* (1741 – 1825), *Stanisław Staszic* (1775 – 1826), *Hugo Kollątaj* (1759 – 1812) şi *Franciszek Salezy Jezierski* (1740 – 1791).

Romantismul secolului al XIX-lea a născut cei mai mari poeţi polonezi: *Adam Mickiewicz* (1798 – 1855), autorul poemului epic naţional *Pan Tadeusz*; *Juliusz Słowacki* (1809 – 1849), care a ridicat poezia lirică poloneză pe cele mai înalte culmi, reuşind să exprime cele mai subtile simţăminte ale poporului său, îmbogăţind limbajul poeziei cu metafore şi cuvinte noi, introducând o versificaţie cu totul originală; *Zygmunt Krasinski* şi *Cyprian Kamil Norwid* (1821 – 1883), cunoscut de asemenea ca pictor şi sculptor.

Printre maeştrii romanului istoric trebuie amintit în primul rând *Henryk Sienkiewicz* (1846 – 1916), laureat al Premiului Nobel (1905), autorul cunoscutelor capodopere *Prin foc şi sabie* (1884), *Potopul* (1886), *Pan Wolodyjowski* (1887), *Quo vadis* (1896) şi *Cavalerii teutoni* (1900).

În domeniul prozei, *Władysław Stanisław Reymont* (1867 – 1925) ridică acest gen pe culmi pe care poeţii romantici au ridicat poezia şi drama romantică. Prin romanele *Pământul făgăduinţei*, *Fermenţii*, *Comedianta* şi *Ţăranii*, el a oglindit realităţile poloneze de la sfârşitul veacului al XIX-lea şi începutul celui următor. Pentru romanul *Ţăranii* a primit premiul Nobel în anul 1924. Cu acest prilej, juriul a luat în considerare şi candidatura lui *Stefan Żeromski*, alt romancier polonez.

Printre poeţii remarcabili care îşi încep activitatea în perioada modernismului, dar a căror creaţie se va împlini în epoca următoare, sunt *Leopold Staff* (1878 – 1967) şi *Bolesław Lesmian* (1878 – 1937).

În perioada interbelică, dar mai ales după cel de-al doilea război mondial, s-a impus prin creaţia originală în domeniul poeziei *Konstanty Ildefons Galczyński* (1905 – 1953).

În aceeaşi perioadă, în proză un loc de frunte îl ocupă *Zofia Nałkowska* (1885 – 1954), reprezentantă remarcabilă a literaturii sociale şi psihologice, şi *Maria Dąbrowska* (1889 – 1965), care a

zugrăvit cu deosebit talent istoria intelectualității poloneze, evidențiindu-se printr-o prezentare profundă și plină de înțelegere a caracterelor umane.

După al doilea război mondial, renașterea literaturii s-a înfăptuit datorită operelor lui ***Jerzy Andrzejewski*** (1909 – 1983), autorul volumului *Cenușă și diamant*, considerat cea mai reușită operă literară care a înfățișat conflictele dramatice din perioada comunistă și ***Stanisław Lem*** (n. 1921), scriitor de literatură științifico-fantastică.

Cele mai multe opere ale scriitorilor ***Witold Gombrowicz*** (1904 – 1969), ***Andrzej Szczypiorski*** (n. 1924), ***Czesław Miłosz*** (1911 – 2004) – laureat Nobel pe anul 1980 (249) și ***Sławomir Mrozek*** (n. 1930) s-au născut în exil. Tot în exil și-a desfășurat activitatea scriitorul ***Jerzy Giedroyc*** (1906 – 2000), fondator și redactor șef al magazinului lunar "Culture", editat de Institutul literar polonez de la Paris. La acest capitol se impune a fi menționați și scriitorul ***Jerzy Turowicz*** (1912 – 1999), redactor șef al "Săptămânalului General", publicat la Cracovia cu subtitlul "jurnal catolic socio-cultural", dar și ***Julia Hartwig*** (n. 1921), poet, traducător, autor al unor cărți pentru copii și al unei monografii despre Apollinaire, ***Zbigniew Herbert*** (1924 – 1998), denumit și "Socrate al poeziei poloneze", precum și poetul ***Adam Zagajewski*** (n. 1945).

În ultimii ani, literatura poloneză s-a bucurat de o recunoaștere internațională excepțională. ***Wisława Szymborska*** (n. 1923), poetă poloneză, supranumită de criticii literari "Mozart în poezie", este laureată a Premiului Nobel pentru literatură pe anul 1996 (250). ***Tadeusz Różewicz*** (n. 1921), de asemenea, unul dintre cei mai renumiți scriitori polonezi contemporani (251), a primit numeroase premii literare în patrie și în străinătate. Criticii scriu despre el că a avut neșansa să scrie în același timp cu laureații premiului Nobel, ***Czesław Miłosz*** și ***Wisława Szymborska***, când, chipurile, "cota premiului Nobel pentru polonezi a fost epuizată".

3. Muzica

Din perioada Renașterii muzica poloneză cultă cunoaște o adevărată înflorire. Cântecele și dansurile populare poloneze s-au inspirat încă de atunci din serbările protoslave, satul păstrând până azi motivele străvechi, îmbogățindu-le de-a lungul veacurilor.

Folclorul a influențat mai întâi muzica cu caracter religios, iar mai târziu muzica cultă.

Muzica clasică poloneză s-a format, în cea mai mare parte, pe baza tradițiilor romantismului și a influențelor exercitate de folclorul național. Exponentul cel mai valoros al romantismului polonez a fost ***Frederyk Chopin*** (1810 – 1849), genial compozitor și pianist care a lăsat lucrări nemuritoare prin diversitatea și strălucirea deosebită a expresiei (sonate, studii, nocturne, preludii, valsuri, balade, poloneze, mazurci etc.). Inspirate din bogatul folclor polonez și străbătute de un puternic suflu patriotic, creațiile sale s-au bucurat și se vor bucura întotdeauna de o largă prețuire și popularitate, motiv pentru care ***Frederyk Chopin*** este considerat întemeietorul școlii muzicale poloneze clasice. În afară de ***Chopin***, Polonia a dat culturii mondiale doi mari violoniști, care s-au bucurat de o apreciere unanimă: ***Karol Lipinski*** și ***Henryk Wieniawski***, cunoscuți și ca eminenți compozitori.

Tradiția romantică va fi continuată de ***Stanisław Moniuszko*** (1819 – 1872), creatorul operei naționale poloneze. El rămâne în istoria muzicii prin monumentalele lucrări – *Castelul groazei*, *Verbum mobile* și *Flis* – ca și prin numeroase lieduri, adevărate capodopere în miniatură. Un alt compozitor remarcabil prin talentul său excepțional este ***Zygmunt Noskowski*** (1846 – 1909), autorul poemului simfonic *Step*.

Cel mai strălucit continuator al lui Chopin este ***Jgnacy Paderewski*** (1860 – 1941), celebru pianist, ale cărui compoziții în stil neoromantic pentru pian vădesc inflluența puternică asupra evoluției sale artistice a părintelelui muzicii clasice poloneze. În 2000 a avut loc aniversarea marelui pianist polonez în cadrul "Anului Paderewski" sub egida UNESCO. Cu prilejul manifestărilor organizate atât în Polonia, cât și în diverse țări – inclusiv în România – nu a lipsit evocarea personalității sale politice, ca prim-ministru, cu rol istoric la recrearea statului polonez.

În dezvoltarea muzicii poloneze o etapă nouă a fost inaugurată de compozitorii "Tinerei Polonii", ***Mieczysław Karlowicz*** (1876 – 1909), creatorul poemei simfonice naționale și ***Karol Szymanowski*** (1882 – 1937), întemeietorul "muzicii emoționale", considerat cel mai mare compozitor polonez de la ***Chopin*** până azi.

În perioada interbelică au fost inițiate festivaluri și concursuri internaționale care au contribuit la dezvoltarea artei interpretative poloneze. Astfel concursul pentru vioară ***Henryk Wieniawski*** de la

Poznań (începând cu 1935) şi concursul pentru pian *Frederyk Chopin* de la Varşovia (din 1927), în care viitori muzicieni de excepţie, ca *Dmitri Şostakovici*, *Janusz Olejniczak* şi *Krystian Zimerman* şi-au făcut debutul.

După al doilea război mondial, muzica clasică poloneză a trecut printr-o perioadă dificilă, din cauza presiunilor regimului comunist. Unii muzicieni – ca *Roman Palester*, *Andrzej Panufnik* şi *Roman Maciejewski* – au ales exilul, alţii au îmbrăţişat alte genuri artistice, pentru a nu fi obligaţi să recurgă la compromisuri cu regimul. Situaţia s-a schimbat considerabil după 1956, pe fondul unei relaxări generale din partea regimului comunist. În acest an a debutat Festivalul internaţional de muzică "Toamna varşoviană" desfăşurat anual, unul dintre cele mai importante festivaluri din Europa. Polonia a ajuns o "mare putere muzicală", fiind relevant faptul că artişti precum *Krzysztof Penderecky* (n. 1933), *Witold Lutosławski* (1913 – 1994), *Tadeusz Baird*, *Wojciech Kilar* (n. 1932), *Henryk Mikołaj Górecki* (n. 1933) ş.a. sunt cunoscuţi în toată lumea.

Memoria lui *Chopin* este păstrată cu sfinţenie. Concertele susţinute la statuia marelui compozitor din splendidul parc Łazienki, din Varşovia, nu au decepţionat niciodată pe nimeni. Tot aşa cum n-au făcut-o nici concertele organizate în localitatea sa natală, Żelazowa Wola, la 50 kilometri de Varşovia.

Nu mai puţin apreciate sunt în Polonia şi alte genuri muzicale, precum jazz, pop sau rock. O menţiune aparte se impune în ceea ce priveşte festivalurile de jazz de la Varşovia şi Opole, care au dus faima Poloniei în întreaga lume.

4. Teatrul

Activitatea teatrală a înregistrat variate forme în Polonia, începând din veacul al XIII-lea până în anii marilor reforme sociale şi politice din perioada iluminismului.

În anul 1765, regele Stanisław August Poniatowski a înfiinţat Teatrul Naţional Polonez, în cadrul căruia o activitate prodigioasă a desfăşurat *Wojciech Bogusławski* (1757 – 1829). Actor, regizor, pedagog şi dramaturg, ale cărui piese au fost prezentate în numeroase oraşe din Polonia, acesta a întemeiat prima şcoală teatrală poloneză.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, alături de Varşovia, un centru important al culturii teatrale poloneze a devenit

Cracovia. Pe scena teatrului din această localitate, sub conducerea lui *Stanisław Kozmian*, politician, jurnalist, regizor cu o viziune modernă şi creatorul aşa-zisei 'şcoli cracoviene", au fost montate operele lui *William Shakespeare*, *Adam Mickiewicz* ş.a.

Fondatorii dramaturgiei poloneze moderne au fost scriitorii *Adam Mickiewicz*, *Juliusz Słowacki*, *Zygmunt Krasinski* şi *Cyprian Norwid*. La sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX, *Stanisław Wyspianski* şi *E. G. Craig* au contribuit hotărâtor la dezvoltarea artei teatrale, fiind consideraţi cei mai mari reformatori ai teatrului modern polonez.

Între cele două războaie mondiale a fost creată "şcoala teatrală" poloneză, care reuşeşte în scurt timp să se impună pe plan european. În anii postbelici un succes deosebit au avut piesele lui *Leon Kruczkowski*, *Jerzy Szaniowski*, *Jarosław Jwaszkiewicz*, *L.H. Morsztyn*, *J. Zawiejski*, *T. Karpowicz*, *B. Drozdowski*, *St. Grochowiak* ş.a.

În ultimii ani, Teatrul Naţional din Varşovia a obţinut succese remarcabile, graţie talentului şi priceperii unor manageri de excepţie, ca *Jerzy Grzegorzewski* (director al Teatrului între 1997 şi 2002), care a introdus experimente curajoase şi a creat montaje proprii ale unor texte clasice, căutând să reveleze valenţe noi în ceea ce priveşte valoarea acestora.

Totodată a fost continuată activitatea tradiţională în acest domeniu, ilustrată îndeosebi de Vechiul Teatru Naţional din Cracovia, unde au fost puse în scenă piesele unor faimoşi dramaturgi, ca *Andrzej Wajda*, *Konrad Swinarski* şi *Jerzy Jarocki*. Alături de teatrele din Varşovia şi Cracovia, un reviriment remarcabil au cunoscut în ultimii ani echipele teatrale din Wroclaw, Poznań, Gdansk, Łódz, Legnica ş.a., conduse de maeştri ai genului, precum *Jerzy Jarocki*, *Krystian Lupa*, *Piotr Ciepłak*, *Paweł Miśkiewicz* şi *Jacek Głomb*.

Unul din atuu-rile fundamentale ale teatrului polonez contemporan este calitatea actorilor săi. Tradiţia marilor actori ai secolului al XIX-lea – în frunte cu *Helena Modrzejewska*, "steaua celor două continente" – a fost continuată de generaţii succesive de excelenţi artişti. Cel mai mare actor din a doua jumătate a secolului XX este considerat *Tadeusz Łomnicki* (dispărut în 1992, în urma unui atac de cord, în timpul unui spectacol în care juca rolul regelui Lear). Mulţi maeştri ai scenei sunt cunoscuţi în lume graţie filmelor lui *Andrzej Wajda* (*Wojciech Pszoniak*, *Daniel Olbrychski*,

Krystyna Janda, *Jerzy Radziwiłowicz*) sau *Krzysztof Kieślowski* (*Jerzy Stuhr*, *Janusz Gajos*). În momentul de față, cel mai cunoscut actor de teatru polonez în Europa este *Andzrej Seweryn*, care în anii 1984 – 1988 a fost membru al echipei lui *Peter Brook* la regia spectacolului *Mahabharata*, iar din 1993 colaborează cu Comedia franceză.

Unul dintre cei mai mari regizori de teatru polonezi a fost *Tadeusz Kantor* (1915 – 1990), fondatorul așa-zisului "Teatru al morții" bazat pe ilustrarea artistică a mecanismelor memoriei printr-o combinație subtilă între simboluri și stările afective ale omului.

De mai mulți ani sunt organizate în Polonia festivaluri internaționale de teatru prestigioase: "Contact", care are loc anual la Torun; "Dialog", desfășurat bianual la Wrocław; "Dedicațiile" cracoviene (octombrie) și "Întâlnirile" varșoviene (noiembrie). În afara acestora mai sunt organizate "Confruntările teatrale" de la Lublin (octombrie), festivalul "Malta" în aer liber de la Poznań (iunie), "Baletul de primăvară" de la Cracovia și Bienala Teatrului de Păpuși de la Bielsko Biała.

Teatrul polonez contribuie la dezvoltarea colaborării culturale transfrontaliere cu țările din zonă, ilustrativă în acest sens fiind Fundația "Confluențe" ("Pogranicze"), înființată de *Krzysztof Czyżewski* la Sejny, localitate situată în nord-estul Poloniei. Spectacolele de teatru și celelalte manifestări organizate de Fundația "Confluențe" vizează identificarea și promovarea legăturilor tradiționale între etniile din zonă: polonezi, evrei, belarusi, lituanieni, ucraineni și români.

La acest capitol trebuie subliniat și interesul manifestat de *Papa Ioan Paul al II-lea* față de teatru, încă din anii adolescenței, când era elev la școala secundară din Wadowice. În timpul războiului tânărul *Karol Wojtyła* a întemeiat, împreună cu bătrânul său profesor *Mieczysław Kotlarczyk*, "Teatrul Rapsodic" conspirativ, un grup care cultiva tradițiile romantice poloneze.

5. Filmul

Începuturile artei cinematografice poloneze datează de la sfârșitul secolului al XIX-lea, când au fost realizate cele dintâi filme. Primul film artistic polonez a fost o comedie de scurt metraj – *Antoniu prima oară la Varșovia*, turnată în 1908. Un an mai târziu

s-a construit studioul de filme "Sfinx" care, în timpul primului război mondial, după ocuparea Varşoviei de armatele germane, producea filme antiţariste, dar mai ales melodrame despre lumea mondenă poloneză.

În perioada interbelică apar primele ecranizări ale unor importante creaţii literare ale scriitorilor polonezi: ***A. Mickiewicz***, *Pan Tadeusz* (1928), ***B. Prus***, *Suflete în sclavie* (1930), ***S. Przybyszewski***, *Omul tare* (1930), ***W. Reymont***, *Pământul făgăduinţei* (1927), ***A. Strug***, *Mormântul ostaşului necunoscut* (1927), ***Marek Swuda***, *Dragoste păcătoasă* (1929), ***S. Zeromski***, *Primăvara timpurie* (1928).

În această perioadă un succes excepţional pe plan internaţional l-au avut filmele cu actriţa poloneză ***Pola Negri*** (***Apolonia Chałupiec***) (1894 – 1987), renumită artistă la Hollywood. Dintre acestea: *Ochii mumiei Ma*, *Carmen*, *Madame Du Barry* (1918), *La ordinul femeilor* (1932), *Mazurka* (1934) ş.a.

După al doilea război mondial, şi îndeosebi în perioada 1956 – 1981, când regimul comunist şi-a mai redus presiunea ideologică asupra creaţiei artistice în general, cinematografia poloneză a cunoscut o dezvoltare remarcabilă, reuşind să evite în cea mai mare parte, rigorile impuse de propaganda regimului şi să se situeze, astfel, de partea intereselor şi aspiraţiilor poporului. În această perioadă s-au manifestat două curente artistice mai importante: "Şcoala poloneză" din anii 1956 – 1961 şi "Cinematografia anxietăţii morale" dintre 1975 şi 1981.

Dintre filmele care au adus "Şcolii poloneze" un binemeritat prestigiu pe plan european şi mondial menţionăm: *Ultima etapă* (***W. Jakubowska***), *Canalul*, *Cenuşă şi diamant*, *Totul de vânzare*, *Pădurea de mesteceni*, *Ţara făgăduinţei*, *Omul de marmură*, *Pan Tadeusz* (***A. Wajda***), *Trenul*, *Maica Ioana a îngerilor*, *Faraonul*, *Quo Vadis?* (***J. Kawalerowicz***). *Eroina*, *Pasagera* (***A. Munk***), *Adio*, *Cum să fii iubită*, *Manuscrisul de la Saragossa* (***W. Has***). Printre valenţele deosebite ale şcolii cinematografice poloneze se numără abordarea cu curaj a problemelor sociale şi introspecţia psihologică a personajelor.

După 1990 cinematografia poloneză a obţinut succese excepţionale pe plan internaţional. Astfel regizorul ***Janusz Kaminski*** a primit în anul 1993 premiul Oscar pentru filmul *Lista lui Schindler*.

Pentru întreaga activitate desfăşurată în slujba filmului, regizorului ***Andrzej Wajda*** (n. 1921) i-a fost decernat, în 1999, Premiul Oscar. În timpul Festivalului de Film de la Berlin din acelaşi

an, Fundația americană pentru cinema i-a conferit lui *A. Wajda* Premiul Libertății acordat "celei mai creative personalități de film din Europa Centrală și de Est". Din acel moment, premiul poartă numele lui ***Andrzej Wajda***, fiind acordat, personal, de acesta în fiecare an.

Cele mai recente succese ale "Școlii poloneze" de film aparțin lui ***Roman Polanski***. Pentru filmul *Pianistul* i s-au acordat, în 2002, "Les Palmes d'Or" la Festivalul de la Cannes și 3 premii Oscar.

Al doilea curent al cinematografiei poloneze – cel al "anxietății morale" – se baza pe critica sistemului comunist degenerescent din Polonia și a avut ca principali exponenți pe ***Agnieszka Holland*** (n. 1948) și ***Krzysztof Kieślowski*** (1941 – 1996), creatorul capodoperei *Camera Buff* (1979), al ciclului *Decalog* (1988 – 1989), precum și al co-producțiilor *Viața dublă a Veronicăi* (1991) și *Trilogia în trei culori* (1993/1994).

Cinematografia "anxietății morale" se dovedește, în continuare, un model creator și productiv, printre reprezentanții de seamă ai acestuia aflându-se ***Krzysztof Zanussi*** (n. 1939), al cărui film – *Viața ca o boală transmisibilă sexual* (2000) – realizează o sinteză interesantă între observarea atentă a societății contemporane și discuția despre problemele fundamentale ale existenței.

În varietatea genurilor de film realizate în Polonia în ultimele decenii un loc aparte îl ocupă comediile. Înainte de 1989 acestea arătau absurditatea sistemului social-politic, ilustrative în acest sens fiind filmele lui ***Stanisław Bareja*** (1929 – 1987), creatorul *Ursului Teddy* (1980), și ***Marek Piwowski*** (n. 1935), autorul *Croazierei* (1970). În zilele noastre specialistul cel mai cunoscut în asemenea gen de filme este ***Juliusz Machulski*** (n. 1955), autorul mai multor producții de succes, dintre care filmul *Asasinul* (1997).

Un important capitol în tradiția filmului polonez îl reprezintă genul "documentar artistic" căruia i-a dat strălucire Școala de Film de la Łódz, grație unor maeștrii de mare talent, precum ***Kazimierz Karabasz*** (n. 1930), ***Krzysztof Kieślowski*** (1941 – 1996), ***Marcel Łoziński*** (n. 1940) ș.a

X

X X

În ultimii ani s-au produs transformări structurale în domeniile ştiinţei, culturii şi educaţiei din Republica Polonă, în cadrul procesului general de reformă.

S-au făcut paşi hotărâtori în procesul descentralizării activităţii în aceste domenii, a întăririi rolului instituţiilor teritoriale de profil, a completării cadrului legislativ cu programe şi acte normative privind educaţia culturală, cercetarea ştiinţifică, editarea de lucrări şi manuale, modernizarea instituţiilor de învăţământ, computerizarea bibliotecilor ş.a. Guvernul sprijină considerabil activitatea unor fundaţii şi instituţii culturale, precum şi cea editorială, o serie de dificultăţi existând, totuşi, din cauza insuficienţei resurselor financiare.

O dată cu integrarea Poloniei în UE s-au creat oportunităţi deosebite pentru creşterea aportului culturii poloneze la marea cultură europeană şi, implicit, la patrimoniul spiritual universal.

Note

1. ***Józef Klemens Piłsudski*** s-a născut la 5 decembrie 1867 la Zulów, lângă Wilno (Vilnius, azi în Lituania) într-o familie polono-lituaniană cu vechi tradiţii revoluţionare. A urmat liceul la Wilno şi Facultatea de Medicină din Harkov; atunci a cunoscut resentimentele ruşilor împotriva polonezilor, ceea ce îl va impresiona tot restul vieţii. Sub acuzaţia participării la un atentat organizat de fratele lui Lenin/Ulianov împotriva ţarului Alexandru al III-lea, el a fost condamnat la deportare în Siberia pe cinci ani (1887 – 1892), când l-a cunoscut pe Constantin Stere (Cristopher Andrew, Oleg Gordievski, ***KGB Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov***, Ed. All, Bucureşti, 1997, p. 18; Daniel Hrenciuc, ***România şi Polonia – 1918 – 1931. Relaţii politice, diplomatice şi militare***, Ed. Septentrion, Rădăuţi, 2003, p. 25). După revenirea în Polonia, ***J.Piłsudski*** a publicat ziarul "Muncitorul". A fost din nou arestat de poliţia rusă, după eliberare emigrând la Londra. În 1905, în timpul războiului ruso-japonez, a plecat la Tokio, străduindu-se să convingă, fără succes, autorităţile nipone să finanţeze o răscoală antirusă, condusă de Partidul Socialist Polonez, pe care îl fondase în Rusia ţaristă. În anii primului război mondial a creat, organizat şi condus "legiunile polone", încadrate în armata austriacă care au stat la baza armatei naţionale polone de după proclamarea independenţei. Din 14 noiembrie 1918 până la primele alegeri prezidenţiale din decembrie 1922 a fost conducătorul statului polon independent ("Naczelnik Panstwa"). După Pacea de la Riga, din 18 martie 1921, a devenit primul mareşal al Poloniei. În 1924 ***J.Piłsudski*** a părăsit guvernul Poloniei, dar a revenit în forţă în mai 1926, fiind inspiratorul şi organizatorul loviturii de stat care a inaugurat regimul Sanaţiei (în pol. – asanare, însănătoşire). Între 1926 – 1928 şi în 1930 a fost prim-ministru iar, între 1926 – 1935, ministru de Război şi comandant al armatei. A încetat din viaţă la 12 mai 1935, fiind înmormântat la Wawel (Cracovia), în Panteonul regilor Poloniei (Vezi pe larg Andrzej Garlicki, ***Józef Piłsudski (1867 – 1935)***, Varşovia, 1990; ***România – Polonia. Relaţii diplomatice. Documente***, vol. I 1918 – 1939, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2003, p. 26).

2. ***Roman Dmowski*** provenea din mediile meşteşugarilor varşovieni. Ca lider al Frontului Naţional a acţionat pentru unirea polonezilor aflaţi sub ocupaţia Rusiei, Prusiei şi Imperiului Austro-Ungar, pentru dobândirea independenţei ţării. "Adevăratul patriotism – susţinea el – nu poate avea ca obiectiv interesul unei singure clase sociale, ci pe cel al întregului popor". În timpul războiului a iniţiat demersuri diplomatice pentru reconstituirea statalităţii poloneze. A obţinut sprijinul coaliţiei ţărilor câştigătoare în război (Alicja Dybkowska, Jan Żaryn, Małgorzata Żaryn, ***Polskie Dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności (Istoria Poloniei din cele mai vechi timpuri până în vremurile noastre)***, Varşovia, 1998, p. 226. Vezi şi Marian Marek Drozdowski, ***Biographie de Roman Dmowski***, în "Acta Poloniae Historica", LXV, nr. 65, p. 221 – 239).

3. ***Ignacy Jan Paderewski*** (1860 – 1941), pianist, compozitor şi om politic. Preşedinte de onoare al "Comitetului de ajutorare a victimelor războiului în Polonia" (1914). La începutul anului 1915 a plecat în SUA, unde a desfăşurat o campanie susţinută în favoarea Poloniei independente. În august 1917 a fost ales preşedinte al "Comitetului Naţional Polonez", fondat la Lausanne, şi desemnat reprezentant al acestuia pe lângă guvernul nord-american. La sfârşitul anului 1918 a revenit în ţară, iar la 17 ianuarie 1919 a constituit un cabinet de uniune naţională în cadrul căruia

deţinea portofoliul Externelor. În această calitate a avut o contribuţie majoră la recunoaşterea internaţională a noii Republici Polone de către Conferinţa de Pace de la Paris (1919). S-a retras din politică în 1921, revenind în 1930, ca lider al "Frontului Morges" (denumirea reşedinţei sale elveţiene). În 1940 a plecat în SUA, stabilindu-se la New York, unde a murit, la 21 iunie 1941. Anul 2000 a fost decretat de Seimul Republicii Polone anul Paderewski (***România – Polonia. Relaţii diplomatice. Documente***, vol. I, p. 9 – 10).

4. ***Wincenty Witos***, n. în 1874 la Wierczchoslawice – Galiţia (Austro-Ungaria), m. în 1945, la Cracovia. ***Witos*** a fost ales, între 1908 – 1914, în Seimul din Galiţia, iar între 1911 – 1918 în Reichsrat, camera inferioară a Parlamentului austriac. După prima conflagraţie mondială a fost unul dintre cei mai cunoscuţi lideri ai Partidului Ţărănesc "Piast" (PSL). Preţuirea sa faţă de satul polonez a fost elocvent exprimată în cuvintele: "Ţăranul şi-a păstrat în cele mai grele momente ale sale pământul, religia şi sentimentul naţional. Aceste trei valori au fost fundamentale pentru constituirea statului polonez". A fost în trei rânduri premier al celei de-a II-a Republici Polone: 24 iulie 1920 – 13 septembrie 1921; 28 mai – 14 decembrie 1923; 10 – 15 mai 1926. Iniţial s-a identificat cu partidele de stânga, dar, treptat, s-a plasat pe poziţii conservatoare, în mai 1926 conducând un guvern de centru-dreapta. La câteva zile de la numire, cabinetul său a fost răsturnat prin lovitura de stat condusă de Piłsudski. ***Witos*** a rămas în opoziţie faţă de Sanaţie, fiind închis din raţiuni politice în 1930, în 1932 a fost pus sub acuzare, după care a plecat în exil în Cehoslovacia; în 1933 acuzaţiile au fost considerate neîntemeiate. A fost arestat de germani, în 1939, apoi de sovietici, în 1945, murind la scurt timp (Alicja Dybkowska ş.a., ***op. cit.***, p. 226 – 227).

5. ***Wojciech Korfanty*** s-a născut într-o familie de mineri din Katowice. A acţionat pentru menţinerea caracterului polonez al Sileziei, fiind unul din liderii mişcării naţionale din această regiune. În ultimul discurs rostit în Parlamentul prusac a declarat: "Noi, polonezii, dacă am fi făcut parte încă de la început din acest parlament, ne-am fi considerat totdeauna drept reprezentanţi ai poporului polonez" (Alicja Dybkowska ş.a., ***op. cit.***, p. 227).

6. ***Jgnacy Daszynski***. n. la Zbaraź, a fost unul din fondatorii şi liderii cei mai cunoscuţi ai Partidului Social-Democrat Polonez, apoi deputat în Parlamentul austriac. Ca şef al primului guvern polonez liber (7 – 17 noiembrie 1918) s-a pus la dispoziţia lui J. Piłsudski după întoarcerea acestuia de la Magdeburg. Deputat în mai multe rânduri în Parlamentul celei de-a II-a Republici Polone, luând apărarea drepturilor şi libertăţilor democratice ale muncitorimii (Alicja Dybkowska ş.a., ***op. cit.***, p. 227).

7. Wojciech Roszkowski, ***Historia Polski 1914 – 1996***, Wydawnictwo Naukowe PWN, Varşovia, 1997, p. 15; Marian Chiriac Popescu, ***Relaţiile militare româno-polone în perioada interbelică (1918 – 1939)***, Ed. Sigma, Bucureşti, 2001, p. 13.

8. Alicja Dybkowska ş.a., ***op. cit.***, p. 232.

9. Marian Chiriac Popescu. ***op. cit.***, p. 13; Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p 61.

10. Alicja Dybkowska ş.a., ***op. cit.***, p. 232 – 233.

11. ***Ibidem***, p. 233; Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 13 – 14.

12. Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 81.

13. Alicja Dybkowska ş.a., ***op. cit.***, p. 233 – 234.

14. ***Ibidem***, p. 234.

15. Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 82.

16. Norman Davies, ***Europe A History***, Oxford, New-York, 1997, p. 934 – 935; Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 82;

17. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 14, f. 28; Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 82.

18. Ion Nistor, ***Istoria Bucovinei*** (Ed. Stelian Neagoe), Ed. Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 223.

19. Raymond Matton, ***La Pologne***, Paris, 1936, p. 168.

20. Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 14.

21. Jerzy Maternicki, ***The Jagellonian idea: The History of the Myth and its Political Aspect (up 1918)***, în "Polish Western Affairs", Poznań, nr. 2. 1992, p. 175.

22. Florin Anghel, ***O uniune imposibilă. Relaţiile Poloniei cu statele baltice, 1919 – 1922***, în "Studii şi materiale de istorie modernă", Bucureşti, vol. XII, 1998, p. 93;

23. Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 63.

24. M.Z. Dziewanowski, ***Józef Piłsudski, A European Federalist (1918 – 1922)***, Stanford Press, Illinois, 1983.

25. Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 64.

26. Alicja Dybkowska ş.a., ***op. cit.***, p. 234 – 235.

27. ***Ibidem***, p. 235.

28. Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p.15.

29. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 20.

30. Raymond Matton, ***op. cit.***, p. 174.

31. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est (1918 – 2001)*** (Coord. Ioan Scurtu), vol. I, Univ. din Bucureşti, Centrul pentru studiul istoriei secolului XX, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2003, p. 33 – 34.

32. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 31; ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est***, vol. I, p. 34.

33. ***Ibidem***.

34. Alicja Dybkowska ş.a., ***op. cit.***, p. 237.

35. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est***, vol. I, p. 34.

36. ***Ignacy Mościcki***, n. în 1867, la Mierzanow, m. în 1946, la Versoix, Elveţia. Prof. univ. de chimie şi om de stat care, ca Preşedinte al Republicii, a susţinut regimul autoritar al lui Piłsudski. După ocuparea Poloniei, în septembrie 1939, Mościcki s-a refugiat în România, de unde a plecat în Elveţia, rămânând aici până la sfârşitul vieţii.

37. Daniel Hrenciuc. ***op. cit.***, p. 168.

38. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 16, f. 115; Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 168.

39. Józef Piłsudski, ***Scrieri alese***, traducere de Emil Biedrzycki, prefaţă de Nicolae Iorga, Ed. "Bucovina", Bucureşti, 1936. p. 164.

40. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 16, f. 119: Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 168.

41. Wojciech Roszkowski. ***op. cit.***. p. 37.

42. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 16, f. 236: Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 170.

43. Natan Z. Lupu, Gheorghe N. Cazan, Constantin Buşe, ***Istoria universală contemporană (1917 – 1945)***, vol. II, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1979, p. 142; Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 171.

44. Florin Anghel, ***Polonia, mai 1926. Dictatură sau lovitură de stat?***, în "Magazin Istoric", nr. 4 (362), XXXI, mai 1997, p. 74.

45. Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 172.

46. Constantin Iordan, ***Minorități etnice în sud-estul european după Primul Război Mondial: dimensiunile unei probleme europene***, Ed. Curtea Veche, București, 2002, p. 79; Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 172.

47. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 59.

48. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 17, f. 318.

49. ***Structuri politice în Europa Centrală și de Sud-Est***, vol. I, p. 71.

50. Vezi Alicja Dybkowska ș.a., ***op. cit.***, p. 247.

51. Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 14 – 15.

52. ***Ibidem***, p. 248.

53. Apud ***Structuri politice în Europa Centrală și de Sud-Est***, vol. I, p. 35.

54. ***Ibidem***.

55. ***Ibidem***.

56. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 73.

57. ***Edward Rydz-Smigły***, n. în 1886 la Lwów, m. în 1941, la Varșovia. Pictor și ofițer; discipol al mareșalului J. Piłsudski. În primul război mondial, a comandat un regiment al Legiunii poloneze. Între 1918 – 1920 a luat parte la luptele împotriva ucrainenilor, apoi împotriva sovieticilor. Prin numirea ca inspector general al armatei în 1935 și ca mareșal în 1936, a devenit un personaj central în stat până la desființarea Poloniei, în septembrie 1939.

58. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 76.

59. ***Ibidem***, p. 79.

60. ***Ibidem***.

61. Alicja Dybkowska ș.a., ***op. cit.***, p. 252 – 253.

62. ***Józef Beck***, n. în 1894 la Varșovia, m. în 1944 la Stănești, România. Ofițer în armata poloneză (a parcurs treptele ierarhice până la gradul de colonel): om politic și diplomat, atașat militar al Poloniei în Franța (1922 – 1925); șef al cancelariei Ministerului Apărării (1926 – 1930); viceministru (1930 – 1932) și ministru al Afacerilor Externe (1932 – 1939). Unul dintre oamenii de încredere ai lui J. Piłsudski. În septembrie 1939, col. ***Beck*** s-a refugiat în România, unde a și murit, fiind înmormântat în cimitirul Bellu din București. În martie 1991 rămășițele sale pământești au fost predate statului polonez.

63. Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 252 – 253.

64. Gafencu, Grigore, ***Ultimele zile ale Europei. O călătorie diplomatică întreprinsă în anul 1939*** (Ed. Cornel Scafeș), Ed. Militară, București, 1992, p. 40; Daniel Hrenciuc, ***România și Polonia – 1932 – 1939. Relații politice și diplomatice***, Ed. Universității Suceava, 2005, p. 39.

65. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 80.

66. ***Ibidem***, p. 81.

67. Arhiva M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 69, f. 24; Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 93.

68. ***Zródla do Najnowszej Histori Polski. Diariusz i tęki Jana Szembeka 1935 – 1945*** (***Izvoare privind istoria contemporană a Poloniei. Memoriile și însemnările lui Jan Szembek 1935 – 1945***), vol. IV, London, 1972, p. 433; Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p.93.

69. ***Polonezii în anii celui de-al doilea război mondial. Culegere de documente*** (Ed. Anatol Petrencu), volum editat de Universitatea de Stat din

Moldova, Catedra de Istorie Universală, Ed. Cartdidact, 2004, p. 12 – 13 (Documentul 1).

70. ***Ibidem***, p. 7.

71. ***Ibidem***, p. 8.

72. A. J. P. Taylor, ***Originile celui de-al doilea război mondial***, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, p. 165.

73. ***Polonezii în anii celui de-al doilea război mondial. Culegere de documente***, p. 8.

74. Jacques de Launay, ***Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial***, vol. I, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 31, 165; Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 103.

75. Alicja Dybkowska ş.a.. ***op. cit.***, p. 266.

76. ***Războiul germano-polon. Constatări şi învăţăminte***, lucrare editată de Marele Stat Major Secţia a II-a. Bucureşti, octombrie 1939, p. 1.

77. ***Ibidem***, p. 2.

78. ***Ibidem***.

79. T. Rawski, Z. Stapor şi J. Zamoyski, ***Wojna Wyzwolencza Polskiego Narodu w Latach 1939 – 1945*** (***Războiul de eliberare al poporului polonez în anii 1939 – 1945***), Varşovia, 1966, p. 131.

80. ***Polonezii în anii celui de-al doilea război mondial. Culegere de documente***, p. 25 (Documentul 8).

81. Gheorghe Buzatu, ***România şi războiul mondial din 1939 – 1945***, Centrul de Istorie şi Civilizaţie Europeană, Iaşi, 1995, p. 4.

82. Livia Dandara, ***România în vâltoarea anului 1939***, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985. p. 304; Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 104.

83. Constantin Buşe. ***Relaţii internaţionale în acte şi documente***, vol. II, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976, p. 10.

84. ***Războiul germano-polon...***, p. 2.

85. ***Marea conflagraţie a secolului XX***, p. 79.

86. ***Ibidem***, p. 79 – 80.

87. ***Războiul germano-polon...***, p. 3.

88. ***Ibidem***.

89. ***Ibidem***. p. 5.

90. ***Ibidem***.

91. ***Ibidem***.

92. ***Ibidem***.

93. ***Ibidem***, p. 11.

94. ***Ibidem***.

95. Arhiva M.A.E., fond 71/România, 1939. 15 – 30 septembrie, dos. 116, f. 93; ***Marea conflagraţie a secolului XX***, p. 83.

96. Apud Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***. p. 142.

97. T. Rawski şi colectiv, ***op. cit.***. p. 179 – 180. După alte surse, numărul prizonierilor polonezi s-a ridicat la 450.000, iar pierderile germanilor la 8.400 de morţi, 28.000 de răniţi şi prizonieri, 3.000 de dispăruţi (vezi H. Michel, ***La seconde guerre mondiale***, vol. I, Paris, 1968).

98. ***Marea conflagraţie a secolului XX***, p. 83 – 84.

99. ***Ibidem***, p. 84.

100. Vezi ***Polonezii în anii celui de-al doilea război mondial. Culegere de documente***, p. 83 – 84 (Documentul 57).

101. *Ibidem*, p. 88 (Documentul 59).

102. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est***, vol. I, p. [illegible]

103. ***Marea conflagraţie a secolului XX***, p. 147.

104. ***Wanda Wasilewska*** (1905 – 1964), scriitoare, n. la Cracovia, stalinistă înveterată. În 1939 a adoptat cetăţenia URSS, în 1941 a devenit membră a P.C. (b) din URSS. Împreună cu Alfred Lampe, a creat în anul 1943 ***Uniunea patrioţilor polonezi*** – organizaţie prosovietică a polonezilor aflaţi pe teritoriul URSS. Din 1944 a fost preşedintă a ***Comitetului pentru eliberarea naţională a Poloniei***, unul din organizatorii "Oastei poloneze", supuse comandamentului sovietic. Aşa cum remarca Jacques de Launnay, ***Wanda Wasilewska*** a format, pentru Moscova, alături de ***Ana Pauker*** şi ***Ţola Dragoiţeva***, grupul "celor trei graţii" ce a pregătit stalinizarea prin forţă a Poloniei, României şi, respectiv, Bulgariei (Apud Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, ***Istoria românilor în secolul XX***, Ed. Paideia, Bucureşti, 1999, p. 528).

105. ***Polonezii în anii celui de-al doilea război mondial. Culegere de documente***, p. 185 (Documentul 112).

106. K. Swierczewski a fost comandant al Diviziei a 35-a internaţionale a armatei republicane spaniole (din care făcea parte şi regimentul român de artilerie motorizat "Ana Pauker") în timpul războiului civil din Spania (1936 – 1939) (Apud ***Marea conflagraţie a secolului XX***, p. 326).

107. ***Marea conflagraţie a secolului XX***, p. 326.

108. *Ibidem*, p. 327.

109. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est***, vol. I, p. 118.

110. ***Marea conflagraţie a secolului XX***, p. 412.

111. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est***, vol. I, p. 119.

112. Radu Ciuceanu, ***Istoria ca un balast, XXIV, O revoluţie uitată***, în "Arhivele Totalitarismului", Anul XII, Nr. 44-45, 3-4/2004, p. 6.

113. *Ibidem*, p. 5.

114. *Ibidem*, p. 7.

115. Marian Kallas, ***Historia ustroju Polski X – XX w.*** (***Istoria sistemului de stat al Poloniei în sec. X – XX***), Wydawnictwa Naukowe PWN, Warszawa. 2001, p. 389.

116. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est (1918 – 2001)***, vol. I. p. 169.

117. *Ibidem.*

118. Marian Kallas, *op. cit.*, p. 390 – 391.

119. *Ibidem*, p. 391.

120. *Ibidem.*

121. *Ibidem.*

122. Marka Hałuszka, ***Mniejszosci narodowe i etniczne w Polsce*** (***Minorităţile naţionale şi etnice în Polonia***), în vol. ***Mniejszosci narodowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w świetle statystyk XIX i XX wieku*** (***Minorităţile naţionale şi religioase în Europa Central-Răsăriteană, în lumina statisticilor din secolele XIX – XX***), coord. Y. Sulawski şi J. Skarbek, Lublin, 1995, p. 20, 28 – 30.

123. Alicja Dybkowska ş.a., *op. cit.*, p. 304.

124. *Ibidem*, p. 304 – 305.

125. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I, p. 168.

126. *Ibidem*, p. 119.

127. Vezi pe larg Lloyd C. Gardner, ***Sfere de influenţă. Împărţirea Europei între marile puteri, de la München la Jalta***, Ed. Elit, Bucureşti, p. 263 – 336.

128. Andrzej Garlicki, ***Historia 1939 – 1997/98 Polska i Swiat***, Wydawnictwo Naukowe "Scholar", Varşovia, 1998, p. 140 – 141.

129. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 152.

130. Andrzej Garlicki, ***op. cit.***, p. 141; Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 153.

131. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 153.

132. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I, p. 169.

133. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 153.

134. ***Ibidem.***

135. ***Ibidem***, p. 153 – 155.

136. Alicja Dybkowska ş.a. ***op. cit.***, p. 310.

137. Vezi pe larg capitolul intitulat ***Organele securităţii statului în lupta cu Partidul Ţărănesc Polonez şi Stanisław Mikołajczyk***, în lucrarea istoricului Henryk Dominiczak, ***Organy Bezpieczeństwa PRL 1944 – 1990*** (***Organele Securităţii Republicii Populare Polone 1944 – 1990***), Dom Wydawniczy Bellona, Varşovia, 1997, p. 89 – 95.

138. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 162.

139. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol I, p. 169.

140. Vezi Alicja Dybkowska ş.a., ***op. cit.***, p. 311.

141. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I, p. 170.

142. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 167.

143. ***Ibidem.***

144. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud Est...***, vol. I, p. 170.

145. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 178.

146. Marian Kallas, ***op. cit.***, p. 417.

147. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I, p. 170.

148. Andrzej Garlicki, ***op. cit.***, p. 191.

149. Alicja Dybkowska ş.a., ***op. cit.***, p. 312.

150. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 185 – 186.

151. Vladimir Tismăneanu, ***Arheologia Terorii***, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1992, p. 51.

152. Apud ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I, p. 215 – 216.

153. ***Ibidem***, p. 215.

154. Andrzej Garlicki, ***op. cit.***, p. 234 – 235.

155. ***Ibidem.*** p. 235.

156. ***Ibidem***, p. 236.

157. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 209.

158. Marian Kallas, ***op. cit.***, p. 458 – 459.

159. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 209.

160. ***Ibidem.***

161. ***Ibidem.***

162. Pe tema represiunii din perioada regimului comunist, în Polonia au apărut în ultimii ani mai multe lucrări de referinţă. una dintre cele mai complete fiind: ***Organy Bezpiecenstwa PRL 1944 – 1990*** (***Organele Securităţii Republicii Populare Polone 1944 – 1990***), Dom Wydawniczy Bellona, Varşovia, 1997, 439 p.

163. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I, p. 218.

164. Adrian Pop, ***Tentaţia tranziţiei. O istorie a prăbuşirii comunismului în Europa de Est***, Ed. Corint, Bucureşti, 2002, p. 63.

165. Andrzej Garlicki, ***op. cit.***, p. 263.

166. ***Ibidem.***

167. Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 63.

168. ***Ibidem***, p. 63 – 64.

169. Henry Bogdan, ***Histoire des Pays de l'Est. Dès origines à nos jours***, Ed. Perrin, Paris, 1994, p. 459 – 461; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 64.

170. Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 64.

171. ***Ibidem***, p. 65.

172. ***Ibidem.***

173. Corneliu Mihai Lungu, Mihai Retegan, ***1956 Explozia. Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria*** (Postfaţă de Florin Constantiniu), Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996, p. 65 – 67; vezi şi Henry Bogdan, ***op. cit.***, p. 462 şi Adrian Pop, ***op. cit.***. p. 68.

174. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I, p. 219.

175. Corneliu Mihai Lungu, Mihai Retegan, ***op. cit.***, p. 69; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 68.

176. Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 69.

177. ***Ibidem.***

178. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I, p. 219 – 220.

179. Corneliu Mihai Lungu, Mihai Retegan, ***op. cit.***, p. 83 – 84; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 69 – 70.

180. Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 70.

181. ***Ibidem***, p. 71.

182. ***Ibidem.***

183. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I, p. 220.

184. Jean-François Soulet, ***Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre***, Ed. Polirom, Iaşi, 1998, p. 130.

185. ***Ibidem.***

186. Vezi Krystyna Kersten, ***1956 – The Turning Point***, în Odd Arne Westad, Sven Holtsmark, Iver B. Neumann, ***The Soviet Union in Eastern Europe, 1945 – 89***, London – New York, The Macmillan Press-St. Martin's Press, 1994, p. 47 – 61; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 72.

187. Apud Jean-François Soulet, ***op. cit.***, p. 253 – 254.

188. ***Ibidem***, p. 254.

189. Bogumił Luft, ***Elite, autorităţi şi tranziţie în Polonia***, în "Magazin Istoric", nr. 4(445) aprilie 2004, p. 34.

190. Andrzej Garlicki, ***op. cit.***, p. 331.

191. ***Ibidem***, p. 331 – 332.

192. Jean-François Soulet, ***op. cit.***, p. 254.

193. Bogumił Luft, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. 34.

194. Jean-François Soulet, ***op. cit.***, p. 254.

195. Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 69.

196. Apud Jean-François Soulet, ***op. cit.***, p. 254.

197. ***Ibidem***, p. 297 – 298.

198. ***Ibidem***, p. 305. Despre mişcarea "Solidaritatea" vezi pe larg lucrarea ***The Days of Solidarity***, Karta Center Foundation, Varşovia, 2000, p. 3 – 104.

199. ***Buletinul de ştiri*** din 28 mai 1984, ora 19,00, în Arhiva Societăţii române de Radiodifuziune, fond Redacţia Actualităţi, dosar 28 mai 1984, f. 3 (Apud

Eugen Denize, ***Radiodifuziunea Română şi situaţia din Polonia anilor '80***, în ***Omagiu istoricului Florin Constantiniu***, Ed. Palas, Focşani, 2003, p. 792).

200. ***Ibidem***, f. 59 (Apud Eugen Denize, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. 234).

201. Jean-François Soulet, ***op. cit.***, p. 305.

202. Eugen Denize, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. 235.

203. François Fejtö, Ewa Kulesza-Mietkowski, ***La fin des démocraties populaires***, Ed. Le Seuil, Paris, 1992, p. 165.

204. Catherine Durandin, ***CIA în război***, Ed. Incitatus, Bucureşti, 2003, p. 226. ***Col. Ryszard J. Kuklinski*** (1930 – 2004) a fost unul din aghiotanţii fostului preşedinte Jaruzelski şi ofiţer de legătură al armatei poloneze la cartierul general al mareşalului Kulikov, comandantul suprem al forţelor tratatului de la Varşovia. Începând din 1970, timp de 11 ani a lucrat ca agent al CIA, furnizând documente militare însumând 35.000 de pagini, referitoare la planurile sovietice privind un eventual război cu arme convenţionale în Europa, inclusiv circumstanţele când ar fi recurs la arma nucleară. El a mai transmis date privind localizarea exactă a centrelor de comandă subterane ale tratatului de la Varşovia, în caz de război, precum şi documentaţia tehnică asupra a peste 200 sisteme de arme de înaltă tehnologie, produse în URSS. A transmis de asemenea americanilor planurile strategice cincinale ultrasecrete ale tratatului de la Varşovia. Potrivit declaraţiilor unor oficiali americani – date publicităţii după 1990 – "nu a existat nici o altă sursă care să ne fi furnizat informaţii atât de preţioase". Cu ajutorul CIA, ***R. J. Kuklinski***, împreună cu familia, a părăsit Polonia în 1981, cu puţin timp înaintea introducerii legii marţiale. El s-a stabilit în SUA, unde a trăit sub o nouă identitate într-un loc al cărui nume nu a fost dezvăluit. În anii '80 cei doi copii ai lui Kuklinski au dispărut în împrejurări neclare, presupunându-se că ei au fost lichidaţi de serviciile secrete sovietice. ***Kuklinski*** a fost judecat în contumacie de Curtea marţială poloneză în 1984 şi condamnat la moarte pentru acte de trădare şi dezertare. Cinci ani mai târziu, în urma unei amnistii generale, pedeapsa sa a fost redusă la 25 ani închisoare.

Într-o serie de interviuri date după 1990, ***Kuklinski*** a declarat că nu se consideră spion american, susţinând că a dorit să lupte împotriva Uniunii Sovietice, ocupant ilegal al Poloniei. Fostul preşedinte polonez Lech Wałęsa s-a opus reabilitării lui ***Kuklinski***. În schimb, actualul preşedinte, Aleksander Kwaśniewski a dispus reabilitarea acestuia, motivând că a acţionat "în stare de extremă necesitate, în interesul Poloniei". Şeful statului nu a dat, însă, curs sugestiilor privind avansarea col. ***R. J. Kuklinski*** la gradul de general. Semnificativ este şi faptul că, la manifestările organizate cu prilejul vizitei lui ***R. J. Kuklinski*** în Polonia (27 aprilie – 7 mai 1998), nu au participat reprezentanţi ai armatei. Referitor la acest caz, în Polonia au apărut mai multe lucrări, inclusiv o culegere de documente – ***Putkownik Kuklinski. Wywiady – opinie – dokumenty*** (Coord. Józef Szaniawski), Wydawnictwa ALFA, Varşovia, 1998 (520 p.). Opiniile polonezilor cu privire la col. ***Kuklinski*** sunt controversate, unii considerându-l "erou", alţii "trădător". În ţara noastră, unii publicişti l-au comparat cu Pacepa: alţii consideră că "***R. Kuklinski*** nu a fost trădător, nu a vândut nimic spionajului american, ci a fost un mesager al autorităţilor ţării sale, aflată atunci într-o situaţie excepţională", motiv pentru care "o comparaţie între cazurile lui ***Ryszard Kuklinski*** şi Ion Mihai Pacepa nu se justifică în nici un fel" (Mihai Pelin, ***Un veac de spionaj, contraspionaj şi poliţie politică***, Ed. Elion, Bucureşti, 2003, p. 164 – 165).

205. Jean-François Soulet, ***op. cit.***, p. 311.

206. Vezi pe larg Peter Raina, ***Droga do "okrąglego stołu"*** (***Drumul spre "masa rotundă"***), Wydawnictwa von Borowiecky, Varşovia, 1999, p. 5 – 7.

207. Jean-François Soulet, ***op. cit.***, p. 297 – 298.

208. ***Ibidem***, p. 297.

209. ***Ibidem***.

210. Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 202.

211. Jean-François Soulet, ***op. cit.***, p. 298.

212. Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 203.

213. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I, p. 260.

214. Andrzej Garlicki, ***op. cit.***, p. 395.

215. ***Ibidem***, p. 396.

216. Stelian Tănase, ***Miracolul revoluţiei***, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1999. p. 163 – 165; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 203.

217. Margaret Thatcher, ***The Downing Street Years***, Ed. Harper Collins Publisher, New York, 1993, p. 782; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 203.

218. Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 205.

219. ***Ibidem***.

220. Andrzej Garlicki, ***op. cit.***, p. 398.

221. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 403; ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I, p. 260.

222. Alicja Dybkowska ş.a., ***op. cit.***, p. 344 – 345; ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I, p. 260 – 261.

223. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 403.

224. ***Ibidem***, p. 404.

225. Dumitru Preda, Mihai Retegan, ***1989. Principiul dominoului. Prăbuşirea regimurilor comuniste europene***, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, p. 117; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 206.

226. Adam Michnik, ***Wasz prezydent, nasz premier*** (***Preşedintele vostru, premierul nostru***), în "Gazeta Wyborcza" din 3 iulie 1989.

227. Dumitru Preda, Mihai Retegan, ***op. cit.***, p. 139; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 207.

228. ***Ibidem***, p. 123 – 124; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 207.

229. ***Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est...***, vol. I. p. 261.

230. Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 208.

231. Dumitru Preda, Mihai Retegan, ***op. cit.***, p. 199; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 209.

232. Wojciech Roszkowski, ***op. cit.***, p. 408.

233. Vezi Andrzej Garlicki, ***op. cit.***, p. 412 – 413.

234. Dumitru Preda, Mihai Retegan, ***op. cit.***, p. 82; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 210.

235. ***Ibidem***, p. 107 – 108; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 210 – 211.

236. ***Ibidem***, p. 108; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 211.

237. ***Ibidem***, p. 113; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 211.

238. ***Ibidem***, p. 131 – 132; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 211 – 212.

239. ***Ibidem***, p. 136 – 138; Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 212.

240. Vezi pe larg Adrian Pop, ***op. cit.***, p. 213 – 215.

241. ***Modelul de reformă polonez. Balcerowicz în România***, în Revista "22", Nr. 14/Anul VIII din 8 – 14 aprilie 1997, p. 4.

242. Bogumil Luft, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. 35.

243. "Rzeczpospolita" din 19 februarie 1999.
244. "Rzeczpospolita" din 14 mai 1998.
245. "Gazeta Wyborcza" din 15 octombrie 1998.
246. ***Ibidem.***
247. Bogumil Luft, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. 35 – 36.
248. Vezi pe larg Nicolae Mareş, ***Republica Populară Polonă***, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1972, p. 182 – 240.
249. ***Czesław Miłosz*** (1911 – 2004), unul dintre cei mai mari poeţi de limbă polonă, născut la Szetejne, pe teritoriul de azi al Lituaniei. Absolvent al Facultăţii de Drept din Vilnius, beneficiar al unor burse de studii literare la Paris, laureat al Premiului Uniunii Scriitorilor din Vilnius pentru poezie în 1934. La Varşovia ia parte ca scriitor la mişcarea de rezistenţă împotriva naziştilor. La începutul anilor '60 este profesor de literatură polonă şi literaturi slave la University of California din Berkley. Autor al volumelor *Gândire captivă* (apărut şi în limba română, la Ed. Humanitas, în 1999), *Cucerirea puterii*; apoi romanul *Valea Issei* (Ed. Univers, 2000), şi cel de versuri *Tratat poetic*; eseul autobiografic *Europa natală* (Ed. Univers, 1999). Laureat al premiului Nobel pentru literatură (1980).
250. ***Wisława Szymborska***, n. 1923 la Bnin, lângă Poznan, astăzi alipită oraşelului Kórnik. Din 1931 s-a stabilit la Cracovia unde a absolvit Facultatea de Filologie şi Sociologie a Universităţii Jagiellone. În 1953 intră în redacţia săptămânalului "Życie literackie", răspunzând ani la rând de rubricile de poezie şi recenzii. Intervenţiile publicistice de aici şi de la alte periodice vor închega cele trei volume de *Lecturi facultative* (1973, 1981 şi 1992), un evantai tematic ilustrativ de o mare diversitate şi complexitate. A debutat în literatură cu poezia *Caut cuvintele* (1945), în 1952 îi apare prima carte de poezii *De ce trăim*, iar în 1954 al doilea volum, *Întrebări pentru mine însumi*. Alte cărţi: *Chemare către Yeti* (1957), *Sarea* (1962), *O sută de consolări* (1967), *Orice eventualitate* (1972), *Numărul mare* (1976), *Oameni pe pod* (1986), *Sfârşit şi început* (1993). A făcut şi publicistică, a redactat cronici, a realizat traduceri din poeţi francezi. Versurile poetei poloneze au fost tălmăcite în 36 de limbi. inclusiv în limba română. În anul 2002 i-a apărut volumul de versuri *Clipa*. Laureată a numeroase premii literare (Premiul literar al oraşului Cracovia, Premiul Ministrului Culturii şi Artei, Premiul Primăverii Poetice, Premiul PEN Clubului în 1995). În 1996 a obţinut Premiul Nobel pentru literatură (Referitor la creaţia literară a marii poete poloneze vezi pe larg Stan Velea, ***Wisława Szymborska – pe aripile poeziei***, în vol. ***Polonezi şi români pe drumul cunoaşterii reciproce***, p. 125 – 133).
251. ***Tadeusz Różewicz***. n. 1921. A debutat cu poezie în presa pentru tineret înaintea celui de-al doilea război mondial. În timpul războiului s-a înrolat în detaşamentele de partizani ale armatei Poloniei; redactor al ziarului "Czyn Zbrojny". Primul volum – *Nelinişte* (1947) – a atras atenţia prin expresivitate şi forme novatoare. Alte volume care l-au consacrat: *Mănuşa roşie* (1948), *Câmpia* (1954), *Poemul deschis* (1956), *Dialog cu prinţul* (1960), *Nimic în pelerina lui Prosper* (1963), *Faţa* (1964), *Versuri* (1974), *Poezii* (1987), *Mama se retrage* (2001), *Briceagul profesorului* (2002). A mai publicat povestiri, scenarii de film şi numeroase piese de teatru, montate atât în ţară, cât şi peste hotare. A fost tradus în peste 30 de limbi: de la scoţiană, celtica veche la chineză; în rusă, franceză, română, ebraică, esperanto şi alfabetul Braille. În aprilie 2003, laureat al celui mai important premiu literar italian – Librex Montale.

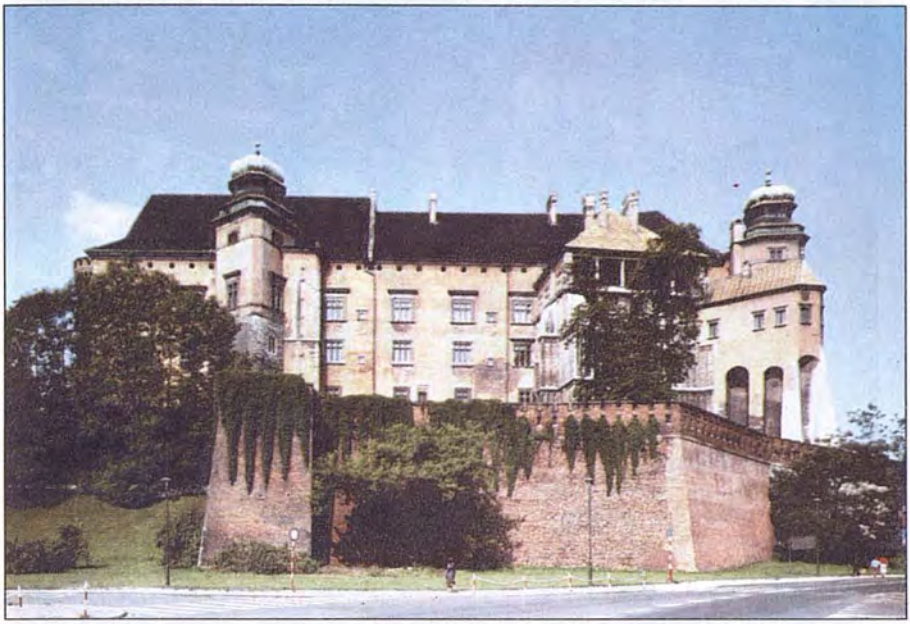

Castelul Wawel, Cracovia

Sukiennice, Cracovia

Biserica Maria, Cracovia

Teatrul Juliusz Slowacki, Cracovia

Collegium Novum – Universitatea Jagiellonă, Cracovia

Palatul Regal, Varşovia

Piața Orașului Vechi, Varșovia

Barbakan, Varșovia

Statuia lui Adam Mickiewicz şi Biserica Carmeliților, Varşovia

Universitatea Varşovia

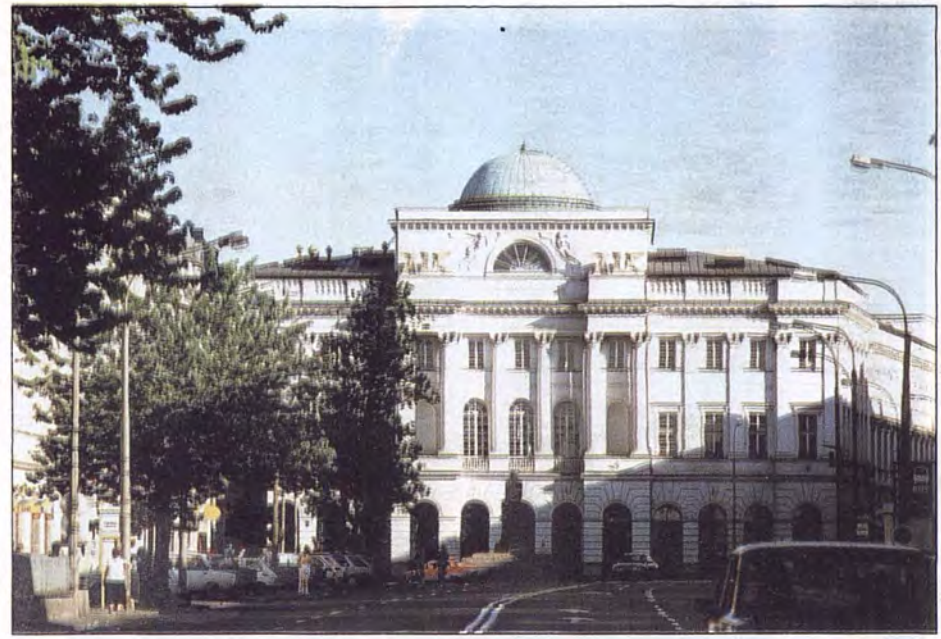

Palatul Staszic, Varşovia

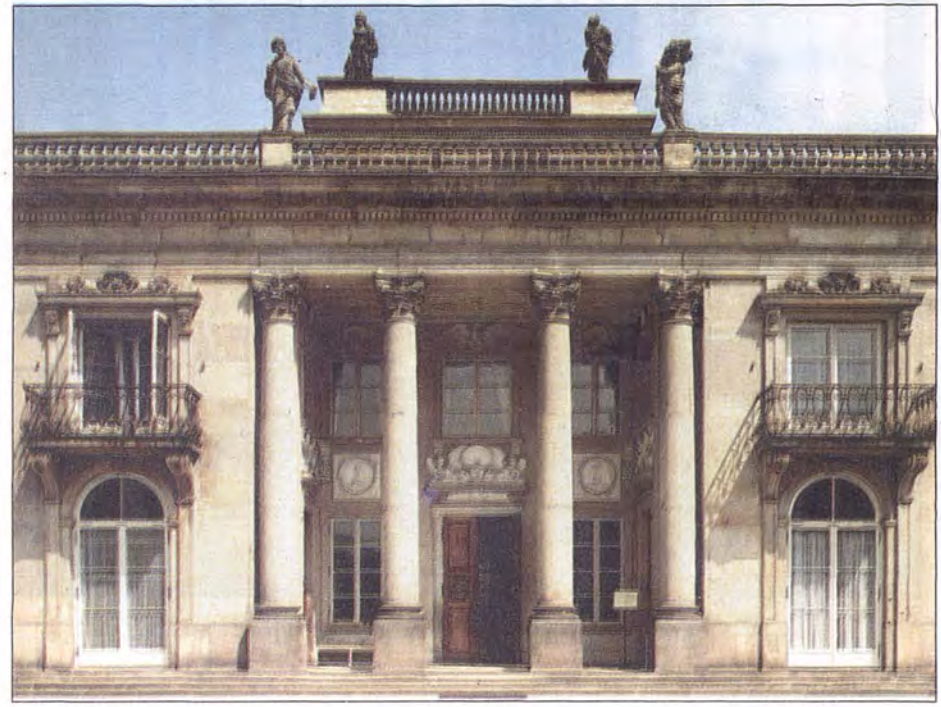

Lazienki, Palatul de pe ape, Varşovia

Teatrul Mare, Varşovia

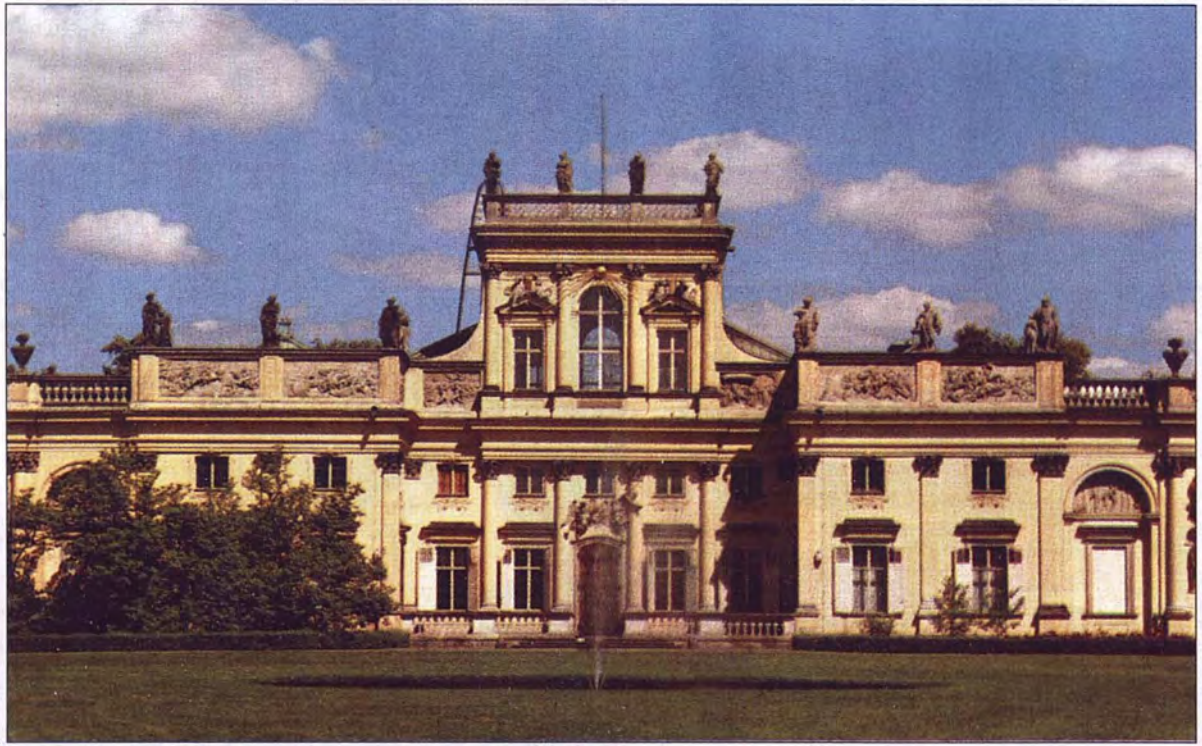

Palatul Wilanów

Un grup de participanți la "masa rotundă"

Magdalenka, 7 martie 1989. Lech Walesa și Bronislaw Geremek

Partea a II-a

Din istoria relațiilor româno-polone

Capitolul I

Tradiție istorică

Așezate în spațiul ponto-baltic într-o regiune tampon, de intense convulsii și confruntări politice, în care au prevalat interesele hegemonice ale marilor puteri situate la est sau la vest, România și Polonia au avut de-a lungul secolelor un destin în bună măsură comun.

În evul modern, cele două țări s-au găsit prinse în cleștele marilor imperii țarist, habsburgic și otoman, care vizau extinderea peste teritoriul lor. Sunt numeroase paginile de istorie însângerată care dezvăluie necontenita rezistență a românilor și polonezilor, vitejia, eroismul lor spre a-și apăra ființa și glia atunci când testamente țariste și strategii germane și austro-ungare vizau cotropirea de teritorii românești și poloneze.

Relațiile româno-polone au o veche tradiție istorică, datând de peste șase veacuri, urmele legăturilor dintre cele două neamuri, unul daco-latin și celălalt slav, lăsând semne adânci în istoria fiecăruia dintre ele (1). Cronici poloneze le atestă existența începând din ultimul sfert al secolului al XIV-lea, dar, fără îndoială, raporturile sunt anterioare. Între Regatul polon și Moldova au existat în decursul istoriei relații de vasalitate, dar și de deplină egalitate și alianță. Relațiile de vasalitate moldo-polone au fost preferate de domnii moldoveni relațiilor cu Ungaria, în a cărei concepție suzeranitatea asupra Moldovei însemna pur și simplu *dominație* și relațiilor cu Imperiul Otoman, în a cărei concepție diplomatică suzeranitatea însemna *stăpânirea* Moldovei cu respectarea autonomiei sale de țară supusă, potrivit dreptului coranic. Domnii moldoveni au preferat suzeranitatea Poloniei pentru că ea se manifesta ca o *suzeranitate tipic feudală*, cu drepturi și îndatoriri precis stipulate atât pentru suzeran (Polonia), cât și pentru vasal (Moldova) (2). Potrivit cronicarului polon Martin Kromer, din secolul XVI, relațiile vasalice dintre Polonia și Moldova erau o *clientelă* în sensul antic al cuvântului (3). Suzeranitatea polonă nu aducea nici o știrbire independenței sau măcar autonomiei Moldovei, exceptând evident

momentele de conflict. Acestea au încetat o dată cu ultima expediție a regelui Jan Sobieski al III-lea asupra Moldovei, în 1691.

Vechile legături de bună vecinătate au favorizat raporturile economice româno-polone. În tratatele de alianță – cum sunt cele din anii 1495, 1499 și 1510 – se fac referiri și la legături comerciale. Asupra acestora o influență pozitivă a avut așezarea geografică pe drumurile de comerț europene între țările cu productivitate diferită din răsărit și apus.

Notabile sunt în Evul Mediu legăturile culturale. Așa cum arată N. Iorga, N. Cartojan, G. Ibrăileanu, P.P. Panaitescu, I.C. Chițimia și alții, cultura românească din secolul al XVII-lea a fost profund impregnată cu elemente umaniste poloneze, adaptate însă societății feudale românești, nevoilor instituțiilor care se dezvoltaseră în țara noastră. Se poate spune că Polonia a reprezentat pentru români, în secolul al XVII-lea, una din căile de acces la cultura antichității latine, cu tot ce a însemnat ea ca influență în gândire și stil pentru unii dintre cei mai însemnați creatori ai vremii. Prin Polonia catolică, mai mult chiar decât prin Transilvania aflată sub stăpânirea ungară, au venit în Principatele Române extracarpatice influențele Occidentului latin, atât în domeniul cultural, cât și în cel instituțional (4).

Unul din domeniile unde influența poloneză s-a manifestat mai pregnant este istoriografia, domeniu de mare importanță pentru dezvoltarea simțămintelor patriotice și naționale, pentru înțelegerea originii poporului român și a unității etnice a românilor. Marii cronicari moldoveni Grigore Ureche și Miron Costin au studiat în Polonia, la Bar, ambii învățând aici limbile polonă și latină. Cunoașterea acestor limbi le-a facilitat accesul la lucrările istoriografice ale polonezilor: Jan Dlugosz, Martin Kromer, Martin și Joachim Bielski, Paul Piasecki, Martin Paszkowski, Aleksander Gwagnin, Matei Stryjkowski etc. Astfel Grigore Ureche, în cronica sa, pe lângă letopisețul moldovenesc, folosește *Cronica Poloniei* a lui Joachim Bielski. În utilizarea izvoarelor polone, Ureche se ridică deasupra simplilor compilatori nu numai prin analiza realizată, ci și prin faptul că integrează evenimentele istorice într-un sistem de gândire proprie.

În caracterizarea făcută polonezilor, Ureche arăta: "Leșii sunt oameni războinici, oameni învățați de carte, că pentru învățătură și a cărții și a vitejii nu li-i préget nici de trudă, nici de cheltuială, ce încunjură țările de învață ca să deprinză tinerétile truda și la bătrânéțe

înțelepciuneea, de care au nevoință mai mare... Au obiceaiu léșii. nu ca grecii. după sfadă și după price, dacă-i vor împăca. nu va ținiia pizmă. ci la nevoia lui ca direptu un frate să va pune" (5).

Continuând cercetarea trecutului moldovenesc întreprinsă de Ureche. Miron Costin face dovada unei culturi închegate, deoarece educației primite în Polonia i se adăugaseră cunoștințele unui pasionat cititor, un spirit critic și o largă experiență militară și politică, dobândită în numeroasele campanii la care participase. străbătând treptele dregătoriilor până la cea de mare vornic.

Militant consecvent pentru apropierea militară și politică moldo-polonă, Miron Costin susținea că alianța între cele două țări ar fi dus la eliberarea Moldovei de sub jugul otoman și la înlăturarea pericolului turcesc pentru Polonia.

În scopul informării opiniei publice din țara vecină despre cele trei țări române și pentru a convinge pe regele polon să le acorde ajutor împotriva turcilor, Miron Costin redactează la Iași. în 1677, în limba polonă, *Cronica țărilor Moldovei și Munteniei* (*Cronica polonă*), sumar al cronicii Moldovei, iar în 1684, la Doszow, *Istoria în versuri polone despre Moldova și Țara Românească (Poema polonă)*, pe care o dedică binefăcătorului său Jan Sobieski al III-lea. În a doua lucrare, el se referă la ocuparea Daciei de către romani, punând accent pe latinitatea limbii române și pe originea comună a românilor din cele trei țări. În legătură cu romanitatea limbii române, Miron Costin atrage atenția chiar că nu exista decât o limbă "românească", nu "moldovenească", evidențiind faptul că românii, urmași ai coloniștilor lui Traian, de la "*Râm*" se trag – formă a topicului care nu există în limba română, provenind din polonă (*Rzym*) (6)

Prin importanța lor, lucrările lui Miron Costin depășesc limitele culturii românești, plasându-l pe cronicarul moldovean în istoria literară polonă printre scriitorii Poloniei din secolul al XVII-lea.

Continuator al operei tatălui său, Nicolae Costin a folosit și el izvoare polone, în special cronica lui Stryjkowski. Și el. ca și Miron Costin, a militat pentru o apropiere polono-română, urmărind să facă Polonia cunoscută printre moldoveni. Lui N. Costin îi datorăm prima descriere generală și sumară în limba română a Poloniei, în care vorbește despre originea și crearea statului polon, a bisericii, despre apele și orașele polone, despre obiceiurile polonezilor.

În veacul al XVIII-lea şi la începutul veacului al XIX-lea, un alt român, Tadeu Haşdeu (1769 – 1835), va fi continuatorul legăturilor spirituale prolifice dintre moldoveni şi polonezi. Ilustrul înaintaş al lui B.P. Haşdeu lasă interesante creaţii în limba polonă, lucrări care se înscriu cu cinste în bogatul patrimoniu iluminist polonez.

Un moment important al colaborării româno-polone s-a înregistrat în anul revoluţionar 1848. Conducătorii revoluţiei româneşti au întreţinut relaţii cu aripa conservatoare a emigraţiei poloneze, în frunte cu prinţul Adam Czartoryski, reprezentant oficial al Poloniei în Franţa şi Anglia. Revoluţionarii progresişti români nu şi-au limitat relaţiile numai la conservatori, ci au întreţinut legături şi cu democraţii polonezi, fără a interveni însă în conflictele dintre ei. Dacă N. Bălcescu, I. Ghica şi Goleştii aveau relaţii cu aripa conservatoare, condusă de A. Czartoryski, C.A. Rosetti era mijlocitorul legăturilor cu aripa democratică poloneză a emigraţiei (7).

Un moment distinct al colaborării emigraţiei poloneze cu românii îl constituie revoluţia din 1848 – 1849 din Transilvania şi Ungaria. Aici emigraţia polonă va acţiona pentru apropierea şi colaborarea românilor din Transilvania şi cele două principate cu maghiarii, pentru lupta comună împotriva Imperiului habsburgic şi a celui ţarist. Totul depindea însă de recunoaşterea din partea guvernului maghiar a drepturilor naţionale ale românilor din Transilvania. Reprezentantul polon, generalul Józef Bem, a jucat un rol activ în medierea româno-maghiară, ajungându-se, astfel, la «proiectul de pacificare» de la 14 iulie 1849 de la Seghedin; prin el se recunoşteau existenţa naţionalităţii române din Ungaria şi dreptul ei de a folosi limba maternă în şcoli, administraţie, biserică, precum şi declararea desfiinţării clăcii şi a prestaţiilor feudale (8). Mulţi români din legiunile lui Avram Iancu au întărit rândurile trupelor generalului Bem. Acesta a fost şi iniţiatorul organizării, pe lângă armata sa, a legiunii române. Cezar Bolliac a scris o poezie în cinstea generalului polonez şi cântecul "*Marşul lui Bem*", cântat de români (9).

În primăvara anului 1849, Józef Bem, în calitate de comandant al armatei ungureşti, ocupa cea mai mare parte din Transilvania şi numai prin intermediul lui se putea ajunge la Avram Iancu şi la drumurile ce duceau spre Moldova şi Ţara Românească. Revoluţionarii români Ion Ghica, Nicolae Bălcescu, Ion Bălăceanu şi Cezar Bolliac i-au propus generalului Bem marşul spre Muntenia, unificarea principatelor române şi i-au promis coroana princiară sau

regală. Faptul că, în cunoscuta incursiune armată de la Târgu-Ocna, din zilele de 23 – 25 iulie 1849, Józef Bem s-a îndreptat mai întâi spre Moldova şi nu spre Ţara Românească pare să fi fost dictat de motive strategice, pentru a putea tăia legătura armatelor ţariste din Ţara Românească, dar mai ales politice, pentru eliberarea Poloniei, căci Moldova era mai aproape de frontiera ţării sale (10).

Între emigranţii români de la Paris erau şi partizani ai generalului Bem şi voluntari ce doreau să lupte alături de el. Nicolae Bălcescu, Eftimie Murgu şi deputaţii din parlamentul ungar au colaborat, pentru un timp, cu un alt general polonez ce a luptat în armata maghiară – Henryk Dembiński, care a manifestat bunăvoinţă faţă de români, sprijinindu-i în aspiraţiile şi planurile lor (11)

Deşi revoluţia română şi cea polonă nu s-au sprijinit reciproc, totuşi acţiunile comune întreprinse au dus la o apropiere mai mare între cele două popoare (12).

După înfrângerea revoluţiei de la 1848 – 1849 au continuat legăturile dintre polonezii şi românii emigraţi la Paris, Londra şi Constantinopole. Astfel poetul Adam Mickiewicz a colaborat la Paris cu Nicolae Bălcescu, Dimitrie Brătianu şi Ştefan Golescu. Se urmărea coordonarea eforturilor revoluţionarilor români, polonezi şi maghiari pentru realizarea unei noi revoluţii (13)

Mişcarea pentru Unirea Principatele Române a fost sprijinită şi de polonezi, fapt relevat de articolele favorabile publicate, în 1859, de romancierul Józef Ignacy Kraszewski în "Gazeta Warszawska" (14).

Capitolul II

Relaţiile bilaterale în perioada interbelică

1. Recunoaşterea frontierelor

La încheierea primei conflagraţii mondiale, România şi Polonia – amândouă de partea forţelor Antantei – au păşit într-o nouă fază a devenirii lor istorice în urma realizării aproape simultane a idealului naţional: Statul polon – după cele trei dezmembrări din secolul al XVIII-lea şi o perseverentă luptă diplomatică şi militară – şi-a redobândit fiinţa suverană şi independentă (11 noiembrie 1918). Statul român şi-a desăvârşit unitatea naţională (1 decembrie 1918), în urma eliberării şi reunificării provinciilor istorice aflate până atunci sub ocupaţia imperiilor vecine. Polonia şi România Mare redevin astfel state vecine. Destine comune situau Polonia şi România, întregite după primul război mondial, ca o barieră între lumea sovietică, a comunismului bolşevic, şi lumea Europei, lumea celui mai civilizat continent (15). Poziţia geopolitică şi geostrategică asemănătoare, tradiţiile colaborării anterioare, anumite afinităţi sedimentate de-a lungul secolelor au permis o colaborare fructuoasă în perioada interbelică (16).

La 11 decembrie 1918, Józef Piłsudski notifica executivului român existenţa Poloniei independente, suverane şi da asigurări că intenţionează să stabilească relaţii de prietenie cu România (17). La rândul său, guvernul de la Bucureşti răspundea, la 4 ianuarie 1919, că "Românii au văzut cu bucurie Europa restabilind Polonia în drepturile sale şi independenţa sa. O nedreptate evidentă a trecutului este reparată" (18).

La 17 ianuarie 1919, România a recunoscut oficial independenţa statului polon.

Evoluţia ulterioară impune participarea armatei române la eliberarea Pocuţiei (colţul sud-estic al Galiţiei), revendicată, în egală măsură, de ucraineni şi de polonezi. Colaborarea militară a prefigurat susţinerea reciprocă a delegaţiilor română şi poloneză la lucrările Conferinţei de Pace de la Paris (1919 – 1920) (19).

Recunoaşterea frontierelor celor două state la Conferința Păcii a fost de natură să le consolideze statutul lor pe plan internațional şi să le integreze corespunzător în noua arhitectură geopolitică a lumii contemporane. "Uniunea restaurată a Poloniei va constitui un element primordial al viitorului echilibru european" – declaraseră premierii britanic şi francez, încă în noiembrie 1916, într-o scrisoare adresată guvernului aliat rus. Câțiva ani mai târziu, în septembrie 1920, primul ministru şi şeful diplomației franceze ținea să sublinieze – după contribuția decisivă a României la bararea ascensiunii bolşevismului în centrul Europei – că aceasta rămâne "un factor de primă importanță pentru menținerea ordinei şi a păcii consacrate prin tratate" (20).

2. Restabilirea relațiilor şi reprezentarea diplomatică

Relațiile diplomatice dintre cele două țări au fost stabilite, la nivel de reprezentanță provizorie, la 9 februarie 1919. Polonia dispunea deja, încă din 1918, de un reprezentant în România, apoi, din 1919, de un al doilea, care însă nu aveau un statut oficial foarte clar. Ambiguitatea dublei reprezentări diplomatice a statului polon în România, coroborată cu atitudinea Antantei față de reapariția Poloniei independente, a amânat oficializarea relațiilor diplomatice până la 17 iunie 1919.

La 16 iulie 1919, Consiliul de miniştri român a hotărât înființarea legației române la Varşovia, condusă de un trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar (în această funcție fiind numit Alexandru Florescu). Misiunile diplomatice au fost ridicate la rang de ambasadă în mai 1938 (21).

Reprezentanțele diplomatice au fost, în întreaga perioadă interbelică, canale de legătură între cele două state, instrumente care au contribuit la mai buna cunoaştere reciprocă, în măsură să promoveze cu succes interesele României, respectiv ale Poloniei (22).

Pe lângă legație, ulterior transformată în ambasadă, România a avut în Polonia şi consulate. În urma propunerii părții polone, România a înființat, în septembrie 1921, la Lwów – oraş cu profunde şi importante tradiții şi oportunități în istoria legăturilor româno-polone –, un consulat general, cu sarcina facilitării călătoriilor peste

frontieră şi ameliorarea relaţiilor economice. Din cauza dificultăţilor financiare, acest consulat şi-a încetat activitatea în februarie 1922; a fost reînfiinţat în iunie 1927, datorită rolului la "strângerea relaţiilor cordiale dintre cele două ţări pe orice teren" (23).

La 17 decembrie 1929, România şi Polonia au semnat o Convenţie consulară, în baza căreia, până în anul 1933, au fost înfiinţate consulatele româneşti de la Varşovia, Lwów, Poznań şi Danzig (Gdansk). În iulie 1934 s-a stabilit înfiinţarea consulatelor onorifice ale României la Łódz, Wilno, Katowice şi Gdynia. În consecinţă, în toamna anului 1934 funcţionau în Polonia 8 oficii diplomatice româneşti (24).

La rândul său, Polonia a înfiinţat, pe lângă consulatul general din Bucureşti, consulate la Constanţa, Brăila, Galaţi, Chişinău, Cernăuţi şi Cluj. Acestea au desfăşurat activităţi specifice: soluţionarea problemelor cetăţenilor polonezi sosiţi în zonă, facilitarea legăturilor economice bilaterale şi analiza situaţiei politice, economice şi sociale din raza de acţiune. O atenţie specială a fost acordată cunoaşterii şi sprijinirii minorităţii poloneze din România (circa 60.000 persoane). "Varşovia, deşi a sprijinit şi financiar comunitatea poloneză din România, nu a imprimat în nici un moment acestei acţiuni un caracter negativ, iredentist, pentru simplul şi puternicul motiv că între cele două ţări nu au existat nici un fel de neînţelegeri de natură teritorială" (25). Evident, acest fapt a exercitat o influenţă benefică asupra evoluţiei de ansamblu a raporturilor româno-polone.

3. Premisele dezvoltării colaborării bilaterale

Începând din 1919, relaţiile româno-polone au evoluat constant pozitiv, în toate domeniile: politic, militar, economic, comercial, cultural, şi al contactelor umane, indiferent de opticile şi oscilaţiile factorilor decizionali de la Varşovia şi Bucureşti.

Într-o primă fază, relaţiile au fost determinate strict de câteva obiective majore şi pragmatice: apărarea în faţa Armatei Roşii sovietice, o politică defensivă comună în Răsăritul Europei, recunoaşterea reciprocă a întregirii teritoriale. Eforturile diplomaţilor celor două state au fost consacrate construirii unui "cordon sannitaire", sistem politic defensiv capabil să facă faţă ameninţărilor venite din partea Rusiei (Uniunii) Sovietice şi a Republicii de la Weimar (Germania din 1933) (26).

Diplomația celor două țări a desfășurat un amplu program de consultări și negocieri la nivel înalt, coroborat cu sprijin reciproc substanțial, politic și militar (în cazul Galiției Orientale și, respectiv, al Basarabiei și Bucovinei). În timpul crizei polono-sovietice din 1919 – 1920. România a acceptat și sprijinit tranzitul militar și uman pe teritoriul ei (27).

Personalități de frunte ale vieții publice românești au contribuit, de la bun început, cu generozitate la capacitarea eforturilor diplomaților și militarilor de a construi o relație bilaterală exemplară în Europa Centrală. În acest sens, menționăm în mod deosebit pe ministrul Afacerilor Străine Take Ionescu, inspiratorul formulei în cinci a Micii Înțelegeri. Printre ceilalți arhitecți ai procesului s-au numărat, din partea română, Ion I.C. Brătianu, regele Ferdinand, regina Maria, generalul Al. Averescu, N. Iorga, iar din partea polonă, mareșalul Józef Pilsudski, Ignacy Jan Paderewski, Aleksander Skrzyński, Marian Seyda (28).

4. Convenția de alianță din 1921

În august 1920, Take Ionescu a efectuat o călătorie în capitalele marilor puteri aliate pentru a prezenta obiectivele creării unei "alianțe de Răsărit din cele cinci națiuni noi care să închidă drumul Germaniei: Polonia, Cehoslovacia, România, Serbia și Grecia" (29), urmărind ca, în acest fel, să se stabilească un nou echilibru de forțe în Europa centrală. După etapa occidentală a călătoriei sale, Take Ionescu s-a deplasat la Varșovia în speranța rezolvării pe cale amiabilă a litigiilor polono-cehe. Discuțiile au evidențiat faptul că, din cauza problemelor teritoriale existente cu Cehoslovacia, cercurile conducătoare de la Varșovia nu doreau ca Polonia să intre în Mica Înțelegere, dar erau favorabile unei alianțe cu România în vederea "garantării eventualelor tratate de pace ce s-ar semna cu Sovietele" (30).

Interesată de încheierea alianței România-Polonia, ca o contrapondere la axa Berlin-Moscova, Franța urmărea cu atenție raporturile dintre cele două state. Astfel, în cursul întrevederilor dintre mareșalul F. Foch și generalul român Alexandru Gorski, din decembrie 1920, care au avut ca temă principală mobilizarea armatei române în cazul unui atac neprovocat, mareșalul a subliniat "necesitatea unei convenții defensive cu Polonia" (31).

Pentru stabilirea detaliilor unei colaborări militare, în ianuarie 1921 a sosit la Bucureşti o comisie militară poloneză condusă de generalul Stanisław Haller. Directivele elaborate de guvernul român cu această ocazie se remarcă prin accentul lor defensiv, ele luând în calcul numai o agresiune neprovocată. În cadrul colaborării se precizau planul de concentrare a trupelor şi direcţia generală a operaţiilor. Negocierile au avansat rapid, astfel că la sfârşitul lunii ianuarie 1921 generalul Dumitru Stratilescu a fost însărcinat cu întocmirea convenţiei militare (32).

În ziua de 3 martie 1921, la Bucureşti, a fost semnată convenţia de alianţă defensivă între România şi Polonia de către cei doi miniştri de Externe, prinţul Sapieha şi Take Ionescu. România şi Polonia se angajau să se ajute reciproc în cazul unui atac neprovocat la frontierele orientale existente (33). Pentru sincronizarea eforturilor lor pacifice, cele două guverne se angajau să se consulte în probleme de politică externă de interes comun. Semnatarii au stabilit ca modalităţile colaborării în plan militar să facă obiectul unei convenţii separate, prin care Statele Majore Generale erau chemate să fixeze condiţiile de aplicare a înţelegerii politice (34).

Convenţia militară era parte integrantă a Convenţiei politice, fiind semnată de generalii Constantin Christescu şi Tadeusz Rozwadowski, şefii celor două State Majore. Documentul specifica ansamblul de măsuri iniţiat în condiţiile în care teritoriile celor două state, separat sau concomitent, crau confruntate cu agresiuni în părţile răsăritene. Pentru fiecare ţară în parte şi în raport cu proporţiile agresiunii, se prevedea cuantumul trupelor operative: 14 divizii de infanterie şi două divizii de cavalerie, care trebuiau concentrate în 18 – 24 zile de la decretarea mobilizării generale. În privinţa exercitării comandamentului, prevalase punctul de vedere românesc: fiecare armată acţiona sub comandament propriu; în cazul în care situaţia strategică impunea ca unităţi dintr-o armată să opereze în zona celeilalte, ele erau plasate sub ordinele acestui din urmă comandament (35).

Analiza sumară a convenţiei militare relevă spiritul defensiv în care a fost redactată. Ipoteza era că ambele state semnatare puteau forma "obiectul şi nicidecum subiectul vreunei agresiuni" (36).

Alianţa defensivă româno-polonă a reprezentat axul în jurul căruia s-au dezvoltat relaţiile interbelice dintre cele două state. Întemeiată pe raţiuni politico-strategice, convenţia de alianţă defensivă, încheiată la 3 martie 1921, a fost reînnoită cu noi

caracteristici din cinci în cinci ani (1926, 1931 şi 1936), apoi transformată în tratat de garanţie în 1926 şi precedată de Aranjamente tehnice/Convenţiile militare, rămânând în vigoare până la împrejurările tragice din toamna anului 1939.

În perioada interbelică principalul pericol la adresa României şi Poloniei a fost reprezentat de Uniunea Sovietică. Aceasta, în mod constant, a emis pretenţii revizioniste ce vizau Basarabia, pe de o parte şi Galiţia Orientală, pe de altă parte.

Pentru România alianţa cu Polonia avea o importanţă deosebită deoarece reprezenta una din puţinele garanţii ale frontierei sale pe Nistru. Statul sovietic nu a participat la Conferinţa Păcii de la Paris (1919 – 1920) şi nu a recunoscut în nici o împrejurare unirea Basarabiei cu România. Acest act a primit recunoaşterea internaţională prin Tratatul de la Paris (28 octombrie 1920), semnat de Franţa, Anglia, Italia şi Japonia. Dacă primele două au ratificat documentul în perioada imediat următoare, Italia l-a realizat în 1926, iar Japonia niciodată. Aşa cum o demonstrează cercetări relativ recente, între Moscova şi Tokio a existat un acord prin care guvernul japonez se obliga să nu ratifice Tratatul de la Paris (37).

Încheierea alianţei cu Polonia a însemnat pentru România nu numai asigurarea frontierei estice, ci şi un punct important de sprijin în sistemul de alianţe menit a garanta integritatea teritorială a României Mari.

La rândul său, Polonia avea interese strategice şi militare esenţiale, urmărind ca prin această alianţă să-şi asigure frontierele estice, să reducă prestigiul Cehoslovaciei, să combată extinderea sentimentelor filo-ruse în Balcani, să amelioreze relaţiile româno-maghiare şi să sensibilizeze România în raporturile Poloniei cu marile puteri vecine, mai ales prin blocarea influenţei germane (38). Potrivit concepţiei Varşoviei, alianţa reprezenta "garanţia menţinerii legăturilor cu Europa occidentală în cazul blocării litoralului polonez, ca urmare a unui conflict armat lărgit cu Germania" (39).

Pe măsură ce cursul alianţei devenea ascendent, o atenţie deosebită a fost acordată asigurării cu informaţii despre inamic, analizei pertinente a acestora şi punerii rezultatelor la dipoziţia factorilor de răspundere politico-militară în vederea adoptării celor mai favorabile soluţii (40). În acest scop, între serviciile speciale ale României şi Poloniei a fost iniţiată o colaborare fructuoasă în domeniul schimbului de informaţii, al documentării, contracarării şi neutralizării spionajului sovietic pe teritoriul celor două ţări (41).

5. *Amplificarea relațiilor bilaterale*

După 1921, o dată cu obținerea de către ambele țări a recunoașterii internaționale privind noile cadre statale și încheierea convenției de alianță, raporturile bilaterale politice și militare s-au amplificat, cu rezultate benefice, mai ales în domeniul operațiunilor comerciale și tranzitului, dinspre și spre Marea Baltică, prin Dunăre și Marea Neagră, spre și dinspre Balcani, Orientul Mijlociu și Marea Mediterană (42).

România și Polonia au fost susținute sistematic de Franța, marea lor aliată, putând depăși, astfel, între 1921 și 1926, crizele interne determinate de insuficiența structurilor economice, politice și sociale și de impactul devastator al războiului mondial.

Încă din această perioadă, cadrul creat de bunele relații stabilite la nivel politic a permis o tot mai mare apropiere între cele două popoare. În doze inițial reduse, pornind de la elitele culturale, au început să circule informații despre fiecare din parteneri. Cele două capitale se descopereau încetul cu încetul, oamenii obișnuiți învățau să perceapă în mod corect și realist opțiunile și evoluțiile celuilalt (43). La aceasta o contribuție remarcabilă au avut frecventele contacte la nivel înalt care au permis, pe lângă informarea reciprocă și consultarea în regim permanent, optimizarea unor puncte de vedere și acțiuni de interes comun, îndeosebi în probleme vizând securitatea și cooperarea în Centrul și Estul Europei. Mareșalul Józef Piłsudski, principalul arhitect al noii Polonii, a fost un oaspete frecvent și îndrăgit al Curții Regale și al României. El însuși îndrăgostit de meleagurile românești, mareșalul a contribuit hotărâtor la consolidarea raporturilor dintre cele două țări. Ca șef al statului polonez, el a vizitat de mai multe ori România (1922, 1928, 1931, 1932), înlesnind derularea unor proiecte comune de cooperare militară. La un moment dat s-a invocat și posibilitatea realizării unei uniuni dinastice între Polonia și România (44).

Cu prilejul vizitei în România, la Sinaia, în septembrie 1922, atunci când a fost întrebat cum se vede de la Varșovia relația dintre România și Polonia, mareșalul Józef Piłsudski a declarat că "alianța inimilor este reprezentată, de la Marea Baltică la Marea Neagră, de un singur popor cu două drapele" (45). Altă dată el arăta că "veriga care leagă Polonia de România constă în faptul că ambele țări au renăscut din același chin: ambele sunt o întruchipare vie a victoriei dreptății și echității. Din similitudinea căilor noastre legate de acest

trecut comun rezultă, logic, o cale comună în prezent care va fi continuată, nu mă îndoiesc, şi în viitor, pentru că aceasta întruchipează soarta comună a ambelor noastre popoare, legate atât prin nevoile şi interesele lor, cât şi prin preţuirea identică a libertăţii, dreptăţii şi păcii" (46).

În cursul vizitei din 1932, mareşalului Józef Piłsudski i s-a conferit titlul onorific de comandant al Regimentului 16 Dorobanţi din Fălticeni care a primit cu această ocazie numele său (47) .

Partizan sincer al apropierii de România, Józef Piłsudski avea totuşi rezerve, manifestate îndeosebi după 1927, faţă de forţa combativă a armatei române (48).

La rândul lor, Suveranii României au efectuat, din luna iunie 1923, mai multe vizite la Varşovia. Încă de la finele primului război mondial, perechea regală pleda pentru apropierea de Polonia, plecând de la stabilirea unei frontiere comune, continuând cu încheierea alianţei politice şi militare şi dezvoltarea raporturilor economice şi culturale.

Pe poziţii similare, decurgând din considerente politico-strategice care se raportau, într-o anumită măsură, şi la tradiţia medievală a relaţiilor moldo-polone, s-au plasat oameni politici precum Ionel Brătianu, diplomaţii Alexandru Florescu şi Alexandru Iakovaki (primii reprezentanţi diplomatici în Polonia), prinţul Eustachy Sapieha, ministrul de Externe al Poloniei, contele Aleksander Skrzyński, reprezentant diplomatic al Poloniei la Bucureşti, ulterior şef al diplomaţiei poloneze (1925 – 1926) şi un apropiat al reginei Maria (49).

Un rol esenţial în revitalizarea relaţiilor româno-polone după primul război mondial l-a avut Take Ionescu care, în calitate de şef al diplomaţiei române, a emis ideea creării unei alianţe defensive, compusă din cinci state (România, Polonia, Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor – Iugoslavia, Cehoslovacia şi Grecia). În contextul politico-diplomatic al vremii, a fost posibilă concretizarea proiectului doar cu trei state (România, Cehoslovacia şi Regatul Sârbo-Croato-Sloven), avansat de către diplomatul cehoslovac Eduard Beneş şi cunoscut ulterior sub denumirea de Mica Înţelegere.

Între şefii diplomaţiilor de la Bucureşti şi Varşovia, între reprezentanţii celor două Parlamente, între oamenii de afaceri, personalităţile ştiinţifice, culturale şi artistice, ca şi între tineri de diverse categorii ori profesii, s-au legat şi dezvoltat în această perioadă relaţii fructuoase.

Unul dintre cei mai energici şi prolifici prieteni ai Poloniei, marele istoric Nicolae Iorga, publica în numărul din 10 iunie 1924 al prestigiosului cotidian varşovian "Rzeczpospolita" un articol în care arăta că alianţa româno-polonă este "un zid de apărare pentru tot ce se află după ea şi reprezintă unul din factorii mari de civilizaţie în epoca noastră" (50).

În epocă, presa polonă a comentat pozitiv încheierea alianţei cu România, apreciată a izvorî din comunitatea de interese a celor două state. Comentarii în acest sens au formulat "Jurnal de Pologne" din 10 iunie 1924, "Dziennik Bydgoszki" din 24 iunie 1924 şi "Rzeczpospolita" din 10 iunie 1924 (51). De asemenea, ziarul oficios "Messager Polonais" din 20 octombrie 1925 considera că "mai presus de destinele lor comune, prin situaţiunea lor geografică, România şi Polonia sunt chemate a se completa una pe alta. Cu toate că sfera lor de acţiune este deosebită, totuşi interesele lor nu sunt niciodată opuse". Constatând că în luna martie 1926 expiră acordul politic polono-român, încheiat în 1921, baza alianţei Poloniei cu România, ziarul recunoaşte că dezvoltarea viitoare a acestui acord este de cea mai mare importanţă pentru viitorul relaţiunilor celor două ţări. Analizând interesele economice ale ambelor ţări, ziarul milita pentru reînnoirea convenţiei comerciale deoarece documentul aflat în vigoare "nu mai corespunde nevoilor lor actuale" (52).

Interesul pentru dezvoltarea relaţiilor economice bilaterale a stat la baza înfiinţării unor asociaţii de prietenie, cum a fost Societatea polono-română din Varşovia, constituită la 22 ianuarie 1926. La inaugurarea ei, ministrul plenipotenţiar al Poloniei la Bucureşti, Józef Wielowieyski, sublinia solidaritatea permanentă de interese care uneşte cele două ţări: "România şi Polonia constituie un front unic economic şi politic şi apărarea intereselor lor depinde de trăinicia legăturilor care le vor uni". În ceea ce priveşte aspectele economice, diplomatul polon constata că precum porturile româneşti la Dunăre şi Constanţa sunt "debuşeul natural al comerţului polon spre Orientul Apropiat, tot astfel Danzig (Gdansk – n.n.) este portul care permite mărfurilor române să ajungă la Baltica". El a negat faptul că "Rusia ar fi singura piaţă de desfacere a Poloniei şi a constatat din contra că industria polonă nu-şi desfăcea mărfurile în Rusia propriu-zisă, ci mai ales în Armenia, Georgia şi Anatolia. Drumul spre aceste ţinuturi nu trece prin Rusia; calea cea mai apropiată trece prin Galaţi şi Trapezunt (Trabzon, port turcesc la Marea Neagră – n.n.), deci Rusia nu este puntea de trecere spre Orient indispensabilă a comerţului polon, ci România" (53).

6. Tratatele de garanție din 1926 și 1931

Relațiile bilaterale au intrat într-o fază nouă prin semnarea, în ziua de 26 martie 1926, a Tratatului de garanție dintre România și Polonia, de către I.G. Duca, ministrul Afacerilor Străine al României, și J. Wielowieyski, trimisul extraordinar și ministru plenipotențiar al Republicii Polone în România. Potrivit documentului, cele două țări se angajau să se sprijine reciproc față de orice agresiune pentru a-și menține integritatea teritorială. Ca urmare, un angajament bine definit privitor la asistența militară s-a transformat într-un angajament general mult mai vag, pus în legătură cu aplicarea unor articole din Pactul Societății Națiunilor precum și cu acordurile de la Locarno (1925). În vechea formă (1921) articolul 2 al aliantei menționa concursul armat, iar în 1926 doar ajutorul și asistența. În consecință, ajutorul eventual al guvernului polon în caz de agresiune împotriva României depindea de interpretarea dată de Varșovia cuvântului asistență (54). Faptul că tratatul din 1926 nu făcea nici o distincție geografică privitor la acordarea asistenței lăsa posibilitatea ca ajutorul reciproc să poată fi dat, teoretic, în eventualitatea oricărui atac, la orice graniță.

Din punctul de vedere românesc, tratatul cu Polonia din 1926 reprezenta un regres față de convenția de alianță din 1921, fiind vulnerabil, deoarece declanșarea ajutorului și a asistenței era subordonată prevederilor Pactului Societății Națiunilor, ale cărui carențe erau de notorietate (55).

În politica externă poloneză, relațiile cu România își menținеau, în continuare, o însemnătate aparte. Sunt relevante în această privință aprecierile făcute de mareșalul Józef Piłsudski la puțin timp după lovitura de stat din mai 1926: "Primul postulat al politicii noastre externe constă în faptul că Polonia trebuie să păstreze cea mai riguroasă neutralitate între Germania și Rusia... Al doilea postulat este reprezentat de menținerea alianțelor cu Franța și România, ca garanție a păcii" (56).

Presa poloneză consemna favorabil evoluția relațiilor cu România. Astfel într-un articol publicat de ziarul "Warszawianka" din 7 iunie 1927, intitulat *Alianța cu România*, se arăta că "alianța noastră cu România a fost rezultatul natural al consecințelor Marelui Război, ea este un inel necesar consolidării păcii în Răsăritul Europei. Partea ei politică și militară face obiectul unor repetate cercetări ale organelor noastre politice și militare... Ceea ce are însă

pentru noi o valoare reală este că această alianță trebuie să dea pe terenul economic cele mai mari foloase pentru ambele țări" (57).

Tratatul de garanție dintre România și Polonia a fost reînnoit la 15 ianuarie 1931, textul fiind aproape identic cu documentul semnat în 1926.

În pofida încercării părții române de a include prevederea "erga omnes", aceasta nu și-a găsit materializarea în noul document.

Polonia a început să-și impună, în relațiile cu România, o poziție de superioritate, urmare și a faptului că desfășura o politică externă care-i conferea un statut de putere regională. Un exemplu concludent în acest sens îl reprezintă desemnarea mareșalului Pilsudski ca șef suprem al armatelor româno-polone în eventualitatea angrenării acestora într-un conflict în Est. Această numire s-a făcut cu ocazia vizitei oficiale a mareșalului în România în noiembrie 1931 (58).

La expirarea termenului, fără negocieri, pentru ultima dată, Tratatul de garanție a fost prelungit pentru încă cinci ani, în 1936. Și de această dată, eforturile diplomatice românești de a obține o interpretare "erga omnes" a tratatului au rămas fără sorți de izbândă. În opinia Varșoviei, o asistență "erga omnes" acordată României ar fi fost de natură să pună Polonia "în conflict cu Ungaria, cu care are o alianță" (59).

7. Alte acorduri bilaterale

Alături de convențiile politice și militare, România și Polonia au semnat o serie de acorduri, între care tratatul de arbitraj din 24 octombrie 1929, prin care cele două țări se angajau să supună arbitrajului toate diferendele ce nu puteau fi reglementate pe cale diplomatică. Documentul stabilea procedura de conciliere și cea de arbitraj. În cazul în care una din părți nu accepta propunerile Comisiei de consiliere, diferendul urma să fie supus arbitrajului. La 6 luni de la schimbul instrumentelor de ratificare, urma să fie creată o Comisie permanentă de conciliere, a cărei formă și metodă de lucru, ca și a tribunalului de arbitraj, erau precis stabilite (60).

Un alt document bilateral a fost Convenția cu privire la ajutorul mutual și protecția judiciară în materie civilă, semnată la București la 19 decembrie 1929, însoțită de un protocol final care

garanta protecția legală și judiciară a bunurilor și persoanelor din celălalt stat în aceleași condiții ca pentru conaționali (61).

În ziua de 26 martie 1930 a fost semnată Convenția pentru extrădarea infractorilor și asistența judiciară în materie penală, iar în mai 1935 au fost adoptate două documente importante legate de delimitarea frontierei comune: Convenția cu privire la protecția, conservarea și reconstituirea bornelor de hotar și Actul final de delimitare a hotarelor româno-polone (62).

Împreună cu acordurile politico-militare, toate aceste documente au constituit fundamentul pe care au evoluat concret raporturile politice și militare româno-polone în perioada interbelică.

8. Reculul relațiilor bilaterale în anii 1932 – 1936

După 1931, moment ascendent al relațiilor diplomatice dintre România și Polonia, asistăm la o anumită stagnare a raporturilor bilaterale, care au intrat într-un nemeritat "con de umbră", din cauze multiple (63). Între acestea, programele diferite de dezvoltare internă desfășurate în cele două țări: insistențele tot mai evidente ale Regelui Carol al II-lea de a modifica sistemul parlamentar tradițional și în Polonia influența tot mai puternică a "grupului coloneilor" regimului sanatist al mareșalului Piłsudski. Apoi orientările diferite la nivelul politicii externe a guvernelor celor două țări. Astfel, noua poziție a Poloniei în regiune, determinată de semnarea Tratatului de neagresiune polono-german, la 26 ianuarie 1934, care o punea la adăpostul unei agresiuni din vest, îi permitea să promoveze o politică externă de mare putere în regiune. Dar poate cel mai mult a contribuit la răcirea relațiilor româno-polone neagrearea de către autoritățile de la Varșovia a politicii lui Nicolae Titulescu, orientată spre normalizarea relațiilor României cu URSS. Aceasta era apreciată ca fiind pronunțat prosovietică (64), aspect care nu corespundea viziunii cercurilor politice varșoviene, în frunte cu Józef Beck (65). În pofida manifestărilor pacifiste ale Moscovei, pentru diplomația poloneză Uniunea Sovietică reprezenta un pericol și un factor permanent de neîncredere, având motivații profunde și complexe care își aveau originea în perioada medievală (66).

Între concepțiile de politică externă ale lui N. Titulescu și Józef Beck – altminteri, doi dintre marii oameni de stat europeni ai

timpului – se manifestau deosebiri esențiale. În timp ce Titulescu avea în vedere, prioritar, obiective precum transformarea Micii Înțelegeri într-un organism perfect articulat, de esență comunitară, întemeierea și structurarea Înțelegerii Balcanice, stabilirea de relații diplomatice normale și de bună vecinătate cu URSS și, la fel ca predecesorii săi, respingerea categorică a soluțiilor anti-versaillese propuse și elaborate în unele capitale europene, Józef Beck, la rîndul său un mare vizionar, gândea la constituirea unei "a treia Europe", aceea a statelor mici și mijlocii cuprinse între Baltica și Balcani. La fel, credea că o politică de echilibru între Germania și URSS va salva Polonia dintr-o situație geopolitică imposibilă (67).

Formulele oferite de Beck pentru soluționarea aspectelor litigioase cu statele vecine (Cehoslovacia, Lituania), relațiilor cu Ungaria, Franța și Societatea Națiunilor au fost adesea apreciate ca inadecvate sau incorecte la București (68).

Răcirea raporturilor bilaterale, în anii 1933 – 1936, s-a manifestat și prin încetarea colaborării româno-polone la Geneva. În toamna anului 1934 s-a înregistrat chiar un moment de tensiune în contextul dezbaterii chestiunii generalizării tratatului pentru protecția minorităților, semnat simultan cu Tratatul de la Versailles în iunie 1919. Cu acest prilej, Beck a declarat că până în momentul în care vor adera toate statele membre ale Societății Națiunilor, guvernul polon nu va colabora cu organele internaționale însărcinate cu controlul aplicării prevederilor referitoare la egalitatea în drepturi a minorităților. Polonia a repudiat foarte curând tratatul pentru protecția minorităților, această poziție fiind criticată deschis, la unison, de periodicele de toate tendințele din România (69).

În această perioadă, oficialitățile de la București erau îngrijorate și din cauza legăturilor tot mai strânse polono-ungare. Tendința era evidențiată de o serie de evenimente, precum festivalul polono-maghiar, desfășurat în martie 1936 la Varșovia și vizita făcută cu mare fast de șeful guvernului polonez în Ungaria, în aprilie același an. Cu acest prilej, în opinia lui Titulescu, s-a ajuns chiar la semnarea unei înțelegeri polono-ungare privind cooperarea împotriva Cehoslovaciei (70).

Într-un raport din primăvara anului 1936, ministrul român la Varșovia, Constantin Vișoianu, sesiza linia de disociere a politicii externe poloneze față de Mica Înțelegere și Antanta Balcanică,

subliniind că "Polonia actuală încearcă să creeze ea însăşi piedici materiale celor două înţelegeri şi să zdruncine echilibrul stabilit". Arătând că Varşovia urmăreşte să instituie restricţii asupra politicii externe a altor ţări, diplomatul român releva că Polonia "vrea ca România să se deslipească de aliaţele ei cu Franţa şi Mica Înţelegere şi, în schimb, ne dă încurajarea revizionismului" (71). Esenţa acestor constatări este confirmată, de altfel, şi de Beck, care menţiona în memoriile sale: "Cu toată obiectivitatea, Polonia era o mare putere care avea un rol de jucat în Europa Centrală şi Orientală" (72).

Între România şi Polonia au existat şi câteva aspecte litigioase nerezolvate sau amânate, cum a fost chestiunea despăgubirii moşiilor poloneze din Basarabia aparţinând unui număr de 23 proprietari polonezi însumând 38.020 ha terenuri expropriate de autorităţile române prin reforma agrară din 1921. În baza unui Protocol confidenţial semnat la 25 octombrie 1929 autorităţile române au plătit 130 milioane lei până în aprilie 1930. De asemenea, România a rezolvat relativ târziu situaţia supuşilor polonezi expropriaţi din Bucovina şi Transilvania (73). Pe de altă parte, chestiunile legate de Fundaţia Rudkowski şi Biserica Ortodoxă din Lwów au primit destul de greu o soluţionare corectă din partea autorităţilor poloneze (74).

În perioada de referinţă, ambele state şi-au urmărit cu obstinaţie realizarea propriilor interese, evitând asumarea unor angajamente suplimentare.

În pofida existenţei unor aspecte litigioase, acestea nu au afectat, totuşi, pe fond, relaţiile bilaterale, fapt demonstrat de păstrarea alianţei de bază care a fost menţinută până la evenimentele tragice din vara anului 1939.

9. Amplificarea relativă a relaţiilor bilaterale după 1936

După faza de "răcire" din 1933 – 1936, relaţiile româno-polone au căpătat, din nou, o dinamică ascendentă. Noul suflu de încredere care a început să anime relaţiile bilaterale după îndepărtarea lui Nicolae Titulescu din guvern (august 1936) se va concretiza în timp scurt într-o serie de vizite oficiale (75). În acel moment, România şi Polonia erau interesate în strângerea relaţiilor bilaterale,

norii negri care începeau să se abată asupra Europei prevestind furtuna ce se va declanşa nu peste mult timp.

Vizita noului ministru al Afacerilor Străine, Victor Antonescu, la Varşovia, în noiembrie 1936, a constituit un moment important al reluării relaţiilor româno-polone şi, totodată, un bun prilej pentru diplomaţia română de a face o nouă încercare – fără succes şi de această dată – pentru extinderea caracterului alianţei.

În ajunul plecării sale în capitala polonă, la 24 noiembrie 1936, Victor Antonescu declara că vizita se constituia într-un bun prilej "de afirmare a forţei şi vitalităţii alianţei polono-române, a voinţei noastre de a asigura în această parte a Europei o pace întemeiată pe menţinerea intangibilă a integrităţii teritoriale" (76).

La rândul lor, cercurile conducătoare ale Poloniei considerau că prin acea vizită se consolida nu numai un bastion al păcii de la Marea Baltică la Marea Neagră, dar era şi un bun prilej de a determina România să-şi micşoreze dependenţa de Mica Înţelegere, în contextul neînţelegerilor polono-cehoslovace (77).

Discuţiile cu oficialităţile poloneze au prilejuit aprecieri pozitive privind reluarea relaţiilor bilaterale, fără să se abordeze ideea extinderii caracterului alianţei. Cu această ocazie a fost semnată Convenţia pentru cooperare intelectuală.

Ca răspuns la vizita ministrului V. Antonescu la Varşovia, ministrul de externe al Poloniei, Józef Beck. a vizitat România în aprilie 1937, când a fost semnată Convenţia pentru turism şi trafic de călători (78).

Anul 1937 e cel mai important în istoria întâlnirilor bilaterale la vârf: preşedintele Ignacy Mościcki a vizitat România, în iunie, iar în aceeaşi lună regele Carol al II-lea sosea la rându-i la Varşovia. În seara de 26 iunie 1937, în Palatul Łazienki, în faţa oficialităţilor poloneze şi a corpului diplomatic acreditat la Varşovia, cu scurte cuvântări s-au adresat celor prezenţi preşedintele Poloniei Ignacy Mościcki şi regele Carol al II-lea. Cei doi conducători de stat au reconfirmat ataşamentul lor faţă de susţinerea reciprocă în caz de atac neprovocat venit dinspre răsărit. Şeful statului polon a ţinut să sublinieze că vizita efectuată cu numai câteva săptămâni în urmă în România îl făcuse să înţeleagă că "alianţa polono-română a căpătat un caracter valoros de sentiment naţional, manifestat cu egală intensitate în ţările noastre". La rândul său, regele Carol al II-lea a arătat că întâlnirile cu oficialii ţării-gazdă, atât în România, cât şi în Polonia, nu pot decât "să pecetluiască şi să întărească o dată în plus

prietenia şi alianţa ce ne unesc (...) Această alianţă, în perfectă consonanţă cu politica de solidaritate internaţională condusă de România, confirmă, cu tărie, scopul nostru comun, anume apărarea şi menţinerea păcii". La 28 iunie 1937 regele Carol al II-lea era numit comandant onorific al Regimentului 57 Infanterie, unul dintre cele mai glorioase regimente pe care le avea Polonia. În plus, i s-a înmânat Sabia de Onoare, cu mânerul de aur, lucrată în întregime în atelierele militare polone (79).

Cele două vizite consecutive din 1937 au provocat îngrijorare la Moscova, unde se anticipa consolidarea alianţei româno-polone (80). Aşa cum rezultă dintr-o telegramă din 10 iulie 1937 a lui Edmond Ciuntu, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Moscova, către Victor Antonescu, ministrul Afacerilor Străine al României, conducerea de la Kremlin manifesta o vie aprehensiune faţă de schimbul de vizite polono-român, considerat "unic în felul lui" şi căruia îi atribuia "un caracter net anti-sovietic" (81). Pentru conducerea de la Moscova era clar că "România nu mai are libertatea de acţiune, fiind complet înfeudată la politica domnului Beck, iar acesta nu este, pentru Soviete, decât un agent al lui Hitler" (82). Reprezentantul diplomatic român la Moscova a încercat să-l convingă pe şeful diplomaţiei sovietice, Maksim M. Litvinov, că "toată argumentarea nu stă în picioare, că niciodată nu vom întreprinde sau nu ne vom asocia, direct sau indirect, la o politică anti-sovietică, afară numai dacă Sovietele înseşi nu ne obligă la aceasta" (83). Victor Antonescu i-a răspuns lui Edmund Ciuntu că "vizitele din urmă nu au schimbat nimic nici în textul acordului nostru cu Polonia, nici în spiritul lui, el rămâne strict defensiv, politica noastră nu are deci nici un caracter antisovietic" (84).

Aceste vizite au determinat evoluţii spectaculoase în multiple domenii ale relaţiilor bilaterale, ceea ce s-a reflectat şi în ridicarea gradului de reprezentare diplomatică din cele două capitale la nivel de ambasadă, în anul 1938. În acest moment, cele două popoare, ca şi liderii lor, descoperiseră atât de multe trăsături şi interese comune încât contactele în diverse domenii deveniseră un fapt obişnuit (85).

Un capitol aparte al relaţiilor bilaterale îl constituie vizitele reprezentanţilor bisericilor ortodoxe din cele două ţări. Astfel Mitropolitul Dionisie al Varşoviei, şeful Bisericii Ortodoxe Poloneze, a fost primit în ultima decadă a lunii septembrie 1937 de Patriarhul Miron Cristea şi a vizitat mănăstirile din Moldova (86). De

asemenea, în mai 1938, Patriarhul Miron Cristea, în acel moment şi prim-ministru al României, a făcut o vizită la Varşovia.

În anii 1938 – 1939, partea polonă a făcut o serie de propuneri de colaborare diplomaţiei române, în sensul redesenării hărţii politice a Europei Centrale, primite însă la Bucureşti cu multe rezerve. La 18 octombrie 1938, la puţin timp după diktatul de la München (30 septembrie 1938), pe fundalul tragic al crizei cehoslovace şi al ocupării Ruteniei Subcarpatice şi a sudului Slovaciei de către Ungaria, a avut loc vizita colonelului Beck la Galaţi, unde s-a întâlnit cu regele Carol al II-lea şi cu ministrul de Externe N.P. Comnen. Cu această ocazie, Polonia (care totuşi nu va interveni în timpul acţiunii militare a Ungariei din martie 1939) şi-a oferit medierea între Bucureşti şi Budapesta pentru realizarea unei înţelegeri care ar fi cuprins, între altele, şi intrarea în hotarele româneşti a comunelor din Maramureşul istoric aflate, până atunci, sub suveranitatea Cehoslovaciei (87). Argumentul lui Beck era că Polonia are mari dificultăţi din cauza minorităţii ucrainene din interior, aşa încât este datoare a urmări toate formulele care puteau agrava această problemă. Crearea unui stat independent ucrainean în Rusia subcarpatică, în apropierea frontierelor poloneze, constituia un mare pericol pentru Polonia deoarece în ultimii ani acţiunea centrifugă a minorităţii ucrainene poloneze fusese condusă din regiunea amintită. Guvernul polonez credea că o Rusie subcarpatică autonomă în cadrul Cehoslovaciei nu era viabilă. O soluţie ar fi fost atribuirea zonei sudice a Ucrainei subcarpatice Ungariei, dar în acest caz partea nordică a regiunii rămânea izolată. Polonia, declară Beck, nu poate dispune de teritoriile altui stat, dar crede că s-ar putea găsi cu uşurinţă modalitatea ca şi România să-şi asigure o rectificare de frontieră care să permită recuperarea românilor care mai locuiau dincolo de Tisa, în Rusia subcarpatică. În acest fel, aprecia Beck, se puteau ameliora şi legăturile de cale ferată dintre nordul României şi Polonia. Actualmente, pe fondul dezintegrării Cehoslovaciei, declara ministrul de Externe polonez, Rusia subcarpatică era o ţară a nimănui. Polonia nu dorea să anexeze acest teritoriu deoarece sporea în acest fel numărul ucrainenilor din interiorul graniţelor sale. Dar dacă România dorea să ocupe regiunea în discuţie, afirma Beck, Polonia nu ridica obiecţiuni, deşi considera că nici guvernul român nu avea interes de a mări procentul minorităţilor. Ca urmare, Polonia credea mai nimerit ca acest teritoriu să fie atribuit Ungariei. Beck sugera că această soluţie ar fi fost şi în interesul României, deoarece

Ungaria, satisfăcută de realizarea aspirațiilor sale teritoriale, nu va mai formula alte revendicări. Ar fi rezultat deci destindere în bazinul dunărean şi s-ar fi creat premise favorabile cooperării reale a popoarelor din zonă (88).

Răspunsul guvernului român în chestiunea Rusiei subcarpatice a fost exprimat de ministrul N.P. Comnen: era adevărat că acolo trăiau câteva zeci de mii de români, dar aceştia erau mulțumiți de existența ce o aveau în cadrul statului cehoslovac şi îşi exprimaseră dorința de a-şi menține statutul, susținând că nu pot admite revenirea la Ungaria "deoarece au păstrat despre aceasta o amintire detestabilă". Românii din Rusia subcarpatică cunoşteau tratamentul aplicat celor 100.000 de români din Ungaria şi nu doreau a-l împărtăşi. Guvernul român nu putea nesocoti interesele românilor din Rusia subcarpatică, care menținuseră contacte strânse cu Ardealul; pe de altă parte, pentru România era vitală menținerea frontierei comune cu Cehoslovacia din considerente economice şi militare. Dezlipirea Rusiei subcarpatice de Cehoslovacia putea crea acesteia din urmă mari dificultăți agrare, regiunea fiind un adevarat grânar, iar pierderea frontierei comune româno-cehoslovace ar fi obligat România să apeleze la Ungaria pentru acordarea dreptului de tranzit, ceea ce ar anihila fără îndoială schimbul de marfuri româno-cehoslovac (89).

În consecință guvernul român a respins "cadoul otrăvit" şi a acordat, în martie 1939, drept de tranzit pentru refugiații cehoslovaci (în jur de 3.500 persoane) în drumul lor spre Europa (în special în Iugoslavia) (90). Această atitudine a fost astfel sintetizata de succesorul lui Comnen la Externe: "România a respins, în toamna lui 1938, propunerea Poloniei de a accepta deslipirea Rusiei subcarpatice de Cehoslovacia. România a ținut prin această atitudine să-şi dovedească până la capăt loialitatea față de un aliat" (91).

10. Demersuri pentru extinderea caracterului "erga omnes" al alianței româno-polone în anul 1939

Conjunctura internațională la sfârşitul anului 1938 şi începutul anului 1939 a impus, la Bucureşti şi la Varşovia, o nouă analiză a tratatului bilateral de alianță. Într-un referat din 25 ianuarie 1939 Alexandru Cretzianu, secretar general al MAE al României, sublinia că valoarea tratatului nu a fost diminuată în 1926 prin articularea sa la

Pactul Societății Națiunilor Eclipsa de după 1936 a organizației mondiale nu reducea efectele tratatului, a cărui esență era inserată în articolul prim. Singura chestiune neclară rămânea dacă valoarea "erga omnes" exista ca atare. Cum se făcea o referire clară la aplicarea Acordului tehnic, care viza doar situația din est, era clar pentru Cretzianu că aplicabilitatea tratatului era limitată în fapt la situații ivite la frontierele estice (92).

Dintre momentele care au marcat eforturile României de a extinde alianța româno-polonă menționăm vizita ministrului de Externe Grigore Gafencu la Varșovia, între 3 și 6 martie 1939. Rezultatele vizitei nu au fost în măsură să satisfacă România, în ceea ce privește extinderea caracterului alianței, Beck reiterând poziția deja cunoscută a Poloniei în problema Ungariei, și anume că prietenia manifestată de Varșovia pentru Budapesta nu va fi niciodată în detrimentul României. Clarificarea problemei garantării frontierei românești a fost diplomatic evitată de Beck, deși în contextul evenimentelor România nu avea nici un interes să fie chemată la rândul ei să garanteze frontiera Poloniei cu Germania. În esență, cei doi miniștri de Externe au hotărât să se informeze reciproc și să-și coordoneze eforturile politice ce interesau cele două țări (93).

La începutul lunii martie 1939 criza cehoslovacă a intrat în faza finală, în acest context conturându-se și modificarea statutului Rusiei subcarpatice. La 14 martie Slovacia s-a proclamat stat independent, iar trupele ungare au intrat în Rusia subcarpatică. Poziția guvernului român era de neacceptare a expansiunii maghiare în zonă.

Cu puțin timp înainte ca Rusia subcarpatică să fi fost ocupată de armata ungară, Polonia a avansat încă o dată României propunerea de a participa alături de Ungaria la această acțiune, manifestându-și chiar bunele oficii de a media "fixarea liniei de demarcație". Fidelă prieteniei ce o lega de Ungaria, Polonia a încercat să creeze României impresia că, prin participarea la această acțiune, se făurea începutul unei înțelegeri româno-ungare (94).

În seara de 16 – 17 aprilie 1939, Grigore Gafencu, aflat în drum spre Germania, a avut o ultimă întrevedere cu Beck în gara Cracovia. Cu acest prilej Beck, vădit preocupat de agravarea relațiilor polono-germane, a precizat că articolul prim al Tratatului de garanție româno-polon se referea doar la situația din est, precizată și în acordul militar. Orice lărgire a alianței, subliniase șeful diplomației poloneze, necesita o amplă analiză politică și militară bine pregătită

(95). În concepția lui Beck, România nu avea nevoie de Polonia pentru a se apăra de un atac ungar, această ipoteză putând fi rezolvată de armata română singură, prin superioritatea trupelor sale sau în alianță cu Iugoslavia. Referitor la sprijinul acordat Poloniei de România în cazul în care aceasta ar fi fost atacată de Germania, Beck îl considera iluzoriu, deoarece România ar fi fost silită să-şi păstreze trupele la granițe ca să poată face față unor eventuale presiuni ungare şi bulgare. Beck adăuga că "o lărgire a tratatului n-ar servi decât să provoace supărarea Germaniei, care putea considera această acțiune de încercuire drept o provocare de nesuferit" (96). Cei doi miniştri au convenit că trebuia să i se dea tratatului bilateral interpretarea justă, adică un acord general "erga omnes", cu posibilitatea ca la aranjamentele tehnice existente să se poată adăuga oricând noi aranjamente (97).

În poziția Poloniei cu privire la chestiunea lărgirii alianței cu România s-au manifestat şi unele contradicții. La 14 aprilie 1939 primul secretar al ambasadei Franței la Bucureşti i-a relatat secretarului general al MAE, Al. Cretzianu, că Polonia avertizase guvernul francez că România nu a solicitat încă lărgirea tratatului bilateral. Ambasadorul polonez la Paris declara – în numele guvernului său – că Varşovia este gata să acorde României clauza "erga omnes" pe bază de reciprocitate (98). Dar a doua zi, 15 aprilie, oficiosul "Kurjer Polski" sublinia că garanția franco-engleză acordată României nu prespunea şi noi obligații pentru Polonia (99).

În iulie 1939, autoritățile de la Bucureşti au făcut o ultimă încercare de extindere a alianței, avansând din nou Varşoviei cererea ca Statele Majore Generale ale armatelor celor două țări să studieze ipoteza unui atac ungar împotriva României ce s-ar fi putut desfăşura şi din direcția fostei granițe cu Cehoslovacia. În răspunsul său, Beck excludea pericolul semnalat, spre a nu trezi susceptibilitatea maghiară, dar, "dacă totuşi informațiile ar fi de natură să arate iminența unui pericol, va fi gata a reexamina propunerea" (100).

Pentru introducerea formulei "erga omnes" s-a pronunțat şi Anglia, aceasta reprezentând o condiție a garanțiilor asigurate României; în cele din urmă, au fost acordate, la 13 aprilie 1939, fără această condiționare. Ministerul de Externe polonez a răspuns că o asistență "erga omnes" acordată României "îl pune în conflict cu Ungaria, cu care are o alianță" (101).

O succintă analiză a colaborării militare româno-polone în perioada dintre cele două războaie mondiale relevă că aceasta s-a

cristalizat în diverse planuri de operații, întocmite, periodic, până în anul 1938, de reprezentanții celor două State Majore Generale. Colaborarea avea în vedere numai apărarea în cazul unei agresiuni neprovocate, neexistând indicii că forurile militare ale celor două state aliate concepuseră și posibilitatea unor acțiuni ofensive cu caracter agresiv. Singurul aranjament militar al alianței româno-polone a rămas cel în varianta de apărare în cazul unei agresiuni împotriva celor două țări, sau, separat, dinspre Est. Acest aspect evidențiază cu prisosință caracterul esențialmente defensiv al alianței româno-polone (102).

În concluzie, se poate afirma că, în perioada interbelică, conținutul propriu-zis al relațiilor politice româno-polone, pornind de la restabilirea legăturilor diplomatice în 1919, s-a aflat sub semnul convenției de alianță din 1921, reînnoită cu noi caracteristici în 1926, 1931 și 1936. Este neîndoielnic faptul că, la terminarea primului război mondial, Polonia a avut un interes mai mare pentru această alianță, în condițiile în care se afla în confruntare directă cu Rusia Sovietică, în timp ce, după 1921 – 1923. România a fost mai interesată în consolidarea și lărgirea alianței. Interesul crescând al Bucureștilor față de alianța cu Polonia era determinat de confruntarea cu revizionismul maghiar tot mai agresiv amenințând integritatea țării. În această dispută, Polonia s-a situat de partea Ungariei, pe care o folosea și ca un pion în confruntarea polono-cehoslovacă. De altfel, Polonia nu a ratificat Tratatul de la Trianon și a refuzat chiar semnarea unei declarații de recunoaștere a prevederilor sale propusă de ministrul român Victor Antonescu în noiembrie 1936 (103). Poziția poloneză poate fi explicată prin relațiile privilegiate între Varșovia și Budapesta, bazate pe raporturile de rudenie dintre cercurile nobiliare din cele două țări, colaborarea din cadrul fostei monarhii austro-ungare, catolicismul care le lega spiritual, dar nu trebuie omis nici interesul de a se obține o graniță comună polono-ungară. Întemeiată pe aceste afinități, relația specială dintre Polonia și Ungaria a constituit unul din aspectele delicate ale raporturilor interbelice româno-polone (104).

În repetate rânduri, Polonia și-a oferit serviciile pentru a determina o apropiere între România și Ungaria (105), din păcate fără sorți de izbândă datorită, în principal, amplificării revizionismului maghiar.

Pe de altă parte, Polonia s-a străduit să cointereseze România la împărțirea Cehoslovaciei, respectiv la ocuparea împreună cu

Ungaria a Rusiei subcarpatice, propunere refuzată de guvernul de la Bucureşti. Mai mult, România a acţionat pentru ameliorarea raporturilor dintre Praga şi Varşovia, fără a obţine vreun rezultat pozitiv.

La răcirea relaţiilor bilaterale în anii 1932 – 1936 a contribuit şi stabilirea legăturilor diplomatice cu Uniunea Sovietică, fără bunele oficii ale diplomaţiei polone. Varşovia a pretextat slăbirea legăturilor cu România prin "orientarea filo-sovietică a lui Titulescu".

Dincolo de aceste sinuozităţi, relaţiile româno-polone din perioada interbelică au avut, pe ansamblu, o evoluţie pozitivă. Între cele două ţări nu a existat nici un fel de dispută teritorială, Polonia fiind singurul dintre vecinii României în această situaţie.

Cursul ascendent al relaţiilor politice româno-polone a fost în parte consolidat şi prin întreţinerea unor legături economice. Acestea nu au cunoscut, totuşi, o intensitate deosebită deoarece obiectiv vorbind lipseau industriile complementare şi infrastructurile economice erau slab dezvoltate.

În comparaţie cu raporturile politico-diplomatice şi economice, relaţiile bilaterale dintre Regatul României Mari şi Republica a II-a Polonă au fost, în plan cultural, de o mare profunzime (106).

11. Interferenţe culturale româno-polone în perioada interbelică

Redobândirea independenţei naţionale şi reînfiinţarea statului polon (11 Noiembrie 1918) a reprezentat un eveniment la fel de bogat în semnificaţii ca şi desăvârşirea statului naţional unitar român, în urma unirii Transilvaniei cu România (1 Decembrie 1918). Existenţa elementelor noi în structura politică, economică şi socială a celor două state a imprimat neîndoielnic o orientare nouă fenomenului cultural. Au loc transformări esenţiale care vor redimensiona aproape întreaga realitate spirituală.

Atât în România, cât şi în Polonia se observă, imediat după război, o stare generală de optimism şi încredere, izvorâtă din împlinirea idealului naţional – vis vechi al multor generaţii.

Pe acest fundal, în perioada interbelică, schimbul de valori spirituale româno-polone a cunoscut o evoluţie ascendentă, fiind consecinţa firească a relaţiilor de bună vecinătate şi prietenie dintre cele două ţări şi popoare (107).

Acum cultura română e cunoscută în Polonia, prin inițiativa unor cunoscători și iubitori ai ei, precum: Stanisław Łukasik, Emil Zegadłowicz, Emil Biedrzycki, Konstancja Mayzlówna, Maria Kasterska, Stanisław Wędkiewicz. Efortul lor a fost sprijinit de personalități de mare prestigiu ale României, precum: Nicolae Iorga, P.P. Panaitescu, Ion Pillat, Theodor Holban, Grigore Nandriș, Lucian Blaga, Aron Cotruș.

Interferențe culturale s-au înregistrat în multiple domenii ale vieții spirituale: literatură și poezie, teatru, muzică, artă și științe.

Din inițiativa unor prestigioși și inimoși oameni de cultură ai celor două popoare, apar societăți și ligi de prietenie în principalele centre universitare (București, Iași, Cernăuți, Galați, Lwów, Poznań, Cracovia, Varșovia, Wilno), dar și în orașe mai mici (Tarnopol sau Suceava). Acestea au constituit instrumente eficace pentru strângerea legăturilor culturale româno-polone și adâncirea cunoașterii reciproce a celor două popoare. Autoritățile au încurajat și sprijinit activitatea unor asemenea asociații, au subvenționat chiar o parte din inițiativele lor.

Acestea au organizat manifestări culturale consacrate celeilalte țări sau alianței lor, au publicat articole în presa locală pe aceeași temă, au inițiat conferințe și emisiuni radio, au încercat să creeze fonduri de carte privind țara aliată etc. (108)

Dintre societățile de prietenie cele mai active în ceea ce privește promovarea relațiilor dintre cele două țări menționăm Liga polono-română, creată în 1928 la Lwów. Liga a fondat o bibliotecă română cu sprijinul Academiei Române (109).

Concomitent, Universitățile din ambele țări, editurile, ziarele, posturile de radio au demarat proiecte ambițioase de colaborare, pentru mai buna cunoaștere reciprocă. În 1934 a fost creată la București Asociația intelectuală româno-polonă, iar în 1939 și-a început activitatea tot în capitală Asociația culturală româno-polonă. Au funcționat și două organisme bilaterale specializate: Comitetul de presă polono-român și Asociația juridică româno-polonă.

Rolul Asociației de presă polono-române era de educare a opiniei publice pentru sprijinirea politicii guvernelor de menținere a păcii și a *statu-quo*-ului teritorial. Presa avea menirea de a acționa pentru ca obiectivele să fie pe deplin înțelese, cunoscute și conștientizate de polonezi și români. De asemenea, presa trebuia să combată curentele care dezinformau opinia publică asupra scopurilor reale ale alianței polono-române (110).

Activitatea asociațiilor culturale de tot felul a avut o înrâurire pozitivă, stimulativă pentru cursul general al relațiilor bilaterale, impunând încheierea unui acord cultural între cele două țări, lucru realizat în noiembrie 1936. Convenția de cooperare intelectuală, cum s-a numit acest acord, stabilea domeniul de acțiune al instituțiilor de resort din cele două țări, reprezentând în fapt consacrarea în plan juridic a unei realități deja existente. Asemenea acorduri culturale nu intraseră încă în uzajul diplomatic al epocii, încât încheirea unui astfel de document reprezenta un act de excepție, de natură să demonstreze o dată mai mult nivelul ridicat al relațiilor dintre cele două țări.

Acordul conținea prevederi referitoare la practici și acțiuni consacrate deja în relațiile culturale bilaterale: organizarea de misiuni științifice pentru studierea relațiilor bilaterale, încurajarea schimbului de profesori și studenți, înlesnirea traducerii de lucrări literare și științifice românești și polone, facilitarea colaborării între reprezentanții artei, științei, filmului și radioului din cele două țări; verificarea reciprocă a pasajelor din manualele școlare privind istoria celuilalt semnatar; organizarea de expoziții, spectacole de teatru și film; cooperarea posturilor de radio ș a. (111)

În cursul discutării aplicării prevederilor convenției, în martie 1937, părțile au decis crearea unui Institut polon la București și a unui Institut român la Varșovia, însărcinate cu studierea istoricului relațiilor bilaterale, crearea de biblioteci specializate, organizarea de misiuni științifice și cursuri de limbă română sau polonă.

În baza înțelegerii convenite, în noiembrie 1937, la București, a avut loc inaugurarea Institutului polon de cultură. Din lipsă de fonduri, partea română nu a putut fi în măsură să deschidă un Institut similar la Varșovia, proiectul pierzându-și oricum actualitatea o dată cu izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale.

Datorită cadrului creat, în perioada de referință au fost obținute realizări notabile în colaborarea româno-polonă din diverse sectoare ale științei și culturii. Astfel, au fost traduse în limba polonă opere de mare valoare ale literaturii române, ale unor scriitori precum: Mihai Eminescu, Ion Creangă, Octavian Goga, Vasile Alecsandri, Lucian Blaga, Mihail Sadoveanu, Nicolae Iorga, George Bacovia, Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu. Prin mijlocirea traducătorilor, în Polonia ajungea, în general, exact aceeași literatură, care era citită și în România, în perioada respectivă. De exemplu, Liviu Rebreanu sau Cezar Petrescu au fost traduși în limba polonă în

timp ce se bucurau de ma succes şi în ţara noastră. Romane ca *Ion*, *Pădurea spânzuraţilor* sau *Întunecare* au fost considerate evenimente editoriale excepţionale ale literaturii române din momentul acela, pătrunzând şi în circuitul teraturii europene a vremii. Comentatorii polonezi, comparând romanele lui Liviu Rebreanu, de pildă cu cele ale lui E. Zola, H. Balzac şi, mai ales, ale lui Wł. Reymont au atras imediat atenţia cititorului polonez asupra romancierului român. În general, textele traduse din operele scriitorilor români au repurtat un real succes, prilejuind numeroase articole de critică şi analiză a întregii creaţii literare a autorilor respectivi (112).

Un eveniment cu totul remarcabil, datorat iubitorilor culturii române, a fost traducerea în limba polonă a lui Mihai Eminescu. Bine realizate, traducerile operelor lui, publicate în două volume: *Împărat şi proletar* (1932) şi *Culegere de poezii şi poeme* (1933), constituie o adevărată introducere în cunoaşterea literaturii române. Creaţia lui Eminescu precum şi traducătorul ei, Emil Zegadłowicz, au fost comentaţi şi bine apreciaţi în paginile presei poloneze interbelice. Prin grija lui Emil Zegadłowicz, în 1937 a apărut la Poznan antologia de poezie *Teme româneşti* (113).

Traducerile unor lucrări literare sau poezii poloneze au fost mai puţin numeroase.

S-au stabilit legături amicale între scriitorii şi poeţii din cele două ţări.

În domeniul teatrului şi al operei au avut loc turnee, s-au făcut vizite şi propagandă în presă. În acest sens, menţionăm marele succes repurtat de piesa *Meşterul Manole* a lui Lucian Blaga, a cărei premieră a avut loc în martie 1934 la Teatrul din Lwów, precum şi pe cel al piesei *Omul cu mârţoaga* de George Ciprian, tradusă în limba polonă. În lunile august – septembrie 1934 trupa de balet a Operei Naţionale din Varşovia a făcut un turneu în România, iar în iulie 1935 s-a aflat în ţara noastră o trupă a Teatrului din Lwów (114).

În ceea ce priveşte muzica simfonică sau populară, contactele româno-polone au fost numeroase şi au îmbrăcat forme diverse. Din multitudinea de manifestări din această categorie sunt de amintit turneele efectuate de George Enescu în anii 1932, 1933 şi 1934 în Polonia, unde marele muzician a dirijat câteva concerte bine primite de auditoriu şi de presă. G. Enescu se bucura de un prestigiu deosebit în Polonia, mareşalul Pilsudski fiind un mare admirator al artistului român. Un alt mare muzician român, Ionel Perlea, a susţinut concerte în Polonia, în 1935.

Legăturile ştiinţifice româno-polone, având o veche tradiţie, îndeosebi în domeniul istoriei şi filologiei, au cunoscut o nouă dezvoltare graţie personalităţii de excepţie a lui N. Iorga.

Autor al unei valoroase sinteze privind relaţiile politice, economice şi culturale româno-polone (*Polonais et roumains*, Bucureşti, 1921), marele savant arăta, într-un interviu acordat cotidianului "Gazeta Warszawska" la 2 mai 1923, că între Polonia şi România există o dublă solidaritate, politică şi economică. În ce priveşte legăturile intelectuale, acestea lăsau mult de dorit, întrucât cele două popoare cunoşteau prea puţin viaţa spirituală reciprocă. Pentru ameliorarea situaţiei, N. Iorga considera necesar un schimb de profesori, crearea, pe bază de reciprocitate, de catedre de istorie şi literatură etc. (115) El a întreprins, în mai 1924, prima vizită în Polonia, unde a ţinut mai multe conferinţe la Universităţile din Varşovia, Wilno, Posen, Cracovia şi Lwów şi a publicat mai multe articole în presa polonă. În 1930, cu prilejul aniversării a 350 de ani de la înfiinţare, Universitatea din Wilno i-a conferit titlul de *doctor honoris causa*, în anii următori acest titlu fiindu-i acordat de alte 3 Universităţi poloneze (116).

După bibliografia lucrărilor lui N. Iorga, întocmită de Barbu Teodorescu, acesta a publicat, numai în perioada 1918 – 1934, 55 articole de presă şi 5 studii privind istoria Poloniei şi relaţiile româno-polone (117). Dintre articole amintim de cele pe tema *Transilvania românească*, apărute în "Gazeta Lwówska" şi "Slowo Polskie" din 11 mai 1933 (118).

La al VII-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice din august 1933 de la Varşovia au fost prezentate şi 12 comunicări româneşti (119).

În domeniul cercetării istorice s-au remarcat studiile prof. Olgierd Górka referitoare la epoca lui Ştefan cel Mare, forţele armate în Europa de răsarit în secolele XV – XVIII, relaţiile româno-polone.

Interesul pentru cunoaşterea interferenţelor literare s-a evidenţiat prin studiile de teorie şi istorie literară ale unor specialişti precum: P.P. Panaitescu, lector de limbă română la Universitatea din Cracovia, în anul universitar 1923/1924; Maria Kasterska, autoare a unei culegeri de studii referitoare la B.P. Haşdeu şi Miron Costin (1931); M. Hellon, lector de limbă română la Universitatea din Varşovia, autor al unui dicţionar polono-roman şi al unei gramatici a limbii române pentru polonezi. Apoi S. Lukasik, *Pologne et Roumanie. Aux confins de deux*

peuples et deux langues (Paris, 1938, 423 p.), o analiză a interferențelor lingvistice româno-polone (120).

La 2 decembrie 1921 a fost înființat lectoratul de limbă română la Universitatea Jagiellonă din Cracovia, primul lector fiind slavistul Grigore Nandriș, iar mai târziu istoricul Petre P. Panaitescu. Lectorii români au putut să lucreze în biblioteca organizată atunci cu ajutorul Academiei Române și al Comisiei de istorie a României; o parte din cărți au fost oferite de Liga Culturală din România și de către istoricul Nicolae Iorga (121), a cărui contribuție la intensificarea relațiilor româno-polone era bine cunoscută în ambele țări.

Un rol important în dezvoltarea relațiilor științifice româno-polone l-au avut schimburile interuniversitare, în mod deosebit colaborarea Universității din Cluj cu instituții similare din Polonia.

Legături au existat și în sfera religiei, Biserica ortodoxă din România sprijinind obținerea autocefaliei Bisericii ortodoxe din Polonia (în 1923). Între ierarhii bisericești din România și Polonia au avut loc întâlniri și vizite care au contribuit la reafirmarea și consolidarea legăturilor dintre cele două biserici. În mai 1938, patriarhul Miron Cristea, în acel moment și prim-ministru al României, a vizitat Polonia.

De asemenea, în domeniul sportului s-au efectuat multiple contacte, după cum s-au depus eforturi pentru dezvoltarea turismului ca o modalitate de cunoaștere reciprocă a realităților din cele două țări. După semnarea convenției culturale în anul 1936, s-a extins și cooperarea tineretului din cele două țări.

"Toate aceste direcții – arată istoricul Nicolae Dascălu – reflectă complexitatea relațiilor culturale româno-polone care, având în vedere tradiția istorică, au atins în perioada interbelică un nivel superior. Pe de altă parte, legăturile culturale trebuie privite în ansamblul relațiilor româno-polone, care în perioada dintre cele două războaie mondiale au fost complexe și mereu ascendente, în ciuda unor momente de stagnare sau de pauză" (122).

Nivelul ridicat al relațiilor culturale bilaterale, în perioada de referință, s-a datorat, fără îndoială, și contribuției deosebite a diplomației culturale din cele două țări. Sub acest aspect, considerăm relevant faptul că, în funcțiile de atașat de presă sau cultural, la Varșovia, s-au aflat intelectuali de mare valoare, ca Lucian Blaga (1926 – 1927) și Aron Cotruș (1931 – 1936). Pentru meritele sale deosebite, în 1934 Aron Cotruș a fost decorat de guvernul polonez cu ordinul "Polonia Restituta" în grad de ofițer.

Capitolul III

Drama Poloniei din 1939 şi sprijinul prietenesc al României

1. România şi Polonia la începutul celui de-al doilea război mondial

În ajunul celui de-al doilea război mondial, România şi Polonia trăiau momente dramatice, fiind ameninţate de marile puteri totalitare din estul şi vestul Europei: URSS şi Germania.

Încheierea tratatului Molotov – Ribbentrop, la 23 august 1939, a creat o situaţie excepţional de grea celor două ţări. Prin semnarea pactului de neagresiune, însoţit de nefastul protocol secret, Molotov şi Ribbentrop parafau de fapt împărţirea Europei est-centrale în sfere de influenţă germană şi sovietică.

În condiţiile în care se contura perspectiva apropiată a războiului, la 26 august 1939, Marele Stat Major polon a cerut, prin ataşatul militar la Bucureşti, sprijinul guvernului român pentru tranzitul de materiale de război prin România. Guvernul român a aprobat cererea. Marele Stat Major Român desemnând, pentru satisfacerea solicitarii poloneze, portul Galaţi (123). Acest fapt a atras, la 31 august 1939, protestul ferm al ambasadorului german la Bucureşti, Wilhelm Fabricius, respins de primul ministru Armand Călinescu şi regele Carol al II-lea. O nouă cerere de tranzit a 5 000 kg material de război spre Polonia a fost făcută de ministrul englez Hoare, la 1 septembrie 1939 (124).

Refuzând să ia în considerare propunerile Angliei de a purta negocieri directe cu partea polona, în zorii zilei de 1 septembrie 1939, fără declaraţie de război, Germania a declanşat atacul împotriva Poloniei. Două zile mai târziu, Anglia şi Franţa declarau război celui de-al treilea Reich.

La câteva ore de la declanşarea agresiunii germane, ministrul Beck a înştiinţat România despre cele întâmplate şi a solicitat guvernului român adoptarea unei atitudini binevoitoare faţă de Polonia. Faptul că nu exista un aranjament tehnic între cele două ţări

în eventualitatea agresiunii germane a făcut ca, în această primă fază, să nu se pună problema asistenței militare românești (125).

La 4 septembrie 1939 guvernul român a proclamat neutralitatea țării, reconfirmată de Consiliul de Coroană din 6 septembrie (126). Adoptarea neutralității nu contravenea tratatului dintre cele două țări, care prevedea numai o cooperare militară împotriva unei agresiuni din est.

Ministrul Afacerilor Externe, Grigore Gafencu, trimitea instrucțiuni oficiilor diplomatice ale României la Paris, Londra, Berlin și Roma, în care preciza: "Respectarea strictă a regulilor neutralității ne îngăduie să dăm Poloniei toate ajutoarele dictate de omenie și de prietenie, fără a comite imprudențe inutile și păstrând pașnice și corecte raporturi cu Germania" (127).

Adoptarea neutralității nu a împiedicat guvernul român să inițieze acțiuni diplomatice pentru a contribui la restabilirea păcii europene sau, cel puțin, pentru a preîntâmpina extinderea conflictului. Astfel, România a luat inițiativa constituirii ***blocului neutrilor în Balcani***, acțiune eșuată.

Atât guvernul cât și opinia publică au apreciat că neutralitatea nu însemna refuzul ajutorului material și moral posibil de dat Poloniei în acele momente dificile ale existenței sale.

Prin intrarea trupelor sovietice în Polonia, la 17 septembrie 1939, s-au creat probleme deosebit de grave și pentru România. Ca urmare a răsturnării situației strategice, a apărut pericolul unei agresiuni și dinspre est și nord, în condițiile în care România se confrunta deja cu amenințarea dinspre Ungaria și Bulgaria. Situația creată a impus o reproiectare a dispozitivului militar, a forțelor și mijloacelor, dispuse până atunci în partea de vest pentru respingerea unei ofensive ungaro-germane, fiind redislocate la est între Carpați și Nistru (128).

În studiile elaborate de cele două State Majore Generale nu se regăsea nici un plan de acțiune împotriva sovieticilor care să presupună cooperarea militară și în condițiile atacului german împotriva Poloniei. În acea situație, când România își declarase neutralitatea, chiar dacă se puneau în aplicare planurile comune de apărare, acestea ar fi fost cu siguranță sortite eșecului, deoarece cele două țări nu puteau concentra forțele necesare opririi tăvălugului sovietic dinspre Est, în condițiile agresiunii germane dinspre Vest (129).

O intervenție românească, dacă s-ar fi produs, nu schimba cu nimic situația militară a statului polonez şi ar fi dus la dezmembrarea rapidă a României. Acest lucru era contrar spiritului alianței româno-polone, care, în caz de aplicare, presupunea acordarea unor ajutoare reale.

Polonia a înțeles situația dificilă în care era pusă România, acordarea asistenței militare implicând un conflict atât cu Germania cât şi cu URSS. Ca atare, guvernul polon nu a cerut îndeplinirea obligațiilor prevăzute în tratatul de alianță, convins şi de inutilitatea împingerii României în război (130).

2. Exodul polonez

Atacată din două părți, Polonia se afla într-o situație fără ieşire, fapt ce a determinat conducerea politică şi militară să adopte calea refugiului în România. Exodul polonez a început încă din 10 septembrie, cu populația civilă, în condițiile în care, la nivelul conducătorilor de stat, nu exista o înțelegere oficială (131).

Ca răspuns la solicitarea guvernului polonez din 13 septembrie 1939, Preşedinția Consiliului de Miniştri român a dat un comunicat la 15 septembrie, în care erau reglementate măsurile pentru primirea refugiaților polonezi. Aceştia erau împărțiți în trei categorii:

O primă categorie era formată din civili – "copii şi părinți ce eventual ar veni în țară", se spunea în comunicat, cărora urma să li se acorde "azilul impus de sentimentele de neutralitate".

A doua era reprezentată de "orice trupe sau formațiuni militare străine care ar trece frontiera", acestea urmând să fie dezarmate, fixându-li-se o anume regiune de locuit, până la sfârşitul ostilităților. Aşa cum era formulată, această prevedere avea un caracter general, ea aplicându-se oricăror formațiuni militare străine, fără să facă distincție între cele două părți combatante.

A treia categorie era formată din persoanele care "au deținut situațiuni politice", îndatorate a domicilia în localități anume indicate, "abținându-se de la orice activitate de ordin politic" (132).

3. Ospitalitate românească

În noaptea de 17/18 septembrie 1939 preşedintele Poloniei, Ignacy Mościcki, premierul Felicjan Składkowski şi alţi membri ai guvernului au trecut graniţa în România, fiind primiţi cu ospitalitate la Cernăuţi.

În pregătirea primirii refugiaţilor polonezi un rol important l-au avut reprezentanţii Bisericii Ortodoxe Române. La puţin timp după începerea războiului, Mitropolitul Bucovinei, Visarion Puiu a adunat personalul de la Palatul Metropolitan din Cernăuţi şi a anunţat că vor sosi la Palat Preşedintele Poloniei împreună cu guvernul şi Batalionul de gardă al Preşedinţiei. La sosirea detaşamentului polonez, la Palatul Metropolitan a avut loc un consiliu cu participarea autorităţilor locale şi a Mitropolitului, stabilindu-se măsurile pentru cazarea refugiaţilor. Aşa cum relevă mărturiile unor participanţi la această acţiune, refugiaţii polonezi au fost trataţi «cu deosebită dragoste creştină». Militarii serveau masa într-o sală special amenajată la Palatul Metropolitan, iar conducerea poloneză în sufragerie, împreună cu Mitropolitul Visarion Puiu. Acesta s-a ocupat personal de toate detaliile privind masa, cazarea şi celelalte aspecte referitoare la oaspeţii polonezi, fiind ajutat de administratorul Palatului, Arghiropol, şi de ing. Gh. Constantinescu, directorul Fondului Bisericesc al Mitropoliei Bucovinei. După câteva zile, oaspeţii civili au plecat cu un tren special spre Constanţa; militarii din Batalionul de gardă au mai rămas câteva zile, apoi au plecat şi ei. La plecare, conducerea poloneză a donat Mitropolitului Visarion Puiu, personal, un automobil Cadillac, model 1939, iar Mitropoliei Bucovinei două maşini (un camion Polski Fiat şi un autoturism). Ulterior, în anul 1944, Visarion Puiu a donat autoturismul mareşalului Ion Antonescu (133). La 18 decembrie 1939, Vassily James (Vasile Jeimsu), misionar ortodox finlandez în India, scrie Mitropolitului Visarion Puiu şi elogiază ospitalitatea oferită refugiaţilor polonezi la Cernăuţi, arătând că aceasta "poate fi un exemplu de caritate Creştină care poate să aducă un folos mulţimii de coreligionari sub viitoarea conducere polonă..." (134).

Preşedintele şi membrii guvernului au fost urmaţi de un mare număr de militari şi civili, vehicule şi materiale de război. Conform statisticilor, numărul total al refugiaţilor polonezi în România a fost de circa 100.000, dintre care 60.000 militari (135). Acest aflux a creat o gravă problemă politică şi umanitară.

Primirea oficialilor polonezi pe teritoriul țării avusese loc nu în calitate de persoane plenipotențiare ale statului polonez, ci de persoane particulare. fapt ce nu a fost înțeles dintr-o dată de polonezi. Ajuns la Cernăuți, președintele J. Mościcki a adresat un mesaj polonezilor, în care, între altele, a declarat că transferă "sediul președintelui Republicii și al înaltelor autorități ale Statului într-o reședință, unde există condițiuni și posibilitate de a veghea la interesele republicii" (136). Declarații asemănătoare au făcut ministrul de Externe, J. Beck, mareșalul E. Rydz-Smigly (137). Așa, de pildă, ministrul polon de Externe a declarat că nu primește să fie găzduit pe seama guvernului român și cerea să plătească toate cheltuielile. Guvernul României a replicat: "Guvernul român își oferă ospitalitatea în mod cât mai larg personalităților polone refugiate, dar, bineînțeles, dacă ei țin cu orice preț să plătească cheltuielile necesare de găzduire a lor, aceasta este o chestiune care îi privește" (138).

Poziția oficialilor polonezi a creat oarecare stare de nemulțumire la nivelul autorităților române. Într-o întrevedere a ministrului român de Externe cu contele Poninski consilier al Ambasadei Poloniei la București, acesta, în numele ambasadorului Roger Raczynski și al ambasadei, a declarat că "atitudinea guvernului român a fost perfectă" și că "mulțumește din toată inima" pentru tot ce făcuseră autoritățile române. "Ambasadorul roagă să iertăm unele manifestații, pe care le regretă din toată inima" (139). Contele a mai spus că "aceasta este în interesul României și în interesul Poloniei, căci deasupra agitațiilor și intereselor individuale [ale] unor persoane care par a trăi în altă lume, există interesele permanente ale Poloniei" (140). Așa cum arăta Anatol Petrencu, "diplomații polonezi înțeleseseră mai degrabă decât oamenii politici polonezi situația în care aceștia s-au pomenit: zilele guvernului condus de generalul F. Skladkowski erau numărate; reprezentanții Sanației au pierdut războiul cu Germania și, respectiv, peste puțin timp, la 20 septembrie, vor fi nevoiți să-și declare demisia. Rolul guvernului român în acest act este limpede. Forțele politice poloneze de opoziție vor prelua inițiativa formării noului guvern și continuării luptei împotriva cotropitorilor nazisto-sovietici" (141). În aceste condiții, președintele Mościcki a demisionat, fiind înlocuit de Władysław Raczkiewicz. Permisiunea constituirii pe teritoriul României, neutre atunci, a unui guvern polonez care continua războiul împotriva Germaniei a fost un act evident de manifestare antihitleristă și un neprecupețit sprijin acordat Poloniei. Ulterior, W. Raczkiewicz s-a

refugiat la Paris, ducând cu sine lista noului cabinet, unde Ambasada română va colabora cu el în secret.

În legătură cu statutul juridic al persoanelor oficiale poloneze refugiate pe teritoriul României, stat neutru în războiul nazisto-sovietic împotriva Poloniei, Consiliul juridic al Ministerului român de Externe a emis un aviz în care se arăta că trupele unui stat beligerant, aflate în retragere, sunt primite de statul neutru numai cu titlu de refugiați, ele sunt dezarmate și internate, pentru a nu mai continua, sub nici o formă, lupta împotriva celeilalte părți beligerante; situația persoanelor oficiale refugiate pe teritoriul unei țări neutre era interpretată astfel: dacă ele renunță la calitatea oficială, vor fi tratate ca simpli supuși ai unuia dintre statele beligerante, care, pe teritoriul statului neutru, în limitele respectării legilor țării, se vor bucura de toate libertățile, putând părăsi oricând teritoriul statului ospitalier pentru a merge în altă țară. Dacă însă aceleași persoane înțeleg să-și păstreze calitatea oficială de conducători ai uneia dintre țările beligerante, atunci, scriau autorii avizului, situația se schimba: regulile esențiale ale neutralității obligă statul neutral care i-ar primi la luarea unor măsuri fără de executarea cărora s-ar vedea expus la represalii din partea celuilalt stat beligerant (142).

În repetate rânduri, ambasadorul german W. Fabricius a protestat față de hotărârea guvernului român de a primi personalul polonez, declarând că autoritățile germane vor primi asistența acordată drept un act de inamiciție față de al treilea Reich (143). Același lucru l-a făcut și Uniunea Sovietică, Molotov cerându-i explicații ministrului român la Moscova despre prezența "hoardelor înarmate" ale fostei armate poloneze pe teritoriul românesc (144).

4. Tranzitarea tezaurului polonez

În pofida presiunilor germane și a pericolelor iminente, România a asigurat în condiții bune tranzitul pe teritoriul său a tezaurului polonez (145).

În contextul măsurilor întreprinse pentru salvarea armatei, a bunurilor materiale și culturale ale statului, la 11 septembrie 1939 guvernul polon a înștiințat confidențial guvernul român despre intenția de a depozita în străinătate rezerva de aur a Băncii Poloniei, solicitându-i să autorizeze tranzitul acesteia prin România. El solicita, totodată, guvernului român garanții privind libera dispozițiune și

posibilitate de efectuare a vărsămintelor în favoarea unei terțe puteri. Cerea, de asemenea, să se asigure securitatea transportului și, în funcție de împrejurări, posibilitatea depozitării temporare a aurului la Banca Națională a României (14o).

Transportul prin România al aurului polonez s-a desfășurat fără dificultăți. Pentru serviciile prestate, autoritățile românești nu au pretins nici o compensație. Prin aceasta, cum scrie Henryk Batowski, România "a adus un serviciu enorm Poloniei" (147). La 12 septembrie 1939, tezaurul polonez (82.403 kg aur, în valoare de 45 milioane dolari) a fost îmbarcat în portul Constanța pe un vas britanic, ajungând, în cele din urmă, la Banca engleză din Londra, Banca Federală din New York și la Banca Canadei din Ottawa.

În a doua decadă a lunii septembrie 1939, în România au continuat să sosească noi transporturi din Polonia. În după amiaza zilei de 18 septembrie și în prima jumătate a zilei urmatoare au sosit la Cernăuți 41 camioane și autobuze încărcate cu lăzi, baloturi, saci și suluri care conțineau aur în lingouri, monede de argint și aur, obiecte de argint și aur și opere de artă. Ele alcătuiau o parte a aurului Băncii Poloniei, valorile Fondului Apărării Nationale și tezaurul național cultural de la muzeul Wawel, între altele și celebrele Arras-uri (goblenuri). Acestea au fost transportate cu o coloană de mașini pe teritoriul țării, ajungând la București, în ziua de 23 septen brie 1939. Mașinile au fost descărcate în fostul local al Băncii Marmorosch Blank, operație care a durat toată noaptea de 23 spre 24 septembrie (148).

În octombrie – noiembrie 1939, aceste valori au fost exped ate în Franța, la dispoziția guvernului polonez din exil, unele fiind transportate apoi în Canada, unde au rămas până la sfârșitul războiului.

5. România ca adăpost

Statul român a acordat o atenție deosebită activității de prim re și întreținere a refugiaților, n acest scop fiind înființat, la 27 septembrie 1939, Comisariatul general pentru asistența refugiaților polonezi, cu sediul în București, strada Th. Aman nr. 12, în frunte cu col. (r) magistrat Hagi Stoica; a funcționat pe lângă Ministerul Ordinei Publice până la 1 ianuarie 1944, când s-a transformat în subsecretariat de stat, fiind desființat abia în 1945. Se înființează, de

asemenea, Societatea Română a prietenilor Poloniei, cu filiale în marile oraşe, pentru primirea refugiaţilor. Pe de altă parte, polonezii înfiinţează Comitetul central polonez pentru ajutorarea refugiaţilor (Centralny Polski Komitet Uchodźcom), cu sediul în strada Roma nr. 38, care, în câteva luni, organizează 45 de comitete locale (149).

O atenţie specială s-a acordat conducerii supreme politico-militare refugiate. Astfel, preşedintelui Mościcki i-a fost destinată o reşedinţă în Piatra Neamţ, unde va ajunge în seara zilei de 18 septembrie. Ulterior, la 5 noiembrie a fost mutat la Craiova, de unde la 25 decembrie 1939, în secret, a părăsit România stabilindu-se în Elveţia, la Versoix, unde a decedat la 2 octombrie 1946 (150). Celelalte persoane oficiale poloneze (în număr de 305) au fost îmbarcate şi dirijate, în cursul zilei de 18 septembrie 1939, spre Slănic Moldova, unde li s-au pus la dispoziţie hotelurile, întreaga staţiune fiind închisă – din aceste motive – turiştilor români. De aici demnitarii polonezi au fost mutaţi, în luna octombrie a aceluiaşi an, la Băile Herculane, Craiova şi Bucureşti (151), tocmai pentru a-i aduce mai aproape de graniţa cu lumea liberă, unde îşi doreau de fapt să ajungă (152).

Oficialităţile poloneze prezente pe teritoriul României au putut stabili contacte politice, s-au întâlnit cu ziarişti, au efectuat liber convorbiri telefonice în interior şi cu străinătatea, totul cu acordul tacit al autorităţilor române.

6. Între azil politic şi internare

Dacă în ceea ce priveşte regimul demnitarilor polonezi din România se poate discuta între termenii ***azil politic*** şi ***internare*** (cazul ministrului de externe, Józef Beck), în ceea ce i-a privit pe militari şi civili, autorităţile române, sprijinite de grupul etnic polonez din ţară, au dat dovadă de maximă flexibilitate, neagreând până în 1941 nici una din sugestiile venite de la Berlin (153).

La presiunea germană şi sovietică, guvernul român s-a văzut nevoit să dispună încartiruirea membrilor guvernului polonez (primul-ministru F. Slawoj Składkowski, ministrul de Externe Józef Beck, mareşalul Rydz-Śmigły şi ceilalţi miniştri). Primul ministru F. S. Składkowski a locuit la Băile Herculane, până când a primit permisiunea de a se reîntoarce la Bucureşti, de unde a plecat în Turcia, la 22 iunie 1940, cu un paşaport fals sub numele de Wincenty

Wojcicki, având sprijinul autorităților române. Singurul oficial de rang înalt polonez care a rămas în România a fost col. Józef Beck. Acesta a avut domiciliul în mai multe localități și a murit la 7 iunie 1944, în comuna Stănești (azi Singureni), satul Stejarul din județul Vlașca (devenit apoi Ilfov, azi Giurgiu), fiind înmormântat în cimitirul Bellu din București (154). În martie 1991 rămășițele sale pământești au fost predate statului polon.

În conformitate cu normele umanitare, cu prevederile Convenției de la Haga (1907) și în pofida presiunilor insistente ale germanilor, militarii polonezi au fost considerați refugiați militari și nu prizonieri de război.

Pentru cartiruirea militarilor polonezi a fost destinată, inițial, zona din nordul Dobrogei (Babadag – Tulcea). Numărul mare și necesitatea asigurării unor condiții bune de trai au impus schimbarea zonei de internare la: Râmnicu-Vâlcea, Călimănești, Drăgășani, Caracal, Slatina, Slănic-Prahova, Govora, Craiova etc. Generalii, împreună cu familiile lor, au fost cazați inițial la Băile Herculane, apoi la Călimănești. Mareșalul Smigly cu suita sa a locuit, până la mijlocul lunii octombrie, în palatul Jean Mihail din Craiova, iar ulterior în comuna Dragoslavele, județul Muscel (155), de unde, la sfârșitul anului 1940, avea să plece în Ungaria.

Cimitire militare poloneze există la Craiova, Drăgășani, Ocnele Mari, Turnu Severin, Câmpulung-Muscel, Târgu Jiu și Suceava (156).

Plecările masive din rândul militarilor polonezi au determinat restructurări ale cantonamentelor, în februarie 1940 refugiații fiind grupați în două zone mai importante: Târgu Jiu și Târgoviște-Comișani (157).

Hotărârea militarilor polonezi de a continua lupta pentru eliberarea patriei lor a fost, în unele cazuri, perturbată de excesul de zel al unor comandanți locali ai lagărelor. Astfel, la Caracal, responsabilii locali i-au obligat pe militarii polonezi să jure credință față de România, fapt ce a stârnit revolta ofițerilor polonezi, care s-au adresat instanțelor românești superioare, inclusiv regelui Carol al II-lea (158).

Sub aparența regimului de internare, militarii polonezi au beneficiat de o mare libertate, astfel că până în iunie 1940 aproximativ 14.000 dintre ei (printre care și mareșalul Rydz-Smigly) au părăsit țara cu sprijinul tacit al guvernului și autorităților românești, îndreptându-se spre Anglia și Franța, Africa, dar și

Orientul Apropiat. Mulţi militari polonezi au ajuns în Siria, înrolându-se în armata generalului Weygand (159).

În urma convenţiei între România şi Germania, din cei 6.825 de militari polonezi rămaşi în ţară după iunie 1940, 4.019 s-au repatriat în teritoriul polonez. Potrivit condiţiilor puse de guvernul român, repatrierea nu s-a făcut decât în baza consimţământului scris al fiecărui militar polonez şi al angajamentului luat de Germania ca aceştia să nu fie înrolaţi după întoarcerea în ţară (160).

Peste 3.000 de refugiaţi au rămas, totuşi, în România, pe toată durata războiului, fiind repatriaţi în Polonia în anii 1945 – 1947.

În taberele şi cantonamentele destinate refugiaţilor au fost asigurate toate condiţiile necesare pentru un trai civilizat. Ele posedau infirmerii şi aparatură medicală, erau înzestrate cu biblioteci, săli de spectacole, aparate de proiecţie şi de radio, se asigura presa română şi străină. Acest lucru a permis numeroase şi variate activităţi culturale, artistice, sportive (161).

Militarii polonezi au beneficiat şi de alte facilităţi: participarea la reuniuni ştiinţifice naţionale; condiţii ca unii specialişti să-şi poată continua cercetările ştiinţifice în ţară; cursuri de română, franceză şi engleză etc.

Începând cu 18 septembrie 1939 militarii polonezi de toate gradele şi funcţionarii civili au primit alocaţii de hrană şi întreţinere corespunzătoare: 9.000 lei pentru generali; 8.100 lei pentru ofiţerii superiori; 6.000 lei pentru ofiţerii inferiori; 2.400 lei pentru subofiţeri. Soldaţii polonezi au beneficiat de aceleaşi drepturi ca şi soldaţii români – 13 lei pe zi (162).

În multe localităţi în care domiciliau familii de refugiaţi s-au înfiinţat şcoli primare şi licee încadrate cu învăţători şi profesori polonezi, subvenţionate de statul român. Asemenea şcoli au funcţionat la Bucureşti, Ploieşti, Turnu Severin, Brăila, Piteşti, Călăraşi, Caracal, Băile Govora, Ocnele Mari etc.

În Bucureşti, numeroşi intelectuali refugiaţi au desfăşurat o bogată activitate culturală (163), aici tipărindu-se publicaţii, piese de teatru poloneze, copiilor creându-li-se condiţii să înveţe în limba maternă, studenţilor să audieze gratuit cursuri universitare.

7. Recunoştinţă poloneză

Ospitalitatea poporului român, a militarilor, condiţiile de viaţă optime asigurate refugiaţilor, solicitudinea faţă de nevoile lor au fost recunoscute de militarii polonezi de toate gradele, de personalităţi militare şi civile poloneze şi străine, de ziarişti, de organizaţii de asistenţă socială etc. (164).

Ziarul "Kurier Polski" din 19 octombrie 1939, editat până la 5 octombrie 1939 la Cernăuţi, apoi transferat la Bucureşti, a publicat articolul *Nu vom uita*, din care reţinem următoarele: "Pe minunatul pământ românesc ne întâlnim în fiecare zi şi la fiecare pas cu manifestări de ospitalitate cordială. Nu vom uita niciodată primele clipe după trecerea graniţei. Copleşiţi de îngrozitoarea nenorocire a întregului popor, condamnaţi la soarta grea a pribegiei, am înţeles de la început că ne aflăm pe pământul unor prieteni, că inimile românilor bat în ritmul prieteniei sincere pentru toţi polonezii, că ei trăiesc nefericirea noastră" (165). Organ de presă al polonezilor din România, "Kurier Polski" se difuza în Ungaria, Bulgaria, Iugoslavia, Italia şi Franţa. Împreună cu alte publicaţii, "Kurier Polski" îşi propunea să strângă rândurile emigraţiei poloneze, să o apropie de poporul care îi oferea ospitalitate şi să menţină treaz spiritul naţional, conştiinţa naţională. Erau publicate articole despre istoria, geografia şi cultura poporului român, traduceri din literatura română, dar, în primul rând, foarte multă literatură polonă. "Literaturii, ca de atâtea ori după ultima împărţire a Poloniei din 1795, îi revenea misiunea de a salva spiritualitatea poporului polonez. În Polonia ocupată erau organizate, în clandestinitate, cursuri pentru învăţământul de toate gradele, iar pe malurile Dâmboviţei, după aproape jumătate de veac de la apariţia publicaţiei «Wiarus», reînvia crezul mesianic" (166).

Recunoştinţa faţă de ospitalitatea românească a fost exprimată şi de Henryk Ghelard şi Ştefan Lancewski, preşedintele şi respectiv secretarul secţiei Asociaţiei Americane pentru ajutorarea polonezilor refugiaţi. Aceştia au transmis autorităţilor române: "Binevoiţi a lua act că noi, pe acest pământ ospitalier, n-am avut nici-o neînţelegere cu nimeni. Faţă de d-voastră păstrăm şi vom păstra cel mai profund respect de felul cum am fost şi suntem trataţi" (167).

Statul român a cheltuit sume importante pentru întreţinerea şi asistenţa refugiaţilor polonezi, în baza acoperirilor oferite prin aurul depus la Banca Naţională Română de Bank Polski şi a valorii materialelor predate sau lăsate în România de fosta armată poloneză.

Suma totală cheltuită pentru întreținerea refugiaților polonezi a fost de 2.115.614.622 lei, din care 405.889.186 lei pentru militari (întreaga sumă este calculată la cursul monedei anului 1939) (168).

Ajutorul dat de România polonezilor se înscrie ca un moment emblematic al prieteniei tradiționale dintre cele două popoare (169). Cu recunoștință au amintit de acest ajutor eminenții scriitori și publiciști contemporani: Stanisław Czernik, Kazimiera Jłłakówiczowna, Danuta Bienkowska, Juliusz Demel etc., dar și istoricii care au abordat problematica celui de-al doilea război mondial, ca Tadeusz Dubicki: "în pofida situației dificile și a riscurilor la care își expuneau țara, autoritățile române și-au exprimat acordul să își ajute aliatul aflat într-o grea situație și au încercat să găsească soluții care ar fi putut să le ocrotească de amestecul direct al Germaniei" și "în același timp, să le dea posibilitatea de manevră favorabilă față de partea polonă..." (170).

8. "Să le dăm cu mâini largi"

Sprijinul românesc dat Poloniei vitregite – act de mare curaj în acele zile de accentuată izolare a României pe plan extern – venea în condițiile în care eforturile diplomaților polonezi la Paris și Londra pentru ajutorarea aliatului care lupta singur împotriva invadatorului hitlerist rămăseseră zadarnice.

În articolul *Omenie, ospitalitate, neutralitate*, Cezar Petrescu, dând glas sentimentelor de prietenie ale românilor față de Polonia îndurerată, scria: "Ni s-a cerut ospitalitate pentru șeful statului și membrii guvernului polonez, care se refugiază pe pământul României. Ospitalitatea e în firea noastră... Răspunzând unei sacre datorii de umanitate care depășește liniile hotarelor și fronturilor, limanul de omenie la noi l-au căutat și l-au cerut cei dintâi crunt loviți ai războiului". La rândul său, marele prieten al Poloniei, istoricul N. Iorga scria în "Neamul Românesc" din 27 septembrie 1939: "Tot ce putem să le dăm cu mâini largi acestor reprezentanți ai unei națiuni de care ne leagă veacuri de luptă le vom da" (171).

Atitudinea binevoitoare a României față de poporul polonez în acele zile de tragedie a creat o stare de nemulțumire la Berlin, urmată de presiuni, amenințări și sancțiuni. Primul ministru al României, care dovedise atâta solicitudine față de Polonia în restriște, va fi ținta amenințărilor Berlinului. La 21 septembrie 1939 premierul Armand

Călinescu a fost asasinat de către agentura hitleristă din România, printre altele şi pentru declaraţiile lui în problema polonezilor. El îşi exprimase "admiraţia pentru atitudinea Poloniei" şi hotărârea de a acorda tranzit de armament (172). "Aş vrea să fac astfel, declara Armand Călinescu, ca toţi polonezii, care vor ajunge de aici la aliaţi în vederea continuării luptei pentru libertate, să-şi amintească despre mine ca despre un adevărat prieten" (173). Ca simbol al recunoştinţei poporului polonez faţă de sprijinul premierului român în acele momente dramatice, o stradă din Varşovia, lângă Ambasada României, poartă numele lui Armand Călinescu (174).

Autorităţile româneşti au asigurat facilităţi pentru desfăşurarea activităţilor organizaţiilor de ajutorare autohtone şi străine. De asemenea, au sprijinit tacit activitatea ambasadei polone la Bucureşti de evacuare a cetăţenilor militari şi civili din România în Franţa, Anglia, Orientul Mijlociu etc. (175).

După cum releva în memoriile sale ministrul de Externe din perioada iulie – septembrie 1940, Mihail Manoilescu, însăşi menţinerea în funcţiune a ambasadei polone până în toamna anului 1940 a reprezentat un act de curaj din partea României, având în vedere presiunile făcute de diplomaţia germană pentru desfiinţarea ei (176).

Un aspect mai puţin cunoscut este legat de activităţi poloneze speciale în România în perioada războiului mondial. Cercetări istoriografice recente dovedesc că şi în acest domeniu autorităţile române au aplicat un tratament special – în sens pozitiv – cetăţenilor unei ţări prietene, veniţi în ceasuri de restrişte în casa noastră (177). Operaţiunile serviciilor secrete poloneze aveau agrementul şi chiar sprijinul autorităţilor române, partea poloneză beneficiind atât de logistica pusă la dispoziţie de România cât şi de implicarea efectivă a etnicilor poloni. Astfel, prin forţa împrejurărilor în intervalul septembrie 1939 – noiembrie 1940, spaţiul românesc a devenit teatrul unui război invizibil sovieto-polonez, situaţie determinată de faptul că teritoriul românesc reprezenta singura soluţie pentru statele occidentale – Anglia şi Franţa în primul rând – de a oferi sprijin statului polonez (178).

Pe 28 octombrie 1940 relaţiile diplomatice dintre România şi Polonia au fost suspendate, fiind reluate la 11 noiembrie 1945.

Desigur, în perioada dramatică a anilor 1939 – 1940, au existat şi puncte de vedere deosebite în diverse probleme, nemulţumiri de o parte şi de alta, necorelări în derularea unor acţiuni. Acestea au avut,

în general, o motivație obiectivă, rezultând din situația dificilă în care se găseau cele două popoare (179).

După 65 de ani de la evenimente, prevalează solidaritatea dintre cele două popoare, eforturile deosebite întreprinse de autoritățile românești și opinia publică pentru ajutarea unui aliat și prieten aflat la grele momente de cumpănă.

Așa cum arăta președintele Republicii Polone, Aleksander Kwaśniewski, într-un interviu acordat, în octombrie 2003, revistei "22", "Polonezii și românii sunt popoare apropiate. Timp de câteva veacuri s-au învecinat, iar în filele istoriei noastre se regăsesc multe exemple de simpatie și conlucrare reciprocă. Este înscris adânc în memorie ajutorul românilor dat polonezilor în anul tragic pentru noi. 1939" (180).

Capitolul IV

Relațiile româno-polone după cel de-al doilea război mondial

I. Reglementarea aspectelor litigioase în anii 1944 – 1947

În primii ani postbelici, problema dominantă a relațiilor româno-polone a constituit-o reglementarea aspectelor litigioase care s-au ivit ca urmare a refugierii pe teritoriul României, în septembrie 1939, a multor demnitari, a unui mare număr de militari şi civili polonezi, precum şi a unor însemnate cantități de armament, tehnică de luptă, o parte a aurului Băncii Poloniei şi valori ale tezaurului cultural polonez (181).

Cheltuielile efectuate de Ministerul de Finanțe al României pentru întreținerea refugiaților polonezi, militari şi civili, au depăşit, încă din 1942, valoarea garanțiilor pe care guvernul român le avea din partea Poloniei. Valoarea totală a acestor garanții era de 1.141.360.000 lei din care 579.000.000 lei reprezenta valoarea aurului Băncii Poloniei aflat la Banca Națională a României, iar restul valoarea materialelor militare preluate de armata română (182).

În timpul războiului, Banca Poloniei nu a mai avut nici o ştire despre aurul depozitat în România. Se credea că acesta a fost ridicat de hitlerişti dar, în realitate, aurul a fost păstrat neatins la Bucureşti (183).

Calea parcursă de la stabilirea contactelor directe între cele două țări în primăvara anului 1945 până la normalizarea acestora în anul 1948 a fost dificilă. Ea a fost influențată şi de statutul juridic internațional al celor două state: Polonia, membră a Coaliției Națiunilor Unite, se folosea de drepturile unilaterale oferite de Convenția de armistițiu statelor aliate, România aflată, de facto, alături de acestea, dar tratată ca țară învinsă (184).

Polonia a cerut României despăgubiri pentru materialele militare (avioane, tancuri, armament greu) şi pentru circa 3 tone de aur provenit din tezaurul ei. Aceste cereri au fost consemnate – ca obligatorii pentru țara noastră – în documentele Conferinței de Pace

de la Paris, însă au fost considerate ca onorate în întregime, la sugestia URSS care îşi însuşise o mare parte din bunuri (185).

În urma tratativelor de la Bucureşti din vara anului 1947 s-a ajuns la înţelegerea definitivă cu privire la restituirea aurului polonez depus la Banca Naţională a României şi lichidarea datoriilor pentru tranzitul livrărilor Administraţiei ONU: pentru Ajutorare şi Reconstrucţie (UNRRA) destinate Poloniei, în valoare de 1,712 milioane dolari (186).

În ziua de 17 septembrie 1947, reprezentanţii BNR şi Băncii Poloniei – Henryk Mikolajczyk şi Wacław Polkowski, au încheiat procesul de predare – primire a aurului polonez aflat în depozit la BNR. Cu această ocazie s-au deschis pentru prima dată lăzile, constatându-se păstrarea lor în cele mai bune condiţii. Pe bază de chitanţă, au fost remise părţii polone cele 51 de lăzi, depuse la 10 octombrie 1939, reprezentanţii Băncii Poloniei declarând că nu au de formulat nici o pretenţie, de nici o natură, faţă de BNR privind acest depozit (187). Lăzile au fost transportate apoi pe calea aerului la Varşovia.

Reglementarea diferendelor în toamna anului 1947 a creat un cadru propice pentru realizarea primei întâlniri a şefilor de stat din cele două ţări, în februarie 1948, la Varşovia.

II. Aspecte privind relaţiile româno-polone în perioada regimului comunist

1. România şi Polonia în sfera de dominaţie sovietică

În urma celui de-al doilea război mondial, Polonia, România şi alte ţări din zona centrală şi de sud-est a Europei – au intrat în sfera de dominaţie sovietică, fapt tradus prin comunizarea lor, ceea ce a avut grave consecinţe asupra popoarelor în cauză. Ambele ţări au fost integrate, din punct de vedere economic, în Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER), creat în 1949 după modelul şi teoriile sovietice, iar pe plan militar în Pactul de la Varşovia, constituit în 1955 ca organizaţie prin care armatele statelor socialiste erau puse sub comanda Uniunii Sovietice, fiind practic o replică a Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), format în 1949 sub conducerea SUA.

În perioada 26 – 28 februarie 1948, o delegație guvernamentală română, în frunte cu dr. Petru Groza, vizitează Polonia, unde are convorbiri cu primul ministru, Józef Cyrankiewicz și cu alte oficialități poloneze. Părțile cad de acord să pregătească un Tratat bilateral de prietenie și colaborare culturală româno-polonă, primul acord de acest gen încheiat de România după cel de-al doilea război mondial.

La 26 ianuarie 1949, la București, a fost semnat Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală dintre România și Polonia, pe o perioadă de 20 de ani. Cele două părți se obligau să ia în comun măsurile care le erau accesibile pentru înlăturarea oricărei amenințări de repetare a agresiunii din partea Germaniei sau a oricărui alt stat, care s-ar alia cu Germania direct sau sub orice altă formă. Cele două state declarau că vor lua parte la toate acțiunile internaționale care urmăreau asigurarea păcii și securității popoarelor și își vor aduce întreaga contribuție la realizarea acestor sarcini. Părțile se obligau să nu încheie nici o alianță și să nu ia parte la nici o acțiune îndreptată împotriva uneia dintre ele. Ele urmau să se consulte în toate chestiunile internaționale importante privind interesele ambelor țări și să ia toate măsurile pentru dezvoltarea relațiilor economice și culturale bilaterale (188).

Între 12 și 15 mai 1958, o delegație de partid și guvernamentală polonă, în frunte cu Wladyslaw Gomulka, prim-secretar al CC al PMUP, a vizitat România, unde au avut loc convorbiri româno-polone la cel mai înalt nivel. La încheierea vizitei a fost semnată o Declarație comună, hotărându-se și înființarea unei comisii guvernamentale mixte de colaborare economică și încheierea unui Acord comercial pe anii 1959 – 1960 (189).

În perioada 24 – 28 aprilie 1961, o delegație de partid și guvernamentală română condusă de Gheorghe Gheorghiu-Dej a făcut o vizită oficială în R.P. Polonă, unde a avut convorbiri cu conducători de partid și de stat polonezi privind "construirea socialismului, perspectivele colaborării între cele două țări și partide, precum și probleme actuale ale situației internaționale" (190). Cu acest prilej a fost semnată o declarație comună

În iulie 1964 a fost semnat Acordul de colaborare culturală și științifică dintre România și Polonia.

2. Divergenţe româno-polone în cadrul blocului comunist

La începutul anilor '60, pe fondul politicii tot mai independente a României faţă de influenţa sovietică, între Bucureşti şi Moscova s-au manifestat tensiuni şi divergenţe reflectate inerent în planul relaţiilor dintre conducerile de stat şi de partid din România şi Polonia.

În concepţia conducerii de la Bucureşti, propunerile de specializare sovietice, în formula preconizată în cadrul CAER, ar fi condus la o industrializare accentuată a unor ţări considerate "cu tradiţie" – Cehoslovacia, Polonia, R.D. Germană şi, inevitabil, URSS, în paralel cu transformarea altora (Bulgaria, România) în veritabile "grădini de zarzavat" ale "lagărului". Respinse cu indignare de conducerea de la Bucureşti, planurile integraţioniste, emise de Moscova *via* Varşovia – Praga – Berlin, au declanşat în cadrul blocului comunist central şi est-european o reacţie virulentă împotriva României (191).

România a găsit în aceste tensiuni prilejul pentru o prudentă distanţare faţă de Moscova, care a culminat cu "Declaraţia din aprilie 1964", document de o "importanţă covârşitoare pentru creionarea drumului propriu al României în lumea comunistă" (192).

De cealaltă parte, Moscova a reacţionat printr-o serie de acţiuni, cea mai cunoscută fiind aşa-numitul "plan Valev", care preconiza constituirea unui "complex economic interstatal" incluzând o bună porţiune din România şi mici teritorii din Uniunea Sovietică şi Bulgaria.

Estompate o vreme după înlăturarea lui N.S. Hruşciov, conflictele şi tensiunile între ţările socialiste au reapărut pe fondul "crizei cehoslovace" din anul 1968.

Intrată pe făgaşul naţional-comunismului şi al afirmării unui drum propriu de dezvoltare, România a iritat din nou Moscova prin susţinerea făţişă a Cehoslovaciei, aflată într-o dispută tot mai acută cu Uniunea Sovietică.

În acel moment, Polonia se afla în "nucleul dur" al "lagărului", dominat de Uniunea Sovietică împreună cu R.D. Germană, Bulgaria şi, într-o anumită măsură, Ungaria.

Relaţiile polono-cehoslovace ajunseseră la punctul în care cele două state îşi înaintaseră reciproc note de protest pentru "amestec în treburile interne". Presa poloneză îşi manifestase în repetate ocazii neîncrederea în capacitatea Partidului Comunist Cehoslovac de a

rezolva provocările crizei interne pe care o traversa țara, iar mediile de informare ale "celuilalt" desfășurau, în accepția lui Gomułka și Cyrankiewicz, o "intensă propagandă antipoloneză" (193).

În acest context, Moscova a folosit "vectorul" polonez pentru a exercita presiuni indirecte asupra României. Astfel, la sfârșitul lunii mai 1968, este expediată la București, din partea CC al PMUP, o scrisoare semnată de primul secretar W. Gomułka, referitoare la "problema direcțiilor și metodelor de întărire a colaborării economice a țărilor membre ale CAER" (194).

Propunerile poloneze vizau o gamă largă de aspecte ale integrării statelor din blocul est-european, specializării și cooperării în producție, colaborării pe terțe piețe și activității organelor CAER. De fapt erau mai vechile proiecte integraționiste sovietice demarate și abandonate de Hruşciov (195).

În împrejurările "crizei cehoslovace", relațiile dintre București și Varșovia au cunoscut o răcire semnificativă, mai ales după intervenția militară a URSS și a altor state membre ale Tratatului de la Varșovia – între care s-a aflat și Polonia – împotriva Cehoslovaciei, în august 1968. România a condamnat energic această intervenție. Marea Adunare Națională de la București adoptând, la 22 august 1968, "Declarația cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României", transmisă ulterior ca document oficial tuturor parlamentelor și guvernelor lumii, precum și Organizației Națiunilor Unite (196).

3. Detensionarea relațiilor bilaterale

După acordul sovieto-cehoslovac, intervenit la 26 august 1968, criticile, din partea română, a acțiunii militare a celor cinci țări socialiste s-au mai atenuat, acordul fiind apreciat ca un punct de plecare în soluționarea politică Pe acest fond, în raporturile dintre București și Moscova s-a produs o anumită detensionare, deși atacurile, mai mult sau mai puțin simbolice, împotriva României, au continuat să se facă simțite. "Normalizarea" relațiilor dintre București și Moscova a avut o reflectare corespunzătoare în planul relațiilor dintre România și Polonia. La 19 – 20 mai 1969, Nicolae Ceaușescu întreprinde o vizită de prietenie în Polonia, unde are convorbiri cu Władysław Gomułka, la încheierea căreia a fost semnat un Comunicat comun. În cursul vizitei s-a subliniat "caracterul fructuos

şi util al unor asemenea contacte şi întâlniri", relevându-se încă o dată dorinţa părţilor de a "extinde şi adânci în continuare colaborarea reciprocă în toate domeniile" (197).

În această perioadă, relaţiile economice româno-polone au cunoscut o importantă creştere, însoţită de diversificarea continuă a schimburilor comerciale reciproce. Astfel, la sfârşitul anului 1969, volumul comerţului româno-polon era de 2,2 ori superior celui atins în 1960 şi cu 71% mai mare decât cel din 1965. România exporta în Polonia locomotive diesel electrice de 2.100 CP, locomotove diesel hidraulice de 350 – 450 CP, cargouri maritime de 350 – 2.200 tdw şi autocamioane, iar Polonia furniza traulere de pescuit, motoare pentru nave, vagoane-poştă, de bagaje, de călători etc. (198).

La 12 noiembrie 1970 a fost semnat la Bucureşti Tratatul de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală între R.S. România şi R.P. Polonă. Cele două state se angajau să militeze pentru întărirea unităţii şi coeziunii sistemului socialist mondial, să promoveze politica de coexistenţă paşnică, pentru întărirea securităţii pe continent şi respectarea frontierelor stabilite după al doilea război mondial. În cazul unui atac armat asupra uneia dintre părţi, cealaltă parte se obliga să-i acorde "neîntârziat ajutor prin toate mijloacele de care dispune, inclusiv militar, necesar respingerii atacului armat". Sunt prevăzute consultări asupra problemelor dezvoltării relaţiilor bilaterale şi asupra problemelor internaţionale. Tratatul este încheiat pe 20 de ani, putând fi prelungit automat pe perioade de cinci ani dacă nu este denunţat, în scris, cu un an înainte (199).

În perioada următoare au loc vizite la nivel guvernamental: vizita ministrului de Externe al României, Corneliu Mănescu, la Varşovia (4 – 7 iulie 1971) şi vizita ministrului Afacerilor Externe al Poloniei, Ştefan Olszowski, la Bucureşti (10 – 11 iulie 1972); vizita ministrului de Externe al României, George Macovescu în Polonia (20 – 25 decembrie 1973); vizita Preşedintelui Consiliului de Miniştri al Poloniei, Piotr Jaroszewicz în România (25 – 26 iulie 1974).

În perioada 27 – 31 octombrie 1975, primul ministru român, Manea Mănescu, efectuează o vizită oficială în R.P. Polonă. În urma convorbirilor româno-polone este adoptat un Comunicat comun şi se semnează Acordul comercial de lungă durată pe perioada 1976 – 1980, precum şi alte documente de colaborare în domeniul economic (200). Acordul comercial de lungă durată pe perioada 1976 – 1980 prevedea o "creştere de 2,5 ori a schimburilor reciproce, a căror valoare va atinge 2,8 miliarde ruble" (201).

Între 15 şi 19 ianuarie 1977, preşedintele Consiliului de Miniştri al R.P. Polone, Piotr Jaroszewicz, face o vizită oficială în România, atunci fiind semnat Protocolul cu privire la extinderea cooperării economice şi schimburilor de mărfuri între cele două ţări (202).

Un moment de autentică solidaritate între cele două popoare s-a manifestat în urma cutremurului de la 4 martie 1977. Polonia a acordat un sprijin substanţial concretizat, între altele, în construirea spitalului de copii *BUDIMEX* din Bucureşti (în prezent spitalul *Maria Skłodowska Curie*), care este şi astăzi una din cele mai importante instituţii medicale de profil din ţară, amintind românilor de prietenia cu poporul polonez.

În zilele de 17 – 19 mai 1977, o delegaţie condusă de Nicolae Ceauşescu efectuează o vizită oficială în Polonia, unde au loc convorbiri oficiale româno-poloneze. Cu acest prilej sunt semnate Declaraţia privind întărirea şi aprofundarea colaborării dintre cele două ţări, Protocolul adiţional de lărgire a Acordului comercial de lungă durată şi alte documente economice (203).

4. Schimburile culturale

În perioada postbelică schimburile culturale bilaterale au înregistrat o evoluţie ascendentă, desfăşurându-se în baza unui acord guvernamental, a unor planuri de aplicare a acordului şi a înţelegerilor directe dintre diferite instituţii centrale sau uniuni de creaţie, contribuind din plin la cunoaşterea reciprocă.

Succese importante s-au înregistrat în direcţia unei mai bune cunoaşteri a principalelor momente din istoria şi cultura celor două ţări, a scriitorilor, muzicienilor, artiştilor plastici, ansamblurilor folclorice, cinematografiei etc. Astfel în Polonia a apărut *Istoria Românei*, a dr. docent Juliusz Demel, apoi importante lucrări de referinţă, ca *Marele dicţionar româno-polon*, valoroase traduceri din opera lui Eminescu, Arghezi, Sadoveanu, Camil Petrescu, George Călinescu, Eugen Barbu, Lucian Blaga, Eugen Jebeleanu, Marin Sorescu, Nichita Stănescu, Ana Blandiana etc., dar şi larga răspândire a creaţiei clasice şi contemporane poloneze în România: Jan Kochanowski, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Henryk Sienkiewicz, Wł. Reymont, Maria Dąbrowska, Jarosław Iwaszkiewicz etc. (204). În acest context publicarea în Polonia a masivei *Antologii a poeziei*

românești (1989) a reprezentat o autentică recunoaștere a forței și creativității românești, totodată o șansă majoră pentru afirmarea culturii noastre în perimetrul polonez.

Un rol important în popularizarea culturii și civilizației românești în Polonia l-au avut lectoratele de la Universitățile din Cracovia, Poznań și Varșovia. În anul 1975 lectoratul de limbă română de la Universitatea Jagiellonă s-a transformat în secție autonomă – prima secție de filologie română din Polonia. A doua secție a fost înființată la Universitatea "Adam Mickiewicz" din Poznań, în 1989. Pe bază de reciprocitate, la Universitățile din București, Iași și Cluj-Napoca au funcționat, cu bune rezultate, lectorate de limbă polonă. Datorită activității catedrelor și lectoratelor de specialitate s-au înmulțit cunoscătorii celor două limbi, lărgindu-se posibilitățile practice ale transferului de valori, în această perspectivă literatura situându-se pe unul din primele locuri.

O contribuție remarcabilă la cunoașterea istoriei și culturii poporului polonez în țara noastră au avut-o cercetătorii și traducătorii: Petre P. Panaitescu, I.C. Chițimia, Ilie Corfus, M.R. Paraschivescu, Olga Zaicik, Stan Velea, Vladimir Iliescu, Rodica Ciocan, Elena Linta, Ion Petrică, Mihai Mitu, Nicolae Mareș, Anda Mareș, Maria Vârcioroveanu, Nina Grigorescu, Pavel Mocanu, Theodor Holban, Elena Timofte, Constantin Geambașu, Mărgărita Mișcalencu, Aura Țapu, Vasile Matei, Mihaela Dorobanțu, Veniamin Ciobanu, Constantin Rezachevici etc.

5. Răcirea relațiilor bilaterale în anii '80

În condițiile crizei acute de sistem din Polonia, la începutul anilor '80 relațiile dintre București și Varșovia înregistrează o răcire semnificativă.

O dată cu apariția "Solidarității", în august 1980, și îmbunătățirea relațiilor între țările Europei Orientale și Occident, Ceaușescu acuză "fenomenele negative" din țările socialiste și denunță "dezideologizarea" relațiilor internaționale. Astfel se ajunge ca în perioada 1980 – 1981 Ceaușescu să ceară Moscovei, în mod repetat, organizarea unei conferințe a partidelor comuniste cu scopul adoptării unei poziții unice privind evenimentele din Polonia și intervenția țărilor socialiste în această țară, în cazul în care Varșovia nu va fi în măsură să țină sub control situația. În perioada 1980 –

1985, după 25 de ani de obstrucție a inițiativelor sovietice. România aderă la "doctrina Brejnev", arătându-se mult mai radicală decât Uniunea Sovietică în propunerile sale de restaurare a ordinii (205).

Evoluțiile din Polonia, dificultățile regimului comunist și activitatea "Solidarității" reprezentau o preocupare deosebită a conducerii de la București, care le aprecia ca pe o "gravă amenințare la adresa valorilor socialismului".

Largi categorii ale populației din România urmăreau aceste evenimente cu viu interes prin intermediul posturilor de radio străine, în condițiile în care regimul exercita un control total asupra mass media din țară. Așa cum se arată într-un studiu recent, "pentru cine asculta numai Radiodifuziunea Română, situația din Polonia era foarte calmă, acolo nu se întâmpla nimic, numai din când în când se mai schimbau conducătorii" (206).

La începutul anilor '80, Ceaușescu a încercat să influențeze situația din Polonia prin determinarea unei mai mari implicări a celorlalte state socialiste, în primul rând a URSS, în soluționarea "problemei poloneze", cât și în cadrul unor contacte directe cu noii lideri de la Varșovia, făcându-și iluzia că generalul Jaruzelski ar putea fi un "salvator". Acest scop l-au avut convorbirile purtate la București, în ziua de 4 iunie 1982, cu W. Jaruzelski. Peste doi ani, la 7 – 8 iunie 1984, N. Ceaușescu a efectuat o vizită oficială la Varșovia, unde a avut convorbiri cu W. Jaruzelski. Cu acest prilej au fost semnate Declarația comună și Programul de lungă durată al dezvoltării colaborării economice și tehnico-științifice româno-polone.

Analizând problemele vieții internaționale, N. Ceaușescu și W. Jaruzelski și-au exprimat "îngrijorarea în legătură cu înrăutățirea situației politice din lume, în urma accentuării politicii imperialiste de intensificare a cursei înarmărilor, de forță și dictat, de amestec în treburile interne, de știrbire a independenței și suveranității naționale, a menținerii stărilor de război în diferite părți ale lumii, deteriorării legăturilor economice reciproc avantajoase, înrăutățirii situației economice a țărilor în curs de dezvoltare". Este exprimată "convingerea fermă a României și Poloniei că este posibil și trebuie să triumfe politica rațiunii, a înțelegerii și securității internaționale" (207), iar "întărirea păcii, încrederii și colaborării internaționale reclamă respectarea strictă în relațiile dintre state a principiilor independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, integrității teritoriale și inviolabilității frontierelor, renunțării la forță

şi la ameninţarea cu forţa şi neamestecului în treburile interne ale altor ţări" (208).

Relaţiile oficiale româno-polone cunosc o răcire considerabilă după 1985, când noul lider sovietic Mihail Gorbaciov inaugurează politica de ***glasnosti*** (transparenţă) şi ***perestroika*** (reconstrucţie).

În timp ce în Polonia noul curs iniţiat de Gorbaciov a accentuat procesul reformelor, la Bucureşti aceste schimbări au fost privite cu ostilitate, regimul Ceauşescu devenind tot mai rigid şi conservator.

O dată cu noua politică internaţională a lui Gorbaciov, luările de poziţie ale lui N. Ceauşescu – considerate cândva independente de Moscova – îşi pierduseră originalitatea şi influenţa.

Încălcarea drepturilor omului în România se afla într-un contrast tot mai evident cu evoluţiile din Polonia, devenind subiect de proteste internaţionale, fapt ce arunca o lumină negativă asupra regimului de la Bucureşti. În aceeaşi perioadă, Jaruzelski se bucura de sprijinul declarat al lui M. Gorbaciov, beneficiind, totodată, de un viu interes din partea statelor occidentale. Jean-François Soulet constata că pentru a înţelege preferinţele politice ale lui M. Gorbaciov "este suficient să se observe atitudinile sale amicale faţă de Jaruzelski şi, dimpotrivă, aerul posomorât pe care îl afişa alături de János Kádar în iunie 1986 sau alături de N. Ceauşescu în mai 1987 la Bucureşti" (209).

Adversar înverşunat al ideii de revizuire a structurilor existente, liderul de la Bucureşti era tot mai preocupat de situaţia din Polonia, resimţită ca un pericol potenţial la adresa "valorilor socialismului". În seara de 19 – 20 august 1989, după victoria în alegerile din Polonia a opoziţiei şi numirea în fruntea guvernului a lui Tadeusz Mazowiecki – primul premier necomunist într-o ţară membră a Pactului de la Varşovia, N. Ceauşescu adresa o scrisoare conducerilor de partid din toate ţările socialiste, în care exprima îngrijorarea faţă de soarta socialismului în Polonia, faţă de obligaţiile acestei ţări ca aliat şi eventualele implicaţii ale evenimentelor în Polonia pentru interesele comunităţii statelor socialiste (210). El declara că participarea la guvernare a reprezentanţilor "Solidarităţii" servea "celor mai reacţionare cercuri imperialiste" şi era "nu numai o problemă internă a Poloniei, ci se referă la toate ţările socialiste". Apoi reproşa că "transformările care au loc în Polonia constituie o lovitură serioasă pentru Tratatul de la Varşovia, creează pentru acesta un mare pericol şi reprezintă un sprijin puternic pentru NATO" (211).

Ceauşescu, altădată campionul principiului neamestecului în treburile interne ale altor state, acum susţinea el însuşi doctrina Brejnev, între timp abandonată de cei ce o elaboraseră.

Răspunsul părţii polone la scrisoarea lui N. Ceauşescu nu s-a lăsat aşteptat. În seara zilei de 21 august 1989, ambasadorul român la Varşovia, Ion Teşu, a fost convocat la CC al PMUP, unde a fost primit de W. Natorf, secretar al C.C. cu probleme internaţionale, şi de B. Kulski, ministru adjunct la MAE. Liderii polonezi au fost surprinşi de reproşurile cuprinse în declaraţie, cu atât mai mult cu cât aceasta fusese transmisă şi liderilor altor ţări din Pact. "Noi ne aşteptăm la sprijin, în situaţia grea pe care o avem, şi nu la critici" – a arătat W. Natorf (212). Conducerea PMUP a remis o notă unde erau respinse, punct cu punct, aserţiunile lui N. Ceauşescu, socotite a fi în contradicţie cu comunicatul recent încheiatei consfătuiri de la Bucureşti a Consiliului Politic Consultativ al statelor participante la Tratat, care stipula că "nu există nici un fel de modele universale ale socialismului şi că nimeni nu dispune de monopolul adevărului, construcţia societăţii noi este un proces creator care se desfăşoară în fiecare ţară, în conformitate cu tradiţiile şi necesităţile sale" (213). În notă se mai arăta că "transformările care au avut loc în Polonia şi în alte ţări socialiste nu încalcă cu nimic interesele României, ci dimpotrivă servesc întăririi socialismului în lume, revenirii la vitalitatea ideilor socialismului şi a forţei ei de atracţie, şi prin aceasta nu dă Partidului Comunist Român motive să vină, nici faţa de celelalte partide comuniste şi muncitoreşti, cu aprecieri şi concluzii de acest gen referitoare la situaţia din Polonia, prezentate în declaraţia dată" (214). În final se arăta disponibilitatea liderilor polonezi de a "împărtăşi cu PCR, în mod deschis şi sincer, experienţele şi aprecierile noastre", exprimându-se speranţa că "aceasta va permite tovarăşilor români să înţeleagă mai bine condiţiile noastre şi să-şi reconsidere aprecierile de până acum în interesul suprem al colaborării celor două partide şi state" (215).

La rândul său PMSU, "fratele" maghiar întru înnoire al PMUP, sublinia în răspunsul său din 24 august că "a luat cunoştinţă cu consternare şi fără a fi de acord cu conţinutul" de mesajul român "prin care se urgentează o acţiune comună «folosind toate mijloacele în vederea împiedicării lichidării socialismului în Polonia»... În cadrul relaţiilor noastre pe linie de partid şi de stat nu-şi au locul datul de lecţii, insinuările, calificările, precum şi adoptarea de hotărâri comune, obligatorii, care să joace un rol hotărâtor în viaţa

politică internă din țările noastre. S-a terminat definitiv cu valabilitatea amestecului militar sau cu orice alte mijloace ale unei țări în problemele interne ale alteia, cu perioada așa-numitei dictaturi Brejnev... Punctul de vedere românesc este de neînțeles dacă avem în vedere, în mod deosebit, sistematica abordare publică de către România a principiilor neamestecului în treburile interne, suveranității, a relațiilor dintre țările socialiste. Poziția românească de acum este în totală contradicție cu unghiul de vedere exprimat de principiile de mai sus, pe baza cărora, de exemplu, România și-a stabilit, în 1968, politica referitoare la evenimentele din Cehoslovacia" (216).

În toamna anului 1989 – când regimurile totalitare de extremă stângă din Europa se prăbușeau – România era izolată total pe plan internațional, inclusiv în raport cu țările Tratatului de la Varșovia, având un regim refractar la orice reformă democratică. Faptul a ieșit în evidență la Congresul al XIV-lea al Partidului Comunist Român, din noiembrie 1989, când Nicolae Ceaușescu a fost reales secretar general. Cu acest prilej, liderul român, ieșind din textul scris al raportului său, a denunțat cu vigoare pactul Molotov – Ribbentrop, adresând o chemare la "anularea tuturor tratatelor încheiate cu al III-lea Reich și la eliminarea totală a consecințelor celui de-al doilea război mondial" – aluzie la faptul că dacă Moscova va continua să facă presiuni pentru un curs reformist în România, Bucureștiul va atâța sentimentele naționale și tendințele separatiste din R.S.S. Moldovenească (217).

Referindu-se la desfășurarea Congresului al XIV-lea al PCR, ziarul polonez "Gazeta Wyborcza" din 27 noiembrie 1989 afirma: "Ceva vâlvă a creat doar chemarea lui Ceaușescu la anularea tuturor tratatelor încheiate cu al treilea Reich și la eliminarea totală a consecințelor celui de-al doilea război mondial. Corespondenții occidentali au văzut în această formulare propunerea de schimbări teritoriale. S-a amintit că una din consecințele Pactului Ribbentrop-Molotov a fost ocuparea, în anul 1940, de către Uniunea Sovietică a unei părți a teritoriului românesc: a Basarabiei și Bucovinei de Nord. Din teritoriile alipite a fost creată Republica Moldovenească. Problema a devenit zgomotoasă" (218). În articol se mai arăta că "poziția părții sovietice a fost prezentată de comentatorul Agenției Tass, Iuri Gavrilov", a cărei opinie era că "nici un om politic responsabil nu poate pune la îndoială granițele europene postbelice" (219).

În decembrie 1989, valul care arunca peste bord regimurile totalitare ajunsese la granițele României și era nevoie doar de o scânteie pentru ca și aici nemulțumirea populară să se reverse. Acea scânteie s-a aprins la Timișoara, în ziua de 16 decembrie, și s-a extins "în toată țara".

În semn de solidaritate cu evenimentele revoluționare din România, în după-amiaza zilei de 20 decembrie 1989, în fața ambasadei române din Varșovia a avut loc o manifestație, la care au participat peste 300 de persoane reprezentând partide și organizații politice (Confederația Poloniei independente – KPN, Partidul Independent al Verzilor, Asociația Independentă a Studenților – NZS), precum și reprezentanți ai conducerii "Solidarității" (220).

Capitolul V

Relațiile româno-polone în perioada postcomunistă

I. Relațiile politico-diplomatice

După victoria Revoluției române din decembrie 1989, Seimul Poloniei a adoptat o hotărâre prin care a recunoscut Frontul Salvării Naționale din România, exprimându-și totodată dorința dezvoltării colaborării prietenești și constructive în interesul celor două popoare. Diverse instituții și organizații din Polonia au acordat, încă din zilele revoluției, ajutoare umanitare României.

Într-o primă perioadă de după decembrie 1989, Polonia a manifestat față de țara noastră o atitudine de expectativă. Aceasta s-a datorat mai multor motive, începând cu modul în care a debutat schimbarea de sistem în România, vărsarea de sânge, procesul caricatural al cuplului Ceaușescu și executarea acestuia în ziua de Crăciun (fapt care, într-o țară profund catolică cum este Polonia, a avut un efect de imagine extrem de negativ), continuând cu evenimentele de la Târgu Mureș, din martie 1990 și atingând punctul culminant cu cele din 13 – 15 iunie același an. În explicarea acestei atitudini trebuie luată în seamă și influența în Polonia a propagandei maghiare antiromânști.

După alegerile din mai 1990 a urmat o perioadă de temporizare a relațiilor, mai cu seamă politice, caracterizată prin absența contactelor la nivel înalt între cele două guverne. Această realitate s-a răsfrânt negativ asupra relațiilor bilaterale, turismul scăzând aproape la zero; schimburile comerciale, care făcuseră din Polonia un partener de frunte al României, se situau în 1993 pe locul al 44-lea între partenerii noștri comerciali.

Întârzierea revenirii la normalitate a legăturilor tradiționale dintre cele două țări poate fi explicată și prin faptul că timp de doi ani (1991 – 1993), relațiile diplomatice au fost menținute la nivel de însărcinați cu afaceri ad-interim, într-o perioadă când ar fi fost mai necesară ca oricând apropierea firească, cooperarea strânsă între țările cuprinse între Marea Baltică și Marea Neagră, ca și crearea euroregiunilor și a schimburilor transfrontaliere.

Temporizarea s-a datorat, desigur, și "fascinației Occidentului", care a atras irezistibil atenția celor două țări, iar în această

situație relațiile cu statele foste socialiste din vecinătatea apropiată au rămas cumva pe un plan secundar.

Deteriorarea imaginii țării noastre în Polonia a fost amplificată și de valul continuu de țigani-cerșetori care, într-o primă fază când rromii-nomazi căutau o cale mai sigură spre Germania, au descoperit "Eldorado-ul" polonez. Privită de țigani, inițial, ca "etapă de trecere" spre Germania, Polonia a devenit, în multe cazuri, "ținta finală" a mișcării spre Vest a diferitelor grupuri ale etniei în cauză, deoarece intrarea cetățenilor români în această țară s-a făcut, după 1990, fără viză. În Polonia există o reacție negativă la nivelul populației față de "țiganii-români", sintagmă generatoare de confuzie dar, din păcate, frecvent folosită de mass media poloneze.

Explicând avansul Poloniei față de România pe drumul integrării în structurile occidentale și euroatlantice – în pofida unui start aproape "la egalitate" – ambasadorul României la Varșovia din perioada 1993 – 1999, Ioan Grigorescu, obișnuia să susțină în diverse împrejurări, nu fără temei, că pentru recuperarea întârzierii este necesar "să călcăm milimetric în urma tălpii lăsate de polonezi" pe calea tranziției, dar și a integrării în NATO și UE.

Modelul și experiența poloneză ne pot fi de folos și în prezent, atât în planul tranziției și reformei interne, cât și al strategiilor, vizând desăvârșirea procesului de integrare în structurile euro-atlantice. România nu are în zonă un partener mai interesant, mai dotat cu experiență și mai capabil în a ne sprijini pe plan internațional decât Polonia.

1. Scurtă cronologie a contactelor politico-diplomatice

După 1989, relațiile bilaterale au evoluat gradual, în condițiile arătate mai sus, între factorii politico-guvernamentali din cele două țări având loc contacte, vizite și întâlniri până la cel mai înalt nivel; cu aceste ocazii s-au încheiat o serie de acorduri pe diverse domenii de activitate.

În continuare prezentăm, cronologic, evenimentele mai importante care au marcat raporturile dintre România și Republica Polonă pe plan politico-diplomatic în ultimii ani:

Ministrul român al Afacerilor Externe, Adrian Năstase, la invitația omologului său Krzysztof Skubiszewski a efectuat o vizită oficială în Polonia, între 27 și 29 martie 1991. Șeful diplomației

române a fost primit de preşedintele Republicii Polone, Lech Walęsa, căruia i-a înmânat un mesaj din partea preşedintelui României Ion Iliescu şi a avut întrevederi cu mareşalul Seimului şi mareşalul Senatului polonez (221).

Tot în 1991 a fost reluat dialogul pe linie parlamentară, fiind constituite grupurile parlamentare de prietenie polono-român la Varşovia şi româno-polonez la Bucureşti. O delegaţie a grupului de prietenie România-Polonia din Parlamentul României a vizitat Polonia între 17 şi 22 septembrie 1991.

În august 1992, ministrul român de Interne a efectuat o vizită de lucru în Polonia. Vizita în România a titularului polonez al ministerului de Interne a avut loc în septembrie 1995. Cu aceste ocazii au fost semnate înţelegeri cu privire la combaterea infracţionalităţii.

La 12 octombrie 1992, Primatul Poloniei, cardinalul Józef Glemp, a vizitat România, având o întrevedere cu ministrul Afacerilor Externe Adrian Năstase, fiind primit şi de primul-ministru Theodor Stolojan (222).

Între 25 şi 26 ianuarie 1993 a avut loc vizita oficială în România a ministrului Afacerilor Externe al Republicii Polone, K. Skubiszewski. Cu acest prilej au fost semnate Tratatul cu privire la relaţiile prieteneşti şi cooperarea între România şi Republica Polonă şi Convenţia consulară între guvernele celor două ţări (223).

În zilele de 23 – 24 iunie 1994 s-a desfăşurat vizita oficială în Polonia a ministrului român al afacerilor Externe, Theodor Meleşcanu. Oaspetele a avut întrevederi cu preşedintele Poloniei, Lech Walęsa, şi cu premierul polonez Waldemar Pawlak. Au fost semnate: Acordul privind evitarea dublei impuneri şi prevenirea evaziunii fiscale; Acordul cu privire la promovarea şi protejarea reciprocă a investiţiilor; Acordul între Guvernul României şi Guvernul Republicii Polone privind colaborarea în domeniile ştiinţei, învăţământului şi culturii; Protocolul cu privire la colaborarea între cele două ministere de Externe (224).

În perioada 12 – 13 decembrie 1994, primul ministru Waldemar Pawlak a efectuat o vizită oficială în România, unde a fost primit de preşedintele Ion Iliescu şi de omologul său, Nicolae Văcăroiu. A fost prima vizită a unui premier polonez în ţara noastră şi, în acelaşi timp, prima vizită la nivel înalt a părţii polone după 1989. Cu ocazia vizitei au fost semnate acorduri de colaborare în domeniile turismului şi culturii (225).

La invitația președintelui Poloniei, Lech Wałęsa, președintele României, Ion Iliescu, însoțit de ministrul Afacerilor Externe, Theodor Meleșcanu, și de Nicolae Cajal, președintele Comunităților Evreiești din România, a participat la festivitățile de marcare a semicentenarului eliberării lagărului de concentrare Auschwitz-Birkenau, din zilele de 26 – 27 ianuarie 1995 (226).

În perioada 18 – 20 aprilie 1995, președintele Ion Iliescu a efectuat o vizită în Polonia, unde a avut convorbiri cu omologul său polonez Lech Wałęsa. De asemenea, șeful statului român s-a întâlnit cu mareșalul Seimului, Józef Zych, cu mareșalul Senatului, Adam Struzik, cu președintele Consiliului de Miniștri, Józef Oleksy, cu ministrul de Externe, Władysław Bartoszewski, cu politicieni, oameni de afaceri, oameni de cultură. La Institutul Europei Centrale și de Est președintele român a rostit un discurs cu tema *Polonia și România în Europa*. Cei doi șefi de stat au declarat că "România și Polonia vor colabora mai strâns și, de asemenea, se vor sprijini reciproc în procesul de integrare în structurile europene și euro-atlantice". "În ceea ce privește problemele fundamentale, suntem aproape unanimi în păreri" a spus președintele Wałęsa, adăugând că "aceasta rezultă, poate, din similitudinea situațiilor prin care au trecut cele două țări și din istoria lor, precum și din scopul spre care tind România și Polonia" (227).

Între 14 și 15 mai 1996, președintele Poloniei, Aleksander Kwaśniewski, a efectuat o vizită oficială în România, unde a purtat convorbiri cu președintele Ion Iliescu și alte oficialități române. S-au semnat patru acorduri de colaborare: între ministerele Agriculturii, între Camerele de comerț și industrie, în domeniile tehnico-științific și sanitar-veterinar.

Președintele României a spus, între altele, în timpul vizitei că România și Polonia acționează ca parteneri și nu ca niște concurenți în procesul de integrare europeană.

La rândul său, președintele Poloniei a subliniat: "Mergem în aceeași direcție; Polonia și România doresc o Europă integrată și în securitate; nu se poate construi o infrastructură trainică de colaborare europeană fără a ține cont de România" (228).

În discursul pronunțat în Parlamentul României, șeful statului polonez a arătat: "Polonezii și românii sunt două popoare apropiate unul de celălalt. Adesea, în trecut, soarta noastră a fost asemănătoare... Anul 1989 a însemnat pentru țările noastre o transformare fundamentală... Deși Polonia și România nu mai au granițe comune,

ambele noastre popoare au păstrat sentimentul simpatiei şi apropierii reciproce. O punte vie de legătură între popoarele polonez şi român este minoritatea poloneză care trăieşte în Bucovina românească, unde cultivă tradiţiile strămoşilor ei. Aş vrea să-mi exprim gratitudinea faţă de România democratică şi faţă de societatea românească pentru sprijinul acordat minorităţii poloneze şi pentru condiţiile create cultivării tradiţiilor ei naţionale" (229).

Preşedintele polonez a fost şi la Suceava, vizitând câteva localităţi unde trăiesc câteva mii de etnici polonezi.

Între 13 – 15 ianuarie 1997 a întreprins o vizită oficială la Varşovia preşedintele României, Emil Constantinescu, însoţit de Adrian Severin, ministrul Afacerilor Externe şi de alţi membri ai guvernului, precum şi de membri ai Parlamentului. A fost prima călătorie oficială în străinătate a noului şef al statului român, care s-a întâlnit cu preşedintele Aleksander Kwaśniewski, cu Włodzimierz Cimoszewicz, preşedintele Consiliului de Miniştri, Lech Walęsa, fost preşedinte al Poloniei şi alte persoane oficiale (230). S-a lansat ideea creării unor relaţii speciale de parteneriat activ între România şi Polonia iar partea română a propus constituirea unei trilaterale România – Polonia – Ucraina.

Dintre contactele politico-diplomatice bilaterale care au avut loc în această perioadă menţionăm următoarele:

Între 16 şi 18 aprilie 1997, preşedintele Senatului României, Petre Roman, a efectuat o vizită în Polonia, fiind primit de preşedintele Aleksander Kwaśniewski şi de primul ministru Włodzimierz Cimoszewicz (231).

În zilele de 12 – 13 iunie 1997, ministrul Afacerilor Externe al Poloniei, Dariusz Rosati, a vizitat România, unde a avut convorbiri oficiale cu omologul său român, Adrian Severin şi a fost primit de Victor Ciorbea, prim-ministru, şi Ion Diaconescu, preşedintele Camerei Deputaţilor (232).

În perioada 15 – 16 ianuarie 1998 s-a aflat în vizită în România, la invitaţia omologului român, ministrul de Externe al Poloniei, Bronislaw Geremek. Au avut loc convorbiri cu şeful diplomaţiei române, Andrei Pleşu. fiind abordate relaţiile bilaterale, colaborarea regională şi sub-regională. problematica NATO, aspecte ale situaţiei internaţionale (233).

Între 22 şi 24 iunie 1998, primul-ministru român Radu Vasile a întreprins o vizită oficială în Polonia, la invitaţia premierului Jerzy Buzek. Demnitarul român a fost însoţit de un grup de oameni de

afaceri. În cadrul întrevederilor, părțile au ajuns la concluzia că raporturile româno-polone sunt foarte bune, dar sunt valorificate insuficient, îndeosebi în domeniul cooperării economice şi al schimburilor comerciale. S-a apreciat necesar să se fructifice avantajele oferite de apartenența celor două țări la CEFTA. A fost reiterat "sprijinul puternic" al Poloniei pentru primirea României în NATO, deoarece "menținerea uşilor deschise ale Alianței este pentru Polonia o obligație morală". În timpul vizitei au fost semnate două documente bilaterale: Înțelegerea între Ministerul Sănătății din România şi Ministerul Sănătății şi Ocrotirii Sociale din Republica Polonă privind colaborarea în domeniul sănătății şi al ştiințelor medicale pentru anii 1998 – 2000 şi Acordul privind crearea de consilii bilaterale de afaceri (234).

Între 7 şi 9 mai 1999, Sanctitatea sa Papa Ioan Paul al II-lea a făcut o vizită în România, la invitația preşedintelui Emil Constantinescu şi a Sinodului Bisericii Ortodoxe Române. A fost prima vizită a Sfântului Părinte într-o țară ortodoxă. Suveranul pontif şi Patriarhul României au dat o "Declarație comună" în care au cerut părților angajate în războiul din Iugoslavia să depună armele şi să pună capăt suferințelor.

În zilele de 16 – 18 mai 1999, ministrul Afacerilor Externe al României, Andrei Pleşu, a efectuat o vizită oficială la Varşovia, unde s-a întâlnit cu omologul său polonez şi a fost primit de preşedintele Republicii Polone, premierul polon şi şefii celor două camere ale Parlamentului. Pe parcursul întrevederilor, cele două părți au făcut o analiză a stadiului relațiilor bilaterale, a situației integrării României şi Poloniei în structurile euro-atlantice şi europene, a cooperării regionale şi sub-regionale, dar şi a situației internaționale (235).

În perioada 4 – 9 noiembrie 2000 a avut loc vizita în Polonia a Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist, la invitația Prea Fericitului Părinte Sawa, Mitropolitul ortodox al Varşoviei şi Întregii Polonii, a cardinalului Józef Glemp, Primatul Poloniei şi arhiepiscopului Józef Zycinski, mitropolitul catolic de Lublin. La 8 noiembrie Prea Fericitul Patriarh Teoctist a avut întâlniri cu înalte personalități ale vieții publice poloneze: preşedintele Aleksander Kwaśniewski, mareşalul Seimului, Maciej Płażyński şi mareşalul Senatului, Alicja Grzeszkowiak (236).

2. România şi Polonia – "ancore" ale sistemului de securitate al noii Europe

Apropierea geografică şi legăturile tradiţionale statornicite de-a lungul vremii sunt factori care fac din Polonia un important partener de cooperare în domeniul economic, tehnico-ştiinţific şi cultural pentru România.

Ca suprafaţă şi resurse economice, tehnologice şi umane, ca poziţie geostrategică şi potenţial militar, România şi Polonia sunt cele mai mari ţări din Europa Centrală şi de Est. Între cele două ţări nu există probleme, ele având obiective strategice comune în direcţia integrării depline în structurile politice, economice şi de securitate occidentale.

România, ca şi Polonia, concepe propria securitate şi transformările politice şi economice interne nu doar ca o problemă a Europei Centrale, ci având o importanţă deosebită pentru întregul continent. Această abordare comună derivă din faptul că România şi Polonia ocupă poziţii cheie în zona de contact dintre Europa Occidentală integrată şi noile state independente din Estul continentului, care se află în căutarea propriei identităţi.

Din perspectiva interesului mai general al NATO faţă de evoluţiile din zona mediteraneană, este notabil faptul că România este una dintre puţinele ţări central-europene care au relaţii bune cu toate statele din sudul şi estul Mediteranei.

România se recomandă şi ca o verigă importantă în asigurarea legăturii între flancul nordic şi cel sudic al Alianţei, precum şi pe axa vest-est, prin conexiunea Marea Nordică – Rin – Main – Dunăre – Marea Neagră.

Vorbind despre relaţiile economice, politice şi de securitate ale SUA cu Europa, fostul ambasador american la Bucureşti, Alfred Moses afirma, la 30 august 1995, în faţa studenţilor Universităţii Mării Negre, că România şi Polonia reprezintă "ancorele fireşti ale unui sistem de securitate central-european integrat cu Occidentul". În limbajul diplomatului american, cele două ţări – "cele mai mari din regiune. una la nord, cealaltă la sud" – constituie două "ancore" cu care s-ar fixa sistemul de securitate al noii Europe în apele învolburate ale regiunii. O asemenea structură de securitate ar avea o dublă funcţiune. În primul rând, ea ar pune capăt potenţialei instabilităţi într-o regiune crucială a Europei, de unde au izbucnit cele două războaie mondiale. În al doilea rând, o Europă Centrală sigură

ar descuraja tentația istorică a Rusiei de a interveni în regiune și de a-și impune propria hegemonie, așa cum s-a mai întâmplat, cu consecințe dramatice pentru popoarele respective (237).

3. Trilaterala România – Polonia – Ucraina

În timpul vizitei la Varșovia, între 13 – 15 ianuarie 1997, a președintelui României, Emil Constantinescu, însoțit de Adrian Severin, ministrul Afacerilor Externe și de alți membri ai guvernului, a fost abordată problema creării unui parteneriat special cu Polonia și constituirea trilateralei România – Polonia – Ucraina. S-a pornit de la realitatea că România și Polonia sunt cele mai mari țări din Europa Centrală. În același timp, ambele au de jucat un rol complementar, respectiv un rol similar în două zone diferite: România la Marea Neagră, Polonia la Marea Baltică. Pe de altă parte, atât România cât și Polonia au graniță comună și probleme comune de rezolvat cu Ucraina. Pentru Varșovia, relația cu Ucraina comportă un interes deosebit, având în vedere nevoia ca un stat ucrainean democratic să se interpună între frontiera sa răsăriteană și Federația Rusă. Împreună cu Polonia, România ar urma să constituie o ancoră pentru legarea Ucrainei de Europa Centrală și de Europa Occidentală, ceea ce în mod logic ar fi și în interesul Ucrainei.

Așa cum arăta Adrian Severin într-un dialog cu Gabriel Andreescu (în anul 2000), ideea trilateralei s-a născut mai ales ca urmare a convorbirilor purtate cu ambasadorul american la București, Alfred Moses, care a explicat interesul Statelor Unite pentru stabilitatea și orientarea pro-occidentală a Ucrainei. Prin urmare, "America a salutat dintru început inițiativa, devenită românească, a trilateralei România – Polonia – Ucraina" (238).

În susținerea proiectului ii, la convorbirile din ianuarie 1997, partea română a argumentat prin faptul că inițierea unei colaborări triunghiulare ar putea influența benefic asupra păcii, securității și stabilității din zonă și ar permite explorarea posibilităților existente pentru demararea unor acțiuni comune privind participarea la programele Uniunii Europene.

Partea polonă a manifestat interes față de această formă de colaborare, după cum rezultă și din întâlnirea de la București, din octombrie 1997, a președinților României, Poloniei și Ucrainei.

Unele rezerve au existat, totuşi, în Polonia, încă de la lansarea acestui proiect (239), determinate, probabil, de faptul că în România şi Ucraina se manifestau divergenţe de ordin teritorial. Cum aceste probleme au fost depăşite, prin semnarea Tratatului politic de bază dintre România şi Ucraina, din iunie 1997 iar noul context politic din Ucraina face ca atât Bucureştii cât şi Varşovia să dezvolte, în continuare, relaţii cu Kievul, într-un climat de înţelegere şi bună vecinătate, evident că problema trilateralei România – Polonia – Ucraina trebuie reluată, urmărindu-se definirea clară a domeniilor de cooperare şi conferirea unui caracter cât mai concret acesteia.

4. Parteneriatul special româno-polon

Abordată în cursul vizitei la nivel înalt din ianuarie 1997, problema parteneriatului special dintre România şi Polonia a fost discutată de ministrul român de externe, Adrian Severin, cu omologul său polonez, Dariusz Rosati, pe timpul vizitei acestuia la Bucureşti, în zilele de 12 – 13 iunie 1997. Cu acest prilej, şeful diplomaţiei poloneze a vorbit de un "parteneriat avansat", "parteneriat aprofundat", dar proiectul a fost abandonat în timpul mandatului următorului ministru român de Externe (240).

Cu prilejul vizitei la Varşovia a preşedintelui Ion Iliescu, din 11 – 12 iulie 2001, a fost exprimat interesul celor două părţi pentru dezvoltarea relaţiilor bilaterale. "Polonia doreşte ca România să fie invitată în NATO în anul 2002, iar România vrea să beneficieze de experienţa Poloniei. Între noi nu există probleme şi conflicte" (241) – acestea au fost asigurările date de preşedinţii celor două ţări. Preşedintele Ion Iliescu a spus că "statele noastre ar trebui să fie o locomotivă care să unească Baltica cu Marea Neagră". "Faptul că preşedintele Iliescu a ales Varşovia pentru prima sa vizită arată că Polonia şi România se îndreaptă în aceeaşi direcţie şi au aceleaşi scopuri strategice" – a declarat preşedintele Aleksander Kwaśniewski, adăugând că "România reprezintă o miză strategică în regiune şi poate deveni un factor de stabilitate" (242).

La rândul său. preşedintele Ion Iliescu a făcut cunoscut că România trebuie să îşi modernizeze forţele armate la nivelul cerinţelor NATO: "Polonia poate ajuta România în domeniul formării cadrelor şi al restructurării Armatei române". De asemenea, România doreşte "să se inspire din experienţa Poloniei în ceea ce priveşte

procesul de aderare la Uniunea Europeană, domeniu în care Varşovia are un avans faţă de Bucureşti" (243).

În perioada 8 – 9 octombrie 2003, preşedintele Poloniei Aleksander Kwaśniewski s-a aflat într-o vizită oficială în România, la invitaţia preşedintelui Ion Iliescu. Într-un interviu acordat cu acest prilej revistei "22", preşedintele Kwaśniewski arăta următoarele: "Am sprijinit în mod consecvent eforturile României pentru integrarea ei în structurile euro-atlantice şi i-am acordat sprijin deplin în această problemă. Am primit cu mare satisfacţie invitaţia adresată României de a deveni membru al Alianţei Nord-Atlantice la summit-ul de anul viitor de la Praga. Luând în considerare că avem o posibilitate istorică de-a învinge definitiv diviziunea din perioada Războiului Rece din Europa, ne-am pronunţat împotriva menţinerii oricărei zone-tampon şi am subliniat că politica «uşilor deschise» a NATO trebuie să fie un fapt, şi nu doar o lozincă" (244).

În ceea ce priveşte calitatea de membru în Uniunea Europeană, şeful statului polon şi-a exprimat convingerea că "greutăţile pe care le întâmpină România vor fi depăşite, astfel încât România să devină membru deplin al Uniunii în anul 2007. În calitate de ţară membră a UE, vom sprijini aceste eforturi şi suntem gata să împărtăşim României din experienţa noastră, atât în domeniul conducerii şi purtării negocierilor de aderare, cât şi în procesul de adaptare a legislaţiei" (245).

În cadrul relaţiilor bilaterale o dimensiune aparte este dată de atuurile politice şi economice care conferă Poloniei şi României posibilităţi de afirmare ca zone de stabilitate şi adevărate punţi de legătură între diverse regiuni ale Europei. Aşa cum arăta premierul polonez Leszek Miller într-un interviu acordat ziarului "Ziua" din 22 martie 2004, "Polonia consideră România un lider regional şi o ţară care joacă un rol cheie în stabilitatea Balcanilor" (246).

Relansarea legăturilor economice dintre cele două ţări este o condiţie indispensabilă pentru extinderea şi dezvoltarea celor politico-diplomatice. În ultimii ani s-au făcut progrese semnificative în domeniul economic, nivelul schimburilor comerciale triplându-se, mai ales datorită întreprinderilor mici şi mijlocii.

Cu ocazia vizitei premierului polon Leszek Miller la Bucureşti, în martie 2004, s-a semnat Memorandumul de înţelegere şi cooperare între Agenţia Naţională pentru Întreprinderile Mici şi Mijlocii şi Cooperaţie din România şi Agenţia polonă pentru Dezvoltarea Întreprinderilor. Cu acelaşi prilej, premierul Adrian

Năstase a afirmat că partea română va căuta soluții pentru creșterea exporturilor românești în Polonia, pentru echilibrarea balanței comerciale (247).

Pentru dezvoltarea legăturilor economice se impune crearea unor instituții comune care ar putea facilita colaborarea de profil, cum ar fi: asociațiile, camerele economice mixte etc. Pe acest plan, un exemplu lăudabil îl constituie recent înființata Cameră de Afaceri polono-române din Cluj-Napoca. Este necesar, de asemenea, ca relațiile culturale, științifice și pe linie de educație să capete un caracter mai sistematic și permanent.

Prin urmare sunt premise favorabile care ne fac să credem că, în perioada următoare, relațiile dintre România și Polonia pot înregistra mutații pozitive, în spiritul legăturilor tradiționale și al intereselor celor două popoare.

II. Relațiile culturale după 1990

1. Domenii ale interferențelor culturale

În baza acordurilor și înțelegerilor bilaterale încheiate în domeniul cultural, științific și al educației, după 1990 au avut loc numeroase contacte și întâlniri la nivelul conducerilor unor instituții din România și Republica Polonă: Ministerele Culturii, Ministerele Educației Naționale, Academiile de Științe, Arhivele Naționale, Uniunile și Societățile Scriitorilor. Se adaugă legăturile directe stabilite între diverse instituții de profil: muzee, uniuni de creație, instituții de cercetare și învățământ, case editoriale ș.a. Un rol esențial l-au avut oficiile diplomatice, ambasadele și consulatele onorifice, precum și asociațiile de prietenie.

Pe teritoriul Republicii Polone funcționează patru consulate onorifice ale României la: Wrocław, Gdynia, Poznań și Bielsko Biała, care organizează diverse activități cu caracter cultural, în domeniul turismului și cel al schimburilor economice: expoziții comerciale și de artă românească, întâlniri între oameni de afaceri români și polonezi ș.a.

În anul 1995, la Varșovia a luat ființă "Asociația Polonia-România", constituită de un grup de oameni de afaceri, cadre universitare, cercetători, prelați, ziariști și politicieni, având ca

obiectiv dezvoltarea relațiilor dintre cele două țări pe multiple planuri. Asociații similare au fost înființate la Katowice și Wrocław.

Prin intermediul asociațiilor au fost inițiate acțiuni de cooperare bilaterală, îndeosebi în domeniul turismului, dar și pe plan cultural și economic. În domeniul învățământului, conform documentelor semnate între cele două părți, anual se asigură derularea schimburilor de studenți, doctoranzi și specialiști la diverse stagii de pregătire, cursuri de vară etc.

O mențiune specială se impune pentru Colegiul European NATOLIN din Varșovia, unde, anual, un număr de tineri români sunt pregătiți, în condiții excepționale, la nivel post-universitar, în domeniul diplomației comunitare.

Anual, colective artistice românești au participat la manifestări internaționale organizate în Polonia: Festivalul de muzică sacră "Gaude Mater" de la Czestochowa, unde au fost prezente ansamblul Madrigal (1998) și corul Academiei Teologice din București (1999); Festivalul de Muzică Bisericească Ortodoxă de la Hajnówka – corul bisericii Stavropoleus din București (1998) și corul Gaudeamus al Universității de Muzică București (1999); Festivalul Internațional de Teatru de la Cracovia, unde a fost prezent Teatrul "Lucia Sturdza Bulandra" cu piesa *Trei surori* de Cehov (1998); Festivalul Shakespeare de la Gdansk, cu participarea Teatrului Național din Craiova (1999)

În perioada de referință s-a remarcat activitatea catedrei de limbă română de la Universitatea "Adam Mickiewicz" din Poznań și a lectoratului de limbă și civilizație românească de la Universitatea Jagiellonă din Cracovia, care au obținut rezultate notabile, datorate atât corpului didactic polonez, cât și calității pregătirii lectorilor români.

Ca urmare, s-a constatat creșterea interesului tinerilor polonezi de a învăța limba română, fapt concretizat în numărul mai mare de studenți preocupați de acest domeniu.

România a fost reprezentată la edițiile anuale ale Târgului Internațional de Carte de la Varșovia. Ca oaspete de onoare la cea de-a 44-a ediție a Târgului (13 – 17 mai 1999) au fost organizate manifestări pentru prezentarea istoriei și culturii românești: seminar pe tema *Contactele româno-polone din perspectivă istorică*; masă rotundă și dezbateri despre teatrul românesc contemporan și literatura română post-modernistă; prezentare de poezie românească; spectacole de teatru românesc ș a.

La 80 de ani de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre cele două țări (februarie 1919) și la 60 de ani de la ajutorul dat de România polonezilor, la începutul celui de-al doilea război mondial (septembrie 1939), 1999 a fost considerat *Anul României în Polonia*, fiind organizate manifestări cultural-științifice pentru marcarea acestui eveniment, precum și întâlniri cu reprezentanți ai mass media. Dintre aceste manifestări amintim: expoziția de documente și fotografii cu tema *Polonezii în România. Septembrie 1939 – A 60-a comemorare* și sesiunea științifică pe tema relațiilor româno-polone, la Universitatea "Adam Mickiewicz" din Poznań (septembrie – octombrie 1999); *Legături*, referitoare la "comunitatea poloneză din România și refugiații de război din 1939 în România" (Wrocław, octombrie 1999); expoziția de fotografii *Secolul al XX-lea – o istorie comună*, referitoare la relațiile româno-polone în perioada dintre cele două războaie mondiale (Varșovia și Wrocław, octombrie 1999); conferința pe tema *Relații militare româno-polone în anii 1918 – 1968* (Varșovia, noiembrie 1999).

În zilele de 21 – 22 septembrie 1999, la Varșovia au avut loc lucrările colocviului Comisiei mixte de istorie româno-polone, cu tema *România și Polonia, între Est și Vest*. Au participat specialiști de la institutele de specialitate ale Academiilor de Științe din cele două țări.

Prin activitatea desfășurată pe plan diplomatic sau/și translațiile efectuate, au contribuit permanent la apropierea, consolidarea relațiilor și înțelegerea mentalităților celor două popoare, cunoscătorii celor două limbi, culturi și civilizații, precum: Ioan Grigorescu, Ilie Ivan, Nicolae Mareș, Constantin Budianu, Romeo Stanciu, Magdalena Mażinska, Iuliana Grażynska, Gabriel Bârtaș, Cristina Gaginski, Nicoleta Militaru, Cornel Calomfirescu, Antonina Șchiopu, Luiza Carmen Săvescu, Sabra Daici, Tatiana Cojocaru, Mihai Cotelnic, S. Aleksandrowicz, N. Teodorescu ș.a.

2. *Literatura română în Polonia*

Traducerile de literatură română în limba polonă au o îndelungată tradiție. Dacă ne referim doar la perioada de după al doilea război mondial, constatăm că, până în 1989, anual apăreau în Polonia câte două – trei traduceri din literatura română (248). Grație unor traducători valoroși ca Roman Horodyski, Rajmund Floraus,

Dusia Czara-Stec, Szyman Zakrzewski, Zdzisław Skarżynski, Adam Weinsberg, Janina Wroskawa, Fryderyk şi Adam Wajda, Stanisław Ryszard Dobrowolski, Jan Wierusz-Kowalski, Stanisław Bik, Irena Kawalec, Ireneusz Kania, Halina Mirska-Lasota, Danuta Bienkowska, Irena Harasimowicz şi Iulian Rogoźinski, în această perioadă au apărut în limba polonă o serie de opere remarcabile ale literaturii şi culturii române precum: Geo Bogza, *Ţara de piatră* (1956); Ion Creangă, *Amintiri din copilărie* (1960); G. Călinescu, *Scrinul negru* (1962); Mircea Eliade, *Tratatul de istorie a religiilor* (1966); Mateiu Caragiale, *Craii de Curte-Veche* (1968); Liviu Rebreanu, *Ion* (1972), Ion Marin Sadoveanu, *Sfârşit de veac în Bucureşti* (1976), *Antologia poeziei româneşti* (1989) ş.a. (249).

După 1990, traducătorilor menţionaţi li s-au adăugat alţi specialişti prestigioşi cu merite remarcabile în promovarea literaturii române în Polonia, precum Henryk Misterski, Jarek Plecinski, Jerzy Styczynski, Ewa Łuczak, Ewa Rossi, Jerzy Kotlinski, Aleksander Nawrocki, Kazimierz Jurczak, Justyna Struzinska şi Zdzisław Hryhorowicz.

În anul 1997 a apărut în limba polonă lucrarea istoricului francez Jean Nouzille – *Transilvania – zonă de contacte şi conflicte*, iar în limba engleză cartea *Viziunea filocalică a lumii în teologia lui Dumitru Stăniloae* de Maciej Bielawski.

În 1999, la Editura Universal Dalsi din Bucureşti, în traducerea lui Kazimierz Jurczak şi a Ewei Rossi, a fost publicată antologia bilingvă (română şi polonă) *Strong. 28 de poete din România* a Denisei Comănescu. În 2000 a apărut la Varşovia ediţia intitulată *România*, cuprinzând două numere ale revistei "Literatura na Świecie" (Literatura în lume), unde se regăsesc texte din operele scriitorilor Gellu Naum, Urmuz, Ştefan Bănulescu, Petru Romoşan, Mircea Cărtărescu, Dorin Tudoran, Nicolae Prelipceanu, Denisa Comănescu, Paul Georgescu, Mariana Marin, Norman Manea, Marta Petreu şi Simona Popescu. La realizarea acestei ediţii şi-au dat concursul, în calitate de traducători şi comentatori, Kazimierz Jurczak, Ewa Rossi, Irena Harasimowicz-Zarzecka, Halina Mirska-Lasota, Ireneusz Kania, Jerzy Kotlinski, Justyna Struzinska şi Zdzisław Hryhorowicz.

În traducerea Halinei Mirska-Lasota, Editura Pogranicze (Confluenţe) din Sejny a publicat cărţile lui Norman Manea: *Octombrie, ora opt* (2000) şi *Despre clovni: Dictatorul şi artistul* (2001) (250).

În 2002, la Editura lui Andrzej Stasiuk, Wydawnictwo Czarne, din Wołowiec, a apărut cartea Simonei Popescu *Exuvii*, în traducerea Justynei Struzinska-Teodorowicz (251).

O contribuție cu totul remarcabilă la traducerea și popularizarea în Polonia a unor opere filozofice românești dintre cele mai reprezentative a avut-o eminentul om de cultură Ireneusz Kania din Cracovia. Grație pasiunii și competenței sale de excepție, au văzut lumina tiparului în limba polonă lucrările lui Mircea Eliade – *Amintiri*, *Jurnal*, *Tratatul de istorie a religiilor* precum și ale lui Emil Cioran: *Pe culmile disperării*, *Lacrimi și sfinți* și *Caietele*. Tot Ireneusz Kania a tradus lucrarea *Șase maladii ale spiritului contemporan* de Constantin Noica (1997) și *Jurnalul de la Păltiniș* al lui Gabriel Liiceanu (2001).

3. Literatura polonă în România

Interesul românilor pentru literatura polonă este evidențiat cu prisosință de volumul considerabil și varietatea tematică a traducerilor din creațiile literare poloneze, cât și de calitatea exegezelor științifice în materie.

După 1990 traducerile în limba română din literatura polonă sunt numeroase, acoperind o arie tematică vastă, începând cu operele unor autori clasici și continuând cu cele ale scriitorilor contemporani, incluzând la acest capitol și reeditările. Fără a avea pretenția unei prezentări exhaustive a acestui aspect, menționăm în continuare câteva dintre cele mai importante titluri publicate în ultimii ani: Andrzewski, Stanisław – *Contesa Walewska*, 1990; Andruhowycz, Iuri, Stasiuk, Andrzej – *Europa mea*, 2003; Bieńkowska, Danuta, *Vacanță la Paris*, 1992; Choromowski, Michał – *Gelozie și medicină*, 1991; Gombrowicz, Witold – *Jurnal*, 1998; *Transatlantic*, 1999; *Pornografie*, 1999; *Cosmos*, 2000; Grotowski, Jerzy – *Spre un teatru sărac*, 1998; Herbert, Zbigniew – *89 de poezii*, 2001; Huelle, Pawel – *Mercedes Benz*, 2004; Kapuściński, Ryszard – *Abanos*, 2002; Konwicki, Tadeusz – *Mica apocalipsă*, 2002; Kołakowski, Leszek – *Horror Metaphysicus*, 1997; *Conferințe mici pe teme mari*, 2003; Krall, Hanna – *Acolo nu mai există nici un râu*, 2002; Lem, Stanisław – *Solaris*, 1993; *Ciberiada*, 1994; *Edificiul nebuniei absolute*, 1995; *Întoarcerea din stele. Golem XIV*, 1997; Michnik, Adam – *Scrisori din închisoare și alte eseuri*, 1997; *Restaurația de*

catifea, 2001; Miłosz, Czesław – *Gândirea captivă*, 1999; *Europa Natală*, 1999; *Valea Issei*, 2000; *Ţinutul Ulro*, 2002; Mostowicz, Dolego – *Vraciul*, 1991; Mrożek, Sławomir – *Dragoste în Crimeea*, 1998; *Povestiri*, 2001; *Croitorul şi alte piese*, 2002; *Opere alese* – vol. I – *Proza scurtă*, 2004; Musiał, Grzegorz – *În Porumbar*, 2004; Myśliwski, Wiesław – *Orizont*, 2000; Niżanski, J. – *Fântâna dragostei*, 1994; Potocki, Jan – *Manuscrisul găsit la Saragosa*, 1997; Prus, Bolesław – *Anielka*, 1992; *Păpuşa*, 1993; Reymont, Władysław – *Comedianta*, 1993; Schulz, Bruno – *Manechinele*, 1997; Sienkiewicz, Henryk – *Cavalerii Crucei*, 1991; *Quo Vadis*, 1991, 1992, 1993; *Pan Wołodyjowski*, 1992; *Doamna Elzen*, 1992; *Dragostea zboară ca o pasăre*, 1992; *Familia Polaniecki*, 1992; *În zadar*, 1993; Stasiuk, Andrzej – *Cum am devenit scriitor. Încercare de autobiografie intelectuală*, 2003; Szczypiorski, Andrzej – *Frumoasa Doamnă Seidenman*, 2001; Szymborska, Wisława – *Clipa Chwila*, 2003; *În râul lui Heraclit*, 2003; Tokarczuk, Olga – *Călătoria oamenilor Cărţii*, 2001; *Străveacul şi alte vremi*, 2002; Witkiewicz, Stanisław Ignacy – *Teatru*, 1998; Żeromski, Stefan – *Fascinaţia păcatului*, 1998 (252).

Se poate afirma, aşadar, că după 1990 au continuat reeditările clasicilor (Potocki, Sienkiewicz, Prus, Żeromski, Reymont), au fost traduse pentru prima dată textele avangardiştilor (Choromański, Gombrowicz, Miłosz) şi s-a trecut la traducerea prozei actuale (Zawiejski, Szczypiorski, Tokarczuk) (253).

Apariţia în limba română a acestor valoroase lucrări a fost posibilă datorită efortului neprecupeţit al unor pasionaţi şi competenţi traducători, precum: Stan Velea, Ion Petrică, Mihai Mitu, Passionaria Stoicescu, Constantin Geambaşu, George Banu, Mirella Nedelcu-Pătureanu, Radosława Janowska-Lascăr, Emil Iordache, Mihaela-Cornelia Fiscutean, Aura Ţapu, Germina Chiroiu, Ramona Leu, Cristian Tudor Popescu, Mihai Dan Pavelescu, Adriana Babeţi, Mircea Mihăieş, Daciana Branea, Dana Chetrinescu, Cristina Chevereşan, Dana Crăciun, Ioana Copil-Popovici, Olga Zaicik, Carmen Nicolaescu, Adriana Mitu, Janina Radu, Nicolae Mareş.

În ceea ce priveşte cercetarea fenomenului literar polonez, e de reţinut monumentala lucrare în trei volume a profesorului Stan Velea, *Istoria literaturii polone* (vol. I – 1986; vol. II – 1990; vol. III – 1995) care tratează acest spaţiu spiritual stimulativ şi interferent cu cel al culturii române în întreaga sa procesualitate, de la Renaştere la epocile modernă şi contemporană. Aşa cum arată autorul, lucrarea se

adresează "deopotrivă, informațional și interpretativ, atât specialiștilor, consacrați sau în formare, cât și intelectualilor cu o cultură cât de cât rotundă" (254). Având în vedere bogăția de informație și complexitatea tematicii abordate, ea nu are, deocamdată, în Polonia, un echivalent pe măsură, în ceea ce privește tratarea istoriei literaturii române.

Stan Velea este, de asemenea, autorul monografiei *Henryk Sienkiewicz*, apărută la Editura Medro, în anul 1998, precum și al lucrărilor *Literatura polonă în România. Receptarea unei mari literaturi*, publicată de Editura Saeculum I.O., în 2001 și *Siluete literare din Țara Vistulei*, Editura Pegassus Press, 2004.

Remarcabile sunt și cercetările prof. Ion Petrică, autorul mai multor lucrări de specialitate, dintre care *Studii polono-române*, București, 1994.

O mențiune aparte se impune pentru lucrările prof. Constantin Geambașu: *Maria Dąbrowska. Proza interbelică*, Editura Medro, București, 1996; *Cracovia – pagini de cultură europeană*, Editura Paideia, 2002; *Lexic tematic român-polon* (împreună cu Ewa Rossi), Editura Paideia, 2002; *Scriitori polonezi (secolul XX)*, Editura Paideia, 2002.

La Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, catedra de limba și literatură polonă este un formator de bază al propagatorilor culturii polone în țara noastră. Profesorii de aici, eminenți traducători, sunt personalități recunoscute pe plan național și internațional. La rândul lor, prin călătoriile în Polonia, în special la Universitatea Jagiellonă din Cracovia, și studenții devin, treptat, mesageri ai celor două culturi. Pe acest plan se impune derularea, în continuare, a contactelor directe între studenții și universitarii din cele două țări, în cadrul cursurilor de vară, dar și prin intermediul burselor oferite prin programe de cercetare (de ex. CEEPUS).

În condițiile unor dificultăți financiare inerente, legăturile culturale pot fi susținute prin intermediul sprijinului oferit de diverse instituții sau prin programe de cercetare comune, care dau posibilitatea unui larg schimb de experiență și dobândirea unui volum bogat de informație, necesar formării viitorilor specialiști, de care este atâta nevoie.

4. Necesitatea înființării Institutului Cultural Român la Varșovia – omolog al Institutului Polonez din București

Problema deschiderii centrelor culturale la Varșovia și București se află de mai mulți ani pe agenda relațiilor dintre România și Republica Polonă.

În anul 2001 a fost înființat Institutul Polonez din București, partea română nefinalizând, încă, realizarea proiectului similar la Varșovia, din diverse motive, asupra cărora nu insistăm.

De la înființarea Institutului Polonez din București au fost organizate peste 200 de manifestări pentru promovarea culturii și științei poloneze în societatea românească și în mediile creatoare de curente de opinie (255). În acest scop au fost invitați în România mai bine de 100 de oameni de cultură polonezi, muzicieni, actori, scriitori, intelectuali. Între aceștia, marele compozitor Krzysztof Penderecki, invitat special al sopranei Mariana Nicolesco, participant la *Festivalul Enescu* (2002), publicistul Adam Michnik, precum și regizorul Roman Polański, care a vizitat România în mai 2003, când a fost prezentat filmul *Pianistul*. De asemenea, poetul, prozatorul și traducătorul Grzegorz Musiał s-a aflat, în octombrie 2003, la Timișoara și București. Între manifestările organizate de Institut s-au mai aflat spectacole de teatru, concerte, expoziții de fotografii, pictură și afiș, lansări de carte ș.a.

În organizarea Institutului Polonez din București și a Fundației Culturale Române, în vara anului 2003 a avut loc colocviul *Confluențe literare polono-române*, care a prilejuit strângerea laolaltă a specialiștilor români și polonezi din centrele universitare București, Iași, Timișoara, Cracovia și Poznań (unde funcționeaza secții sau lectorate de limba polonă sau română), precum și a redactorilor, editorilor, jurnaliștilor preocupați de colaborarea dintre cele două culturi. Colocviul i-a reunit și pe promotorii culturii polone în România – universitari, traducători, critici literari, editori – într-un fel de bilanț simbolic al activității de promovare a culturii popoarelor noastre în Polonia, respectiv în România (256).

Ca moment de analiză, întâlnirea a relevat faptul că literatura polonă este destul de bine reprezentată în România, fenomen explicabil atât datorită interesului cititorilor români față de spațiul literar și cultural polonez, cât și strădaniilor și inițiativelor poloniștilor români. Procesul de difuzare a valorilor culturii polone s-a intensificat îndeosebi după înființarea Institutului Polonez, care

s-a impus pe piața românească printr-o strategie coerentă, concentrată asupra promovării culturii polone în ansamblu şi a stabilirii unui autentic dialog polono-român (257).

Experiența pozitivă acumulată de Institutul Polonez din Bucureşti, rezultatele remarcabile obținute în promovarea legăturilor culturale bilaterale arată fără putință de tăgadă necesitatea înființării Institutului Cultural Român la Varşovia. Acest aspect a fost relevat şi de directorul Institutului Polonez din Bucureşti, Roland Choinacki: "Avem nevoie de un aliat, care să îşi asume obligația de a promova cultura română în Polonia", exprimându-şi speranța în înființarea Institutului Cultural Român la Varşovia (258).

La rândul său, preşedintele Aleksander Kwaśniewski, referindu-se la rezultatele pozitive ale Institutului Polonez, într-un interviu acordat în octombrie 2003 revistei "22", arăta că "ar fi foarte potrivit şi de folos să se înființeze o instituție similară – Institutul Român din Varşovia, care ar înlesni polonezilor accesul la informații, ca şi contactul cu creatorii dvs., cu instituțiile culturale, educative şi de cercetare" (259).

Toate acestea sunt argumente peremptorii pentru înființarea cât mai curând a Institutului Cultural Român la Varşovia, ceea ce ar crea premise solide pentru dezvoltarea tot mai puternică a legăturilor culturale dintre România şi Republica Polonă.

Note

1. Vezi pe larg Constantin Rezachevici, ***Legături şi influenţe reciproce între poloni şi români din Evul Mediu până la 1795***, în vol. ***Polonezi şi români pe drumul cunoaşterii reciproce***. Uniunea Polonezilor din România. Suceava, 2002. p. 5 – 33.

2. ***Ibidem***, p. 7.

3. Florin Pintescu, ***Influenţe polone în organizarea militară a Moldovei secolelor XIV – XVIII***, în vol. ***Relaţii polono-române***, Uniunea Polonezilor din România. Suceava, 2004, p. 161.

4.Constantin Rezachevici. ***Istoria popoarelor vecine şi neamul românesc în Evul Mediu***, Ed. Albatros, 1998, p. 45. Vezi şi Garabet Ibrăileanu, ***Spiritul critic în cultura românească***, Ed. Junimea, Iaşi, 1970, p. 28.

5. Grigore Ureche, ***Letopiseţul Ţării Moldovei***, Ed. de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1955, p. 8.

6. Constantin Rezachevici, ***Legături şi influenţe reciproce între poloni şi români din Evul Mediu până la 1795***, în vol. ***Polonezi şi români pe drumul cunoaşterii reciproce***, p. 12 .

7. Nicolae Mareş, ***Republica Populară Polonă***, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1972, p. 122.

8. ***Ibidem***, p. 123 – 124.

9. Krzysztof Dach, ***Generalul Józef Bem – prieten al românilor***, în ***Polonezi şi români pe drumul cunoaşterii reciproce***, p. 61.

10. Nicolae Mareş, ***op. cit.***, p. 124.

11. Krsysztof Dach, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. 61 – 62.

12. Nicolae Mareş, ***op. cit.***, p. 124 – 125.

13. Daniel Hrenciuc, Florin Pintescu, ***Istoria şi tradiţiile minorităţii poloneze***, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2004, p.60.

14. ***Ibidem***, p. 62.

15. Titu Georgescu, ***Drama Poloniei, din 1939, şi sprijinul prietenesc al României***, în vol. ***Polonezi în România după anul 1939. Studii şi comunicări***, Muzeul Olteniei, Craiova, 1996, p. 9.

16. Petre Otu, ***Relaţiile româno-polone în anii 1939 – 1940. Sprijinul acordat de statul şi poporul român refugiaţilor militari polonezi***. în vol. ***Polonezi în România...***, p.16.

17. Milică Moldoveanu, ***Polonia***. în vol. ***Afirmarea statelor naţionale independente unitare din centrul şi sud-estul Europei***, 1821 – 1923, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1979, p. 225.

18. Michał Keller, ***Colaborarea polono-română în anii '20 ai secolului*** XX. în "Polonis", 6(96), iunie 2002. p. 19.

19. Vezi pe larg Daniel Hrenciuc, ***România şi Polonia 1918 – 1931. Relaţii politice, diplomatice şi militare***. Ed. Septentrion. Rădăuţi. 2003. p. 23 – 76.

20. Florin Anghel, Dumitru Preda. ***Introducere*** la vol. ***România – Polonia. Relaţii diplomatice***, vol. I 1918 – 1939, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2003, p. XV.

21. Vezi pe larg Nicolae Dascălu, ***Relaţii româno-polone în perioada interbelică (1919 – 1939)***, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1991, p. 13 – 18.

22. ***Ibidem***, p. 18 – 28.

23. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia. dos. 53, p. 106 – 107.

24. Nicolae Dascălu, ***op. cit.***, p. 23 – 24.

25. ***Ibidem***, p. 26 – 27.

26. Vezi Ioan Chiper, ***România şi Germania nazistă. Relaţiile româno-germane, între comandamente politice şi interese economice (ianuarie 1933 – martie 1938)***, Ed. Elion, 2000, p. 31 – 32; Florin Anghel, ***Construirea sistemului "Cordon Sanitaire". Relaţii româno-polone 1919 – 1926***, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2003, p. 90 – 104.

27. Florin Anghel, Dumitru Preda, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. XVI.

28. ***Ibidem***.

29. C. Xeni, ***Take Ionescu, 1858 – 1922***, Bucureşti, 1932, p. 465; Mihai Retegan, ***În balanţa forţelor. Alianţe militare româneşti interbelice***. Ed. Semne, Bucureşti, 1997, p.30.

30. Apud Eliza Campus, ***Mica Înţelegere***, Bucureşti, 1968, p. 52.

31. Apud Mihai Retegan, ***op. cit.***, p. 31.

32. ***Ibidem***.

33. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 65, f.48; ***România – Polonia...***, vol. I, p. 23; vezi şi Ioan Scurtu, ***România şi Marile Puteri (1918 – 1933)***, Ed. Fundaţiei "România de Mâine", Bucureşti, 1999, p.100.

34. ***Ibidem***, p. 48 – 49; ***România – Polonia...***, vol. I, p. 23 – 24; vezi şi Marian Chiriac Popescu, ***Relaţiile militare româno-polone în perioada interbelică (1918 – 1939)***, Ed. Sigma, Bucureşti, 2001, p. 23.

35. Apud Mihai Retegan, ***op. cit.***, p. 32.

36. ***Ibidem***, p. 33.

37. Petre Otu, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p.16.

38. Marek K. Kaminski, Michał J. Zacharis, ***Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polkiej 1918 – 1939 (Politica externă a Poloniei 1918 – 1939)***, Wydawnictwo LTW, Varşovia, 1998, p. 64: Władysław Stępniak, ***Dyplomacja polska na Bałkanach 1918 – 1926 (Diplomaţia polonezâ în Balcani 1918 – 1926)***, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Varşovia, 1998, p. 79.

39. Henryk Bulhak, Antoni Zielinski, ***Pologne et Roumanie 1918 – 1939***, în "Acta Poloniae Historica", 41, 1980, p. 177 – 179.

40. Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 29.

41. Vezi Andrzej Peplonski, ***Wywiad Polski na ZSRR 1921 – 1939 (Spionajul polonez în URSS 1921 – 1939)***, Wydawnictwo Bellona, Warszawska Oficyna Wydawniczna "Gryf", Varşovia, 1996, p. 187 – 197.

42. Florin Anghel, Dumitru Preda, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. XVI.

43. ***Ibidem***.

44. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 16, f. 398; Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 21.

45. Florin Anghel, Dumitru Preda. ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. XV.

46. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 51, f. 83.

47. Daniel Hrenciuc, ***Mareşalul Józef Piłsudski şi renaşterea Poloniei independente (1914 – 1935). Contribuţii***, Ed. Septentrion, Rădăuţi, 2003, p. 62 – 63.

48. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 52, f. 165; Daniel Hrenciuc, ***România şi Polonia 1918 – 1931...***, p. 21.

49. Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 21.

50. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 52, f. 124.

51. ***Ibidem***, f. 196;

52. ***Ibidem***, f. 196; ***România – Polonia...***, vol. I, p. 62.
53. ***Ibidem***, f. 233; ***România – Polonia...***, vol. I, p. 67.
54. ***Ibidem***, dos. 54, f. 13; N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 43.
55. Vezi Nicolae Dascălu, ***op. cit.***, p. 43 – 44.
56. Marek K. Kaminski, Michał J. Zacharis, ***op. cit.***, p. 94.
57. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 53, f.78; ***România – Polonia...***, vol. I, p. 98.
58. Marian Chiriac Popescu. ***op. cit.***, p. 28.
59. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia. dos. 60, f. 289.
60. ***Ibidem***, dos. 64, f. 86; N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 54 – 55.
61. N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 54 – 55.
62. ***Ibidem***, p. 55.
63. Vezi pe larg Adrian Grecu, ***De la ideea războiului preventiv la tratatul de neagresiune. Aspecte ale relațiilor polono-germane la începutul anilor '30***, în "Revista istorică", București, tom VIII, nr. 7-8, 1997, p. 541; Dumitru Preda, ***O alianță asimetrică. Relațiile româno-polone (1918 – 1933)***, în "Magazin istoric", XXXIV, nr. 1(406), ianuarie 2001, p. 26; Nicolae Titulescu. ***Documente diplomatice***, Ed. Politică, București, 1997, p. 480; Florin Constantiniu, ***1941. Hitler, Stalin și România***, Ed. Enciclopedică. București. 1999, p. 49; Ion Constantin, ***România, Marile Puteri și problema Basarabiei***, Ed. Enciclopedică, 1995, p. 33; ***Istoria Românilor***, vol. VIII, ***România Întregită (1918 – 1940)*** (coord. Ioan Scurtu), Ed. Enciclopedică, 2003, p. 504 – 505; Florin Anghel, Dumitru Preda. ***op. cit., loc. cit.***, p. XVII.
64. Marian Leczyk, ***Polska i sąsiedni. Stosunki wojskowe, 1921 – 1939 (Polonia și vecinii. Relații militare, 1921 – 1939)***, Białystock, 1997, p. 351.
65. Ion Constantin, ***România, Marile Puteri și problema Basarabiei***. Ed. Enciclopedică, București, 1995, p. 33.
66. Daniel Hrenciuc, ***România și Polonia – 1932 – 1939. Relații politice și diplomatice***, Ed. Universității Suceava, 2005, p. 30.
67. Florin Anghel, Dumitru Preda, ***op. cit., loc. cit.***, p. XVII.
68. Referitor la deosebirile dintre concepțiile politice ale lui N. Titulescu și Józef Beck, ca și despre evidenta divergență a personalităților și temperamentelor celor doi lideri, vezi pe larg rapoartele și analizele diplomatice ale miniștrilor români la Varșovia din anii 1931 – 1936, Victor Cădere și Constantin Vișoianu, în ***România – Polonia...***, vol. I, p. 145 – 160; 162 – 172.
69. N. Dascălu, ***op. cit.***, p.63.
70. ***Ibidem***, p. 66.
71. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 56, f. 10 – 17; ***România – Polonia...***, vol. I, p. 166 – 167.
72. J. Beck, ***Dernier rapport. Politique polonaise 1926 – 1939***, Editions de la Baconier, Neuchâtel, 1951, p. 40; N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 67.
73. N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 85 – 87; Daniel Hrenciuc. ***România și Polonia 1918 – 1931...***, p. 182.
74. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 55, f. 190; Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 182.
75. Vezi pe larg N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 56 – 65.
76. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 56, f. 221.
77. Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 31 – 32.
78. N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 58.

79. Vezi pe larg V. Fl. Dobrinescu, ***Înainte de furtună. Regele Carol al II-lea în Polonia. Document***, în "Buletinul arhivelor militare române", an I. nr. 2-3/1998. p. 8 – 13.

80. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 56. f. 351.

81. ***Idem***, fond 71/U.R.S.S., dos. 135, f. 135; ***Relaţiile româno-sovietice. Documente***, vol. II 1935 – 1941, Ed. Fundaţiei Culturale Române. Bucureşti. 2003, p. 152.

82. ***Ibidem***.

83. ***Ibidem***.

84. ***Relaţiile româno-sovietice. Documente***, vol. II, p. 152.

85. Florin Anghel, Dumitru Preda, ***op. cit., loc. cit.***, p. XVIII.

86. Vezi Arhivele Naţionale, fond Miron Cristea, dos. 11. f. 17. 24 şi 127; "Curentul" din 25.09.1937, "Universul" din 26.09.1937 şi 27.09.1937, "Dimineaţa" din 27.09.1937.

87. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 59, f. 367 – 379; ***România – Polonia...***, vol. I, p. 203 – 210; N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 58 – 62.

88. ***Ibidem***, f. 367 – 368; ***România – Polonia...***, vol. I, p. 205 – 206; N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 58 – 59.

89. ***Ibidem***, f. 370; ***România – Polonia...***, vol. I, p. 205 – 206; N. Dascălu. ***op. cit.***, p. 59 – 60.

90. Florin Anghel, Dumitru Preda, ***op. cit., loc. cit.***, p. XVIII.

91. Grigore Gafencu, ***Politica externă a României***, Bucureşti, 1939. p. 25; vezi şi N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 62.

92. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 62, f. 88 – 94; ***România – Polonia...***, vol. I, p. 218 – 221; vezi şi N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 75.

93. Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 96 – 97.

94. ***Ibidem***, p. 98.

95. Grigore Gafencu, ***Derniers jours de l'Europe. Un voyage diplomatique en 1939***, Paris, 1946, p. 35 – 63; vezi şi N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 62 – 63.

96. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 60, f. 289; Marian Chiriac Popescu. ***op. cit.***, p. 97 – 98.

97. ***Ibidem***. p. 98.

98. N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 78.

99. ***Ibidem***.

100. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 60, f. 269. 276.

101. ***Ibidem***, f. 289; Petre Otu, ***op. cit., loc. cit.***, p. 17.

102. Vezi pe larg Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 34 – 99.

103. N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 99.

104. Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 53.

105. Dumitru Preda, ***O alianţă asimetrică. Relaţiile româno-polone (1918 – 1933)***, I, în "Magazin Istoric", XXXIV. nr. 1(406), ianuarie 2000. p. 50; Daniel Hrenciuc. ***op. cit.***, p. 53.

106. Mihai Mitu, ***Cracovia şi relaţiile culturale româno-polone***. în vol. ***Cracovia. Pagini de cultură europeană*** (coord. Constantin Geambaşu), Bucureşti, 2001, p. 250; Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 191.

107. Vezi pe larg N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 171 – 226.

108. N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 227.

109. ***Ibidem***, p. 194.

110. ***Ibidem***, p. 197.

111. ***Ibidem***, p. 211.

112. Vezi pe larg Anna Kaźmierczak. ***Receptarea literaturii române pe teritoriul Poloniei în perioada interbelică***, în ***Relaţii polono-române de-a lungul timpului***, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2001, p. 232 – 236.

113. ***Ibidem***, p. 235, Ion Cristofor, ***Aron Cotruş în Polonia***, în "Steaua", Cluj-Napoca, an L, nr. 10, octombrie 1999, p. 49.

114. N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 214 – 215.

115. Apud N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 217.

116. ***Ibidem***, p. 217 – 218.

117. Barbu Teodorescu. ***Bibliografia politică, socială şi economică a lui N. Iorga***, vol. I – II, Bucureşti, 1937, p. 45 – 46, 215 – 217; N. Dascălu, ***op. cit.***, p. 256.

118. N. Dascălu. ***op. cit.***, p. 218.

119. L. Boia, ***Congresele internaţionale de ştiinţe istorice în perioada interbelică şi participarea română***, în Revista de Istorie", 1979, nr. 4, p. 709 – 710; N. Dascălu, ***op. cit.*** p. 218.

120. N. Dascălu. ***op. cit.***, p. 219 – 220.

121. Stanislaw Widak. ***Studiile de limbă română la Universitatea Jagiellonă***, în ***Relaţiile culturale româno-polone***, Universitatea Bucureşti, 1982, p. 16 – 22.

122. N. Dascălu. ***op. cit.***, p.226.

123. Armand Călinescu, ***Insemnări politice***, Bucureşti, 1990, p. 427; Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 65, f. 277; Petre Otu, ***op. cit., loc. cit.***, p. 17 – 18.

124. ***Ibidem***, p. 427 – 428; Petre Otu, ***op. cit., loc. cit.***, p. 18.

125. Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 105.

126. ***23 August 1944. Documente***, vol. I, Bucureşti, 1984, p. 36; Petre Otu, ***op. cit., loc. cit.***, p. 18.

127. Apud Mariana Stoian, ***Vespasian Pella despre situaţia juridică a refugiaţilor politici poloni aflaţi în România***, în vol. ***Polonezi în România...***, p. 46.

128. Petre Otu. ***op. cit., loc. cit.***, p. 18.

129. Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 106.

130. ***Ibidem***.

131. Tema privind refugiul polonezilor în România a preocupat pe istoricii români în ultimele decenii. Dintre contribuţiile mai importante în acest domeniu menţionăm: A. Petric, Gh. Unc, ***Aspecte ale relaţiilor româno-poloneze la începutul celui de-al doilea război mondial. Studii***, în "Revista de Istorie", 1967, nr. 3, p. 554 – 559; idem, ***Tezaurul Băncii Poloniei străbate România***, în "Magazin Istoric", 1968, nr. 7-8, p. 161 – 162; Aurel Loghin, Dumitru Tuţu. ***Sprijinul acordat de România refugiaţilor polonezi în anii celui de-al doilea război mondial***. în "Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR", 1968, nr. 3, p. 41 – 50; I. Suciu, ***Refugiaţi polonezi în România***, în "Magazin Istoric", 1969, nr. 9, p. 66 – 73; I. Vătămanu, D. Miţă, ***Preşedintele Poloniei Ignacy Mościcki la Bicaz (septembrie 1939)***, în "Memoria antiquitatis", Muzeul arheologic Piatra-Neamţ, 1970, vol. II, p. 545 – 549; A. Kareţki, L. Eşanu. ***Poporul român, în sprijinul refugiaţilor polonezi în anii celui de-al Doilea Război Mondial***, în "Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie A.D. Xenopol", Iaşi, 1970, nr. 7, p. 317 – 326; idem, ***Ospitalitatea acordată în România Preşedintelui Poloniei Ignacy Mościcki la începutul celui de-al doilea război mondial – expresie a luptei împotriva Germaniei hitleriste duse de poporul român (septembrie – decembrie 1939)***, în "Cercetări istorice", Muzeul de istorie din Iaşi, 1974, nr. 5, p. 187 – 194; idem, ***1oo zile pe pământul ospitalier al***

României, în "Magazin Istoric", 1974, nr. 10, p. 14 – 18; Milică Moldoveanu, ***Trei tezaure pribege şi prima lor escală: România***, în "Magazin Istoric", 1977, nr. 10, p. 161 – 162; idem, ***Contribuţii privind relaţiile româno-poloneze în timpul celui de-al doilea război mondial***, în "Revista de Istorie", Bucureşti, 1979, nr. 32, p. 1037 – 1054; Florin Anghel, ***Simpozionul ştiinţific internaţional "Polonezi în România după anul 1939"***, în "Revista Istorică", 1995, nr. 1 – 2, p. 181 – 183; ***Polonezi în România după anul 1939. Studii şi comunicări***, Muzeul Olteniei, Craiova, 1996; Marius Petraru, ***Situaţia refugiaţilor polonezi pe teritoriul României în timpul celui de-al doilea război mondial***, în ***Druga wojna na tle stosunków polsko-rumuńskich*** (***Cel de-al doilea război mondial în contextul raporturilor polono-române***), Suceava, p. 124 – 150; Anatol Petrencu, ***Polonezi în România (1939 – 1941). Unele consideraţii***, în "Cugetul" nr. 2(22) 2004, Chişinău, p. 27 – 37. Referitor la această temă vezi şi Victor Slăvescu, ***Note şi însemnări zilnice*** (Ed. Georgeta Penelea-Filitti), vol. II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 427 – 429.

132. Apud Mariana Stoian, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. 46 – 47.

133. Dumitru Stavarache, ***Date cu privire la primirea polonezilor la Cernăuţi în 1939***, consemnate în convorbirea cu Pr. Protosinghel Cosma Juncu, 8 aprilie 2000, Mănăstirea Cernica, în lucrarea ***Mitropolitul Visarion Puiu. Documente din pribegie (1944 – 1963)***, Ed. Moldopress, Paşcani, 2002, nota 16, p. 35.

134. Vezi Dumitru Stavarache, Ion Negoescu, ***Mitropolitul Visarion. Relaţiile cu Biserica Anglicană***, Ed. Publirom, Bucureşti, 2004, p. 113 – 114 (Documentul nr. 40).

135. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 60, f. 341. Despre "momentul Cernăuţi" al refugiului polonezilor vezi pe larg Alcea Valcini, ***Tragedia Poloniei***, în "Dosarele Istoriei", nr. 2 (90), 2004, p. 12 – 17.

136. ***Ibidem***, dos. 42, f. 201.

137. Constantin Botoran, ***Atitudinea autorităţilor române faţă de demnitarii poloni refugiaţi în România***, în ***Polonezi în România...***, p. 30.

138. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 69, f. 36.

139. ***Ibidem***, f. 37.

140. ***Ibidem.***

141. Anatol Petrencu, ***Polonezi în România (1939 – 1941). Unele consideraţii***, în "Cugetul" nr. 2(22) 2004, Chişinău, p. 31.

142. Vezi pe larg Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 69, f. 25 – 29.

143. Armand Călinescu, ***op. cit.***, p. 432.

144. Petre Otu, ***op. cit.***, ***loc cit.***, p. 19.

145. Cu privire la refugiul polonezilor în România şi, îndeosebi, la tranzitarea aurului, precum şi a tezaurelor artistice de la Wawel, au fost realizate două filme artistice de lung metraj, ambele după scenariile scriitorului Ioan Grigorescu. ***Trenul de aur*** e o coproducţie româno-polonă, în regia lui Bogdan Poreba, iar ***Marea Sfidare***, a cărui premieră a avut loc în septembrie 1990, a fost ultimul film realizat de Manole Marcus. Dintre studiile mai recente pe tema tranzitării prin România a aurului polonez vezi: Wojciech Rojek, ***Rolul României în demersurile privitoare la expedierea în Apus a aurului polonez (septembrie 1939 – iulie 1940)***, în ***Relaţii polono-române de-a lungul timpului***, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2001, p. 55 – 77.

146. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 60, f. 326.

147. Henryk Batowski, ***Agonia Pokoju i poczatek wojny. Sierpien – Wrzesien 1939*** (***Agonia păcii şi începutul războiului. August – Septembrie 1939***), Poznań, 1969, p. 321.

148. Biblioteca Academiei Române. Arhiva Istorică, fond X, dos. 2845, p. 1 – 14.

149. Ion Petrică. ***Activitatea culturală a polonezilor refugiaţi în România în faţa agresiunii hitleriste***, în ***Relaţii polono-române de-a lungul timpului***, p. 183.

150. Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 109.

151. Constantin Kiriţescu, ***România în al doilea război mondial*** (Ed. Gh. Buzatu), vol. I, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996. p. 91.

152. Daniel Hrenciuc, ***România şi Polonia – 1932 – 1939. Relaţii politice şi diplomatice***, p.169.

153. Florin Anghel, ***Câteva date despre polonezii din România, minoritatea polonă şi refugiaţii, 1939 – 1940***, în ***Polonezi în România...***, p. 67 – 68.

154. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 60. f. 341.

155. Petre Otu. ***op. cit., loc. cit.***, p. 20; Milică Moldoveanu, ***Ultimele zile ale lui Józef Beck***, în "Magazin istoric", XXXVII, nr. 3 (432) martie 2003, p. 26.

156. Vezi articolul mons. Jerzy Pawlik, ***Mogiły Zołnierzy Polskich w Rumunii (Mormintele militarilor polonezi în România)***, în "Tygodnik Katolicki" din 21.03.1999.

157. Petre Otu, ***op. cit., loc.cit.***, p. 21.

158. Vezi Anatol Petrencu, ***op. cit., loc. cit.***, p. 33.

159. Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 112.

160. ***Ibidem.***

161. Petre Otu, ***op. cit., loc. cit.***, p. 21.

162. ***Ibidem***, p. 21 – 22.

163. Vezi pe larg Ion Petrică, ***op. cit., loc. cit.***, p. 182 – 190.

164. Vezi pe larg Petre Otu, ***op. cit., loc. cit.***, p. 22 – 23.

165. "Kurier Polski", nr. 434 (5) 19 octombrie 1939.

166. Ion Petrică, ***op. cit., loc. cit.***, p. 185.

167. Apud Daniel Hrenciuc, ***op. cit.***, p. 186.

168. Petre Otu, ***op. cit., loc. cit.***, p. 22.

169. Dintre contribuţiile istoriografice poloneze consacrate acestui moment vezi: Tadeusz Dubicki, ***Wojsko polskie w Rumunii w latach 1939 – 1941 (Armata poloneză în România în anii 1939 – 1941)***, Warszawska Oficyna Wydawnicza, Varşovia, 1994; Jerzy Kalinski, ***Amintiri din perioada şederii în România***, în ***Polonezi în România...***, p. 108 – 112; Rudolf Hoffman. ***Na Linii Bukareszt – Warszawa (Pe linia Bucureşti – Varşovia)***, în "Trybuna" din 12 noiembrie 1999, Varşovia; Andrzej Dubicki, ***Wojenne uchodźstwo polskie w Rumunii w ujęciu statyztycznym (Refugiaţii polonezi din timpul războiului în date statistice)***, Suceava, 2000, p. 164 – 172.

170. Tadeusz Dubicki. ***op. cit.***, p. 287.

171. Apud Cristian Popişteanu, Florentina Dolghin. ***Tragedia anului 1939 în revista de cultură Magazin Istoric***, în ***Polonezi în România...***, p. 98.

172. Milică Moldoveanu. ***Polonia în Rezistenţa europeană 1938 – 1945***. Ed. Militară. Bucureşti, 1973, p. 154.

173. ***Ibidem***. p. 155.

174. Inscripţia pe placa instalată pe prima clădire a străzii are următorul text: "Armand Călinescu, politician român, preşedintele Consiliului de Miniştri al României (martie – septembrie 1939), a susţinut hotărât poporul polonez în momentul agresiunii naziste".

175. Petre Otu, ***op. cit., loc. cit.***, p. 25.

176. Mihail Manoilescu, ***Memorii iulie – august 1940. Dictatul de la Viena***, Bucureşti, 1991, p. 129 – 130; Petre Otu, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. 25.

177. Vezi Cristian Popişteanu, ***Activităţi speciale poloneze în România între 1939 – 1945***, în ***Polonezi în România...***, p. 91 – 96.

178. Daniel Hrenciuc, ***România şi Polonia 1932 – 1939. Politică şi diplomaţie***, în vol. ***Relaţii polono-române***, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2004, p. 206.

179. Petre Otu, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. 25.

180. Revista "22", nr. 157/7 octombrie 2003, p. 3.

181. Vezi pe larg Ion Alexandrescu, ***Relaţiile româno-polone în anii 1944 – 1947***, în ***Polonezi în România...***, p. 101 – 107.

182. Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 112.

183. Ion Alexandrescu, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. 103.

184. ***Ibidem***, p. 103 – 104.

185. Marian Chiriac Popescu, ***op. cit.***, p. 112.

186. Ion Alexandrescu, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. 106.

187. W. T. Kowalski, ***Polityka zagraniczna R.P. 1944 – 1947*** (***Politica externă a Republicii Polone 1944 – 1947***), Varşovia, 1971, p. 246; Ion Alexandrescu, ***op. cit.***, ***loc. cit.***, p. 363.

188. ***Istoria politicii externe româneşti în date*** (coord. Ion Calafeteanu), Fundaţia Europeană Titulescu, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 363.

189. ***Ibidem***, p. 377.

190. ***Ibidem***, p. 382.

191. Florian Banu, ***CAER: geologie şi politică***, în "Dosarele Istoriei" nr. 12 (88), 2004, p. 62.

192. ***Ibidem***.

193. Mihai Retegan, ***1968 din primăvară până în toamnă***, Ed. RAO, Bucureşti, 1968, p. 135.

194. ***Ibidem***, p. 114.

195. Vezi pe larg M. Retegan, ***op. cit.***, p. 114 – 120.

196. Vezi textul Declaraţiei în lucrarea ***Istoria politicii externe româneşti în date***, p. 403.

197. Apud Nicolae Mareş, ***op. cit.***, p. 130.

198. ***Ibidem***, p. 131.

199. ***Istoria politicii externe româneşti în date***. p. 414.

200. ***Ibidem***, p. 463.

201. "Trybuna Ludu" din 10 mai 1977; ***Sub semnul prieteniei frăţeşti româno-polone***, Ed. politică, Bucureşti, 1978, p. 59.

202. ***Istoria politicii externe româneşti în date***, p.476 – 477.

203. ***Ibidem***, p. 480 – 481.

204. Nicolae Mareş, ***op. cit.***, p. 132. Referitor la literatura română în Polonia şi literatura polonă în România vezi pe larg Stan Velea, ***Relaţii literare româno-polone. Premise istorist-comparatiste ale relaţiilor culturale româno-polone***, în ***Relaţii polono-române de-a lungul timpului***, p. 202 – 211.

205. Cosmin Popa, ***Fazele comunismului românesc***, în "Dosarele Istoriei" nr. 8(84), 2003, p. 19.

206. Eugen Denize, ***Radiodifuziunea Română şi situaţia din Polonia anilor '80***, în ***Omagiul istoricului Florin Constantiniu***, Ed. Palas, Focşani, 2003, p. 236.

207. ***Istoria politicii externe româneşti în date***. p. 541.
208. ***Ibidem***.
209. Jean-François Soulet, ***Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre***, Ed. Polirom, Iaşi, 1998, p. 312.
210. Dumitru Preda, Mihai Retegan, ***1989/Principiul Dominoului***, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, p. 165.
211. ***Ibidem***, p. 166.
212. ***Ibidem***, p. 165.
213. ***Ibidem***, p. 167.
214. ***Ibidem***.
215. ***Ibidem***.
216. ***Ibidem***, p. 171; Adrian Pop, ***Tentaţia Tranziţiei. O istorie a prăbuşirii comunismului în Europa de Est***, Ed. Corint, Bucureşti. 2002. p. 316.
217. ***Ibidem***, p. 355 – 356; Adrian Pop. ***op. cit.***, p. 317.
218. ***Ibidem***.
219. ***Ibidem***, p. 356.
220. ***Ibidem***. p. 471 – 472.
221. ***Istoria politicii externe româneşti în date***, p. 629.
222. ***Ibidem***, p. 662.
223. ***Ibidem***. p. 664.
224. ***Ibidem***, p. 689.
225. ***Ibidem***, p. 694.
226. ***Ibidem***, p. 695.
227. ***Ibidem***, p. 703.
228. "Adevărul" din 16 mai 1996.
229. ***Istoria politicii externe româneşti în date***, p. 722.
230. ***Ibidem***, p. 728.
231. ***Ibidem***, p. 735.
232. ***Ibidem***, p. 740.
233. ***Ibidem***, p. 751.
234. ***Ibidem***, p. 759.
235. ***Ibidem***, p. 795.
236. ***Ibidem***. p. 826.
237. "România Liberă" din 31 august 1995. p. 5.
238. ***Locurile unde se construieşte Europa. Adrian Severin în dialog cu Gabriel Andreescu***, Ed. Polirom, Iaşi, 2000, p. 45.
239. Vezi art. ***Perspectivele Trilateralei Polonia – Ucraina – România. O idee fără viitor***, apărut în cotidianul "Rzeczpospolita" din 7 februarie 1997, sub semnătura lui Piotr Koscinski.
240. ***Locurile unde se construieşte Europa...***, p. 44 – 45.
241. "Rzeczpospolita" din 12 iulie 2001.
242. ***Idem***.
243. ***Idem***.
244. Revista "22", nr. 157/7 octombrie 2003. p. 2 – 3.
245. ***Idem***, p. 3.
246. "Ziua" din 22 martie 2004, p. 8.
247. "Ziua" din 23 martie 2004. p. 6.
248. Vezi pe larg Zdzisław Hryhorowicz, ***Literatura română în Polonia***, în Revista "22", nr. 157/7 octombrie 2003, p. 4 – 5.

249. ***Ibidem***. Vezi pe larg Stan Velea, ***Poezia românească în Polonia***, în vol. ***Relaţii polono-române***, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2004, p. 259 – 277.

250. ***Ibidem***, p. 5.

251. ***Ibidem***.

252. La întocmirea situaţiei traducerilor în limba română din literatura polonă am primit un sprijin substanţial din partea Institutului Polonez din Bucureşti, căruia ţin să-i exprim şi pe această cale întreaga gratitudine.

253. Constantin Geambaşu, ***Un deceniu de literatură polonă în România (1990 – 2000)***, în ***Relaţii polono-române de-a lungul timpului***, p. 224 – 231.

254. Stan Velea, ***Istoria literaturii polone***, vol. I, Ed. Univers, Bucureşti, 1986, p. 6.

255. Referitor la activitatea Institutului Polonez din Bucureşti, vezi art. ***Avem nevoie de un omolog român în Polonia***, semnat de directorul Institutului, dl. Roland Chojnacki, în Revista "22", nr. 157/7 octombrie 2003, p. 1.

256. Vezi Antoaneta Olteanu, ***Schimburi culturale polono-române***, în Revista "22", nr. 157/7 octombrie 2003. p. 7.

257. ***Ibidem***.

258. Roland Chojnacki, ***op. cit.***. ***loc. cit.***, p. 1.

259. Revista "22", nr. 157/7 octombrie 2003, p. 3.

Europa după Primul Război Mondial

Septembrie 1922, Sinaia. Regele Ferdinand I al României împreună cu Mareşalul Józef Pilsudski

27 iunie 1923. Regele Ferdinand I al României este decorat cu Ordinul "Virtutea Militară" de către Mareşalul Józef Piłsudski

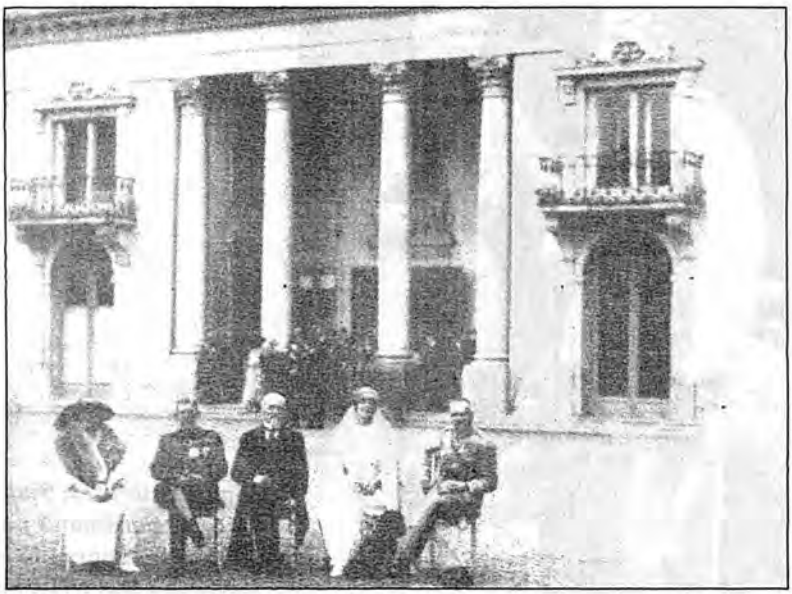

27 iunie 1923, Palatul Lazienki. Familia regală a României alături de Preşedintele Stanisław Wojciechowski, cu soţia, şi Mareşalul Józef Piłsudski

Take Ionescu

Ion Gh. Duca

Józef Wielowieyski

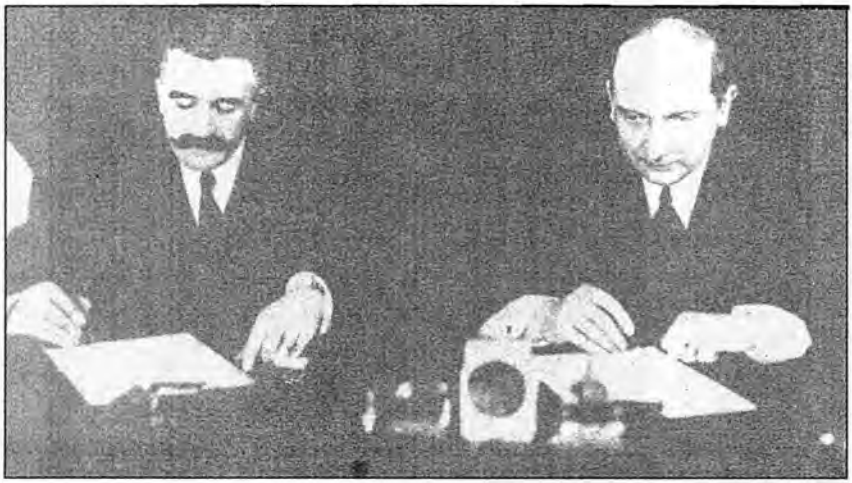

2 februarie 1927, Varşovia. Alexandru T. Iacovaky, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României, şi August Zaleski, ministru al Afacerilor Străine al Poloniei, la semnarea schimbului instrumentelor de ratificare a Tratatului de garanţie româno-polon din 26 martie 1926

Ignacy Mościcki, Preşedintele Republicii Polone (1 iunie 1926 – 30 septembrie 1939)

Józef Beck,
Ministru al Afacerilor
Străine al Poloniei
(1932 – 1939)

9 octombrie 1933, Palatul Belvedere. Vizita oficială în Polonia a lui Nicolae Titulescu, Ministrul Afacerilor Străine al României, primit de Mareşalul Józef Piłsudski. Sunt prezenţi Józef Beck şi Victor G. Cădere, Ministrul României la Varşovia

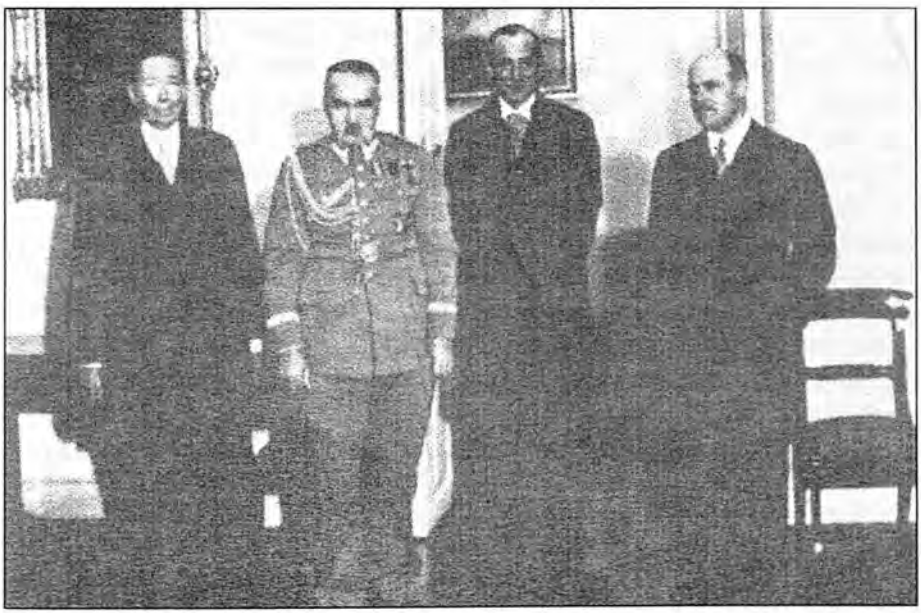

STRESZCZENIE

Niniejsza praca przedstawia czytelnikowi rumuńskiemu niektóre dane o przeszłości i teraźniejszości Polski oraz najważniejsze momenty historii stosunków rumuńsko-polskich.

Pierwsza część, ***Polska – Historia. Okres przejściowy. Integracja,*** przedstawia ogólne dane o tym kraju: dane geograficzne, organizację państwową i administracyjną, gospodarkę i stosunki międzynarodowe. Przedstawione są następnie dzieje Polski od najdawniejszych czasów do epoki nowożytnej, rodowody prasłowiańskie narodu pomiędzy Wisłą a Odrą, obszar na którym najstarsze ślady działalności ludzkiej datują od 100.000 lat p.n.e. Ludy migracyjne przyniosły ze sobą elementy bardziej zaawan-sowanej cywilizacji i popierały handel; pierwsze wiadomości o "Szlaku bursztynu" – droga handlowa, która łączyła Morze Bałtyckie z Rzymem i Basenem Śródziemnomorskim – datując z V wieku p.n.e.

Przez zjednoczenie małych księstw feudalnych, w drugiej połowie X wieku, powstało państwo polskie utworzone przez Mieszka I (ok. 960 – 992) z dynastii Piastów, które w roku 966 przyjęło chrześciaństwo. Pierwsza ćwierć XI wieku stanowi szczytowy okres budowy państwa polskiego, dzięki kontaktowi ze spuścizną cywilizacji śródziemnomorkiej. W wyniku wielu najazdów mongolskich (1241 – 1242, 1259, 1287), proces zjednoczenia państwa polskiego został zakończony w XIV wieku, za czasów króla Władysława Łokietka (1306 – 1333) i Kazimierza III Wielkiego (1333 – 1370). 14 sierpnia 1385 roku, Polska zawarła z Litwą umowę w Krewie (Kriewo), która stanowiła podstawę państwowej Unii polsko-litewskiej. Po śmierci ostatniego przedstawiciela dynastii Jagiellonów, Zygmunta II Augusta (14 sierpień 1572), monarchia stała się wybieralna; szlachta uzyskała prawo do udziału w wyborze króla (*Pacta conventa* z 11 maja 1573 roku), co przekształciło państwo polskie w rzeczpospolitę szlachecką (Rzeczpospolita Polska). Rozkwita kultura Odrodzenia. Dowodem tego są liczne zabytki architektoniczne. W warunkach osłabienia sił wewnętrznych, nie

udało się Polsce przechować swoje zdobycze na długo. Zaatakowana przez Szwedów w latach 1655 – 1660, traci ona na jakiś czas swoją niepodległość, biorąc następnie udział w licznych bitwach przeciwko Turkom. W drugiej połowie XVII wieku i w pierwszych dwóch dziesięcioleciach następnego wieku, z powodu wojen prowadzonych przeciwko Rosji, Szwecji i Cesarstwu Tureckiemu, jak i z powodu osłabienia władzy centralnej, zanotowano kryzys społeczny, ekonomiczny i polityczny, który wywołał silny upadek, spotęgowany również przez ingerencję wielkich mocarstw do politycznego życia wewnętrznego. A to doprowadziło do zniknięcia państwa polskiego – jednego z wielkich mocarstw średniowiecza, które zostało podzielone (1772, 1793 i 1795) między Austrię, Prusy i Rosję Carską. Na ponad sto lat nazwa Polski zniknęła z mapy Europy.

W roku 1918, Polska uzyskła swoją niepodległość przez połączenie części dawnego Królewstwa Polskiego z ziemiami zajętymi przez Rosję, Prusy i Cesarstwo Austro-Węgierskie. Wkrótce jednak, nowe państwo borykało się z trudnymi problemami, mając spory terytorialne ze wszyskimi sąsiadami, z wyjątkiem Rumunii, ponieważ wspólna z nią granica była ustalona wzdłuż Czeremoszu i Dniestru. Co do wschodniej granicy, Polska musiała zaangażować się w krwawą wojnę z Rosją bolszewicką, jak również z kijowskimi Ukraińcami. 17 marca 1921 roku, Zgromadzenie Konstytucyjne Polski głosowało nową Konstytucję, która ustalała podstawowe zasady działania niepodległego państwa polskiego. Społeczne i polityczne rozruchy lat dwudziestych zrodziły niestałość polityczną. Stworzono w ten sposób właściwe warunki do powstania autorytatywnych sił, charakterystycznych, zresztą, dla wielu krajów europejskich owych czasów. Ten stan rzeczy wykorzystał marszałek Józef Piłsudzki i jego zwolennicy w celu zorganizowania, w dniu 12 maja 1926 roku, "marszu na Warszawę", co spowodowało doprowadzenie do władzy ***Sanacji***, reżymu, który, w gruncie rzeczy, reprezentował skomplikowaną rzeczywistość polityczną i społeczną, wywodzącą się z odrębności politycznej przestrzeni polskiej. 2 sierpnia 1926 roku zatwierdzono nową Konstytucję, uświęcającą reżym autorytatywny. Przejęcie władzy przez Józefa Piłsudzkiego oznaczało, niewątpliwie, przywrócenie porządku i legalności na arenie politycznego życia wewnętrznego, co odbiło się również w dziedzinie gospodarczej. Po śmierci Józefa Piłsudzkiego (1935) rozpoczęła się "kamaryla pułkowników", utworzona przez wyższych oficerów, byłych kombatantów Legionów polskich, która wywarła

swoisty wpływ na polityczną scenę polską, różniącą się od rzeczywistości innych krajów, jak Grecja, Węgry, Włochy, Jugosławia, Bułgaria i.t.d. W odpowiedzi na antydemokratyczne prowokacje władzy, środkowo-lewicowe partie skupiły się w sojusz "Centrolew", który opracował wspólny plan walki z siłami Sanacji, organizując wiece i uliczne demonstracje pod hasłem obrony demokracji. W roku 1936, J. Paderewski wszczął zabiegi o utworzenie politycznego ruchu opartego na wartościach demokratycznych i narodowych ("Front Morges").

Głównym celem zagranicznej polityki polskiej w latach trzydziestych było utrzymywanie równowagi w kontaktach z mocniejszymi państwami sąsiednimi – III Reich i Związek Radziecki – zachowując jednocześnie przymierze z Francją i z Rumunią. A orientacja polityczna dała pozytywne wyniki póki stosunki między Berlinem a Moskwą nie były zbyt dobre. W roku 1932, Polska zawarla porozumienie ze Związkiem Radzieckim, a w roku 1934 – traktat o nieagresji z Niemcami. Lecz w drugiej połowie lat trzydziestych polityka ministra spraw zagranicznych, Józefa Becka, napotykała na coraz większe trudności. Utrzymywanie polityki równowagi stało się coraz trudniejsze dla Warszawy gdyż Hitler uporczywie domagał się wciągnięcia Polski w wojnę przeciwko Z.S.R.R. Gdy Niemcy przygotowywały się do wtargnięcia do Czechosłowacji, po monachijskim porozumieniu, Warszawa wystosowała – 30 września 1938 roku – ultimatum do rządu w Pradze, a w dniach 2-3 października wojska polskie zajęły region Cieszyna. Po "rozwiązaniu" problemu Cieszyna, Polska była zdecydowana aby zająć Podkarpacką Ukrainę. W końcu kwietnia 1939 roku, Niemcy wypowiedziały nimiecko-polski pakt o nieagresji i przeszły do urzeczywistnienia planu izolacji Polski. W tej sytuacji Niemcy liczyły na wachające się stanowisko Wielkich Mocarstw, które nadal myślały, że sporne sprawy między Polską a Niemcami mogą być rozwiązane drogą pokojową, a zwłaszcza na to że trójstronne negocjacje radziecko-angielsko-francuskie nie były zakończone. W dniu 23 sierpnia 1939 roku, podpisano pakt o nieagresji Mołotow – Ribbentrop, do którego załączono ów nieszczęsny, tajny protokół, który przewidywał podział Polski między III Rzeszę a Z.S.R.R., z ustaloną granicą na linii Narew, Wisła i San.

1 września 1939 roku rozpoczęla się druga wojna światowa, niespodziewanym, na wielką skalę, atakiem, na lądzie i w powietrzu, dokonanym przez siły niemieckie na Polskę, której armia zostala

pokonana w ciągu dwóch tygodni. 17 września 1939 roku, armia radziecka wkroczyła na terytorium Polski bez oporu ze strony polskiej i skierowała się do linii demarkacyjnej, ustalonej przez rząd niemiecki i radziecki (rzeki Pisa, Bug, Wisła, San). Od roku 1939 do roku 1945, całe terytorium Polski przekształcono w ogromny obóz oczyszczenia etnicznego. Hitlerowcy zamordowali 3 miliony polskich obywateli narodowości żydowskiej i ponad 2 miliony Polaków. Ponad ćwierć miliona cywili polskich różnych narodowości sowieci wywieźli na Wschód , z których większość zmarła. 21 tysięcy oficerów, osób oficjalnych i intelektualistów zostało straconych – z rozkazu Stalina – w Katyniu, Harkowie i w innych miejscach Z.S.R.R. Przeciwko okupantowi zorganizowany został cały administracyjny i operacyjny system podziemny oporu, znany pod nazwą "Państwo podziemne", który rozwijał szeroką działalność ze szkolnictwem włącznie. Podczas gdy niekomunistyczny opór organizował swoją wojskową strukturę, "Armię Krajową", komuniści byli już zgrupowani w "Gwardii Ludowej". 1 sierpnia 1944 roku, wybuchło powstanie warszawskie, zorganizowane przez "Armię Krajową" i skoordynowane przez rząd londyński na wygnaniu, które trwało 63 dni a wspierane było przez 50.000 patriotów polskich. Mimo poniesionej klęski, powstanie wykazało bohaterstwo narodowej armii polskiej (niekomunistycznej), ale i cynizm sowietów, którzy biernie asystowali przy niszczeniu tej siły oporu. W końcowym etapie wojny, problem politycznego i państwowego organizowania Polski nie był jasny, co doprowadziło do wielkich konfrontacji, zarówno wewnątrz jak i na zewnątrz kraju. Podczas konferencji w Teheranie (28 listopad – 1 grudzień 1943), przywódcy tych trzech wielkich mocarstw zgodzili się by wschodnia granica Polski została ustalona na linii Curzona. Zachodnia granica polska została ustalona na Odrze, a północna – na Bałtyku; Polsce przypadło równocześnie miasto Gdańsk i północna część Prus Wschodnich. Na konferencji w Jałcie (4 – 11 luty 1945) ustalono by zrekompensować Polskę za utracone terytoria na wschodzie oddaniem niemieckich regionów od północy do linii Odra-Nysa i południowych Prus Wschodnich.

W ramach procesu sowietyzacji Europy Środkowej i Wschodniej, Polska doznała najbardziej surowego traktowania. Dzięki położeniu geograficznemu, a także swojej wielkości, stanowiła ona jeden z ważnych czynników w zabezpieczeniu dominującej pozycji strategicznej i politycznej Moskwy w tym

regionie. W latach 1944 – 1947, partia komunistów polskich stała się głównym narzędziem za pomocą którego Kremlin narzucał swoją linię polityczną. Partia ta wzmacniała się systematycznie izolując jednocześnie i likwidując demokratyczne partie tradycyjne (historyczne). Początki dyktatury komunistycznej w Polsce odzwierciedlały zaciekły spór między ugrupowaniem moskiewskim, reprezentowanym przez Bolesława Bieruta, Hilarego Minca i Jakuba Bermana, a komunistami autochtonicznymi, których głównym przedstawicielem był Władysław Gomułka, usunięty ze stanowiska sekretarza generalnego w roku 1948 z powodu oskarżenia o odchylenia nacjonalistyczne. Po roku 1948, wzmógł się terror przeciwko wrogom reżymu komunistycznego. Polska elita została zgładzana, albo całkowicie usunięta na margines życia społecznego. Wszyscy byli przywódcy polityczni którzy nie zdążyli udać się na wygnanie zostali aresztowani i uwięzieni, wielu z nich tracąc swoje życie w więzieniach. To samo stało się z Kościołem; wielu księży katolickich usunięto i aresztowano. Od roku 1954 zaczął się wzmagać sprzeciw wobec stalinowskich metod. Stopniowe ujawnianie ujemnych skutków "kultu jednostki" Stalina stworzyło pomyślną podstawę do rozwoju reformistycznych nurtów w Polsce. W roku 1956 Władysław Gomułka wraca znów na scenę polityczną. Atmosfera zmieniła się radykalnie, odrodziło się zainteresowanie publiczne polityką i przyszłością państwa. Wewnętrzne zmiany w Polsce oznaczają ważne kroki na drodze reformy – zlikwidowano 8.000 spółdzielni produkcyjnych; zliberalizowano mały handel i praktykę rzemieślniczą. Rozszerzenie praw wolnościowych po 1956 roku stworzyło przesłanki autentycznego rozwoju procesu odbudowy obywatelskiej społeczności. Istotną rolę odegrał Kościół (który potrafił zachować pewną niepodległość) i inteligencja, której państwo komunistyczne gwarantuje większą wolność słowa. Na tle wielkich rozruchów społecznych, w grudniu 1970 roku, W. Gomułka został zdjęty ze stanowiska pierwszego sekretarza partii a jego miejsce zajął Edward Gierek. Na początku lat siedemdziesiątych Polska Rzeczpospolita Ludowa zaznała pewnej poprawy sytucji gospodarczej, a stopa życiowa ludności wyraźnie się polepszyła. Jednak, po kilku latach, wynagrodzenia różnych kategorii pracowników znacznie się zmniejszyły, a brak artykułów konsumpcyjnych zaostrzył się w równej mierze, pierwsze objawy kryzysu gospodarczego pojawiając się w roku 1976. To wszystko przyczyniło się do rozpętania robotniczych strajków i manifestacji w

Płocku, Radomiu i Ursusie, surowo stłumionych przez władze komunistyczne. Rozjuszenie władzy oburza społeczność obywatelską i doprowadza do działań solidarnościowych o decydującym znaczeniu dla przyszłości ruchu opozycyjnego. Doszło w ten sposób do założenia, w roku 1980, niepodległego związku zawodowego "Solidarność", z Lechem Wałęsą na czele. "Solidarność szybko przekształciła się w obszerny ruch masowy, licząc prawie 10 milionów osób. 18 października 1981 roku, generał Wojciech Jaruzelski objął przewodnictwo partii, a 13 grudnia dokonał zamachu stanu, wprowadzając stan wojenny, i zdelegalizował związek zawodowy "Solidarność". Władze zaaresztowały kilka tysięcy członków opozycji a strajki zostały stłumione przy pomocy wojska i specjalnych jednostek milicji i bezpieczeństwa. Chociaż oficjalnie "Solidarność" była rozwiązana, istniała ona nadal przez swoich członków ciesząc się coraz większym wsparciem na arenie międzynarodowej. Po objęciu władzy przez Michaila Gorbaczowa w Z.S.S.R., w 1985 roku, "pierestrojka" i "głasnost" miały ważny wpływ na reformy w Polsce; w tym okresie, Jaruzelski cieszył się całkowitym i otwartym wsparciem przywódcy radzieckiego. Lata 1988 – 1989 sprzyjały odrodzeniu obywatelskiej społeczności polskiej. Upadek gospodarczy, rosnące presje zachodnie, kumulowane z wewnętrznymi rozruchami ludności, a zwłaszcza jawne wsparcie Kościoła Katolickiego dla ruchu "Solidarmności", wszystko to zmusiło Jaruzelskiego do rozpoczęcia dialogu i pertraktacji ze związkami zawodowymi i przejścia na drogę ustępstw. Między 6 lutym a 5 kwietnia 1989 odbył się "Okrągły stół" przy którym zasiedli przedstawiciele władzy politycznej i związku zawodowego "Solidarność". W drodze porozumień i wysiłków w celu znalezienia wynegocjowanych rozwiązań, te dwa obozy zbliżyły się wzajemnie, zakładając w ten sposób fundamenty przyszłej klasy politycznej, postkomunistycznej w Polsce.

Duch "Okrągłego stołu" wpłynął na rozwój wewnętrzny w epoce postkomunistycznej, narzucając określoną etykę w stosunkach między siłami politycznymi, która do dziś definiuje społeczeństwo polskie. Wraz ze zwycięstwem "Solidarności" w czerwcowych wyborach 1989 roku, Zachód zaczął szybko normalizować swoje stosunki z państwem polskim, kładąc kres restrykcjom gospodarczo-finansowym oraz polityczno-dyplomatycznej izolacji, ustanowionych w stosunkach z Warszawą po wprowadzeniu stanu wojennego. 24 sierpnia 1989 roku, Tadeusz Mazowiecki – osobowość inteligencji

katolickiej, przedstawiciel umiarkowanego skrzydła katolickiego w łonie "Solidarności" – został premierem. Wydarzenie to miało epokowe znaczenie, bo Mazowiecki był pierwszym niekomunistycznym premierem w członkowskim kraju Układu Warszawskiego. Po roku 1990, stosując konsekwentnie "plan Balcerowicza", który usprawniał liberalizację handlu i inwestycji, prywatyzację i reprywatyzację, założono fundamenty tworzenia mechanizmów gospodarki rynkowej, zapewniając równocześnie założenia integracji Polski w struktury europejskie i euroatlantyckie. Duch "Okrągłego stołu" odzwierciedla się również w konsekwencji i w ciągłości polityki zagranicznej Polski, w drodze do systemu demokratycznego, mając jako główny cel integrację w struktury europejskie i euroatlantyckie. Wyjaśnia to w znaczej mierze sukcesy polskiej polityki zagranicznej, skonkretyzowane przystąpieniem do NATO (marzec 1999) i wejściem do UE (maj 2004). Ważny element w zrozumieniu polskiej rzeczywistości stanowi 15 milionów osób pochodzenia polskiego, które obecnie żyją poza granicami kraju. Rozproszeni po wszystkich południkach kuli ziemskiej, ludzie ci, objęci pod ogólną nazwą "Polonii", uparcie przejawiają swój niezniszczalny związek z krajem rodzinnym.

W ciągu swojej tysiącletniej historii, Polska wniosła wyjątkowy wkład do kulturalnego, artystycznego i naukowego dorobku świata. Zabytki kultury stworzone przez naród polski nad Odrą i Wisłą, jak również na innych ziemiach, w trudnych dla Polski chwilach, w okresie Odrodzenia, Oświecenia i Romantyzmu aż do dnia dzisiejszego, dały dowód wielkiej żywotności, będąc tym bodźcem, który nigdy nie pozwolił by gmach narodowy runął, tym impulsem, który, w dramatycznych chwilach historii, trzymał trzeźwą świadomość narodową. Jednocześnie z wejściem Polski do UE powstały większe możliwości włączenia kultury polskiej w duchowy dorobek świata.

Druga część pracy – ***Z dziejów stosunków rumuńsko-polskich*** – omawia ponad sześciowiekowe stosunki dwustronne, które zostawiły głębokie ślady w historii każdego z nich. Między Królewstwem Polskim a Mołdawią istniały lenne stosunki, ale i układy pełnej równości i przymierza. Konflikty między tymi dwoma państwami zakończyły się wraz zostatnią wyprawą króla Jana III Sobieskiego na Mołdawię, w 1691. Układy dobrego sąsiedztwa między oboma krajami sprzyjały gospodarczym stosunkom. Wpływało na nie położenie geograficzne na europejskich szlakach

handlowych między krajami Wschodu i Zachodu o różnej sile rozwoju. Godne uwagi są średniowieczne związki kulturalne między tymi dwoma narodami. W XVII wieku Polska stanowiła dla Rumunów jedną z dróg dostępu do starożytnej kultury łacińskiej i do wszystkiego co oznaczało sposób myślenia i styl najważniejszych twórców owych czasów. Wielcy kronikarze mołdawscy Grigore Ureche i Miron Costin studiowali w Polsce, w Barze, gdzie nauczyli się polskiego i łaciny. Znajomość tych dwóch języków ułatwiła im dostęp do historycznych prac takich Polaków jak Jan Długosz, Marcin Kromer, Marcin i Joachim Bielski, Paweł Piasecki, Marcin Paszkowski, Aleksander Gwagnin, Maciej Stryjkowski i innych. Miron Costin, który konsekwentnie walczył o wojskowe i polityczne zbliżenie mołdawsko-polskie, utrzymywał, że sojusz między tymi dwoma krajami doprowadziłby do wyzwolenia Mołdawii spod jarzma tureckiego i do odsunięcia zagrożenia tureckiego dla Polski. Prace Mirona Costina przekraczają granice rumuńskiej kultury umieszczając mołdawskiego kronikarza w dziejach literatury polskiej, wśród polskich pisarzy z XVII wieku. Kontynuator dzieła swojego ojca, Nicolae Costin również korzystał ze źródeł polskich, szczególnie z kroniki Stryjkowskiego. W XVIII wieku i na początku XIX wieku, inny Rumun, Tadeusz Hyżdeu, będzie kontynuatorem owocnych związków duchowych między Mołdawianami a Polakami.

Ważny moment współpracy rumuńsko-polskiej zanotowano w rewolucyjnym roku 1848. Przywódcy rumuńskiej rewolucji utrzymywali stosunki z konserwatywnym skrzydłem poskiej emigracji, z księciem Adamem Czartoryskim na czele, oficjalnym przedstawicielem Polski na Zachodzie. Rumuńscy rewolucjoniści utrzymywali związki także z polskimi demokratami, nie mieszając się w konflikty istniejące między nimi. Chociaż rumuńska rewolucja nie mogła opierać się na polskiej rewolucji, a rewolucja polska nie opierała się na rumuńskiej, wielokrotne kontakty doprowadziły do większego zbliżenia między tymi dwoma narodami.

W okresie międzywojennym, po przywróceniu dyplomatycznych stosunków w 1919, współpraca dwustronna znalazła się pod znakiem konwencji o sojuszu z 1921, odnowionej w latach 1926, 1931 i 1936. Po zakończeniu pierwszej wojny światowej, Polska była bezpośrednio skonfrontowana ze Związkiem Radzieckim; natomiast po latach 1921 – 1923, Rumunia była bardziej zainteresowana wzmocnieniem i poszerzeniem tego sojuszu. Rosnące zainteresowanie Bukaresztu sojuszem z Polską spowodowane było

konfrontacją z rewizjonizmem węgierskim, coraz agresywniejszym i narażającym integralność kraju. W tym sporze, Polska stanęła po stronie Węgier, wykorzystanych jako pionek w konfrontacji polsko-czechosłowackiej. Czołowe osobistości rumuńskiego i polskiego życia publicznego – Take Ionescu (inicjator formuły w piątkę Małego Porozumienia), Ion I. C. Bratianu, król Ferdinand, królowa Maria, marszałek Alexandru Averescu, Nicolae Iorga, ze strony rumuńskiej, i marszałek Józef Piłsudzki, Ignacy Jan Paderewski, Aleksander Skrzyński, Marian Seyda, ze strony polskiej – przyczyniły się z chojnością, od samego początku, do spełnienia wysiłków dyplomatów i wojska celem stworzenia przykładnej wspólnoty dwustronnej w Europie Centralnej. Po roku 1931, który oznacza szczytowy moment stosunków dyplomatycznych między Rumunią a Polską, nastąpiła pewna stagnacja w obustronnych stosunkach. Na ogół, poza nielicznymi wyjątkami, stosunki rumuńsko-polskie, w międzywojennym okresie, miały pozytywną ewolucję. Między tymi dwoma krajami nie było sporów terytorialnych – Polska była jedynym sąsiadem Rumunii w tej sytuacji. Wzrastający bieg stosunków rumuńsko-polskich został częściowo wzmocniony i przez utrzymywanie stosunków gospodarczych. Jednak nie znalazły one szczególnego nasilenia z powodu braku pewnych komplementarnych gałęzi przemysłu i słabo rozwiniętych infrastruktur gospodarczych. W porównaniu z polityczno-dyplomatycznymi stosunkami, związki kulturalne były głęboko zakorzenione.

W tragicznych chwilach, w jesieni 1939 roku, państwo rumuńskie udzieliło szczególnej pomocy polskim uchodźcom i udostępniło przewóz skarbu. Pod pozorem reżymu internowania, polscy wojskowi cieszyli się dużą wolnością; do czerwca 1940 roku około 14.000 z nich (wśród których i marszałek Rydz Śmigły) opuściło kraj przy cichej pomocy rządu i władz rumuńskich udając się do Anglii, Francji, Afryki i Bliskiego Wschodu. W obozach i miejscach pobytu dla uchodźców były zapewnione warunki cywilizowanego bytu. Państwo rumuńskie wydało poważne sumy na utrzymanie i opiekę polskich uchodźców – na podstawie zabezpieczenia w złocie, zdeponowanego w Banku Narodowym przez Bank Polski, i wartości materiałów przekazanych lub zostawionych w Rumunii przez byłe wojsko polskie. Pomóc tę można uważać za emblematyczny moment tradycyjnej przyjaźni między tymi dwoma narodami.

Po drugiej wojnie światowej, tak Polska jak i Rumunia – wraz z innymi krajami środkowej i południowo-wschodniej Europy – weszły w zasięg dominacji radzieckiej, co doprowadziło do ich komunizacji. Z punktu widzenia gospodarczego, oba kraje zostały wprowadzone do Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG), założonej w 1949 roku na wzór i według teorii radzieckich, a na szczeblu wojskowym – w Układ Warszawski, założony w 1965 roku, jako organizacja działająca pod dowództwem Związku Radzieckiego. 26 stycznia 1949 roku, w Bukareszcie, został podpisany Układ przyjaźni, współpracy i wzajemnej pomocy między Rumunią a Polską na okres 20 lat. Na początku lat sześćdziesiątych, na tle polityki oderwania się Rumunii spod wpływu radzieckiego, między Bukaresztem a Moskwą pojawiły się naprężenia i rozbieżności, odzwierciedlane w stosunkach między Rumunią a Polską. W tym momencie Polska znalazła się w "twardym jądrze" "obozu" dominowanego przez Związek Radziecki, do którego należały również Niemiecka Republika Demokratyczna, Bułgaria i, w pewnej mierze, Węgry. W okolicznościach "kryzysu czechosłowackiego", stosunki między Bukaresztem a Warszawą doznały znacznego ochłodzenia, szczególnie po wojskowej inwazji Z.S.R.R. i niektórych państw członkowskich Układu Warszawskiego – wśród nich i Polska – na Czechosłowację, w sierpniu 1968. Rumunia ostro potępiła tą inwazję. Później, stosunki między Bukaresztem a Moskwą uległy odprężeniu; "normalizacja" odbiła się odpowiednio w kontaktach między Rumunią a Polską. W tym okresie, gospodarcze stosunki rumuńsko-polskie rozwijały się dzięki różnorodności wymian handlowych. 12 listopada 1970 roku, w Bukareszcie podpisano Układ przyjaźni, współpracy i wzajemnej pomocy między Socjalistyczną Republiką Rumunii a Polską Rzeczpospolitą Ludową. W warunkach coraz ostrzejszego kryzysu ustrojowego w Polsce, na początku lat osiemdziesiątych, stosunki między Bukaresztem a Warszawą przejawiają wyraźne ochłodzenie, zaostrzone po roku 1985, kiedy Michaił Gorbaczow zainicjował politykę *głasnosti i pierestrojki*. Zaciekły przeciwnik idei rewizji istniejących struktur, przywódca z Bukaresztu, Nicolae Ceausescu, czuł te polskie przemiany jako potencjalne zagrożenie dla wartości socjalizmu.

Chociaż oficjalna Warszawa, jak również opozycja i polska opinia publiczna powitały zwycięstwo Rumuńskiej Rewolucji, początkowo Polska przyjęła postawę wyczekiwania. A to, na skutek wielu powodów (zmiana ustroju w Rumunii, wydarzenia w Targu

Mures, w marcu 1990, "mineriady" z 13 – 15 czerwca tegoż roku). Odwlekanie ściślejszej współpracy, skutecznej i korzystnej dla obu stron, spowodowane było również "fascynacją Zachodem", tak że stosunki z byłymi państwami socjalistycznymi z bliskiego sąsiedstwa pozostały jakoś na drugim planie. Po Rumuńskiej Rewolucji z grudnia 1989 roku, dwustronne stosunki rozwijały się stopniowo przez kontakty, wizyty i spotkania sięgające do najwyższego szczebla; zawarto porozumienia w różnych dziedzinach działalności. Mówiąc o bezpieczeństwie, o stosunkach gospodarczych i politycznych USA z Europą, były ambasador amerykański w Bukareszcie, Alfred Mozes, oświadczył – 30 sierpnia 1995 roku, przed studentami Uniwersytetu Morza Czarnego – że Rumunia i Polska stanowią "naturalne kotwice systemu bezpieczeństwa środkowo-europejskiego, zintegrowanego z Zachodem". Podczas wizyty złożonej w Warszawie między 13 a 15 stycznia 1997 roku przez prezydenta Emila Costantinescu dyskutowano problem założenia specjalnego partnerstwa z Polską i zainicjowano ideę budowy trójkąta Rumunia – Polska – Ukraina. Problem ten należałoby omówić ponownie, w celu jasnego określenia dziedzin współpracy.

Po roku 1990, zostały zawarte dwustronne umowy i porozumienia w dziedzinie kultury, nauki i edukacji. Związki kulturane można podtrzymywać za pośrednictwem pomocy finansowej, oferowanej przez różne instytucje albo przez opracowanie wspólnych programów badawczych, zawierających wymianę doświadczeń i zdobywanie większej ilości informacji, niezbędnych do kształcenia przyszłych specjalistów. W roku 2001 został założony Instytut Polski w Bukareszcie – strona rumuńska nie zrealizowała jeszcze podobnego projektu w Warszawie. Pozytywne doświadczenia zebrane przez Instytut Polski w Bukareszcie, znakomite wyniki osiągnięte w promowaniu dwustronnych stosunków kulturalnych wskazują niezaprzeczalnie na konieczność założenia kulturalnego Instytutu Rumuńskiego w Warszawie.

SUMMARY

This book introduces the Romanian reader to the highlights of Poland's past and present and to the most significant moments in the history of Romanian-Polish relations.

The first part, ***Poland – History. Transition. Integration***, provides general information on the country: geographical location, the State and the form of government, administrative organization, the economy, and international relations. Next comes an overview of Poland's history from ancient times to the present. The data are complete with a description of the proto-Slavic origins of the people living between the Vistula and Odra rivers, an area where the traces of human activity go back as far as about 100,000 years B.C. The migratories brought along more advanced civilization elements and encouraged trade, the first reference to the Amber Road – a trade route connecting the Baltic Sea to Rome and the Mediterranean – dating back to the 5th century B.C. When several small feudal principalities united in the latter half of the 10th century, the Polish state came into being, under Mieszko I (ca. 960 – 992) of the Piast dynasty, who in 966 adopted Latin Christianity. In the first quarter of the 11th century the process of building the Polish state reached an acme, owing to contact with the Mediterranean civilization. After several Mongolian invasions (1241 – 1242, 1259, 1287), the reunification of the Polish state was completed in the 14th century under kings Władisław I (a.k.a. Władisław the Short, 1306 – 1333) and Casimir III (Casimir the Great 1333 – 1370). On August 14, 1385, Poland concluded the understanding of Krewo (Kriewo) with Lithuania, thus laying the foundations for the Polish-Lithuanian Union. When the last representative of the Jagiello dynasty, Sigismund II August, died on August 14, 1572, the monarchy turned into an elective one and the nobility (szlachta) was recognized the right to participate in electing the king (*Pacta conventa* of May 11, 1573), which turned the Polish state into a nobiliary republic (Rzeczpospolita Polska). Renaissance culture flourished, as attested by many architectural monuments. But with the domestic forces

growing weaker, Poland was unable to keep its conquests for long. Invaded by the Swedes in 1655 – 1660, it lost its independence for some time and then participated in a number of battles against the Turks. In the latter half of the 17th century and the first two decades of the following century, the wars against Russia, Sweden and the Ottoman Empire and the weakening of the central authority caused a social, economic and political crisis and a marked decline, favoured also by the foreign powers meddling in the domestic politics of Poland. This spelt the demise of the Polish state – one of the major mediaeval powers, which became the object of successive partitioning (1772, 1793 and 1795) between Austria, Prussia and Tsarist Russia. For more than a century, the name of Poland did not feature on the maps of Europe.

In 1918 Poland became an independent state, the parts of the old Polish Kingdom that Russia, Prussia and the Austrian-Hungarian Empire had annexed being again reunited. The new state was then besieged by difficult problems, by territorial disputes with all its neighbours; Romania was an exception, the common border being effortlessly set along the Ceremus and the Dniester. For the eastern frontier Poland had to fight a ruthless war with Bolshevik Russia, but then also with the Ukrainians in Kiev. On March 17, 1921, Poland's Constituent Assembly voted the new Constitution that enshrined the fundamental principles on which the independent Polish state was to function. The social and political unrest of the 1920s generated political instability and the resulting conditions favoured the emergence of authoritarian forces – a thing that actually happened in several other European countries at that time. Marshal Józef Piłsudski and his followers took advantage of the situation to organize, on May 12, 1926, the "march on Warsaw" that led to the establishment of ***Sanatia*** ("moral sanitization" in Polish), a regime that actually represented a complex political and social reality springing from the originality of the Polish political arena. On August 2, 1926 a new Constitution was approved, which sanctioned the authoritarian regime. The takeover by Józef Pilsudski undoubtedly entailed a return to order and legality on the domestic political chessboard, with beneficial economic effects. After Pilsudski's death in 1935, the power was taken by the "Colonels regime", made up of several high-ranking officers, former combatants in the Polish Legions. This regime laid a specific imprint on the Polish political picture, different from the realities in other countries in the area, like Greece, Hungary,

Italy, Yugoslavia or Bulgaria. In response to the antidemocratic challenges coming from the Establishment, the right-of-centre parties entered an alliance called Centrolew, which devised a common plan to battle the Sanatia forces, organizing rallies and street demonstrations with defence of democracy their slogan. In 1936, J. Paderewski made several moves to organize a political movement underpinned by democratic and national values (the Morges Front).

The main goal of the Polish foreign policy in the 1930s was to preserve the equilibrium in the country's relations with the more powerful neighbours – the Third Reich and the Soviet Union, while also maintaining the alliances with France and Romania. This orientation yielded favourable results so long as the relations between Berlin and Moscow were not too good. In 1932, Poland concluded an understanding with the Soviet Union and in 1934 a treaty of nonaggression with Germany. However, in the latter half of the 1930s, the policy of Foreign Minister Józef Beck came against growing difficulties. Warsaw was finding it increasingly difficult to stick to a policy of equilibrium as Hitler insisted to attract Poland against the USSR. When Germany was preparing to invade Czechoslovakia, following the Munich agreement, Warsaw issued an ultimatum, on September 30, 1938, for the government in Prague and on October 2 – 3 the Polish troops occupied the Teschen (Těšin) region. Having "settled" the problem of Teschen, Poland was determined to occupy Subcarpathian Ukraine. Late in April 1939, Germany denounced the German-Polish nonaggression pact and activated the plan designed to isolate Poland. In this strategy it banked on the wavering attitude of the Great Powers, which still believed that the litigious issues between Poland and Germany could be solved peacefully, and especially on the fact that the tripartite Soviet – British – French talks had not been completed. On August 23, 1939, the Molotov – Ribbentrop nonaggression pact was signed, along with the infamous secret protocol on the partitioning of Poland between the Third Reich and the USSR, with the border being set on the Narev-Vistula-San line.

On September 1, 1939, World War II broke out when the German forces launched an unexpected wide-scale attack against Poland, by air and by land, and defeated its army in three weeks. On September 17, 1939 the Soviet army entered Poland, advancing without any resistance from the Poles toward the demarcation line set by the German and the Soviet government (the rivers Pisia, Bug,

Vistula and San). From 1939 until 1945 the whole territory of Poland was a huge ethnic cleansing camp. The Nazi killed three million Polish Jews and over two million non-Jewish Poles. The Soviets deported more than a quarter million civilians of all nationalities to the East, most of who died. 21 thousand officers, officials, and intellectuals were executed on Stalin's order at Katyn, Kharkov and elsewhere in the USSR. A whole underground operational administrative system was organized against the occupier. Known as the "Underground State", it carried out complex activities, even in the field of education. While the noncommunist resistance organized a military structure called Armja Krajowa (the Country's Army), the communists had their own Gwardija Ludowa (People's Guard). Organized by the Country's Army and coordinated from London by the government-in-exile, an insurrection broke out in Warsaw on August 1, 1944 and continued for 63 days, being backed by 50,000 Polish patriots. Although defeated, the insurrection proved the heroism of the (noncommunist) Polish national army, as well as the cynicism of the Soviets, who witnessed passively how this resistance force was destroyed. During the final stage of the war, the problem of Poland's political and state organization was not clear, and that would lead to wide-scale confrontations, on the domestic and foreign planes alike. During the Teheran Conference (November 28 – December 1, 1943), the leaders of the three big powers agreed to have Poland's eastern frontier set on the Curzon Line. The western Polish border was set on the Oder, while the northern one at the Baltic Sea, Poland also getting the city of Gdansk and the northern part of Eastern Prussia. At the Yalta Conference (February 4 – 11, 1945) the decision was made that Poland would be compensated for the loss of the eastern territories with the German zones in the north up to the Oder-Neisse Line and in southern Eastern Prussia.

During the Sovietization of Central and Eastern Europe, Poland suffered the harshest treatment, on account of both its geographical position and its size, since it was one of the important factors in ensuring Moscow's strategic and political domination in this area. Over 1944 – 1947, the party of the Polish Communists became the main instrument the Kremlin used to impose its political line. That party consolidated its position systematically, while also isolating the traditional democratic parties and forcing them out of the political arena. The beginnings of the Communist dictatorship in Poland were marked by a fierce dispute between the Moscow camp,

represented by Bolesław Bierut, Hilary Minc and Jakub Berman, and the local Communists, whose leading figure, Władisław Gomułka, was dismissed from the office of secretary-general in 1948, under charges of "nationalistic deviation". After 1948, the terror against the enemies of the Communist regime intensified. The Polish elite was physically exterminated or else socially marginalized to the utmost degree. All the former leaders who had not had the time to flee into exile were arrested and sent to prison, where many of them died. In 1954 opposition to the Stalinist methods began growing. Gradual disclosure of the adverse consequences of Stalin's personality cult favoured the emergence of reformist trends in Poland. In 1956, Władisław Gomułka made a political comeback. The atmosphere had changed radically, and public interest in politics and the future of the state was reviving. The internal change in Poland was accompanied by important steps on the path of reform, 8000 agricultural cooperatives being dismantled, while small-scale commerce and crafts were liberalized. The widening of the freedom margin after 1956 put conditions in place for a genuine reconstruction of the Polish civil society. The Church (which managed to retain a certain independence) played a most important role, and so did the intelligentsia, whom the Communist state guaranteed a greater freedom of speech.

On the background of wide-scope social unrest, in December 1970, Edward Gierek replaced Władisław Gomułka as party secretary-general. In the early '70s, the Polish People's Republic witnessed a certain economic upturn, matched by a sensible rise in the standard of living. But within only a few years, the real salary of various categories of employees fell dramatically and the shortage of consumer goods grew, the first signs of an economic crisis emerging in 1976. Next came the workers' strikes and demonstrations at Płock, Radom and Ursus, which the Communist authorities repressed ruthlessly. The show of force outraged the civil society and entailed solidarity actions that decisively influenced the future of the opposition movement. The Solidarnosc independent trade union came into being in 1980, with Lech Wałęsa as its leader, and soon turned into a vast mass movement of over 10 million persons. On October 18, 1981, Gen. Wojciech Jaruzelski took over the party leadership, and on December 13 he staged a coup, instituting martial law and banning Solidarnosc. The authorities arrested several thousand members of the opposition and the strikes were repressed

with the help of the army, special police units and the political police. Though officially dissolved, Solidarnosc continued to exist through its members, enjoying more and more support internationally. After Mikhail Gorbachev's rise to power in the Soviet Union in 1985, perestroika and glasnost had a notable impact on reforms in Poland, Jaruzelski benefiting from the total, open support of the Soviet leader. Between 1988 and 1989 the circumstances were propitious for a revival of the Polish civil society. The economic collapse, growing pressure from the West, plus the unrest amid the population and especially the visible support the Catholic Church gave Solidarnosc, forced Jaruzelski to start a dialogue, open talks with the unions and make concessions. Between February 6 and April 5, 1989 the representatives of the political power and those of Solidarnosc attended a "round table". The agreement reached and the effort to identify negotiated solutions brought the two camps closer to each other, and so the foundations of the future Polish post-Communist political class were laid.

The spirit of the round table marked all the domestic developments in the post-Communist era, imposing a certain ethic in the relations between political forces that is still characteristic of the Polish society. As Solidarnosc triumphed in the June 1989 elections, the West soon started to normalize the relations with the Polish state, lifting the economic-financial restrictions and ending the political-diplomatic isolation forced upon Warsaw when martial law had been instituted. On August 24, 1989, Tadeusz Mazowiecki – a major figure of the Catholic intelligentsia and representative of the moderate wing of Solidarnosc – became prime minister. This was an epoch-making event, since Mazowiecki was the first non-Communist prime minister in a Warsaw Pact country. After 1990, consistent application of the "Balcerowicz laws" that provided for trade and investment liberalization, privatization or reprivatization ensured the groundwork for market mechanisms to be put in place and thereby also the premises for Poland's integration into the European and Euro-Atlantic structures. The spirit of the round table can be traced also in the consistency and continuity of the Polish foreign policy during the transition to a democratic system, when the prime goal was integration in the European and Euro-Atlantic structures. This largely explains Poland's foreign policy successes such as NATO membership in March 1999 and accession to the EU in May 2004. An important role in promoting understanding of what happened in

Poland has been played by the over 15 million Polish ethnics living outside the country's borders. Spread far and wide in the world, they are encompassed in the generic name of "Poland" and insistently assert their indestructible ties to their mother country.

In its millenary history Poland contributed outstanding assets to the world cultural, artistic and scientific heritage. Through the monuments created by the Poles in the lands on the Odra and the Vistula, and in other places too, in times of trial, during the epoch of the Renaissance, the Enlightenment or Romanticism and up to this day, their culture proved its great vitality, acting as an engine that never left the national edifice collapse, a fluid that kept awake the national consciousness through the dramatic moments of history. And with Poland's integration in the EU have come greater opportunities for Polish culture to be acknowledged as a meritorious part of the world heritage.

The second part of the work – ***Highlights in the History of Romanian-Polish Relations*** – deals with the ties of over six centuries and the way they marked the history of either country. Between the Polish Kingdom and Moldavia there was a vassalage relationship, but they also had relations of full equality and alliance. Conflicts between the two states ceased with the last inroad of King Jan Sobieski II against Moldavia, in 1691. The good-neighbour relations between the two countries then favoured economic ties. In turn these were influenced by geography and the position on the European trade routes between countries in the West and the East where productivity was different. In the Middle Ages the cultural ties between the two peoples were remarkable, Poland acting for the Romanians of the 17th century as a gateway to the culture of the Latin Antiquity, with all this meant in point of influence on the thinking and style of some of the time's outstanding scholars and artists. The great Moldavian chroniclers Grigore Ureche and Miron Costin studied in Poland, at Bar, where both learned Polish and Latin. Knowledge of these two languages facilitated their access to Polish historiography works by Jan Długosz, Martin Kramer, Martin and Joachim Bielski, Paul Piasecki, Martin Paszkowski, Aleksander Gwagnin, Matei Stryjkowski and others. A consistent champion of closer Moldavian-Polish military and political relations, Miron Costin thought that an alliance between the two countries would have helped free Moldavia from the Ottomans and rid Poland of the Turkish danger. Miron Costin's works go beyond the boundaries of

Romanian culture, earning the Moldavian chronicler a place in Polish literary history alongside the writers of 17th century Poland. A continuator of his father's work, Nicolae Costin in his turn used Polish sources, notably Stryjkowski's chronicle. In the 18th and early 19th centuries, another Romanian, Tadeu Hasdeu, would be the continuator of the prolific spiritual ties between Moldavians and Poles.

The revolutionary year 1848 was a major landmark in the Romanian-Polish collaboration. The leaders of the Romanian revolution maintained ties with the conservative wing of the Polish émigré community at head with Prince Adam Czartoryski, an official representative of Poland in the West. The Romanian revolutionaries kept in touch with the Polish democrats, without however intervening in their conflicts. Although the Romanian revolution could not find support in the Polish revolution and the latter did not rely on the Romanian one because it was rapidly repressed, repeated contacts created a solid bond between the two nations.

In the interwar period, after the 1919 resumption of diplomatic ties, bilateral relations evolved under the sign of the 1921 alliance agreement renewed in 1926, 1931 and 1936. Upon the end of World War I, Poland showed a greater interest in this alliance, as it had to face Soviet Russia directly, whereas after 1921 – 1923 it was Romania that paid a greater deal of attention to consolidating and expanding the alliance. Bucharest's growing interest in the alliance with Poland was determined by the confrontation with the more and more aggressive Hungarian revisionism that threatened the country's integrity. In this dispute, Poland took the side of Hungary, used as a pawn in the Polish-Czechoslovak confrontation. Front-ranking Romanian and Polish public figures generously contributed, from the beginning, to the efforts made by diplomats and the militaries to build a bilateral relationship capable of serving as an example in Central Europe. Take Ionescu, for instance, the one who thought out the five-party formula of the Little Entente, deserves being mentioned in this respect, and so do Ion I.C. Bratianu, King Ferdinand, Queen Marie, Gen. Alexandru Averescu, and Nicolae Iorga; from among the Poles – Marshal Józef Piłsudski, Ignacy Jan Paderewski, Aleksander Skrzyński, and Marian Seyda. After the 1931 peak of the diplomatic relations between Romania and Poland, a stagnation occurred. Beyond such ups and downs, however, the Romanian-Polish interwar relations developed favourably. The two

countries had no territorial disputes, Poland being Romania's only neighbour in this position. The upward trend in the Romanian-Polish ties consolidated in part due to the economic relations, which however were not particularly intense as complementary industries did not exist and economic infrastructures were inadequate. Compared to the political-diplomatic and economic relations, the cultural ones were indisputably more profound.

During the tragic moments in autumn 1939, the Romanian state extended special support to the Polish refugees and facilitated the transit of the treasury. Under the appearance of the internment regime, Polish officers and soldiers enjoyed considerable freedom; until June 1940 about 14,000 of them (including Marshal Rydz-Smigly) left the country with the tacit support of the Romanian government and authorities, heading for Britain, France, Africa or the Near East. In refugee camps the conditions were decent. The Romanian state spent considerable funds to accommodate the Polish refugees, on the basis of the cover provided by the assets handed over or left in Romania by the former Polish army. This aid may be considered as emblematic of the traditional friendship between the two nations.

After World War II, Poland and Romania, alongside other countries in Central and Southeastern Europe, were assigned to the Soviet sphere of influence and subjected to communization. Economically, both countries were integrated in the Council for Mutual Economic Assistance or COMECON, as is was known in the West, an organization founded in 1949, based on Soviet models and theories. Militarily, Romania and Poland were members of the Warsaw Pact, set up in 1955 under Soviet command. On January 26, 1949 in Bucharest was signed the Treaty of friendship, cooperation and mutual assistance between Romania and Poland, for a 20-year period. In the early 1960s, as Romania was maneuvering to break away from the Soviet influence, tensions and divergencies cropped up between Moscow and Bucharest, which also told on the relations between Romania and Poland. At that moment Poland was part of the hardcore of the Soviet-dominated camp, along with the German Democratic Republic, Bulgaria and, to a certain extent, Hungary. When the "Czechoslovak crisis" erupted, relations between Bucharest and Warsaw underwent a significant chill, particularly after the military intervention by the USSR and certain Warsaw Pact countries, Poland included, against Czechoslovakia in August 1968.

Romania openly denounced this move. Later the relations between Moscow and Bucharest relaxed, and the "normalization" mirrored also in the contacts between Romania and Poland. In this period, the Romanian-Polish relations developed and commercial exchanges diversified continuously. On November 12, 1970, in Bucharest was signed the Treaty of friendship, collaboration and mutual assistance between the S.R. of Romania and the Polish People's Republic. Then again, as the system crisis in Poland worsened in the early 1980s, a new chill occurred in the Bucharest-Warsaw relationship, which became even more serious after 1985, when Mikhail Gorbachev launched the glasnost and perestroika policy. A fierce opponent of the idea of revision of existing structures, Bucharest's Nicolae Ceausescu viewed the change in Poland as a potential danger to the values of Communism.

Although official Warsaw, just as the Polish opposition and public opinion hailed the victory of the Romanian revolution, at first Poland took a wait-and-see attitude. There were several reasons for this, such as the change of regime in Romania, the events of March 1990 in Targu Mures, and the miners' riots on June 13 – 15, 1990. The fascination exerted by the West was one of the reasons why closer cooperation, which would serve both sides, was delayed, relations with the formerly Communist neighbours being relegated to the background. After the Romanian revolution of December 1989, the bilateral relations developed gradually, based on contacts, visits and meetings at all echelons, top-level included, which produced agreements in various areas. Speaking of the USA's economic, political and security relations with Europe, former US Ambassador to Bucharest Alfred Moses stated, on August 30, 1995, before the students of the Black Sea University, that Romania and Poland were the natural anchors of a Central-European security system integrated with the West. During President Emil Constantinescu's visit to Warsaw over January 13 – 15, 1997, the idea of a special partnership with Poland was addressed, and a trilateral made up of Romania, Poland and Ukraine was proposed. The subject should be resumed and cooperation areas should be clearly identified.

After 1990 bilateral agreements and understandings have been concluded in the fields of culture, science and education. Cultural ties can be maintained with financial support from various institutions or based on joint research programs, with swaps of experience contributing to accumulating a greater wealth of knowledge

and information and thus benefiting future specialists. In 2001 a Polish Institute was opened in Bucharest, but Romania is yet to complete a similar project in Warsaw. The positive experience of the Polish Institute in Bucharest and the remarkable results obtained in promoting bilateral cultural ties signal, beyond a doubt, that opening the Romanian Cultural Institute in Warsaw in a must.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

a) Arhive

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fondurile 71/România 1920 – 1946, 71/Polonia 1920 – 1946, 71/URSS 1920 – 1944, 71/Germania 1920 – 1944.

Arhivele Naţionale Istorice Centrale, fondurile Ministerul Propagandei Naţionale, Presă Internă, Presă Externă, Informaţii, 1920 – 1946; fondul Miron Cristea.

Biblioteca Academiei Române, Arhiva Istorică, fondurile I,III, X, XV şi XX.

Biblioteca Naţională, Bucureşti, fondul Saint Georges, pachetele I – DLXI.

b) Documente publicate

23 August 1944. Documente, vol. I (1939 – 1943), Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984

Gostynska, Weronika, *Tajne rokowania polsko-radzieckie. Materiały archiwalne i dokumenty*, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, Varşovia, 1986

Lungu, Corneliu Mihai, Retegan, Mihai, *1956 Explozia. Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria* (Postfaţă de Florin Constantiniu), Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996

Polonezii în anii celui de-al doilea război mondial. Culegere de documente (Ed. Anatol Petrencu), volum editat de Universitatea de Stat din Moldova, Catedra de Istorie Universală, Ed. Cartdidact, Chişinău, 2004

Preda, Dumitru, Retegan Mihai, *1989 Principiul dominoului. Prăbuşirea regimurilor comuniste europene*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000

Pułkownik Kuklinski. Wywiady – opinie – dokumenty (coord. Józef Szaniawski), Wydawnictwa ALFA, Varşovia, 1998

Relaţiile româno-sovietice. Documente, vol. II 1935 – 1941, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2003

România – Polonia. Relaţii diplomatice. Documente, vol. I 1918 – 1939, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2003

Sub semnul prieteniei frăţeşti româno-polone, Ed. Politică, Bucureşti, 1978

Titulescu, Nicolae, *Documente diplomatice*, Ed. Politică, Bucureşti, 1997

c) Memorii

Călinescu, Armand, *Însemnări politice (1916 – 1939)*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1990

Gafencu, Grigore, *Însemnări politice (1929 – 1939)* (Ed. Al. Gh. Savu), Ed. Humanitas, Bucureşti, 1991

Idem, *Ultimele zile ale Europei. O călătorie diplomatică întreprinsă în anul 1939* (Ed. Cornel Scafeş), Ed. Militară, Bucureşti, 1992

Kalinski, Jerzy, *Amintiri din perioada şederii în România*, în vol. *Polonezi în România după anul 1939. Studii şi comunicări*, Muzeul Olteniei, Craiova, 1996, p. 108 – 112;

Manoilescu, Mihail, *Memorii iulie – august 1940. Dictatul de la Viena*, Bucureşti, 1991, p. 129 – 130

Slăvescu, Victor, *Note şi însemnări zilnice* (Ed. Georgeta Penelea-Filitti), vol. II, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1996.

Zródła do Najnowszej Histori Polski. Diariusz I tęki Jana Szembeka 1935 – 1945 (*Izvoare privind istoria contemporană a Poloniei. Memoriile şi însemnările lui Jan Szembek 1935 – 1945*), vol. IV, Londra, 1972

d) Periodice

"Adevărul", Bucureşti, 1990 – 2004.
"Curentul", Bucureşti, 1937 – 1939.
"Dimineaţa", Bucureşti, 1937 – 1939.
"22", Bucureşti, 1996 – 2004.
"Gazeta Wyborcza", Varşovia, 1989 – 2000.
"România Liberă", Bucureşti, 1990 – 2004.
"Rzeczpospolita", Varşovia, 1996 – 2001.
"Universul", Bucureşti, 1937 – 1939
"Trybuna Ludu", Varşovia, mai 1977.
"Ziua", Bucureşti, 2000 – 2004.

II. LUCRĂRI ŞI STUDII

a) Lucrări şi studii generale

Andrew, Cristopher, Gordievski, Oleg, *KGB. Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, Ed. All, Bucureşti, 1997

Banu, Florian, *CAER: geologie şi politică*, în "Dosarele Istoriei" nr. 12 (88), 2004, p. 61 – 63

Bogdan, Henry, *Histoire des Pays de l'Est. Dès origines à nos jours*, Ed. Perrin, Paris, 1994

Boia, Lucian, *Congresele internaţionale de ştiinţe istorice în perioada interbelică şi participarea română*, în "Revista de Istorie", 1979, nr. 4, p. 709 – 710

Buşe, Constantin, *Relaţii internaţionale în acte şi documente*, vol. II, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976

Buzatu, Gheorghe, *România şi războiul mondial din 1939 – 1945*, Centrul de Istorie şi Civilizaţie Europeană, Iaşi, 1995

Campus, Eliza, *Mica Înţelegere*, Bucureşti, 1968

Chiper, Ioan, *România şi Germania nazistă. Relaţiile româno-germane, între comandamente politice şi interese economice (ianuarie 1933 – martie 1938)*, Ed. Elion, 2000

Constantiniu, Florin, *1941. Hitler, Stalin şi România*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1999

Dandara, Livia, *România în vâltoarea anului 1939*, Ed. Ştinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985

Davies, Norman, *Europe A History*, Oxford University Press, New-York, 1997

de Launay, Jacques, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial*, vol. I, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988

Durandin, Catherine, *CIA în război*, Ed. Incitatus, Bucureşti, 2003

Fejtö, François, Mietkowski, Ewa-Kulesza, *La Fin des démocraties populaires*, Ed. Le Seuil, Paris, 1992

Gafencu, Grigore, *Politica externă a României*, Bucureşti, 1939

Gafenco, Grigore, *Derniers jours de l'Europe. Un voyage diplomatique en 1939*, Paris, 1946

Gardner, Lloyd C., *Sfere de influenţă. Împărţirea Europei între marile puteri, de la München la Jalta*, Ed. Elit, Bucureşti

Ibrăileanu, Garabet, *Spiritul critic în cultura românească*, Ed. Junimea, Iaşi, 1970

Iordan, Constantin, *Minorităţi etnice în sud-estul european după Primul Război Mondial: dimensiunile unei probleme europene*, Ed. Curtea Veche, Bucureşti, 2002

Istoria politicii externe româneşti în date (Coord. Ion Calafeteanu), Fundaţia Europeană Titulescu, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2003

Istoria Românilor, vol. VIII, *România Întregită (1918 – 1940)* (Coord. Ioan Scurtu), Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2003

Kersten, Krystyna, *1956 – The Turning Point*, în Odd Arne Westad, Sven Holtsmark, Iver B. Neumann, *The Soviet Union in Eastern Europe, 1945 – 89*, London – New York, The Macmillan Press-St. Martin's Press, 1994

Kiriţescu, Constantin, *România în al doilea război mondial* (Ed. Gh. Buzatu), vol. I, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996

Locurile unde se construieşte Europa. Adrian Severin în dialog cu Gabriel Andreescu, Ed. Polirom, Iaşi, 2000

Lupu, Natan Z., Cazan, Gheorghe N., Buşe, Constantin, *Istoria universală contemporană (1917 – 1945)*, vol. II, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1979

Michel, H., *La seconde guerre mondiale*, vol. I, Paris, 1968

Nistor, Ion, *Istoria Bucovinei* (Ed. Stelian Neagoe), Ed. Humanitas, Bucureşti, 1991

Pelin, Mihai, *Un veac de spionaj, contraspionaj şi poliţie politică*, Ed. Elion, Bucureşti, 2003

Pop, Adrian, *Tentaţia tranziţiei. O istorie a prăbuşirii comunismului în Europa de Est*, Ed. Corint, Bucureşti, 2002

Popa, Cosmin, *Fazele comunismului românesc*, în "Dosarele Istoriei" nr. 8(84), 2003, p. 18 – 20

Retegan, Mihai, *În balanța forțelor. Alianțe militare românești interbelice*, Ed. Semne, București, 1997

Retegan, Mihai, *1968 din primăvară până în toamnă*, Ed. RAO, București, 1998

Scurtu, Ioan, *România și Marile Puteri (1918 – 1933)*, Ed. Fundației "România de Mâine", București, 1999

Scurtu, Ioan, Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX*, Ed. Paideia, București, 1999

Soulet, Jean-François, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Ed. Polirom, Iași, 1998

Stavarache, Dumitru, *Mitropolitul Visarion Puiu. Documente din pribegie (1944 – 1963)*, Ed. Moldopress, Pașcani, 2002

Stavarache, Dumitru, Negoescu, Ion, *Mitropolitul Visarion. Relațiile cu Biserica Anglicană*, Ed. Publirom, București, 2004

Structuri politice în Europa Centrală și de Sud-Est (1918 – 2001) (Coord. Ioan Scurtu), vol. I, Universitatea din București, Centrul pentru Studiul Istoriei Secolului XX, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2003

Taylor, A. J. P., *Originile celui de-al doilea război mondial*, Ed. Polirom, Iași, 1999

Tănase, Stelian, *Miracolul revoluției*, Ed. Humanitas, București, 1999

Teodorescu, Barbu, *Bibliografia politică, socială și economică a lui N. Iorga*, vol. I – II, București, 1937

Thatcher, Margaret, *The Downing Street Years*, Ed. Harper Collins Publisher, New York, 1993

Tismăneanu, Vladimir, *Arheologia Terorii*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1992

Titulescu, Nicolae, *Politica externă a României*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994

Ureche, Grigore, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ed. de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1955

Xeni. Constantin, *Take Ionescu, 1858 – 1922*, Bucureşti, 1932

b) Lucrări şi studii speciale

Alexandrescu, Ion, *Relaţiile româno-polone în anii 1944 – 1947*, în vol. *Polonezi în România după anul 1939. Studii şi comunicări*, Muzeul Olteniei, Craiova, 1996, p. 101 – 107

Anghel, Florin, *Polonia, mai 1926. Dictatură sau lovitură de stat?*, în "Magazin Istoric", nr. 4 (362), XXXI, mai 1997, p. 69 – 74

Idem, *Câteva date despre polonezii din România, minoritatea polonă şi refugiaţii, 1939 – 1940*, în vol. *Polonezi în România...*, p. 67 – 68

Idem, *Simpozionul ştiinţific internaţional "Polonezi în România după anul 1939"*, în "Revista Istorică", 1995, nr. 1-2, p. 181 – 183

Idem, *O uniune imposibilă. Relaţiile Poloniei cu statele baltice, 1919 – 1922*, în "Studii şi materiale de istorie modernă", Bucureşti, vol. XII, 1998

Idem, *Construirea sistemului "Cordon Sanitaire". Relaţii româno-polone 1919 – 1926*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2003

Batowski, Henryk, *Agonia Pokoju i początek wojny. Sierpien – Wrzesien 1939 (Agonia păcii şi începutul războiului. August – Septembrie 1939)*, Poznań, 1969

Beck, Józef, *Dernier rapport. Politique polonaise 1926 – 1939*, Editions de la Baconier, Neuchâtel, 1951

Botoran, Constantin, *Atitudinea autorităților române față de demnitarii poloni refugiați în România*, în vol. *Polonezi în România...*, p. 30

Bulhak, Henryk, Zielinski, Antoni, *Pologne et Roumanie 1918 – 1939*, în "Acta Poloniae Historica", 41, 1980, Varşovia, p. 177 – 179

Chojnacki, Roland, *Avem nevoie de un omolog român în Polonia*, în Revista "22", nr. 157/7 octombrie 2003, Bucureşti, p. 1

Ciachir, Nicolae, *Istoria modernă a Poloniei*, Ed. Universității, Bucureşti, 1982

Ciobanu, Veniamin, *Relațiile politice româno-polone între 1699 şi 1848*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1980

Ciuceanu, Radu, *Istoria ca un balast, XXIV. O revoluție uitată*, în "Arhivele Totalitarismului", Anul XII, Nr. 44-45, 3-4/2004, p. 5 – 7

Constantin, Ion, *România, Marile Puteri şi problema Basarabiei*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1995

Idem, *Relațiile româno-polone. Tradiție istorică şi posibilități de dezvoltare*, în vol. *Istorie şi conştiință. Profesorului Ion Agrigoroaiei la a 65-a aniversare*, "Analele Ştiințifice ale Universității «Al. I. Cuza»", Iaşi, serie nouă, Istorie, Tom XLVI-XVII, Supliment 2000-2001, p. 258 – 268

Cristofor, Ion, *Aron Cotruş în Polonia*, în "Steaua", Cluj-Napoca, an L, nr. 10, octombrie 1999, p. 49 – 50.

Dach, Krzysztof, *Generalul Józef Bem – prieten al românilor*, în vol. *Polonezi şi români pe drumul cunoaşterii reciproce*, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2002, p. 47 – 62

Dascălu, Nicolae, ***Relații româno-polone în perioada interbelică (1919 – 1939)***, Ed. Academiei Române, București, 1991

Denize, Eugen, ***Radiodifuziunea Română și situația din Polonia anilor '80***, în ***Omagiu istoricului Florin Constantiniu***, Ed. Palas, Focșani, 2003, p. 790 – 804

Dobrinescu, Valeriu Florin, ***Înainte de furtună. Regele Carol al II-lea în Polonia. Document***, în "Buletinul arhivelor militare române", an I, nr. 2-3/1998, p. 8 – 13

Dominiczak, Henryk, ***Organy Bezpieczeństwa PRL 1944 – 1990*** (***Organele Securității Republicii Populare Polone 1944 – 1990***), Dom Wydawniczy Bellona, Varșovia, 1997

Drozdowski, Marian Marek, ***Biographie de Roman Dmowski***, în "Acta Poloniae Historica", LXV, nr. 65, p. 221 – 239

Dubicki, Andrzej, ***Wojenne uchodźstwo polskie w Rumunii w ujęciu statyztycznym*** (***Refugiații polonezi din timpul războiului în date statistice***), în vol. ***Cel de-al doilea război mondial în contextul raporturilor polono-române***, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2000, p. 164 – 172

Dubicki, Tadeusz, ***Wojsko polskie w Rumunii w latach 1939 – 1941*** (***Armata poloneză în România în anii 1939 – 1941***), Warszawska Oficyna Wydawnicza, Varșovia, 1994

Dybkowska, Alicja, Żaryn, Jan, Żaryn, Małgorzata, ***Polskie Dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności*** (***Istoria Poloniei din cele mai vechi timpuri până în vremurile noastre***), Varșovia, 1998

Dziewanowski, M. Z., ***Józef Piłsudski, A European Federalist (1918 – 1922)***, Stanford Press, Illinois, 1983

Garlicki, Andrzej, ***Józef Piłsudski (1867 – 1935)***, Varșovia, 1990

Idem, ***Historia 1939 – 1997/98 Polska i Swiat***, Wydawnictwo Naukowe "Scholar", Varșovia, 1998

Geambaşu, Constantin, *Un deceniu de literatură polonă în România (1990 – 2000)*, în vol. *Relaţii polono-române de-a lungul timpului*, p. 224 – 231

Georgescu, Titu, *Drama Poloniei, din 1939, şi sprijinul prietenesc al României*, în vol. *Polonezi în România...*, p. 9 – 15

Grecu, Adrian, *De la ideea războiului preventiv la tratatul de neagresiune. Aspecte ale relaţiilor polono-germane la începutul anilor '30*, în "Revista istorică", Bucureşti, Tom VIII, nr. 7-8, 1997, p. 538 – 549

Hałuszka, Marka, *Mniejszosci narodowe i etniczne w Polsce (Minorităţile naţionale şi etnice în Polonia)*, în *Mniejszosci narodowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w świetle statystyk XIX i XX wieku (Minorităţile naţionale şi religioase în Europa Central-Răsăriteană, în lumina statisticilor din secolele XIX – XX)* (Coord. Y. Sulawski şi J. Skarbek), Lublin, 1995

Hoffman, Rudolf, *Na Linii Bukareszt – Warszawa (Pe linia Bucureşti – Varşovia)*, în "Trybuna" din 12 noiembrie 1999, Varşovia

Hrenciuc, Daniel, *Mareşalul Józef Pilsudski şi renaşterea Poloniei independente (1914 – 1935). Contribuţii*, Ed. Septentrion, Rădăuţi, 2003

Idem, *România şi Polonia – 1918 – 1931. Relaţii politice, diplomatice şi militare*, Ed. Septentrion, Rădăuţi, 2003

Idem, *România şi Polonia 1932 – 1939. Politică şi diplomaţie*, în vol. *Relaţii polono-române*, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2004, p. 187 – 207

Idem, *România şi Polonia – 1932 – 1939. Relaţii politice şi diplomatice*, Ed. Universităţii Suceava, 2005

Idem, Pintescu, Florin, *Istoria şi tradiţiile minorităţii poloneze*, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2004

Hryhorowicz, Zdzisław, *Literatura română în Polonia*. în Revista "22", nr. 157/7 octombrie 2003, p. 4 – 5

Kallas, Marian, *Historia ustroju Polski X – XX w.* (*Istoria sistemului de stat al Poloniei în sec. X – XX*), Wydawnictwa Naukowe PWN, Varşovia, 2001

Kaminski, Marek K., Zacharis, Michal J., *Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polkiej 1918 – 1939* (*Politica externă a Poloniei 1918 – 1939*), Wydawnictwo LTW, Varşovia. 1998

Karetki, A., Eşanu, L., *Poporul român, în sprijinul refugiaţilor polonezi în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, în "Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie A.D. Xenopol", Iaşi, 1970, nr. 7, p. 317 – 326

idem, *Ospitalitatea acordată în România Preşedintelui Poloniei Ignacy Mościcki la începutul celui de-al doilea război mondial – expresie a luptei împotriva Germaniei hitleriste duse de poporul român (septembrie – decembrie 1939)*. în "Cercetări istorice", Muzeul de istorie din Iaşi, 1974, nr. 5, p. 187 – 194

idem, *100 zile pe pământul ospitalier al României*, în "Magazin Istoric", 1974, nr. 10, p. 14 – 18

Kaźmierczak, Anna, *Receptarea literaturii române pe teritoriul Poloniei în perioada interbelică*. în *Relaţii polono-române de-a lungul timpului*, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2001, p. 232 – 236

Keller, Michal, *Colaborarea polono-română în anii '20 ai secolului XX*, în " Polonus", 6(96), iulie 2002, Suceava, p. 17 – 21

Kowalski, W. T., *Polityka zagraniczna R.P. 1944 – 1947* (*Politica externă a Republicii Polone 1944 – 1947*), Varşovia. 1971

Leczyk, Marian, *Polska i sąsiedni. Stosunki wojskowe, 1921 – 1939* (*Polonia şi vecinii. Relaţii militare, 1921 – 1939*), Białystock, 1997

Loghin, Aurel, Tuțu, Dumitru, ***Sprijinul acordat de România refugiaților polonezi în anii celui de-al doilea război mondial***, în "Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR", 1968, nr. 3, p. 41 – 50

Luft, Bogumil, ***Elite, autorități și tranziție în Polonia***, în "Magazin Istoric", nr. 4(445) aprilie 2004

Mareș, Nicolae, ***Republica Populară Polonă***, Ed. Enciclopedică, București, 1972

Matemicki, Jerzy, ***The Jagellonian idea: The History of the Myth and its Political Aspect (up 1918)***, în "Polish Western Affairs", Poznan, nr. 2, 1992

Matton, Raymond, ***La Pologne***, Paris, 1936

Michnik, Adam, ***Wasz prezydent, nasz premier (Președintele vostru, premierul nostru)***, în "Gazeta Wyborcza" din 3 iulie 1989

Mitu, Mihai, ***Cracovia și relațiile culturale româno-polone***, în vol. ***Cracovia. Pagini de cultură europeană*** (Coord. Constantin Geambașu), București, 2001

Modelul de reformă polonez. Balcerowicz în România, în Revista "22", Nr. 14/Anul VIII din 8 – 14 aprilie 1997, p. 4.

Moldoveanu, Milică, ***Polonia în Rezistența europeană 1938 – 1945***, Ed. Militară, București, 1973

Idem, ***Trei tezaure pribege și prima lor escală: România***, în "Magazin Istoric", 1977, nr. 10, p. 161 – 162

Idem, ***Contribuții privind relațiile româno-poloneze în timpul celui de-al doilea război mondial***, în "Revista de Istorie", București, 1979, nr. 32, p. 1037 – 1054

Idem, ***Polonia***, în vol. ***Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei, 1821 – 1923***, Ed. Academiei Române, București, 1979, p. 166 – 186

Idem, *Ultimele zile ale lui Józef Beck*, în "Magazin istoric", XXXVII, nr. 3 (432) martie 2003, p. 25 – 27

Olteanu, Antoaneta, *Schimburi culturale polono-române*, în Revista "22", nr. 157/7 octombrie 2003, Bucureşti, p. 7

Otu, Petre, *Relaţiile româno-polone în anii 1939 – 1940. Sprijinul acordat de statul şi poporul român refugiaţilor militari polonezi*, în vol. *Polonezi în România...*, p. 16 – 25

Pawlik, Jerzy, *Mogily Zolnierzy Polskich w Rumunii (Mormintele militarilor polonezi în România)*, în "Tygodnik Katolicki" din 21.03.1999

Peplonski, Andrzej, *Wywiad Polski na ZSRR 1921 – 1939 (Spionajul polonez în URSS 1921 – 1939)*, Wydawnictwo Bellona, Warszawska Oficyna Wydawniczna "Gryf", Varşovia, 1996

Petraru, Marius, *Situaţia refugiaţilor polonezi pe teritoriul României în timpul celui de-al doilea război mondial*, în vol. *Cel de-al doilea război mondial în contextul raporturilor polono-române*, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2000, p. 124 – 150

Petrencu, Anatol, *Polonezi în România (1939 – 1941). Unele consideraţii*, în "Cugetul" nr. 2(22) 2004, Chişinău, p. 27 – 37

Petric, Aron, Unc, Gheorghe, *Aspecte ale relaţiilor româno-poloneze la începutul celui de-al Doilea Război Mondial. Studii*, în "Revista de Istorie", 1967, nr. 3, p. 554 – 559

idem, *Tezaurul Băncii Poloniei străbate România*, în "Magazin Istoric", 1968, nr. 7-8, p. 161 – 162

Petrică, Ion, *Activitatea culturală a polonezilor refugiaţi în România în faţa agresiunii hitleriste*, în vol. *Relaţiile polono-române de-a lungul timpului*, p. 182 – 190

Piłsudski, Józef, *Scrieri alese*, traducere de Emil Biedrzycki, prefaţă de Nicolae Iorga, Ed. "Bucovina", Bucureşti, 1936

Pintescu, Florin, *Influenţe polone în organizarea militară a Moldovei secolelor XIV – XVIII*, în vol. *Relaţii polono-române*, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2004, p. 161 – 169

Popescu, Marian Chiriac, *Relaţiile militare româno-polone în perioada interbelică (1918 – 1939)*, Ed. Sigma, Bucureşti, 2001

Popişteanu, Cristian, Dolghin, Florentina, *Tragedia anului 1939 în revista de cultură Magazin Istoric*, în vol. *Polonezi în România...*, p. 97 – 100

Popişteanu, Cristian, *Activităţi speciale poloneze în România între 1939 – 1945*, în vol. *Polonezi în România...*, p. 91 – 96

Preda, Dumitru, *O alianţă asimetrică. Relaţiile româno-polone (1918 – 1933)*, I, în "Magazin Istoric", XXXIV, nr. 1(406), ianuarie 2000, p. 50 – 52

Raina, Peter, *Droga do "okrągłego stołu"* (*Drumul spre "masa rotundă"*), Wydawnictwa von Borowiecky, Varşovia, 1999

Rawski, T., Stapor, Z., Zamoyski, J., *Wojna Wyzwolencza Narodu Polskiego w Latach 1939 – 1945* (*Războiul de eliberare al poporului polonez în anii 1939 – 1945*), Varşovia, 1966

Războiul germano-polon. Constatări şi învăţăminte, Marele Stat Major Secţia a II-a, Bucureşti, octombrie 1939

Rezachevici, Constantin, *Istoria popoarelor vecine şi neamul românesc în Evul Mediu*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1998

Idem, *Legături şi influenţe reciproce între poloni şi români din Evul Mediu până la 1795*, în vol. *Polonezi şi români pe drumul cunoaşterii reciproce*, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2002, p. 5 – 33

Rojek, Wojciech, *Rolul României în demersurile privitoare la expedierea în Apus a aurului polonez (septembrie 1939 – iulie 1940)*,

în *Relații polono-române de-a lungul timpului,* Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2001, p. 55 – 77

Roszkowski, Wojciech, *Historia Polski 1914 – 1996*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Varşovia, 1997

Stępniak, Władysław, *Dyplomacja polska na Bałkanach 1918 – 1926* (*Diplomația poloneză în Balcani 1918-1926*), Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Varşovia, 1998

Stoian, Mariana, *Vespasian Pella despre situația juridică a refugiaților politici poloni aflați în România*, în vol. *Polonezi în România...*, p. 46 – 51

Suciu, I., *Refugiați polonezi în România*, în "Magazin Istoric", 1969, nr. 9, p. 66 – 73

The Days of Solidarity, Karta Center Foundation, Varşovia, 2000

Valcini, Alcea, *Tragedia Poloniei*, în "Dosarele Istoriei", nr. 2 (90), 2004, p. 12 – 17

Vatamanu, I., Mîță, D., *Preşedintele Poloniei Ignacy Mościcki la Bicaz (septembrie 1939)*, în "Memoria antiquitatis", Muzeul arheologic Piatra-Neamț, 1970, vol. II, p. 545 – 549

Velea, Stan, *Istoria literaturii polone*, vol. I, II, III, Bucureşti, 1986, 1990, 1995

Idem, *Literatura polonă în România. Receptarea unei mari literaturi*, Ed. Saeculum I.O., Bucureşti, 2001

Idem, *Relații literare româno-polone. Premise istorist-comparatiste ale relațiilor culturale româno-polone*, în vol. *Relații polono-române de-a lungul timpului*, p. 202 – 211

Idem, *Wisława Szymborska – pe aripile poeziei*, în vol. *Polonezi şi români pe drumul cunoaşterii reciproce*, p. 125 – 134

Idem, *Poezia românească în Polonia*, în vol. *Relații polono-române*, p. 259 – 277

Widak, Stanisław, *Studiile de limbă română la Universitatea Jagiellonă*, în vol. *Relațiile culturale româno-polone*, Universitatea Bucureşti, 1982, p. 16 – 22

INDICE DE NUME

A
Adjukiewicz, K. – 133
Albrecht, Jerzy – 87
Alecsandri, Vasile – 185
Aleksandrowicz, S. – 228
Alexandrescu, Ion – 242
Alexandru I – 23
Andreescu, Gabriel – 223, 244
Andrew, Cristopher – 143
Andrzejewski, Jerzy – 135
Andrzewski, Stanisław – 230
Andruhowycz, Iuri – 230
Anghel, Florin – 145, 146, 235–238, 240, 241
Antonescu, Ion – 192
Antonescu, Victor – 176, 177, 182
Arciszewski, Tomasz – 68, 75
Arghezi Tudor – 209
Arghiropol adm. – 192
Asnyk, Adam – 130
August al II-lea – 21
August, Frederic al II-lea – 21, 22
Averescu, Alexandru – 165

B
Babeți, Adriana – 231
Babiuch, Edward – 96, 97
Bacovia, George – 185
Baginski, Kazimierz – 74
Baird, Tadeusz – 137
Baka, Władysław – 106
Balcerowicz, Leszek – 108, 112, 113
Balzac, Honorre de – 186
Banu, Florian – 243
Banu, George – 231
Barbu, Eugen – 209

Barcikowski, Kazimierz – 97
Bareja, Stanisław – 141
Barthou, Louis – 51
Bartl, Kazimierz – 42
Bartoszewski, Władysław – 219
Báthory, Ştefan – 19
Batowski, Henryk – 195, 241
Bavarus – 16
Bălcescu, Nicolae – 160, 161
Bălăceanu, Ion – 160
Bănulescu, Ştefan – 229
Bârtaş, Gabriel – 228
Beck, Józef – 44, 47, 50-54, 146, 173, 174, 176–178, 180, 181, 189, 193, 196, 197, 238
Belka, Marek – 112, 116
Beneş, Eduard – 169
Berman, Jakub – 76, 81, 82, 88
Berling, Zygmunt – 65
Bem, Józef – 24, 160, 161, 235
Biedrzycki, Emil – 145, 184
Bielawski, Maciej – 229
Bielecki, Krzysztof – 112
Bielski, Joachim – 158
Bielski, Martin – 158
Bien, Adam – 74
Bienkowska, Danuta – 200, 229, 230
Bierut, Bołesław – 67, 74, 77–81, 85, 87, 88
Bik, Stanisław – 229
Blaga, Lucian – 184–186, 188, 209
Blandiana, Ana – 209
Bogdan, Henry – 150
Bogusławski, Wojciech – 22, 137
Bogza, Geo – 229
Boia, Lucian – 239
Bolesław I cel Viteaz (Chrobry) – 16
Bolesław cel Curajos – 17
Bolesław al III-lea Gură Strâmbă – 17
Bonnet, Georges – 52
Bolliac, Cezar – 160
Botoran, Constantin – 240

Branea, Daciana – 231
Brătianu, Dimitrie – 161
Brătianu, Ion I.C. – 165, 169
Brejnev, Leonid Ilici – 104, 213, 214
Brook, Peter – 139
Brückner, Aleksander – 132
Brzezinski, Zbigniew – 100, 123, 124, 128
Budianu, Constantin – 228
Budionnâi, Semion – 30
Bujak, Zbigniew – 106
Bulhak, Henryk – 236
Bush, George – 109, 110
Buşe, Constantin – 145, 147
Buzatu, Gheorghe – 147, 148
Buzek, Jerzy – 116, 220

C

Cajal, Nicolae – 219
Calafeteanu, Ion – 242
Calomfirescu, Cornel – 228
Campus, Eliza – 236
Caragiale, Mateiu – 229
Carol al II-lea – 52, 173, 176–178, 189, 197
Carol al XII-lea – 21
Carol de Lorena – 20
Cartojan, Nicolae – 158
Cazan, Gheorghe N. – 145
Cazimir I – 17
Cazimir al III-lea cel Mare – 17
Cădere, Victor – 238
Călinescu, Armand – 189, 200, 201, 239, 241, 242
Călinescu, George – 209, 229
Cărtărescu, Mircea – 229
Ceauşescu, Nicolae – 207, 209, 210–214, 216
Chacinski, Józef – 75
Chelmonski, Józef – 130
Chetrinescu, Dana – 231
Chevereşan, Cristina – 231
Chiper, Ioan – 236
Chiroiu, Germina – 231

Chiţimia, Ion C. – 158, 210
Choinacki, Roland – 234, 244
Chopin, Frederyk – 25, 136, 137
Choromowski, Michał – 230
Christescu, Constantin – 166
Chruściel, Antoni – 68
Chrzanowski, Wojciech – 24
Ciepłak, Piotr – 138
Cimoszewicz, Włodzimierz – 115, 220
Ciobanu, Veniamin – 210
Ciocan, Rodica – 210
Cioran, Emil – 230
Ciorbea, Victor – 220
Ciosek, Stanisław – 106
Ciprian George – 186
Ciuceanu, Radu – 148
Ciuntu, Edmond – 177
Cojocaru, Tatiana – 228
Comănescu, Denisa – 229
Comnen Petrescu, Nicolae – 52, 178, 179
Conrad Joseph vezi Korzeniowski, Józef Konrad
Constantin, Ion – 5, 6, 237
Constantinescu, Emil – 220, 221, 223
Constantinescu, Gheorghe – 192
Constantiniu, Florin – 151, 237, 243
Copil-Popovici, Ioana – 231
Corfus, Ilie – 210
Costin, Miron – 158, 159, 187
Costin, Nicolae – 159
Cotelnic, Mihai – 228
Cotruş, Aron – 184, 188
Craig, E. G. – 138
Crăciun, Dana – 231
Creangă, Ion – 185, 229
Cretzianu, Alexandru – 179–181
Cristea, Miron – 178, 188, 238
Cristofor, Ion – 239
Cyrankiewicz, Józef – 79, 80, 85, 87, 93, 97. 205, 207
Czara-Stec, Dusia – 229
Czarnowski, Eugeniusz – 74

Czartoryski, Adam – 22, 23, 32, 160
Czechowicz, Gabriel – 41
Czernik, Stanisław – 200
Czezowski, T. – 133
Czuma, Walerian – 57
Czyżewski, Krzysztof – 139

D

D'Abernon Viscount – 31
Dąbrowska, Maria – 134, 209
Dąbrowski, Bronisław – 105
Dąbrowski, Jan Henryk – 23
Dach, Krzysztof – 235
Daici, Sabra – 228
Dandara, Livia – 147
Dascălu, Nicolae – 188, 235, 237–239
Daszynski, Ignacy – 26, 28, 31, 144
Davies, Norman – 145
de Launay, Jacques – 147
Dembiński, Henryk – 24, 161
Demel, Juliusz – 200, 209
Denize, Eugen – 151, 243
Delors, Jacques – 110
Diaconescu, Ion – 220
Dionisie mitropolit – 177
Długosz, Jan – 133, 158
Dmowski, Roman – 25, 26, 28, 32, 143
Dobrinescu, Valeriu Florin – 238
Dobrowolski, Stanisław Ryszard – 229
Dolghin, Florentina – 242
Domenyko, Ignacy – 25
Dominiczak, Henryk – 149
Dorobanțu, Mihaela – 210
Dowbór-Muśnicki, Józef – 33
Dragoiteva, Ţola – 148
Drozdowski, B. – 138
Drozdowski, Marian Marek – 143
Dworankowski, Władysław – 85
Dubicki, Andrzej – 242
Dubicki, Tadeusz – 200, 242

Duca, Ion Gh. – 171
Durandin, Catherine – 100, 151
Dybkowska, Alicja – 143–149
Dziewanowski, M.Z. – 145

E
Ecaterina a II-a – 22
Eliade, Mircea – 229, 230
Elţân, Boris – 121
Eminescu, Mihai – 185, 209
Enescu, George – 186
Eşanu, L. – 240

F
Fabricius, Wilhelm – 189, 194
Fejgin, Anatol – 88
Fejtö, François – 151
Feldman, J. – 132
Ferdinand I – 165
Filitti-Penelea, Georgeta – 6
Findeisen, Władysław – 105
Finder, Paweł – 64
Fiscutean, Mihaela-Cornelia – 231
Fiszbach, Tadeusz – 103
Floraus, Rajmund – 228
Florescu, Alexandru – 163, 169
Foch, Ferdinand – 165
Frank, Hans – 62
Frasyniuk, Władysław – 106
Frederic al II-lea – 22
Frederic, August al III-lea – 21, 22

G
Gafencu, Grigore – 146, 180, 190, 238
Gaginski, Cristina – 228
Gajos, Janusz – 139
Galczyński, Konstanty Ildefons – 134
Gall Anonimul – 18
Gardner, Lloyd C. – 148
Garlicki, Andrzej – 143, 149, 150, 152

Geambaşu, Constantin – 210, 231, 232, 244
Gede, Tadeusz – 85
Georgescu, Paul – 229
Georgescu, Titu – 235
Geremek, Bronisław – 106, 108, 119, 220
Gheorghiu-Dej, Gheorghe – 205
Ghica, Ion – 160
Giedroyc, Jerzy – 135
Gierek, Edward – 96, 100, 127
Gieysztor, Aleksander – 105, 132
Glemp, Józef – 218, 221
Głomb, Jacek – 138
Goga, Octavian – 185
Golescu, Ştefan – 161
Gombrowicz, Witold – 135, 230
Gomułka,Władysław – 74–80, 86, 87, 89, 90–96, 127, 205, 207
Gorbaciov, Mihail – 102–104, 106, 108, 143, 212
Gordievski, Oleg – 143
Górecki, Henryk Mikołaj – 137
Górka, Olgierd – 187
Gorski, Alexandru – 165
Gottwald, Klement – 81
Goździk, Leszek – 94
Grabski, Stanisław – 50, 103
Grabski, Władysław – 38
Grażynska, Iuliana – 228
Grecu, Adrian – 237
Grigorescu, Ioan – 217, 228, 241
Grigorescu, Nina – 210
Grochowiak, St. – 138
Grotowski, Jerzy – 230
Groza, Petru – 205
Grzegorzewski, Jerzy – 138
Grzeszkowiak, Alicja – 236
Gwagnin, Aleksander – 158

H

Haller, Józef – 50
Haller, Stanisław – 166
Hałuszka, Marka – 148

Handelsman, M. – 132
Harasimowicz -Zarzecka, Irena – 229
Hartwig, Julia – 135
Has, W. – 140
Haşdeu, Bogdan Petriceicu – 160, 187
Haşdeu, Tadeu – 160
Hellon, M. – 187
Heltman, Wiktor – 24
Henric de Valois – 19
Henric al II-lea – 19
Herbert, Zbigniew – 135, 230
Herbst, Stanisław – 132
Hevelius, Johannes – 131
Hitler, Adolf – 51, 53–56, 177
Hoare, Sir Reginald – 189
Hoffman, Rudolf – 242
Holban, Theodor – 184, 210
Holland, Agnieszka – 141
Horodyski, Roman – 228
Hrenciuc, Daniel – 143–147, 235, 237, 238, 241, 242
Hruşciov, Nikita Sergheevici – 86, 91, 207
Hryhorowicz, Zdzisław – 229, 244
Huelle, Paweł – 230
Hupałowski, Tadeusz – 100

I

Iakovaki, Alexandru – 169
Iancu, Avram – 160
Ibarruri, Dolores – 81
Ibrăileanu, Garabet – 158
Iliescu, Ion – 218, 219, 224, 225
Ioan Paul al II-lea (Karol Wojtyła) – 9, 98,
101, 124, 125, 127, 128, 139, 221
Ionescu, Marin – 91
Ionescu, Take – 165, 166, 169
Iordache, Emil – 231
Iordan, Constantin – 146
Iordanes – 15
Iorga Nicolae – 158, 165, 170,
184, 185, 187, 188, 200

Ivan, Ilie – 228

J

Jabłoński, Henryk – 96, 97
Jadwiga – 18
Jagiełło (Jagaila) Władysław al II-lea – 18
Jagielski, Mieczysław – 103
Jakubowska, W. – 140
James, Vassily (Jeimsu, Vasile) – 192
Jan al III-lea Sobieski – 20, 130, 158, 159
Janda, Krystyna – 139
Jankowski, Jan Stanisław – 74
Janusz, Stanisław – 74
Jarocki, Jerzy – 138
Jaroszewicz, Piotr – 85, 96, 97, 208, 209
Jaruzelski, Wojciech – 96, 100, 102–104, 106, 109, 128, 211, 212
Jasiukowicz, Stanisław – 74
Jaszczuk, Bolesław – 96
Jebeleanu, Eugen – 209
Jędrychowski, Stefan – 85
Jędrzejewicz, Janusz – 44
Jłłakówiczowna, Kazimiera – 200
Jodl, Alfred Gustaw – 62
Jóźwiak, Franciszek – 81
Jurczak, Kazimierz – 229
Jwaszkiewicz, Jarosław – 138, 209

K

Kaczynski, Lech – 106
Kádar, Janos – 212
Kajetan Węgierski, Tomasz – 134
Kalinski, Jerzy – 242
Kallas, Marian – 148, 149
Kaminski, Janusz – 140
Kaminski, Marek K. – 236, 237
Kania, Ireneusz – 229, 230
Kania, Stanisław – 100
Kantor, Tadeusz – 139
Kapuściński, Ryszard – 230

Karabasz, Kazimierz – 141
Karętki, A. – 240
Karlowicz, Mieczysław – 136
Karpowicz, T. – 138
Kasterska, Maria – 184, 187
Kawalec, Irena – 229
Kawalerowicz, Jerzy – 140
Kaźmierczak, Anna – 239
Keller, Michał – 235
Kępa, Józef – 96
Kersten, Krystyna – 150
Kieślowski, Krzysztof – 139, 141
Kilar, Wojciech – 137
Kiniewicz, S. – 132
Kirițescu, Constantin – 241
Kiszczak, Czesław – 104, 106, 107
Kłosiewicz, Wiktor – 87
Kliszko, Zenon – 90, 96
Kociołek, Stanisław – 97, 103
Kochanowski, Jan – 133, 209
Kołakowski, Leszek – 230
Kołłątaj, Hugo – 22, 132, 134
Komorowski, Tadeusz ("Bór") – 66, 68
Konarski, Stanisław – 131
Konopczynski – 132
Konrad împărat – 17
Konwicki, Tadeusz – 230
Kopernik, Mikołaj – 131
Korfanty, Wojciech – 28, 33, 50, 144
Korzeniowski, Józef Konrad (Conrad Joseph) – 25
Korzycki, Antoni – 79
Koscinski, Piotr – 244
Kościuszko, Tadeusz – 23, 65, 126
Kostek, Stanisław – 101
Kotarbisnki, Tadeusz – 133
Kotlarczyk, Mieczysław – 139
Kotlinski, Jerzy – 229
Kowalski, Aleksander – 64
Kowalski, Władysław – 74
Kowalski, W. T. – 242

Kozlowski, Leon – 44
Kozmian, Stanisław – 138
Krasicki, Ignacy – 22, 134
Kraśinski, Zygmunt – 25, 134, 138
Kraszewski, Józef Ignacy – 161
Krall, Hanna – 230
Kromer, Martin – 157
Kruczkowski, Leon – 138
Kuklinski, Ryszard – 100, 151
Kulesza-Mietkowski, Ewa – 151
Kulikov, Viktor – 151
Kulski, B. – 213
Kuron, Jacek – 94, 95, 98
Kwaśniewski, Aleksander – 106, 114–116,
121, 202, 219–221, 224, 225, 234
Kwiątkowski, Eugeniusz – 48

L

Lampe, Alfred – 65, 148
Lancewski, Ştefan – 199
Lange, Oskar – 94, 132
Lascăr-Janowska, Radosława – 231
Leczyk, Marian – 237
Lem, Stanisław – 135, 230
Lenin (Ulianov).Vladimir Ilici – 104, 143
Leński-Leszczyński, Julian – 49
Lesmian, Bolesław – 134
Lesnodorski, B. – 132
Leu, Ramona – 231
Lieberman, Herman – 50
Liiceanu, Gabriel – 230
Linţa, Elena – 210
Lipinski, Karol – 136
Lipski, Józef – 53, 56
Litvinov, Maksim Maksimovici – 177
Loghin, Aurel – 240
Loga-Sowiński, Jgnacy – 90
Lubnicki, N. – 133
Luft, Bogumił – 114, 150, 152, 153
Lungu, Corneliu Mihai – 150

Lupa, Krystian – 138
Lupu, Natan Z. – 145
Lutosławski, Witold – 137
Luxemburg, Roza – 25
Łomnicki, Tadeusz – 138
Łoziński, Marcel – 141
Łuczak, Ewa – 229
Łukasiewicz, Ignacy – 132
Łukasik, Stanisław – 183, 187

M
Machulski, Juliusz – 141
Maciejewski, Roman – 137
Macovescu, George – 208
Malinowski, Ernest – 25
Manea, Norman – 229
Manoilescu, Mihail – 201, 242
Manteuffel, T. – 132
Marchlewski, Julian – 25, 31
Marcus, Manole – 241
Mareş, Anda – 210
Mareş, Nicolae – 153, 210, 228, 231, 243
Maria regina – 165, 169
Marin, Mariana - 229
Marshall, George – 78
Martens, Wilfried – 110
Matei, Vasile – 210
Matejko, Jan – 130
Maternicki, Jerzy – 145
Matwin, Władysław – 87
Mayzlówna, Konstancja – 184
Maźinska, Magdalena – 228
Mazowiecki, Tadeusz – 106, 108, 112, 212
Mazur, Franciszek – 87
Mănescu, Corneliu – 208
Mănescu, Manea – 208
Mâță, D. – 240
Meleşcanu, Theodor – 218, 219
Michel, H. – 147
Michnik, Adam – 98, 106, 107, 152, 230, 233

Mickiewicz, Adam – 24, 25, 32, 134, 138, 161, 209
Mierosławski, Ludwik – 24
Mierzwa, Stanisław – 75
Mieszko I – 16
Mieszko al II-lea – 17
Mihăieş, Mircea – 231
Mikolajczyk, Henryk – 204
Mikolajczyk, Stanisław – 68, 74–79, 149
Milczanowski, Andrzej – 115
Milewski general – 103
Militaru, Nicoleta – 228
Miller, Leszek – 116, 225
Miłosz, Cesław – 32, 135, 153, 231
Minc, Hilary – 75, 76, 81, 85, 88
Mirska-Lasota, Halina – 229
Miśkiewicz, Paweł – 138
Misterski, Henryk – 229
Mişcalencu, Mărgărita – 210
Mitterand, François – 109, 110
Mitu, Adriana – 231
Mitu, Mihai – 210, 231, 239
Mocanu, Pavel – 210
Moczar, Mieczysław – 96
Moczulski, Leszek – 115
Modrzejewska, Helena – 138
Modzelewski, Karol – 95
Moldoveanu, Milică – 235, 240, 242
Molotov, Viaceslav Mihailovici – 55, 60, 189, 194, 214
Moniuszko, Stanisław – 136
Morawski, Jerzy – 87
Morsztyn, Jan Andrzej – 133
Morsztyn, L.H. – 138
Mościcki, Jgnacy – 39, 45, 64, 145, 176, 192, 193, 196, 240
Moses, Alfred – 222, 223
Mostowicz, Dolego – 231
Mrozek, Sławomir – 135, 231
Munk, A. – 140

Murgu, Eftimie – 161
Musiał, Grzegorz – 233
Mussolini, Benito – 39
Myśliwski, Wiesław – 231

N
Nagy, Imre – 92
Nałkowska, Zofia – 134
Nandriş, Grigore – 184, 188
Napoleon I Bonaparte – 23, 24, 126
Naruszewicz, Adam – 22, 132, 134
Narutowicz, Gabriel – 38
Natorf, W. – 213
Naum, Gellu – 229
Nawrocki, Aleksander – 229
Năstase, Adrian – 217, 226
Neagoe, Stelian – 145
Nedelcu-Patureanu, Mirella – 231
Negoescu, Ion – 240
Negri, Pola (Chałupiec, Apolonia) – 140
Nicolaescu, Carmen – 231
Nicolesco, Mariana – 233
Niewiadomski, Eligiusz – 38
Nistor, Ion – 145
Niżanski, J. – 231
Noica, Constantin – 230
Norwid, Cyprian Kamil – 134, 138
Noskowski, Zygmunt – 136
Nouzille, Jean – 229
Nowak, Zenon – 85, 87, 89, 90
Nowotko, Marceli – 64

O
Ochab, Edward – 88, 90
Okulicki, Leopold – 74
Olbrychski, Daniel – 138
Oleksy, Józef – 114, 115, 219
Olejniczak, Janusz – 137
Olszewski, Jan – 112, 113
Olszewski, Karol – 132

Olszowski, Stefan – 96, 208
Olteanu, Antooaneta – 244
Orszulik, Alojzy – 105
Orzechowski, M. – 108
Orzeszkowa, Eliza – 130
Osóbka-Morawski, Edward – 67, 74, 75
Ostrorog, Jan – 133
Otto al III-lea – 16
Otu, Petre – 235, 239, 241, 242

P
Paderewski, Ignacy Jan – 25, 26, 28, 49, 50, 136, 143, 144, 165
Pajdak, Antoni – 74
Palester, Roman – 137
Panaitescu, Petre P. – 158, 184, 210
Panufnik, Andrzej – 137
Papiel, Karol – 50
Paraschivescu, Miron Radu – 210
Paszkowski, Martin – 158
Pauker, Ana – 81, 148
Pavelescu, Mihai Dan – 231
Pawlak, Waldemar – 113, 114, 218
Pawlik, Jerzy – 241
Pelin, Mihai – 151
Peliman, Alexandru – 61
Penderecky, Krzysztof – 137, 233
Peplonski, Andrzej – 236
Perlea, Ionel – 186
Petliura, Semion – 30
Petraru, Marius – 240
Petrencu, Anatol – 146, 193, 240, 241
Petrescu, Camil – 209
Petrescu, Cezar – 185. 200
Petreu, Marta – 29
Petric, Aron – 240
Petrică, Ion – 210, 231, 232, 241, 242
Petru cel Mare – 21
Piasecki, Paul – 158
Pillat, Ion – 184

Piłsudski, Józef Klemens – 25–28, 30–32, 38–42, 46, 47, 51. 143–146, 162, 165, 168, 169, 171, 173, 186, 237
Pinkowski, Józef – 99
Pintescu, Florin – 235
Piwowski, Marek – 141
Płażynski, Maciej – 221
Plecinski, Jarek – 229
Pleşu, Andrei – 220, 221
Polanski, Roman – 141, 233
Polkowski, Wacław – 204
Pomponius, Mela – 15
Poniatowski, Józef – 24
Poninski conte – 193
Pop, Adrian – 92, 149, 150, 152, 243
Popa, Cosmin – 243
Popescu, Cristian Tudor – 231
Popescu, Marian Chiriac – 144–147, 236–242
Popescu, Simona – 229, 230
Popiełusko, Jerzy – 101, 102
Popişteanu, Cristian – 242
Poręba, Bogdan – 241
Potocki, Jan – 231
Potocki, Wacław – 133
Preda, Dumitru – 152, 235–239, 243
Prelipceanu, Nicolae – 229
Procopius din Caesarea – 15
Prus, Bolesław – 130, 140, 231
Prystor, Aleksander – 44
Przybyszewski, Stanisław – 140
Pszoniak, Wojciech – 138
Ptolemeu – 15
Puiu, Visarion – 192, 240
Pulaski, Kazimierz – 126
Puźak, Kazimierz – 74
Pyjas, Stanisław – 97

R

Raczkiewicz, Władysław – 64, 193

Raczynski, Roger – 193
Radkiewicz, Stanisław – 75, 76, 81, 88
Radu, Janina – 231
Radziwill, Janusz – 32
Radziwiłowicz, Jerzy – 139
Raina, Peter – 152
Rakosi, Mathias – 81
Rakovski, Cristian – 30
Rakowski, Mieczysław – 105
Rapacki, Adam – 88
Ratti, Achilles (Papa Pius al XI-lea) – 31
Rawski, T. – 147
Rebreanu, Liviu – 185, 186, 229
Rej Nagłowic, Mikolaj - 133
Retegan, Mihai – 150, 152, 236, 243
Reykowski, Janusz – 106
Reymont, Władysław Stanisław – 134, 140, 186, 209, 231
Rezachevici, Constantin – 210, 235
Ribbentrop, Ioachim von – 53, 55, 56, 189, 214
Rogoźinski, Iulian – 229
Rojek, Wojciech – 241
Rokossowski, Konstanty – 83, 85, 87, 89–91
Romkowski, Roman – 87
Romoşan, Petru – 229
Rosati, Dariusz – 220, 224
Rosetti, C.A. – 160
Rossi, Ewa – 229
Roszkowski, Wojciech – 144–146, 149, 152
Rowecki, Ştefan ("Grot") – 66
Różewicz, Tadeusz – 135, 153
Rozwadowski, Tadeusz – 166
Rydz-Śmigł, Edward – 47, 51, 52, 146, 193, 196, 197
Rzymowski, Vincenty – 75

S

Sadoveanu, Ion Marin – 229

Sadoveanu, Mihail – 209
Saharov, Andrei – 105
Salezy Jezierski, Franciszek – 134
Sapieha, Eustachy – 32, 166, 169
Sawa mitropolit – 221
Săvescu, Luiza Carmen – 228
Scafeş, Cornel – 146
Schulz, Bruno – 231
Sciborek, Bolesław – 76
Scurtu, Ioan – 147, 148, 236, 237
Severin, Adrian – 220, 223, 224, 244
Seweryn, Andzrej – 139
Seyda, Marian – 165
Shakespeare, William – 138
Siemiradzki, Henryk – 130
Sienkiewicz, Henryk – 26, 134, 209, 231
Sigismund al II-lea August – 19
Sigismund al III-lea de Vasa – 22
Sigismund de Vasa – 20
Sikorski, Władysław – 30, 50, 64, 65
Siwicki, Florian – 100, 107
Skarbek, J. – 148
Skarżynski, Zdzisław – 229
Składkowski, Felicjan Sławoj – 193, 196
Skłodowska-Curie, Maria – 132, 209
Skorupka, Ignacy – 31
Skrzyński, Aleksander – 165, 169
Skubiszewski, Krzysztof – 217
Slăvescu, Victor – 240
Sławek, Walery – 41–43, 47
Słomka, Adam – 115
Słowacki, Juliusz – 25, 32, 134, 138, 209
Smolar, A. – 98
Sniadecki, Jan – 132
Sniadecki, Jedrzej – 132
Sorescu, Marin – 209
Sosnkowski, Kazimierz – 26, 29, 64
Soulet, Jean-François – 102, 150–152, 212, 243
Spychalski, Marian – 76, 81, 90, 96
Staff, Leopold – 134

Stalin, Iosif Vissarionovici – 56, 67, 80, 84, 86
Stanciu, Romeo – 228
Stanisław, August Poniatowski – 22–24, 137
Stanisław, Leszcyński – 21, 22
Stapor, Z. – 147
Starzyński, Ştefan – 57
Stasiuk, Andrzej – 230, 231
Staszic, Stanisław – 22, 132, 134
Stavarache, Dumitru – 240
Stănescu, Nichita – 209
Stăniloae, Dumitru – 229
Stelmachowski, Andrzej – 106
Stępniak, Władysław – 236
Stere, Constantin – 143
Stoian, Mariana – 239, 240
Stoica, Hagi – 195
Stoicescu, Passionaria – 231
Stolojan, Theodor – 218
Stratilescu, Dumitru – 166
Strug, A. – 140
Struzik, Adam – 219
Struzinska, Justyna – 229, 230
Stryjkowski, Matei – 158, 159
Strzelecki, Paweł Edmund – 25
Strzelecki, Ryszard – 96
Stuhr, Jerzy – 139
Styczynski, Jerzy – 229
Stypułkowski, Zbigniew – 75
Suchocka, Hanna – 112, 114
Sulawski, Y. – 148
Świątkowski, Henryk – 81
Swierczewski, Karol – 65, 66, 148
Swinarski, Konrad – 138
Switalski, Kazimierz – 42
Swuda, Marek – 140
Szaniowski, Jerzy – 138
Szcypiorski, Andrzej – 135, 231
Szembek, Jan – 146
Szeptycki, Andrzej – 29
Sznajde, Franciszek – 24

Szydlak, Jan – 96
Szymborska, Wisława – 135, 153, 231
Szymanowski, Karol – 136

Ş
Şchiopu, Antonina – 228
Şeremetiev, Petrovici Boris – 21
Şostakovici, Dmitri – 137

T
Tacitus – 15
Tatarkiewicz, W. – 133
Taylor, A.J. P. – 147
Tănase, Stelian – 152
Teodorescu, Barbu – 239
Teodorescu, N. – 228
Teoctist patriarh – 221
Teşu, Ion – 213
Thacher, Margaret – 104, 109, 152
Thores, Maurice – 81
Timofte, Elena – 210
Tismăneanu, Vladimir – 81, 149
Titulescu, Nicolae – 173–175, 183, 237, 238
Tokarczuk, Olga – 231
Tokarski, Juliusz – 88
Toranska, Teresa – 82
Trembecki, Stanisław – 134
Truman, Harry – 73
Tudoran, Dorin – 229
Tuhacevski, Mihail – 30
Turleiski, Jan – 64
Turowicz, Jerzy – 98, 135
Tuţu, Dumitru – 240
Tymienicki, K. – 132

Ţ
Ţapu, Aura – 210, 231

U
Ulbricht, Walter – 81

Unc, Gh. – 240
Urban, Jerzy – 104
Urbanski, Stanislaw – 75
Ureche, Grigore – 158, 159, 235
Urmuz – 229

V
Valev, E.B. – 206
Valcini, Alcea – 240
Vasile, Radu – 220
Văcăroiu, Nicolae – 218
Vârcioroveanu, Maria – 210
Velea, Stan – 153, 210, 231, 232, 243, 244
Vişoianu, Constantin – 174, 238

W
Wajda, Adam – 229
Wajda, Andzrej – 138–141
Wajda, Fryderyk – 229
Walęsa, Lech – 99, 101, 104, 106, 108, 110, 112–116, 218–220
Wasilewska, Wanda – 65, 148
Ważyk, Adam – 86
Wędkiewicz, Stanisław – 184
Weinsberg, Adam – 229
Weygand, Maxime – 198
Widak, Stanisław – 239
Wielowieyski, Józef – 170, 171
Wieniawski, Henryk – 136
Wierusz-Kowalski, Jan – 229
Wiśniowiecki, Michał Korybut – 20
Witaszewski, Kazimierz – 87
Witkiewicz, Stanisław Ignacy – 231
Witos, Wincenty – 28, 31, 38, 43, 50, 144
Władysław I cel Scurt – 17
Władysław al II-lea Jagiełło (Jagaila) – 18
Władysław al IV-lea – 20
Wojcicki, Wincenty – 196, 197
Wojciech din Brudzew – 131
Wojciechowski, Stanisław – 38

Wróblewski, Zygmunt – 132
Wroskawa, Janina – 229
Wybicki, Józef – 23
Wysocki, Józef – 24
Wyspianski, Stanisław – 130, 138
Wyszyński, Stefan – 83, 88–90, 95

X

Xeni, Constantin – 236

Z

Zabłocki, Franscieszek – 134
Zacharis, Michał J. – 236, 237
Zagajewski, Adam – 135
Zaicik, Olga – 210, 231
Zakrzewski, Szyman – 229
Zambrowski, Roman – 76, 81
Zamenhof, Ludwik – 132
Zamoyski, J. – 147
Zanussi, Krzysztof – 141
Żaryn, Jan – 143
Żaryn, Małgorzata – 143
Zawadzki, Aleksander – 77, 81, 87
Zawiejski, Jerzy – 138
Zdziechowski, Jerzy – 41
Zegadłowicz, Emil – 183, 184, 186
Żeligowski, Lucjan – 30, 32
Zeromski, Stefan – 130, 134, 140, 231
Zielinski, Antoni – 236
Zimerman, Krystian – 137
Zola, Emile – 186
Zwierzynski, Aleksander – 74
Zych, Józef – 219
Zycinski, Józef – 219
Żymierski, Michał ("Rola") – 75, 82

CUPRINS

Să ne cunoaştem vecinii! / 5

Partea I: Polonia – Istorie. Tranziţie. Integrare
Capitolul I. Date generale despre Republica Polonă / 9
1. Coordonate geografice / 9
2. Organizarea de stat / 10
3. Organizarea administrativă / 12
4. Economia / 12
5. Relaţii Internaţionale / 14
Capitolul II. Scurtă istorie a Poloniei din cele mai vechi timpuri şi până în epoca modernă / 15
1. Originile proto-slave / 15
2. Formarea statului polonez / 16
3. Reconsolidarea statului / 17
4. Uniunea polono-lituaniană / 18
5. Republica nobiliară – prima monarhie electivă / 19
6. Dinastia suedeză pe tronul Poloniei / 20
7. O ţară răvăşită de războaie / 21
8. Ultimul rege – un patron al artelor / 22
9. Colapsul statului / 22
10. O naţiune fără stat / 23
11. Lupta pentru independenţă / 24
Capitolul III. Momente din istoria Poloniei în perioada interbelică / 28
I. Consolidarea statului independent polon / 28
1. Mica Constituţie / 28
2. Rezolvarea divergenţelor teritoriale cu vecinii / 29
3. Constituţia din martie 1921 / 34
II. Polonia în perioada guvernelor parlamentare / 36
1. Populaţia şi teritoriul statului polonez / 36
2. Alegerile din 1922 / 37
3. Criza economică şi tulburările sociale / 38

III. Primii ani ai regimului Sanației / 39
1.Lovitura de stat din mai 1926 / 39
2. Era "guvernelor coloneilor" / 41
3. Constituția din aprilie 1935 / 45
IV. Ultimii ani ai celei de-a II-a Republici Polone (1935 – 1939) / 47
1. Sanația fără Piłsudski / 47
2. Aspecte ale dezvoltării economice / 48
3. Mișcarea de stânga. Dizolvarea Partidului Comunist Polonez / 49
4. Frontul Morges / 49
5. Politica externă / 50
6. Preliminariile celui de-al doilea război mondial / 53
7. Pregătiri pentru război / 54
8. Pactul Molotov – Ribbentrop și consecințele asupra Poloniei / 55
Capitolul IV. Drama poloneză în timpul celui de-al doilea
război mondial / 57
1. Războiul germano-polon / 57
2. Invazia sovietică / 60
3. Regimul de ocupație / 62
4. Organizarea rezistenței / 63
5. Insurecția varșoviană / 67
*6. Contribuția poloneză pe fronturile celui de-al doilea
război mondial* / 69
Capitolul V. Polonia în perioada regimului comunist / 70
I. Primii ani ai "democrației populare" (1944 – 1948) / 70
1. Forma teritorială a Poloniei în discuțiile Marilor Puteri / 70
2. Situația social-economică a Poloniei la sfârșitul războiului / 72
3. Sovietizarea Poloniei / 73
4. Formarea primului guvern de factură comunistă în Polonia / 74
5. Acțiunile întreprinse de comuniști pentru lichidarea opoziției / 76
6. Referendumul din 30 iunie 1946 / 77
7. Alegerile din ianuarie 1947 / 77
8. "Constituția cea Mică" / 79
*9. Impunerea regimului stalinist. Crearea Cominformului.
Poziția poloneză* / 79
10. Formarea Partidului Muncitoresc Unit al Poloniei (PZPR) / 80
II. Dictatura comunistă în Polonia (1948 – 1956) / 81
III. Polonia în perioada guvernării lui
Władysław Gomułka (1956 – 1970) / 86
1. Criza din 1956 / 86
2. Reformele interne determinate de «Octombrie polonez» / 93

3. Reconstrucția societății civile poloneze / **95**
IV. Epoca lui Edward Gierek (1971 – 1980) / **96**
V. Prăbușirea regimului comunist / **99**
1. Mișcarea "Solidaritatea" / **99**
2. Legea marțială / **100**
3. Rolul Bisericii în dialogul dintre putere și opoziție / **101**
4. Influența gorbaciovistă asupra evoluțiilor din Polonia / **102**
5. Referendumul din 30 noiembrie 1987 / **103**
6. Pregătirea și desfășurarea "mesei rotunde" / **104**
7. Însemnătatea "mesei rotunde" pentru tranziția poloneză / **106**
8. Primele alegeri libere / **107**
9. Alegerea președintelui / **107**
10. Formarea noului guvern / **108**
11. Sprijinul Occidentului / **109**
Capitolul VI. Polonia după 1990 / **112**
I. Repere ale tranziției / **112**
II. Coordonate ale politicii externe poloneze / **117**
1. Integrarea europeană și euro-atlantică / **117**
2. Colaborarea regională / **118**
3. Parteneriatul privilegiat polono-american / **119**
4. Politica răsăriteană a Poloniei / **120**
5. Problema Kaliningradului / **122**
6. Relațiile polono-ucrainene / **123**
III. Locul și rolul Bisericii Catolice în Polonia / **124**
IV. "Polonia" ca diasporă a polonezilor / **126**
Capitolul VII. Cultura poloneză / **130**
1. Știința / **131**
2. Literatura / **133**
3. Muzica / **135**
4. Teatrul / **137**
5. Filmul / **139**
Note / **143**

Partea a II-a: Din istoria relațiilor româno-polone
Capitolul I. Tradiție istorică / **157**
Capitolul II. Relațiile bilaterale în perioada interbelică / **162**
1. Recunoașterea frontierelor / **162**
2. Restabilirea relațiilor și reprezentarea diplomatică / **163**
3. Premisele dezvoltării colaborării bilaterale / **164**

4. Convenția de alianță din 1921 / **165**
5. Amplificarea relațiilor bilaterale / **168**
6. Tratatele de garanție din 1926 și 1931 / **171**
7. Alte acorduri bilaterale / **172**
8. Reculul relațiilor bilaterale în anii 1932 – 1936 / **173**
9. Amplificarea relativă a relațiilor bilaterale după 1936 / **175**
10. Demersuri pentru extinderea caracterului "erga omnes" al alianței româno-polone în anul 1939 / **179**
11. Interferențe culturale româno-polone în perioada interbelică / **183**
Capitolul III. Drama Poloniei, din 1939, și sprijinul prietenesc al României / **189**
1. România și Polonia la începutul celui de-al doilea război mondial / **189**
2. Exodul polonez / **191**
3. Ospitalitate românească / **192**
4. Tranzitarea tezaurului polonez / **194**
5. România ca adăpost / **195**
6. Între azil politic și internare / **196**
7. Recunoștință poloneză / **199**
8. "Să le dăm cu mâini largi" / **200**
Capitolul IV. Relațiile româno-polone după cel de-al doilea război mondial / **203**
I. Reglementarea aspectelor litigioase în anii 1944 – 1947 / **203**
II. Aspecte privind relațiile româno-polone în perioada regimului comunist / **204**
1. România și Polonia în sfera de dominație sovietică / **204**
2. Divergențe româno-polone în cadrul blocului comunist / **206**
3. Detensionarea relațiilor bilaterale / **207**
4. Schimburile culturale / **209**
5. Răcirea relațiilor bilaterale în anii '80 / **210**
Capitolul V. Relațiile româno-polone în perioada postcomunistă / **216**
I. Relațiile politico-diplomatice / **216**
1. Scurtă cronologie a contactelor politico-diplomatice / **217**
2. România și Polonia – "ancore" ale sistemului de securitate al noii Europe / **222**
3. Trilaterala România – Polonia – Ucraina / **223**
4. Parteneriatul special româno-polon / **224**
II. Relațiile culturale după 1990 / **226**

1. Domenii ale interferențelor culturale / **226**
2. Literatura română în Polonia / **228**
3. Literatura polonă în România / **230**
4. Necesitatea înființării Institutului Cultural Român la Varşovia – omolog al Institutului Polonez din Bucureşti / **233**
Note / **235**

Streszczenie / **245**

Summary / **256**

Bibliografie / **267**

Indice de nume / **283**